

QƏNİRƏ PAŞAYEVA

**TARİXƏ
ADINI YAZAN
QADINLAR**

I CİLD

QƏNİRƏ PAŞAYEVA

TARİXƏ ADINI YAZAN
QADINLAR

*Müslimə
in əsərlərlə
qaygı*

Məsələüstü: Aybəniz TURAN

Redaktor: Əkbər QOŞALI

Qənirə Paşayeva
TARİXƏ ADINI YAZAN QADINLAR (I CİLD)
Bakı, "OZAN" nəşriyyatı, 2011, 440 səh.

Milli Məclisin deputatı, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Qənirə Paşayevanın **"TARİXƏ ADINI YAZAN QADINLAR"** kitabında ayrı-ayrı əməli fəaliyyət sahələrində (o cümlədən ədəbiyyatda, siyasətdə, iş dünyasında, dövlət quruculuğunda və s.) böyük işlər görmüş, *"ilk"*lərə (hətta qəhrəmanlıqlara!) imza atmış, tarixin müxtəlif dövrlərində yaşamış ünlü qadınların həyat və fəaliyyətləri haqqında məqalələr toplanmışdır. Bu məqalələrin əksər hissəsi 2010-2011-ci illər ərzində lent.az internet portalında (və portala istinadən bir sıra kütləvi informasiya vasitəsində) yayınlanmış, geniş oxucu rəğbətini qazanmışdır. Qeyd edək ki, müəllif bundan öncə **"Nobel mükafatlı qadınlar"** adlı kitabla da oxucuların görüşünə gəlmişdir.

Xanım millət vəkiliinin **"TARİXƏ ADINI YAZAN QADINLAR"** kitabı üç cildə nəşr olunub və dünyaca ünlü 100 qadını əhatə edir.

Müəllifin özünəməxsus üslub və peşəkarlıqla qələmə aldığı **"TARİXƏ ADINI YAZAN QADINLAR"** əsəri geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

470206200-74
P ----- 2011
On-047-11

© Q.Paşayeva, 2011

Qadınlar cəmiyyətdə, həyatda göstərdikləri bütün başqa xidmətlərlə yanaşı, ona görə ən yüksək qiymətə layiqdirlər ki, onlar anadırlar, onlar bizim nəslimizi artırır. Qadınlarla kişilərin bərabərliyinə gəldikdə, açıq demək lazımdır ki, qadınlar həmişə kişilərdən çox zəhmət çəkiblər. Qədim zamanlardan belə təsəvvür var ki, kişi işləyir, pul qazanır, ailəni saxlayır, qadın isə ev işi görür. Bu, belə olubdur. Amma indi belə deyildir. İndi kişi də işləyir, qadın da işləyir, kişi də qazanır, qadın da qazanır. Demək olar ki, ailəni ikisi birlikdə saxlayırlar, uşaqlarını böyüdürlər. Amma onların arasında böyük fərq var. Qadın uşaq doğur, körpə böyüdür. Qadının bu zəhməti əvəzsizdir və heç bir kişi belə zəhməti çəkə bilməz. Biz qadınları ilbəil daha da çox qiymətləndiririk. Bu da müəyyən qədər təbiidir. Çünki keçmişdə qadınlara olan münasibət dərin köklər salmışdı və bu dəyişiklikləri təmin etmək üçün zaman lazım idi. Bu zaman da, təbiidir ki, artıq gəldi, çatdı.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycanın Ümummilli Lideri

ÖN SÖZ

Əziz oxucu!

Qarşınızdakı bu kitab öz mahiyyətinə görə çox maraqlı bir əsərdir. Sivilizasiya tarixinə, onun inkişafına müəllifin özünəməxsus yanaşması və interpretasiyasıdır. Bu toplusunun hər bir səhifəsindən tarixə adını yazan qadınlar baxır bizə. Tarixə adını yazan qadınlar... (*Mənsə, TARIXİ YAZAN QADINLAR deyərdim.*) Şərqi təkrarsız hökmdarı Tomiris, unudulmaz diplomat Sara xatun, Avropanın üsyankar cəngavəri Janna Dark, böyük islahatçısı I Yelizaveta, Britaniyanın Dəmir Ledişi Marqaret Tetçer - bu zərif, zərif olduqları qədər də güclü xanımlar yaşadıkları dövrün simasına çevrilməklə yanaşı, öz cəmiyyətlərini, tarixlərini, stereotip düşüncələri kökündən dəyişə bilmişlər. Mən çox sevinirəm ki, millət vəkili, eyni zamanda, gözəl qələm sahibi olan jurnalist Qənirə xanım Paşayeva belə nadir bir tematikada kitab tərtib edib. Kitabda toplanan hər bir məqaləni oxuyarkən bir daha əmin olursan ki, qadın ona təbiət tərəfindən verilən analıq kimi müqəddəs missiya ilə yanaşı, heç bir çətinliyə, məhdudiyyətə baxmayaraq, cəmiyyətin inkişafına öz töhvəsini verə bilər və verməlidir. Fərəhli haldır ki, "*Tarixə adını yazan qadınlar*" toplusunda biz üç doğma ada rast gəlirik - Tomiris, Sara xatun və Mehriban xanım Əliyeva. Azərbaycan qadınının keçmişi - mərd hökmdar Tomiris və hələ XV yüzildə diplomatik danışıqlar aparan Sara xatun... Azərbaycan qadınının bu günü və gələcəyi - respublikamızda xeyriyyəçilik ideyalarının bərqərar edilməsində, Azərbaycan xalqının şifahi ədəbi və musiqi irsinin qorunub saxlanması, mədəniyyətimizin dünyada tanınması yolunda böyük zəhmət sərf edən Azərbaycan Respublikasının birinci xanımı Mehriban Əliyeva...

Biz fəxr edirik ki, alicənablıq, insanpərvərlik, kübarlıq kimi yüksək insani dəyərləri öz şəxsiyyətində cəmləşdirmiş Azərbaycan qadını Mehriban xanım, görkəmli ictimai xadim və parlament üzvü olmaqla yanaşı, Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri olaraq çox qısa zamanda öz yorulmaz fəaliyyəti ilə beynəlxalq miqyasda böyük uğurlar qazanıb. Onun səsi tez-tez BMT-nin, YUNESKO-nun, digər nüfuzlu qurumların tribunasından, beynəlxalq forumlardan gəlir. Bu səs həmişə sülhə və zəifləri müdafiəyə çağıran bir səsdir. O, bütün dünyada Azərbaycan xanımlarını ləyaqətlə təmsil edir. O, müasir, tolerant, eyni zamanda, ailəyə bağlı azərbaycanlı qadın simvoludur, liderlik və qadınlıq Mehriban xanımın şəxsiyyətində, simasında gözəl bir harmoniya yaradıb.

Bu kitab bizim siyasətçi, alim xanımlarımıza və ümumiyyətlə, hər bir Azərbaycan vətəndaşına, hər bir gənc xanıma yaxşı nümunədir. Qızlarımızda erkən yaşlarından təhsilə, elmə maraq yaratmaq, onlarda liderlik xüsusiyyətlərini inkişaf etdirmək, gözəl nümunələr əsasında tərbiyə etmək sahəsində *"Tarixə adını yazan qadınlar"* toplusunun öz rolu olacağına inanıram. Tarixə adını yazan hər xanımın həyatı ilə yaxından tanış olduqca, əziz oxucu, görəcəksiniz ki, öz millətinə, xalqına xidmətə ömrünü sərf etmək üçün, həyatda nəyə isə nail olmaq üçün gördüyün hər bir işi peşəkarcasına yerinə yetirməli, mürəkkəb həyat şəraitindən, çətinliklərdən çəkinməməli, gələcəyə inamla baxmalısən! Bu sadə həqiqətləri bizə çatdırıb bilən gözəl xanım, millət vəkili, müasir tənqiddən qorxmıyan siyasətçi, istedadlı jurnalist Qənirə xanım Paşayevaya minnətdarlığımızı bildirir, arzu edirik ki, öz maraqlı jurnalist tədqiqatları, araşdırmaları və kitabları ilə bizi daim sevindirsin.

Hicran HÜSEYNOVA,

Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə

Dövlət Komitəsinin sədri,

siyasi elmlər doktoru, professor

YÜZÜNCÜ QIZA MƏKTUB...

Mən sən kim olduğunu bilmirəm, yüzüncü qız. Bilmirəm, sən indi vətənin harasındasən? Hansı kənddəsə pambıq kollarının arasında yarım saatlıq nəfəs dərməyini kitab oxumağa xərcləyirsən, yoxsa kəndin şirin yuxusundan doymayan gözlərini ovuşdura-ovuşdura mal-qaranızı çölə ötürürsən, bəlkə hansısa sinif otağında gözlərini pəncərədən zilləyib, on ildən, iyirmi ildən sonra öz axırının necə olacağını düşünürsən? Bilmirəm, yüzüncü qız, bilmirəm. Amma bir şeyi dəqiq bilirəm ki, əgər indi bu sətirləri oxuyursansa, sən bizim axtardığımız o yüz qızdan birisən: balaca yumruqlarında böyük arzularını sıxmış, öz qələbə saatını gözləyən və nə olursa-olsun, qarşısındakı uzun, ağır, hərdən əzablı, hərdən yorucu, hərdən hər şeyi buraxıb, dərindən nəfəs almaq dərəcəsinə gətirəcək qədər bezdirici, amma sona qədər qat edilərsə, axırında insanın yaşaya biləcəyi ən təntənəli fərəhin olduğu yolu getməyə qərarlı qızlardan biri...

Burada da yüz qadının hekayəti var. Həyat hekayətlərini sənə nağıl elədiyimiz, tarixə adını yazan yüz böyük qadın. O yüz qadının tarixçəsini sən kitabdan oxuyacaqsan. Amma o yüz qadının hekayətinə başlamazdan əvvəl, mən sənə bu kitabı yazan yüz birinci qadından danışmaq istəyirəm, yüzüncü qız.

Bu kitabı yazan qadın 1975-ci ildə, qışın hələ çəkilib getmədiyi, yazın hələ gəlməyə qərar verə bilmədiyi ılıq bahar günündə, bir əyalet kəndində doğulub.

Bir axşamüstü... Məktəb direktoru ilə müəlliminin ailəsində.

Martin 7-də. Bəlkə də anasına "sekkiz mart hədiyyəsi" imiş, amma bir az tələsib. Sonralar, bütün həyatı boyu o həmişə, harasa tələsəcəkdi...

Nə qədər normal ailədə doğulur-doğulsun, hər uşağın, xüsusilə, hər qız uşağının ağılı kəsəndən ona əziyyət verən, incidən nəşə olur. Bəzən bu incimək başı kasıblıqlarına qarışdığından, övladlarına vaxt ayıra bilməyən valideyinlərin diqqətsizliyindən yaranır, bəzən övladlarına qarşı ifrat sərtliyin, bəzən qədəri artıq düşmüş xəstəhal sevginin fəsadları olur bu ağrı...

Onunku fərqliydi. Bəşəriyyətin yarandığı gündən, minillərdir yaşadığı şübhə: qız övladı oğul qədər yaxşı ola bilərmi?

Onun da doğulduğu kənddə bəzən qızı olan adama gözaydınlığı soyuq verilərdi. Bəzən isə az qala başsağlığı vermiş kimi, təskinlik sözləri lər də olurdu: inşallah, gələn dəfə oğlan olar... o balaca qız da bu sözlərin şahidi olmuşdu və ürəyi uşaqa titrəmişdi: "Axı niyə? Qızın oğlandan nəyi əksikdi?"

Sonra bəzən uşaqa, sadələvhcəsinə Allahdan inciyərdi: "Axı niyə mən də oğlan doğulmamışam?"

Təsəllisi isə atası idi - o, bəziləri kimi, qızı olduğuna görə heyifsilənmişdi. - Əksinə, sevinirdi.

O qızın isə ilk və əsas məqsədi bu idi - atasının sevincinin əbəs olmadığını sübut etmək.

Qızların oğlanlar qədər güclü ola biləcəyini təsdiqləməyə hələ lap körpə vaxtından, 3-4 yaşlarından başladı: onu incidən, ona və tay-tuşu qızlara əl qaldırmaq istəyən oğlanları cəzalandırmaqla. Amma içində qibtə də vardı oğlanlara qarşı - onlara heç kim "oğlansan, özünü yaxşı apar!" demirdi. Belə sözləri ancaq qızlara deyirdilər.

5 yaşında məktəbə getdi. Atası: "Mənim qızım bu yaşda da oxumağı bacarmırsan" demişdi... Onun bu əminliyini də təsdiqləmək lazım idi. Məktəbdə oxuduğu illər ərzində ən böyük məqsədi bu idi - heç kimdən, xüsusilə oğlanlardan geri qalmamaq. Qalmadı da. Sonradan, xəyalən geri qayıdıb, o qədər də uzaqda qalmayan uşaqlığını xatırlamaq istəyəndə, yadına kitab-dəftərdən, oxumaqdan başqa heç nə gəlmirdi.

Məktəbdəki uğurlarına musiqi təhsilində qazandığı uğurlar da əlavə olunurdu. Atasının zəngin olmayan ailənin bütün pullarını götürüb, ona piano almağa getdiyi vaxt, atası ilə anası arasında keçən və qonşu otaqdan eşitdiyi söhbəti heç vaxt unutmadı. Anasının piano almaq üçün lazım olan puldan başqa evdə pullarının olmadığını atasına xatırlatması üzərinə Ələsgər müəllimin: "Qurban olsun qızıma, onun oxuması, öyrənməsi hər şeydən vacibdir. Canımız sağ olsun, bir az çətinlik çəkərik, amma pianonu mütləq alacam. Qoy öyrənsin, hərtərəfli insan olsun". Anası atasının cavabına sevinmişdi, onun isə uşağa qanadı yox idi. Bu hissəri atası da yaşayırdı balaca qızının pianoda gəzən barmaqlarını seyr edəndə...

Hələ uşaq idi, amma ona bunlar yetmirdi. Qızın oğlan qədər yaxşı və qürur verə biləcək övlad olduğunu sübut etmək üçün bunlar hələ az idi. Yaxşı şahmat oynamağı ilə ailənin fəxri olan qardaşının uğurlarına çatmaq qədər ehtirasla doluydu bu təsdiq cəhdi. Hələ üstəlik, onun yanında qonaqlardan biri "Şahmat kişi oyunudur. Böyük məntiq, ciddi düşüncə bilmək, uzağı görmək bacarığı tələb edir. Şahmat tarixində uğur qazanan qadınları saymaq üçün gerek xeyli düşünəsən" deyib, gülmüşdü onun yanında. Əsəbini cilovlasa da, özünü saxlaya bilməmişdi, az qala ağlayacaqdı.

Amma ümidini kəsməmişdi, qardaşına yalvarıb, şahmatı öyrənmişdi, qısa müddətdə yaşına görə çox yaxşı şahmat oynayırdı. Ailəyə qonaq gələn və şahmat oynamağı bacaranlar valideyinlərinə onu Bakıya şahmat məktəbinə göndərməyi məsləhət görərək, bu sahədə yaxşı gələcəyi ola biləcəyini vurğulayırdılar. Ona zarafatla "yeni Nona Kaprindaşvili yetişir" deyənlər də vardı (Həmin dövrlərdə şahmat üzrə dünya çempionu, Gürcüstan əsilli

N.Kaprindaşvili nəzərdə tutulur). Amma o şahmatçı olmaq istəmirdi. Sadəcə oğlanlardan bu sahədə də geridə qalmadığını sübut etmək istəyirdi. Məktəblərarası yarışlarda 5 nəfərlik komandalara belə qoşurdular onu. Tək qız idi qrupda, amma oğlanlardan pis nəticələr əldə etmirdi. Atası onunla fəxr edirdi, "mənim qızım" ifadəsini elə məhəbbətlə deyirdi ki... Bu etimadı doğrultmaq! Balaca qız üçün bu, hər şeydən önəmli idi.

Qazanılan uğurların müqabilində isə yaşanmadan itirilən bir şey vardı - uşaqlıq.

Yeniyyətliyini də oxumağa, qızların heç nədə oğlanlardan geri qalmaq olmadığını sübut etmək üçün xərclədi. Humanitar fənləri sevsə də, oğlanların daha çox uğur qazandığı fənlər sayılan fizikanı, kimyanı, həndəsəni, riyaziyyatı da ciddi-cəhdə öyrənirdi. Müəllimləri onu oğlanlara nümunə göstərəndə, sanki oğlanların pərtliyindən acı çıxırdı - indiye qədər özlərinin oğlanlardan geri, aşağı, zəif olduğunu həzm etməli olan qızların pərtliyinin acığını...

Məktəbləri payız mövsümündə üzüm yığımına kömək etmək üçün buraxırdılar. O, briqada da bütün oğlanlardan daha çox üzüm yığırdı. Fiziki işlərdə qızların onlardan geri qalmadığını sübut etmək istəyirdi. Və ələyirdi...

Amma asan, rahat başa gəlmirdi bu nailiyyətlər. Gecələr sızıldayan ayaqlar, qollar vardı, oxumaqdan qızaran, şişən gözlər, tarıma çəkilməmiş, boşalmayan əsəblər vardı.

Riyaziyyatı, fizikanı, biologiyani daha dərinləndirən öyrənmək üçün getdiyi əlavə dərslərdən qayıdanda keçdiyi qaranlıq küçələr, fikri kitabda olduğundan dadını hiss etmədiyi yeməklər və ən əsası... yaşanmayan uşaqlıq, itirilmiş yeniyyətlik vardı. Amma o, bunların hayında deyildi. Qarşıda bunların hamısından daha çətin sınaq vardı: ali məktəb imtahanı.

Bu aralar möhkəm xəstələnən atası onu yanına çağırırmışdı. Onun vəsiyyət edərcəsinə dediyi sözlər qızı atasının xəstəliyindən daha çox yaralamışdı:

- Bax, qızım. Səndən çox razıyam. Heç vaxt məni utandırmadın. Amma indi ali məktəb vaxtın gəlir. Dost-tanışın hamısı deyir ki, Tibb İnstitutuna birinci il girmək çətinidir. O ki qaldı, qız ola. Yaxşı fikirləş, kəsilsən, insanlar içində utanaram.

Tutulmuşdu. Axı hər il birinci Tibb İnstitutuna iş verən nə qədər oğlan kəsilirdi? Niyə məhz onun, qızın ordan kəsilməyi utandırması idi ailəsinin.

Ötkən cavab vermişdi atasına:

- Sənin qızın kimi sənə söz verirəm: Tibb İnstitutuna elə birinci il qəbul olunacam. Sən də hamıya "bu kənddə heç bir oğlanın ələyib bilmədiyini mənim qızım ələyib" deyərək fəxr ələyəcəksən. Sənə and içirəm.

O vaxt gözlədiyi inamı görməmişdi atasının gözlərində. O inamı qaytarırmışdı. Çıxmışdı və qazanmışdı!

İnstitutda da davam etmişdi ömrü boyu eşitdiyi sözlər. Burda daha sərt, daha ciddi idi üstəndən-aşağı baxmalar, inamsızlıqlar... Məsələn, "Qızlardan yaxşı cərrah olmur, bu kişi işidir" və s. kimi stereotiplər.

İnstitutda oxuduğu müddət ərzində bir arzusunu da gerçəkləşdirmək, bir məqsədinə də çatmaq istədi. Bu arzu, uşaqlığından bəri sevdiyi peşə - jurnalistika idi.

Televiziya işləməyə gəldi. Jurnalistikada da ilk gündən "qadınlar yax-

şı müharibə jurnalistləri ola bilmirlər. Bu kişilərin işidir. Qadından stringer olmaz, olsa da zəif olur, bu, kişilərin meydanıdır" və s. kimi stereotipləri eşitmişli olmuşdu. Bu cür fikirləri səsləndirənlərə həmin dəqiqə dönüb: "niyə axı?!" sualını verərdi və aldığı cavablarla heç vaxt razılaşmazdı. İndi də jurnalist kimi bu fikirlərin yanlış olmasını sübut etmək üçün gecə-gündüz çalışmağa başladı. Burada da göstərdi ki, qadın nəinki kişilər kimi yaxşı, hətta kişilərdən daha yaxşı jurnalist ola bilər. Daha ehtiraslı, daha peşəkar, daha cəsarətli...

Dünyanın ən təhlükəli, ən qaynar yerlərinə getdi, savaş bölgələrindən reportajlar hazırladı. İraq, Əfqanıstan, Fələstin... Fəlakət zonaları, partlayışlar, yanğınlar... Gənc yaşında ölümün nəfəsini öz boynunda hiss elədi. Ölümle göz-gözü dayandığı anları indi bir az da zarafatyana xatırlayır:

- İraqda müharibənin qızgın vaxtı idi. Jurnalistlərin arasında qızlar çox deyildi. Axşam saatları idi. İraq televiziyaya qülləsinin yanında yerləşən jurnalistlər üçün qərargahdan çəkdiyim videomaterialları Bakıya göndərdim. Türkiyənin İhlas Xəbər Agentliyinin İraqdakı qrupuna rəhbərlik edən İsmayıl Ballı: "Aferin, qız, bu oğlanların edə bilmədiyini sən edirsən, halal olsun. Amma ehtiyatlı ol, qızım, səni bacım kimi bilirəm, sənə bir şey olsa evə döndüyümdə səni qoruya bilmədim deyə evdə 4 qızımın gözlərinə baxa bilmərəm" deyəndə, dönüb zarafatla: "Özün dedin ki, bu oğlanlardan daha yaxşı işləyirəm, demək özümü də daha yaxşı qoruya bilərəm" deyə, cavab verdim. "Atanın yerində olmaq istəməzdim, indi gör nə çəkir, qız övladı müharibə cəhənnəminin içində" deyə, köks ötürəndə zarafatla: "İşə bax, İsmayıl abi, gender bərabərsizliyi bu müharibənin, cəhənnəmin ortasında da qarşıma çıxdı" dedim və hər ikimiz bu atmacaya gülüşdük. O gərgin mühitdə aramızda gülüş ən yaxşı dərman idi... Amma o, haqlı idi. Atam İraqa getdiyimi bilsə, dünyasında buna nə razı olardı, nə də icazə verərdi. "Qız heyulağışan, olmaz!" deyərdi...

Ona ağılım kəsəndən ilk dəfə yalan söyləmişdim. "Suriyaya səfərə gedirəm" demişdim. O da inanmışdı... Evdəkilərin sözlərinə görə, bir neçə gün sonra Bağdaddan canlı bağlantıda məni görəndə, gözlərinə inanmayıb. Həyacan keçirsə də anam deyir ki, "ekranda sənə baxan gözlərində qərribə bir sevinc və qürur vardı"... Mən isə bunu əvvəlcədən bilirdim və onu atama çatmaq istəyirdim. O, qızı olduğuna görə həmişə sevinməli, heç vaxt utanmamalı idi...

Evə dönəndə atam məni danlamadı. Sadəcə möhkəm qucaqladı və sakitcə: "Bir də mənə heç vaxt yalan danışma" dedi. Gözləri yaşarmışdı. Mən də eyni sakit səsle: "Sənə söz verirəm" dedim... Sonra onu daha da möhkəm qucaqlayıb: "Səninlə fəxr edirəm" dedim. "Bilirsən, Əfqanıstanda da Fələstində də, İraqda da mən bəzən "Qız uşağı hara, müharibədə işləmək hara, sən atanın yerində olmaq istəməzdik" sözlərini eşidəndə düşündüm ki, onlar doğurdan da sənə yerində ola bilməzlər. Çünki, onlar qızlarına sənə kimi inanmırlar, etibar etmirlər və ən əsası, deməli, onlar qızlarına sənə kimi dəstək də vermirlər. Nə yaxşı ki, mən məhz sənə qızın kimi doğulmuşam. Kim bilir, bəlkə başqa düşüncəli bir ailədə böyüyseydim, qız doğulduğum üçün arzularımın arxasında gedə bilmək şansını əldə edə bilməyəcəkdim və bu dünyada daha bir qız... qız doğulmasının peşmançılığını yaşayaçaqdı"... Gözlərimin içinə baxdı və "Mən bu həyatda olsam da, olmasam da

yadında saxla. Kimin nə deməsinə, söz-söhbətlərə, dedi-qodulara, təzyiq və təsirlərə fikir vermə, doğru bildiyin yolla get, inkişaf et, həyatda yerini tut, özünü təsdiq et..."

İllər keçib gedirdi. Bu müddət ərzində itirilən daha bir şey də vardı - gənc qızlıq illəri. Bir dəfə nənəsi "qızın adı ağırdır, elə otur-dur, adımıza ləkə gəlməsin" demişdi. Deməli, bu məsələdə də atasını utandırmamalı idi. Məktəbdə də, institutda da özünü elə aparmışdı ki, oğlanlar ona yaxınlaşıb, doğru-düzgün ürəyini də açsın bilmirdilər. Yanaşı addımlamaqdan, birlikdə kinoya, teatra getməkdən isə söhbət belə gedə bilməzdi.

Maraqlıdır, illər keçdikdən sonra, indi də özünə vaxt ayıraraq, ailə qurmağını mövzuya çevirmişdilər. Yenə də kişilərə deyil, məhz qadınlara tutulan irad: "Kişi olsan, heç nə olmaz, deyərdik öz işi, kim nə deyəcək ki... Amma qızsan, tanıyan-bilən deməzmi ki, bu qıza nə olub, niyə ailə qurmur?"

Siyasətə gələndə də bu söhbətlər davam elədi. "Qadınsan, heç nə etməsən də, vüqar söz deyəcəklər".

Bütün "niyə?"lərə isə hamının, hətta bir çox ziyalı adamların da bir-cə cavabı vardı: "Cəmiyyət qadını daha tez ittiham edir, qadın haqqında mənfi fikirləri daha rahat deyirlər... və s."

Bu vaxt onun artıq otuz yaşı vardı və demək, mübarizəsi o qədər də uğurlu alınmamışdı.

Bu da o qızın hekayəti...

Sonra nə oldu? Sonra millət vəkili Qənirə Paşayeva vardı, bu istiqamətdə mübarizəsini indi də parlamentdə davam etdirirdi. Parlamentdə gənc bərabərliyi, məişət zorakılığının qarşısının alınması, qadınlara qarşı zorakılıq əleyhinə layihələrin, qanunların müzakirələrində fəal iştirak edir, mütəmadi çıxışlar edirdi... Bu cılığın müzakirələr, kənardakı söhbətlər zamanı eşitdiyi fikirlərdə bəzən elə şeylər vardı ki, buna dözməyə dəmir iradə lazım idi.

İndi çatdığı otuz beş yaşa qədər ona güc verən isə... dünyada qadınlarla bağlı formalaşmış tabuları darmadağın etmiş qadınların təcrübəsi idi. O qadınlar ki, qadın olduqları üçün universitetdə oxumalarına icazə verilməmişdi, qadın olduqları üçün universitetdə professor olmaları mümkün deyildi, qadın olduqları üçün elədikləri kəşfi etiraf edə bilməmişdilər, seçmək və seçilmək haqqını zorla əldə etmişdilər. Bütün bu illər ərzində onun xəyalən danışdığı, dərdləşdiyi, nümunə götürdüyü, suallarına cavab almaq istədiyi bu qadınlar idi. Öz həyatları, dirənişləri, iradələri ilə ona yol göstərən qadınlar. Alim, yazıçı, siyasətçi, filosof qadınlar... onların göstərdiyi yolun sonunda isə mütəmadi işıq olurdu, uğur olurdu, bir vaxtlar o özü olmasa belə, sözün əsl mənasında qadın və kişi bərabərliyinin olacağına ümid olurdu.

Bu kitab ona yol göstərən, dirəniş öyrədən həmin qadınların qarşısında bir növ o mənəvi borcu qaytarmaq cəhdidir. Daha sadə dildə desək... bir vaxtlar özünün aldığı inamı, ümidi sənə vermək, o iradəni, o dirənişi, əzmkarlığı sənə görmək, sənə ötürmək arzusu. Bu kitabın neçə min oxucusu olacaq, neçə min adam oxuyacaq, məlum deyil. Amma hədəfdə ən sadə bir rəqəm və məqsəd var - heç olmasa, yüz qız! Heç olmasa, yüz qız bu kitabı oxuyub, özünə inansın. Özünü təsdiqləyə biləcəyinə, işıqlı yolla getsə, sonunda mütəmadi qələbənin, zəfərin olacağına inansın. Sən inanasan ki, indi harada - pambıq tarlasında, piştaxta arxasında, soyuq sinif ota-

ğında, köçkün qəsəbəsində, uzaq dağ kəndində, meqapolisin ortasında - harda olursansa, ol, sən, bacara bilərsən. - İstədiyin, arzuladığın, qarşına məqsəd kimi qoyduğun hər şeyi. Dünyada bunu təsdiq etmiş ən az yüz qadın var, yüzüncü qız.

Bir də... bu hekayəti, yeni öz tarixçəsini o özü də yazı bilərdi. Amma yazmadı. Başqalarının həyatını yazmaq o qədər də çətin deyil. Başqaları ilə bağlı səmimi və rahat olmaq, cəsarət göstərmək, çəkinməmək çətin deyil. Amma adam özünü, öz tarixçəsini danışsın, yazsın, bu çox, çoxox çətin işdi. Başqalarının zəifliyindən və bu zəifliyi etiraf edə bilməsindən heyranlıqla danışmaq gözəldir. Amma öz zəifliyinə gələndə bunu eləyə bilmərsən - bu sənə acizlik kimi görünür. Başqalarının uğurlarını qururla danışa bilərsən. Öz uğurlarından danışanda, bunun adı yekəxanəlik olur. Başqasının təkə onun özünə məxsus şeylərini rahat danışdığını səmimiyyət kimi dəyərləndirə bilirsən. Özün ifrat səmimi danışanda bu, açıq-saçıqlıq kimi görünür... Etiraf anları isə istənilən savaş bölgəsindən daha təhlükəlidir. Və nəhayət, nə bilmək olar, bəlkə də, bunları yazarsa, ifrat kövrək görünə biləcəyindən ehtiyatlanmışdı.

Mənsə... mənsə fikirləri, məqsədləri bir məsələdə təsadüfən xanım millət vəkili fikirləri ilə üst-üstə düşmüş sadə qızam, yüzüncü qız. On iki il əvvəl saçlarında saman qırıntısı, dodaqlarının qırağındakı yemlik yaşılı və çox sadə bir məqsəd - yaşaya bilmək məqsədi ilə böyük şəhərə gəlmiş qız. Bir gün zəng eləyib, görüşmək istədiyini deyəndə, sonra oturub danışanda, öz tarixçəsini və kitabının məqsədini mənə deyəndə naqolay bir müqayisə aparmışdım onunla öz aramda. Heç bir uyğunluğumuz, oxşarlığımız yox idi. Bir tək "heç olmasa yüz qız" məsələsindən başqa. Onun "Bu kitabdakı qadınların həyatı, dirənişi, mübarizəsi heç olmasa yüz qızın həyatını dəyişsin, onu özünə inandırсын" deyəndə, qayıdıb özümün keçdiyim yola baxmışdım. Axı mənim də əlim qələm tutandan, cəmiyyətə nəse deyə biləcəyimi düşündəndən ən böyük arzum, məqsədim bu idi. Heç olmasa yüz qızı özünə, gələcəyinə, qadının öz yerini tuta biləcəyinə inandırmaq, inandırmağa çalışmaq!..

Bizim ikimizi birləşdirən məqsəd bax budur. Sənsə... Bəlkə sən də ne vaxtsa hansı ölkəninse prezident qadınının, birinci lədisinin, hansısa dünyaca ünlü alimin, siyasətçinin, ictimai-siyasi xadimin, yazıçının, idmançının, bir sözlə, TARİXə adını yazmış bir qadının kitabına ön söz yazacaqsan. Dünyanı xilas edəcək kəşflər eləyəcəksən. Milyonların əlindən düşməyəcək əsər yaradacaqsan. Böyük bir siyasətçi, lider olacaqsan. Amma buna hər zaman inan. Sən bunu bacara bilərsən. Bacaracaqsan! Yeter ki, istə və arzularının arxasınca yorulmadan, sınımadan get!

Hamınıza sevgilərlə,

Günəl MÖVLUD

Hatşepsut

**TARİXƏ ADINI
YAZAN
İLK HÖKMDAR
QADINI!**

- O, tarixə adını yazan ilk hökmdar qadındır!
- O, qədim Misirin ilk qadın fironu olub!
- O, düz 22 il qədim Misirə rəhbərlik edib!

■ **Hatşepsut!** Onun adı - *“əsl qadınların öndə gələnə”* anlamını daşıyır. Bəlli olduğu kimi, Misir fironları arasında ikisi daha çox diqqət mərkəzində olmuşdur. Bunlar, Misirdə təktənirli dinlərə yol açmış (öndərlik etmiş) **IV Amenhotep** (ya da sonradan aldığı adla, **Akenaton**) və ilk qadın firon Hatşepsutdur. **O, adı tarixdə qalan ilk qadın hökmdardır.** (Hatşepsut taxta çıxdıqdan sonra bir kral kimi geyinmiş və hətta süni saqqal taxmışdır. Çünki, özü-nəməxsus forması olan saqqal saxlamaq, yaxud çeşidli törənlərdə süni saqqal taxmaq fironlara məxsus adət idi...)

■ **O, Misir tarixinin ən ünlü fironlarından biri kimi TARİXə düşüb.** Onun hakimiyyət illərini qədim Misirin intibah dövrü kimi də qiymətləndirirlər! Misir tarixində *ilk* qadın firon olması ilə bərabər, Hatşepsut o dönəmdəki ən böyük ticarət yolunun yaradıcısı və ən əsası... ölmündən yüzlərcə il sonra qadın olduğu açılanan fiondur!

Dünyada Hatşepsut şəxsiyyətinə maraq gündən-günə artır. Bu xüsusilə, tarixdə ilk məşhur qadının kişini hakimiyyətdən uzaqlaşdırmağa nail olması faktı ilə əlaqədardır. Tədricən o, Qərb mədəniyyətinin bir elementinə çevrilib: ağıllı və güclü, həm də zərif və lətafətli qadın obrazı!.. Qeyri-adi siyasi bacarığa, analitik təfəkkürə malik olan Hatşepsut obrazı, eyni zamanda, gözəl xarici görünüşü ilə də maraqlıdır.

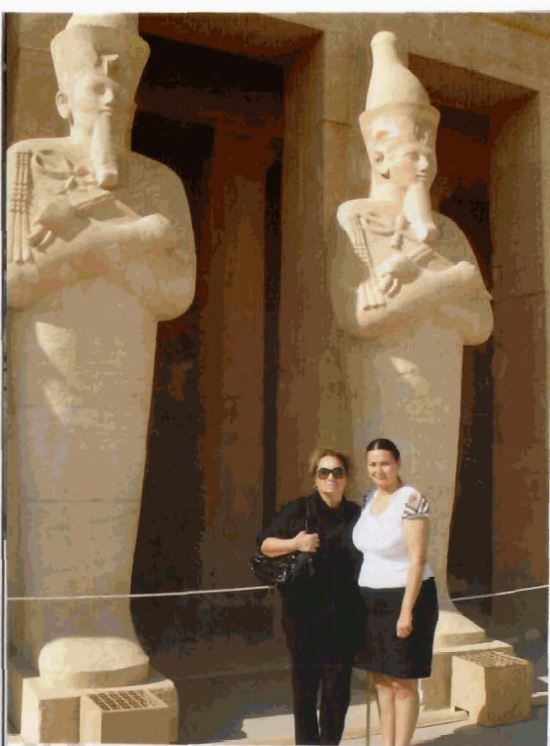
Hatşepsut bir çox əsərin qəhrəmanına çevrilmişdir. **Evelin Uelsin “Hatşepsut”, Moyra Kaldekottun “Amonun qızı”** kitabları onun həyat səhifələrini işıqlandırmış və oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır. Oxumağı, Qədim Misir və Qədim Dünya maraqlılarına böyük məmuniyyətlə tövsiyə edə biləcəyim əsərlərdir. Macərələrin yer aldığı belə əsərlərin çoxunda Hatşepsut sülhsevər qadın kimi təsvir olunur. Lakin bunun əksinin iddia olunduğu əsərlər də var. Məsələn, **Eloiza Carvis Makqraunun “Nil qızı Mara”** romanı kimi...

Çağdaş mədəniyyətdə Hatşepsut *“IV Sivilizasiya”* adlı bilgisayar oyununda Misir lideridir. Oyunun öncəki variantlarında sivilizasiyaya **II Ramzes** və **VII Kleopatra** başçılıq edirdi.

1960-cı ildə **K.İ.Houten, İ.Houten-Qreneveld** və **T.Gerels** tərəfindən kəşf edilən kiçik asteroid onun şərəfinə Hatşepsut adlandırılıb!

Hökmdar Hatşepsut heksusların hücumundan sonra Misirin bərpasını başa çatdırır və bütün Misirdə abidələr ucaltır bir qadın, bir hökmdar kimi düşüb TARİXə... O, bəşəriyyətin tarixində ilk məşhur qadınlardan və hökmdarlardan biridir!

Haşiyyə: Onu da deyim ki, Misirdə olarkən mənə Luksorda möhtəşəm **Hatşepsut** məbədini, **Luksor** və **Karnak** məbədini, Krallar Vadisini ziyarət etmək qismət olub. Bu gün də dünyanın ən möhtəşəm tarixi abidələrindən biri olan **Hatşepsut məbədi** hər il buraya axışmış gələn milyonlarla turisti özünə heyran qoyur. Buraya gələn sanki sirli-sehrli bir nağılın (nağıllar aləminin) içərisinə düşür. Özünü qədim Misirdə təsəvvür edərsən **Hatşepsut** məbədində... Və təbii ki, **TARİXdə** adı keçən ilk hökmdar qadını hörmətlə xatırlayırsan. Onun

dövründə qurulan bu böyük və möhtəşəm məbədin, demək olar, hər divarından sənə boylanır **Hatşepsutun** əzəmətli siması...

...**Hatşepsut məbədini** böyük maraqla gəzmışdim. Demək olar ki, bir günü bu tarixi məkanda keçirmiş, zamanın necə keçdiyini hiss etməmişdim... **Hatşepsutun** sirli və maraqlı həyat hekayəsi, onu bu günə qədər özündə yaşadan tarixi məbəd və divarlara həkk olunmuş böyük **TARİXdən** ayrılmaq o qədər də asan deyildi. Qədim Misiri özündə yaşadan Krallar Vadisində də eyni hissləri yaşayır insan...

Qeyd edirəm ki, yazılanlar yalnız fərqli qaynaqların məlumatlarını deyil, Misir tapıntıqlarını, abidələri, qədim tikililəri, muzeyləri, eksponatları gözlərilə görmüş, mümkün olduqca, onlara toxunmağa nail olmuş müəllifin fikir və duyğularını əks etdirir. Özünəməxsus auraya malik bu mühit insanı qədim dövrlərə aparıb çıxarır: sanki kralların (kraliçaların) sevgi hekayətlərinin, uğurlarının, məğlubiyyətlərinin, sevinclərinin, kədərlərinin və başqa olayların, nəsnələrin şahidi olursan... Ümumən, Misir möcüzəvi, mistik əhvalı ölkə təsiri bağışlayır. Tarixin ilk hökmdar qadınının - **Hatşepsutun** həyatı və məbədi isə sözün əsl anlamında, tarixin möhtəşəm həyat və qəhrəmanlıq salnaməsidir!

Hatşepsut! Qədim Misirdə 18-ci Xanədan dönməində hökmdarlıq etmiş qadın fironudur. Hökmdarlığa qədər həmin adı - **Hatşepsut** adını daşıyırdı. Taxta çıxdıqdan sonra adını dəyişməməsinə baxmayaraq, qaynaqlarda onun taxt adı **Maat-Ka-Ra** kimi qeyd olunur.

Anası **Ahmose** (*Ahmos/Yahmos*), atası **I Tutmosdur** (*Thutmose I*). Deməli, o, yeni çarlığın əsasını qoyan firon **I Yahmosun** nəvəsidir. Atasının sağlığında **Hatşepsut** Tanrı Amonun baş kahinəsi - "**Tanrının xanımı**" idi.

Hatşepsutun hakimiyyət illəri ilə bağlı tarixdə müxtəlif fikirlər yürüdülür. Bəzi illəri onun hakimiyyətinin m.ö. 1490/1489-1468-ci illəri əhatə etdiyini yazır, başqa bir qaynaqda bu dövrün m.ö. 1479-1458-ci illərə, digərində isə m.ö. 1504-1482-ci illərə təsadüf edildiyi qeyd olunur.

Hatşepsut da bütün digər fironlar kimi bəşəri isimə sahibdir:

Khnumt-Amun Hatşepsut (Onun doğum adıdır. **Khnumt-Amun** "Amuna, bağlı olan" deməkdir);

Maat-Ka-Ra (Taxt adıdır. **Ra** ruhunun ədalətliyi ifadə edir);

- **Vesretkau** (Xoruz adıdır. **Ra** ruhunun güc rəmzidir);

- **Vadjrenput** (Bu ad, illərin gəlişimini göstərir);

- **Netjeretkhau** (Qızıl Xoruz. Onun ilahiliyini ifadə edir).

Hatşepsutun **Nefrubiti** adlı bir doğma bacısı, üç və ya dörd ögey qardaşı (**Uacmos**, **Amenmos**, **Tutmos** və mümkündür ki, atası **I Tutmos** və kraliça **Mutnefret**dən olan qardaşı **Ramos**) olmuşdur. **Uacmos** və **Amenmos** uşaq ikən vəfat etmişlər. Atasının ölümündən sonra **Hatşepsut** ögey qardaşı **II Tutmosla**

evlənmişdir (Bu gün dilə gətirilməsi belə insanı dəhşətə gətirən bu adət, qədim Misirin gerçəkliklərindən idi). Tarixdə qəddar və bacarıqsız hökmdar kimi xatırlanan II Tutmos cəmi 4 il (m.ö.1494-1490)

hakimiyyətdə olmuşdur.

Hatşepsut hələ atasının və ərinin sağlığında ictimaiyyət arasında güclü bir şəxsiyyət kimi nüfuza malik idi. Bəzi tədqiqatçıların mülahizələrinə görə, hələ ərinin taxtda oturduğu dövərdə Hatşepsut hakimiyyəti öz əlində cəmləşdirmişdi. Bu məlumatın həqiqətə nə qədər uyğun olduğunu deyə bilmərik. Lakin o fakt dəqiqdir ki, m.ö. 1490-cı ildə **II Tutmosun** ölümündən sonra on iki yaşlı **III Tutmos** (*Hatşepsutun ögey oğlu, II Tutmosun İsida (və ya Aset) adlı kənizdən olan oğlu*) firon elan edildi, Hatşepsut isə firon naibi (*hökmdarı əvəz edəbilən adam*) oldu. Bir müddət sonra azyaşlı firon Amon kahinliyinin dəstəyi ilə taxtdan kənarlaşdırıldı və Hatşepsut taxta çıxarıldı. Baş Tanrı Fiv Amonun məbəbində keçirilən bu mərasim zamanı içərisində Tanrının heykəli olan ağır barkanı daşıyan kahinlər onu yerə qoyub Hatşepsutun qarşısında diz çökdülər. Fiv Amonun məbədinin kahinləri bunu **Amonun (Tanrının)** Misirin yeni hökmdarına xeyir-duası kimi qiymətləndirdi.

Firon kimi taxta çıxan Hatşepsut, yuxarıda da vurğuladığımız kimi, kişi qıyafətləri geyinir, süni (taxma) saqqal taxırdı. Onu Misir kahinliyinin və zadəganlarının mədəni ("intellektual") dairələri, eləcə də tanınmış hərbi rəhbərlərin bir hissəsi dəstəkləyirdi. Onun tərəfdarları arasında qızının tərbiyəçisi olan memar **Senmutun** da adı çəkilir. (*Bəziləri Senmutu Hatşepsutun sevdiyi adam hesab edir. Senmut əyalətdən gəlmiş sadə bir insan idi. Lakin çox keçmir ki, onun qeyri-adi qabiliyyətləri saray tərəfindən lazımınca qiymətləndirilir.*)

Hatşepsutun, əsasən, Amon kahinliyinin dəstəyinə söykənən ha-

kimliyyəti "*ilahi nikah*" barədə əfsanələrin yardımı ilə qanuniləşdi. Guya Tanrı Amon səmadan yerə enmiş və **I Tutmosun** cildində şahzadə Yaxmosla nigaha girmişdir. Bundan əlavə, qədim kitabələrdə Hatşepsutun atasının sağlığında Misir taxtının vəliəhdi seçildiyi bildirilirdi ki, bu da həqiqətə uyğun gəlmir. Əyanlar Hatşepsutun taxta çıxmasını əsaslandırmaq üçün bir qayda olaraq, ilahi qaynaq barədə əfsanəni təbliğ etməyə çalışırdılar.

Hökmdar məqamına yüksələn Hatşepsut fironlara məxsus saç düzümü və saqqalla təsvir olunurdu. - Onun ilk heykəl və təsvirləri kişi paltarı geyinmiş qadını əks etdirirdisə, sonrakı təsvirlər tamamilə kişi obrazını canlandırır. Bununla belə, məbəd divarlarındakı qədim yazılardan bəlli olur ki, Hatşepsut özünü qadınların ən gözəli hesab edir və hökmdar titullarının yalnız birindən - "*Güclü öküz*" adından imtina edirdi. Firon Hatşepsutun Metropoliten muzeyində saxlanan ayrı-ayrı heykəlləri də onu qadın görkəmində (saqqalsız) canlandırır.

Qurucu firon

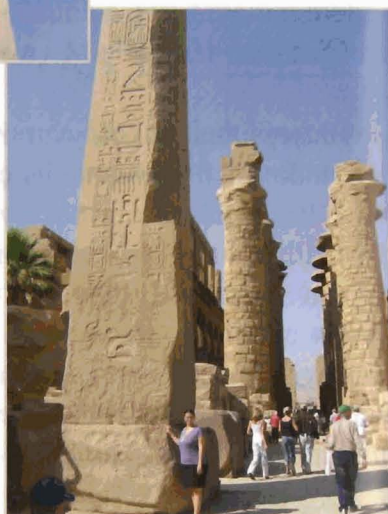
Hatşepsutun hakimiyyət illəri Misir tarixində misli görünməmiş çiçəklənmə və yüksəliş dövrü kimi səciyyələndirilir. O, fəaliyyətinin digər sahələrindən daha ziyadə həyata keçirdiyi tikinti-quruculuq işləri ilə yadda qalmışdır. Bu sahədə onu yalnız **II Ramzeslə** müqayisə etmək olar. Bu firon qadın, işgalçı heksusların dağıtdığı abidələri bərpa etdirdi. Həmçinin o, ölkənin müxtəlif yerlərində çoxlu məbəd inşa etdirdi: Kar-

nakdakı Qırmızı məbədin divarlarındakı əyani təsvirlər Hatşepsut və **III Tutmosun** qoşa hakimiyyətliliyi dövrünü və habelə, onun dövləti tək idarə etməsinin legitimliyini əks etdirir. Burada Karnakda fironun əmri ilə nəhəng qranit obelisklər, Amon məbədində **VIII pylon**, Amon-Kamutef məbədi tikilmiş, Amonun xanımı ilahə Mutun məbədi əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilmişdir. Hatşepsutun Karnakdakı, hündürlüyü 29,56 metrə çatan iki obeliski, **III Tutmos** onları daşla hördürənə qədər Misirin ən yüksək tikilisi idi.

Həqiqətən də, Hatşepsut dövrünün ən məşhur abidəsi əvvəllər *"Müqəddəslərin müqəddəsi"* adlandırılan, 9 ilə (təqribən m.ö.

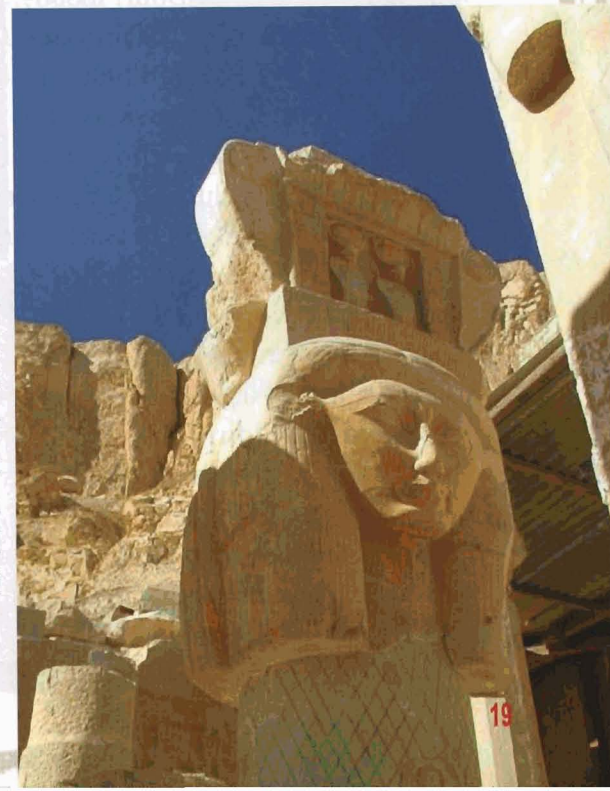
Tarixə adını yazan qadınlar

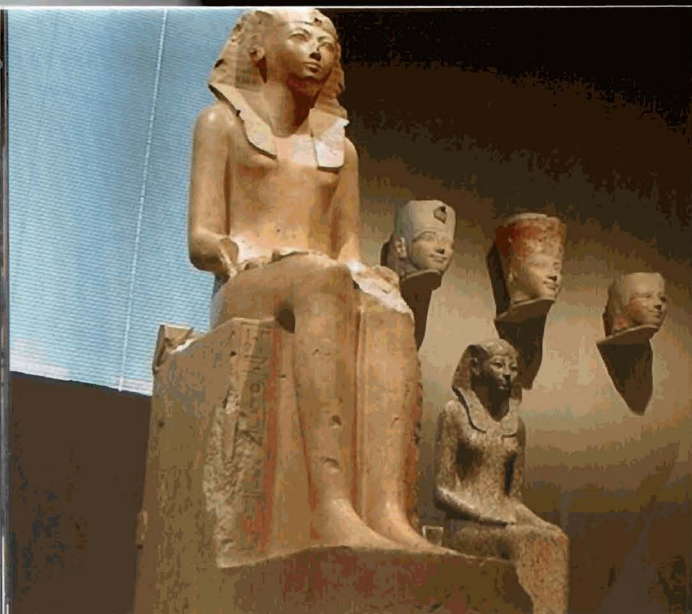

1482-1473-cü illərdə) tikilən Deir əl-Bəhridir. Onun memarı Senmut idi. Abidənin yaxınlıqda olan firon I Mentuhotep məbədini xatırlatmasına rəğmən, onun nəhəng sütunları çağdaş dövrün insanını belə bu əzəmət qarşısında heyran qoyur. 1000 il ərzində, yəni Afinada Parfenonun ucaldılmasına qədər memarlıq sənətinin harmoniyasını əks etdirən bu abidə dövrünün ən möhtəşəm sənət nümunəsi hesab edilirdi. *"Müqəddəslərin müqəddəsi"* üç nəhəng terrasdan ibarətdir.

Terrasalar məbədin mərkəzində panduslarla bölünmüş, heykəllər və sfinkslərlə bəzədilmişdi. Həmin heykəl və sfinkslərin bir çoxu Misirin Qahirə muzeyində və Nyu-Yorkdakı Metropoliten muzeyində qorunur. Deir əl-Bəhri məbədindəki nadir sənət nümunələri Hatşepsutun hakimiyyəti illərində baş verən əsas hadisələrdən xəbər verir.

Hatşepsut quruculuq işlərini təkcə Fivdə deyil, bütün Misirdə həyata keçirirdi. Speos Artemidosda şir başlı ilahə Paxetin şərəfinə ucaldılmış Qaya məbədi, eləcə də Elefantin adasındakı ilahə Satet məbədi, bundan başqa, firon qadının adı ilə bağlı Memfisə, Abidosda, Hermopolda, Kusda tapılan abidələr möşhurdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Hatşepsutun ucaltdığı abidələrin bir çoxu III Tutmosun təkhakimiyyətliliyi dövründə ziyan görmüşdür.

Punta ekspedisiya və hərbi fəaliyyət

Hatşepsut dövründə Misir iqtisadi cəhətdən də inkişaf etdi. Quldarlıq münasibətləri yaranmağa başlayır, ticarətin əsası qoyulurdu. M.ö. 1482-1481-ci illərdə onun tərəfindən

Nehsinin rəhbərliyi ilə beş gəmi və 210 dənizçidən ibarət heyət əvvəllər Ta-Nəçər - "Tanrı torpağı" adlandırılan Punta göndərildi. Punt ərazisi, təqribən Şərqi Afrika sahillərinə təsadüf edir. Sonralar Puntla əlaqələr kəsilsə də, həmin dövrdə Misir üçün bu əlaqələr zəruri idi. Belə ki, ekspedisiya zamanı misirlilər Punttan mirra, müxtəlif ətirli maddələr, o cümlədən, buxur, sürmə, fil sümüyü, qızıl, ekzotik heyvan dəriləri və qul gətirirdilər. Həmin hadisələr Deir əl-Bəhri məbədinin təsvirlərində öz əksini tapmışdır. Həmçinin, bu görüntülərdə Punt hökmdarlarının (Parex və xanımı Ati) Hatşepsut hakimiyyətini tanıması da təsvir olunub.

Uzun sürən hakimiyyət illəri boyunca sülhpərvər bir siyasət yürüdən Hatşepsutun yalnızca üsyan yatırmaq üçün səfərə çıxdığı bildirilirdi. Onun Misirin güneyində yerləşən Punt torpaqlarının kəşf edilməsi üçün on əmr verdiyi yazılmaqdadır. Kraliça Hatşepsutun

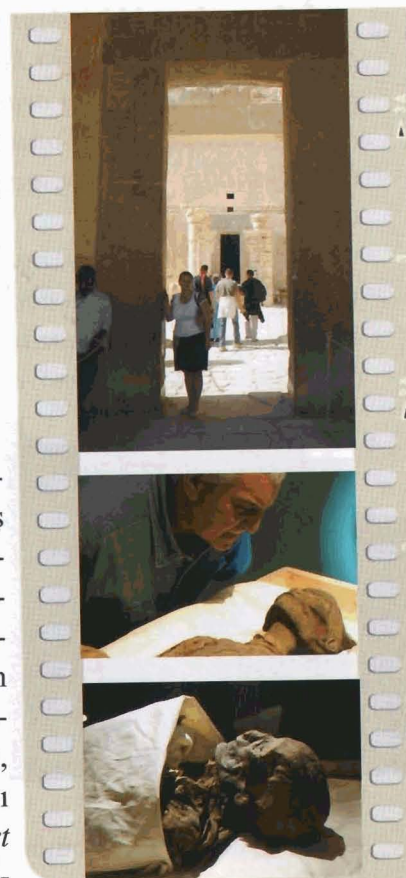
Luksorda, **Deir əl-Bəhridəki** tapınağında çox yaxşı işlənmiş bir seriya səhnə (rəsmlər) mövcuddur. Rəsmlərdə misirlilərdən uzun saqqalı və qoribə geyimi ilə fərqlənən Punt hökmdarının misirli ticarət heyətini qarşılamağa çıxdığı görünməkdədir.

Hatşepsutun apardığı hərbi əməliyyatları Tanqur kitabələri də təsdiq edir. Bundan əlavə, Hatşepsutun Suriya və Fələstinə yürüşləri zamanı Misir ordusuna başçılıq etdiyi güman edilir.

Hatşepsut, təqribən m.ö. 1468-ci ildə vəfat etdi. **III Tutmosun** onun vəzirini və dost-sirdaşlarını, silahdaşlarını öldürməsi üzərinə Hatşepsutun zəhər içərək canına qıydığı da rəvayət edilir. Ancaq bu mövzuda hər hansı bir dəlil yoxdur.

Hatşepsutun mumiyası və gerçək öyküsünün gün işığına çıxması barədə

Qədim Misirin ünlü tədqiqatçılarından olan Hovard Karter Hatşepsutun boş tabutunu tam təsadüf nəticəsində tapmışdır. Belə ki, o, qısa bir tətill üçün Luksorda olduğu sırada iki qrupun Krallar Vadisinin qərb yamacında bir qənimət üçün çatışdığını xəbər alır. Birinci qrup basqına uğrayaraq yenilmiş və qovulmuşdu, ancaq yenidən qanlı döyüşlərin olması əndişəsi vardı. **C.V.Ceram** (əsl adı Kurt V.Marek) arxeologiyanaan görkəmli mərcələrini anladığı "Tanrılar, məzarlar və bilginlər" adlı kitabında bu olayı Karterin dilindən belə nəql edir: **"Axşam olurdu. Tez-tələsik səfərbərlikdən qurtulmuş bir neçə işçi topladım, gərəkli hazırlıqları görərək olay yerinə doğru yola çıxdım. Bunun üçün Ay işığında, Kuma təpələrində 600 metr yük-**

səkliyə dırmanmaq lazımdı. Olay səhnəsinə vardığımız və bələdçimiz mənə dik bir qayadan aşağı sallanan ipin ucunu göstərdiyi zaman gecəyarısı olmuşdu. Qulaq verdiyimizdə soyğunçuların çalışdıqlarını çox yaxşı duya bilirdik. Öncə onların qaçmamaları üçün ipi kəsdim. Sonra belimə yaxşı və sağlam bir ip bağlayıb, özümü qayadan aşağı salladım. Gecə yarısı çalışan soyğunçuların yuvasına bir iplə enmək xeyli zövqlü bir əyləncəydi...

İş başında səkkiz adam vardı. Aşağıya endiyim zaman heç də xoş olmayan bir neçə saniyə keçdi. Onlara ya mənim ipimlə yuxarı çıxmaq ya da ipsiz olaraq orada qalmaq kimi təkliflərdən birini qəbul etmələrini önərdim. Sonunda ağıllarını başlarına topladılar və çəkilib getdilər. Və mən, gecənin geri qalan bölümünü orada keçirdim."

Bunu da söyləyəm ki, əgər Karter imkan versə idi, soyğunçular xəyal qırıqlığına uğrayacaqdılar. Tapıntının, əslində, firon Hatşepsut üçün düzəldilmiş bir məzar olduğu anlaşıldı: içində dəfinə-filan yoxdu, yalnızca bir tabut mövcuddu...

Ünlü arxeoloq **Hovard Karterin**, **Krallar Vadisində** kəşf etdiyi iyirminci məzar - KV20-də tapdığı tabut Hatşepsut tərəfindən düzəldirilən üç tabutdan biri idi və boşdu. Araşdırmaçılar nə Hatşepsutun mumiyasının harada olduğu, nə də həmin mumiyanın Hatşepsutun ölümünün ardından taxta çıxan (təkbaşına fironluq edən) **III Tutmosun** hakimiyyəti dövründə icra edilən (Hat-

şepsut dövrünə aid bütün qeydlərin yox edilməsini qarşısına məqsəd qoyan) səfərbərlikdən qurtulub-qurtulmadığı mövzusunda bilgi sahibi deyildilər. Bu dövərdə Hatşepsutu firon

olaraq göstərən təsvirlərin, demək olar, hamısı sistemə bir şəkildə tapınaqlardan, abidələrdən qazınmışdı. Hatşepsutun sirrini, nəhayət, tamamilən aydınlaşdırmış kimi görünən araşdırma, Misir Mumiyası Layihəsi başqanı və Qədim Əsərlər Baş İdarəsinin Baş katibi **Zahi Havass** tərəfindən 2005-ci ildə başlatılan elmi (- praktik) çalışma olmuşdur.

Havass və bir çox elm adamlarından təşkil olunan heyət, yüz il öncə Karter tərəfindən tapılmış, ancaq Krallar Vadisindəki kiçik bir məzarın tabutundan çıxarılmasını gərəkdirəcək qədər önəmli olduğu düşünülməmiş bir mumiyaya yönəlmişdi.

Üzərinə geyəcək hər hansı bir şeyi də yoxdu - nə bir başlıq, nə mücəvhərlər, nə qızıl çarıqlar (o, başqa aksesuarlara, yəni məsələn, Hatşepsut ilə müqayisə edildiyində önəmsiz bir kral sayıla biləcək firon Tutankamuna təqdim edilən xəzinələrə heç birinə sahib deyildi)...

Və Misirin ən ünlü "itik axtarma" mübahisələrindən birini çözmək üçün istifadə edilən bütün yüksək texnoloji yöntemlərə baxmayaraq, əgər təsadüfən kəşf edilən bir diş olmasa, sözügedən mumiya, ehtimal ki, hələ bu gün də qaralıqda yatacaqdı... (*Obyekt çağdaş texnologiyaların tətbiqi ilə aparılan DNA testləriylə müəyyənləşdi*). **Bununla da, Krallar Vadisində uzun illərdir turistlərin ziyarətinə açıq olan görkəmli anıt-qəbrinin mövcud olması müqabilində Hatşepsutun mumiyasının harada olduğu barədə sual da çözülmüş oldu.**

...Misirli arxeoloq professor **Zahi Havassın** 2007-ci ilin iyun ayında etdiyi açıqlamaya görə, XX əsrin əvvəllərində Hovard Karter tərəfindən Krallar Va-

disində tapılan məzarda onların tapdıqları mumiyanın Hatşepsuta aid olduğu nəticəsinə gəlinmişdir. Hatşepsutun itmiş mumiyasının tapılması xəbəri 2007-ci ildə qəzetlərdə *baş xəbər* olaraq yer aldı. Ancaq qeyri-adi, gözəl kraliçanın öksünün tamamilə gözlər önünə sərilməsi yavaş-yavaş, hissə-hissə gerçəkləşdi...

Hatşepsutun şəkər xəstəsi olduğu və 50 yaşında sümük və ya qaraciyər xərçəngindən ölmüş ola biləcəyi də ortaya çıxdı. Beləliklə, ya zəhərdən ya xərçəngdən, Hatşepsut təxminən 22 il hakimiyyətdə olduqdan sonra vəfat etmişdir.

Hatşepsutun mumiyası Qahirə Müzeyində saxlanılır. Misirə səfərimiz zamanı Hatşepsutun mumiyasının da olduğu möhtəşəm Qahirə muzeyini ziyarət etmək imkanı əldə etmiş və demək olar ki, bütöv bir günü bu qiymətli muzeyə tamaşa etmişdim. Misirə yolu düşənlər mütləq bu muzeyə baş çəkməlidirlər. Bu gün onu görmək üçün dünyanın müxtəlif bölgələrindən hər il minlərlə insan Misirə səfər edir...

Qahirədəki Misir müzeyində qapağı müstəsna hallarda açılan sanduqədə, onun bir normal insana bənzəyən tək yeri, dirnaqsız barmaq uclarının sümükvari parlaqlığıydı.

...Barmaq uclarında insanı qərribə bir şəkildə təsirləndirən toxunaqlı bir şeylər vardı. Bədəninə gözəllik adına heç bir şey qalmamışdı. Boynuna dolanmış kətan sadəcə dəbmış deyə taxılmış və məqsədinə çatmamış yöndəmsiz bir aksesuar təsiri bağışlayırdı. Dodaqlarının bir-birinin üzərinə kip qapandığı ağzı, çox qərribə bir şəkil almışdır. Ancaq qədim zamanlardan gələn "mumiya-bədən", üst çənə dişlərinin öndə olmasıyla sahibinin (Hatşepsutun) ünlü bir soydan gəldiyini bu gün də nişan verməkdədir...

...Zaman varmış, bu təsvirdəki xanım haqqında: *"Ona baxmaq hər şeydən daha gözəldi"* deyilərmiş...

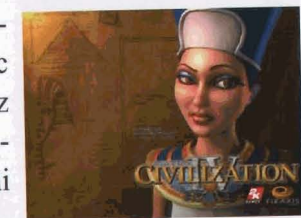
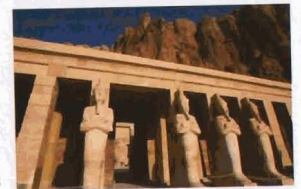
II Tutmosun baş xanımı Hatşepsutdan olan qızı Nefrura "Tanrı xanımı" (Amonun baş kahinəsi) tituluna sahib idi. Güman olunur ki, təsvirlərdə

taxt-tacın varisi kimi təqdim olunan bu qızdan başqa onların Meritra Hatşepsut adlı qızı da olmuşdur. Nefruranın taxma saqqal və saçla təsvirləri onu göstərir ki, Hatşepsut varisini - "yeni Hatşepsut"u taxta çıxarmağa hazırlayırmış. Lakin onun planları həyata keçmir. Hatşepsutdan sonra taxta qızı deyil, ərinin İsidə adlı kənizdən olan oğlu və vəliəhd sayılan III Tutmos çıxır. Bəzi mənbələrə görə sonralar ölkəni idarə edən vəliəhd əvvəlcə Nefrura ilə, onu gənc yaşında itirdikdən sonra Meritra ilə evlənmişdir.

Hatşepsut və III Tutmos

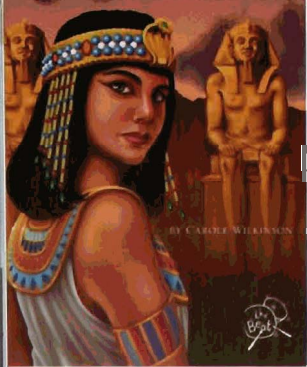
III Tutmosun m.ö. 1472-ci ildə onu hakimiyyətdən uzaqlaşdıran mərhum Hatşepsut haqqında bütün xatirələri, abidələri məhv etmək əmrini verməsi fərziyyəsi daha geniş yayılmışdır. Məlumdur ki, uzun illər Hatşepsut haqqında heç bir məlumat yox idi. Karnakda ona aid olan nəhəng qızılı obelisklər daşla hörülmüş və ya qumda basdırılmışdı. Hətta Hatşepsutun ismi Misir fironlarının məbədlərinin siyahısından çıxarılmış, kartuşlardan silinərək, I Tutmos, II Tutmos, III Tutmosun isimləri ilə əvəz edilmişdi.

Başqa bir fərziyyəyə görə, Hatşepsutun izlərinin Misirin hər yerindən silinməsi cəhdi gənc firon III Tutmosa gərəkli ola bilərdi. Onun öz hakimiyyətinin legitimliyini sübut etmək məqsədilə bu üsula əl atması təbii idi. Bu fərziyyəni Çarlz Nims və Piter Dormanın rəhbərliyi altında müxtəlif misirşünas qrupların apardığı tədqiqatlar da təsdiq edir. Tədqiqatçılar korlanmış kitabələri və təsvirləri araşdıraraq belə qənaətə gəlmişlər ki, Hatşepsut dövrünün abidələri III Tutmos hakimiyyətinin 42-ci ilindən sonra zərər görmüşdür. Mümkündür ki, yaxınlarının məsləhəti ilə III Tutmos Hatşepsut hakimiyyətinin izlərini həm Misirdən, həm də misirlilərin yaddaşından silmək və mühafizəkar iyerarxik siyasi sistemin təməlini qoymaq istəyirmiş.

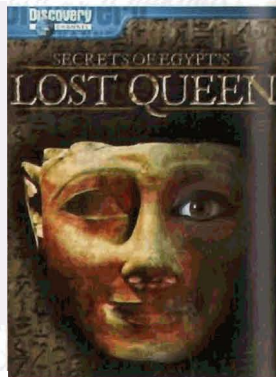
Hatshepsut

THE LOST PHARAOH OF EGYPT

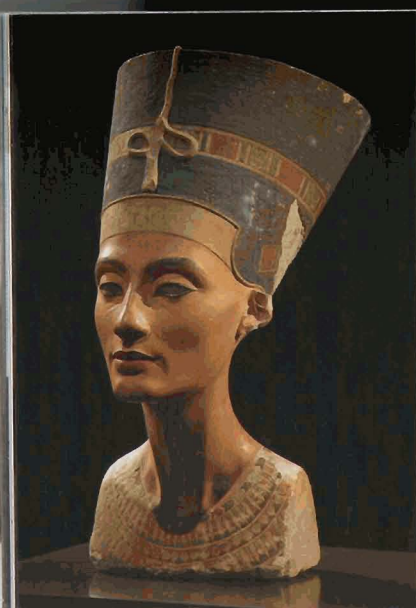
Hatşepsut Misir tarixində önəmli yerə sahib bir hökmdardı... Buna baxmayaraq, yetərincə tanınmamasının səbəbi özündən sonra gələnlərin məqsədyönlü siyasəti və kişi kimi geyindiği taxma saqqallı fiqurların tarix qeydlərindən silinmiş olmasıdır...

*Amma necə olsa da, adının silindiği qeydlər indi oxuna bilir və kədərli sirlər çözülmüş olur. Demək ki, zamanın Misir bürokratiyası, qadın olduğu üçün fironlar sırasına uyğun görmədiyi Hatşepsuta dair qeydləri tarixdən silməyə çalışmaq-la, TARİXƏ qarşı gəlməklə gerçəkləri ancaq keçici olaraq gizlədə bilmiş və **TARİXƏ MƏĞLUB OLMUŞLAR!***

Nefertiti

**«Misir gözəlliyinin etalonu»
əfsanəvi kraliça**

“Təsvir etmək mənasızdır, görmək lazımdır”

Rəvayət(lər)ə görə, Misirdə hələ onun kimi gözəl qız doğulmamışdı. Onun kimi gözəl qız doğulmamışdı deyən ona - Nefertitiyə təkləmə ilə “Qüsursuz” deyirdilər. Onun möhtəşəm siması Misirin bütün məbədlərini bəzəyirdi. Siması Misirin məbədlərini bəzəyirdi, amma o, özü bir ilğima çevrildi, xəyal kimi çəkildi getdi - əfsanəydi elə bil... İlğima çevrildi çevrilməyinə, bununla belə ADını Tarixə yazmağı da bacardı! Və bu gün - minillərin bu üzündə, Misirdən minlərlə kilometr uzaqlıqda biz onun haqqında danışır, yazır və oxuyuruq...

■ Onun haqqında yazılmış və ya onun dövrünü anladan bir neçə əsər oxumuş və filmlərə baxmışdım. Onların arasında mənə çox maraqlı gələnlər, Mika Waltarinin yazdığı “The Egyptian” Allen Drurynin yazdığı “God Against the Gods. Story of Akhenaten and Nefertiti”, məşhur Naqib Mahfuz (Naquib Mahfouz) “Akhenaten, Dweller in Truth. Nefertiti is one of the characters who reflects on Akhenaten and the Amarna period”, Nick Drakenin “Nefertiti: The Book of the Dead”, Esther Friesnerin “Sphinx’s Princess” əsərlərini böyük maraqla oxumuşdum. Nefretini anladan bu əsərlərlə yanaşı “Misirlilər” (The Egyptian), “Nefertiti, Nilin Kraliçası” (Nefertiti, Queen of the Nile) filmlərinə də böyük maraqla baxmışdım. Sanki məni sehirli bir dünyaya, Nefertiti ilə görüşə aparırdı bu kitablar və filmlər...

■ Ancaq bir əsər var ki, onun adını özəlliklə fərqləndirmək istərdim. Bu, Michelle Moranın yazdığı “Nefertiti. Misirin Kraliçası - Sonsuzluğun qızı” adlı (tarixi gerçəklərə uyğun olaraq yazılmış) romandır.

■ “Ölüləri anmaq, onları həyata döndürməkdir” deyən bir Misir atalar sözü ilə başlayan bu kitab; oxucusunu, ətrafındakı torpaqların həyat qaynağı olan Nilin sahillərinə, sirli-sehirli qədim Misirə aparır. Başınızı çevirdiyiniz anda qıyıq gözlü bir qadınla göz-gözə gəldirsiniz. “Kimsən?”

deyə soruşmağa imkan tapmadan Nefertitinin kiçik bacısı Mutnodcemet olduğunu söyləyir sizə o... Və oturuşu, baxışı ilə, habelə səsindəki “bilgəlik”lə (başqa sözlə, səsindəki aqilanəliklə) başlayır anlatmağa bacısını və yaşadıkları dövrü... Sanki zamanın iki xətti yanaşı dayanıb: aralarında min illərin fərqi ola-ola...

Sirli Nefertiti...

Qara saçlı, qonur gözlü, gözəl qamətli, almacıq sümükləri ovuc içinə alınabiləcək qədər qabarıq, gözəl bir qadındı o. Yalnız gözəlliyi deyildi, yaxşı təhsil alması, zəki qadın kimliyi və ağılı fərqləndirirdi Nefertitini! Baxanların həm qorxu, həm də qısqanclıq duyduğu bir qadın idi o... İnsanları valeh edən, valeh edə bilmədiklərini isə zəkasıyla təslim edən bir qadın idi gözəl Nefertiti! Elə bil, insanların lideri olmaq, ölümsüzləşmək və tarixə keçmək kimi bir məqsəd qoymuşdu qarşısına... - Sonsuzluq arayındaydı Misir gözəli.

Qüsursuz bir gülüşü vardı onun. Gülümsədiyi an ətrafdakıları heyran edərdi... Bir sözlə, o, bir gözəllik ilahəsi idi və əslində onun adının anlamı da qədim Misir dilində “Aton (Aten) gözəllərinin ən cazibədarı” (yaxud “gözəllik gəlir” (“gözəldən gələn”), başqa bir yoruma görə, “Gözəl qız goldi”) deməkdir. O - Nefertiti Qədim Misirdə Axnaton xanədanından firon Axnatonun (Akhenaten) baş xanımı olmuşdur. Onun həyat yoldaşı Axnatonun (Akhenaten) hakimiyyət illəri böyük miqyaslı dini islahatlarla tarixdə qalmışdır. Bu barədə bir qədər sonra...

Misirə səfərim zamanı Nefertitinin izi ilə gəzmışdim bu qədim ölkəni... Qədim məbədlər, tapınaqlar, abidələr insanı ta-

rixin dərin qatlarına - Qədim Misirə aparır. Və sən özünü o qədimliyin içərisində hiss edirsən. Nefertitinin qədim məbədlərdə, daş divarlarda əbədləşən rəsmlərinə baxa-baxa bir də görürsən ki, zamanı itirmissən... Hərdən adama elə gəlir, gözəllik ilahəsi deyilən qız indi-cə hardansa peyda olacaq və onu adı ilə - "Gözəl qız gəldi" deyər çağıracaqlar ...

XIX yüzilin 80-ci illərində **Axetaton** xarabalıqlarında (indiki adı ilə Tel-əl-Amarnda) qazıntı işləri aparıldıqdan çağdaş dövrümüzdə qədər Nefertitinin şəcərəsi barədə heç bir dəqiq fakta rast gəlinməmişdir. Yalnız hökümard ailəsinə və əyanlara məxsus məqbərələrin divarlarındakı rəsmləri ("xatırlatmalar") bu tarixə xəfif bir işıq salır. Məhz Amarn arxivindəki mixi yazılar və sərdabələrdəki kitabələr misirşünaslara onun harada doğulması barədə fərziyyələr irəli sürməyə imkan verdi. Çağdaş Misirşünaslıqda bu barədə həqiqətə yaxın olan bir neçə ehtimal mövcuddur, lakin tarixi qaynaqlarda təsdiqini tapmayan bu ehtimallardan heç biri həqiqətə daha yaxın olması baxımından önə keçə bilmir.

Nefertitinin (m.ö. 1370 - m.ö.1330), şəcərəsini araşdıran misirşünas alimlərin fikirlərinin haçalanıdığını da bu yerdə qeyd etməliyik - alimlərin bir qrupu onu mısırlı hesab edir, ikinci qrup alimlər isə Nefertitinin əcnəbi şahzadə - "Yadelli gözəl" olduğunu deyirlər. Misirşünasların çoxu onun əsil-nəcəbətli ailəyə mənsub olmaması və taxtda təsadüfən bulunması fikri ilə razılaşmır.

İkinci qrupun (onu "Yadelli gözəl" adlandıranların) fikrincə, Nefertiti Mitani hökümardı **Tuşrat** (m.ö.1370-1350) tərəfindən Firon **III Amenhotepin** sarayına göndərilmiş şahzadə qızı idi. Onun **Giluxepa** və **Taduxepa** (Tadukhipa) adlı hər iki qızı Fironun sarayına göndərilmişdi. Misirə hələ III Amenhotepin sağlığında gələn Giluxepa ona ərə getmişdi. Yaşını nəzərə alaraq, Giluxepanın Nefertiti ola bilməyəcəyini əminliklə

adını dəyişmişdir.

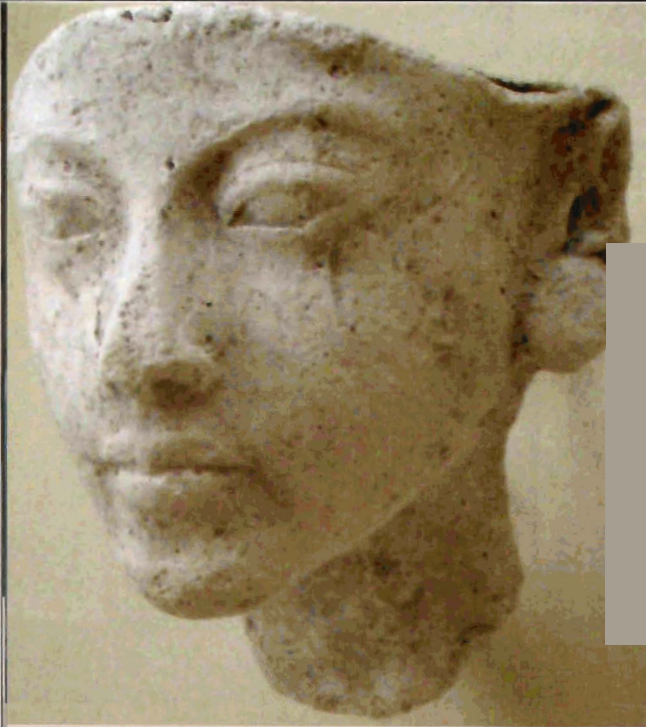
Digər tərəfdən, əgər Nefertiti Fironun birinci xanımıdırsa, bu halda o, Misirli, üstəlik hökümard nəslindən olan Misirli olmalı idi. Buna görə də əvvəllər Nefertiti III Amenhotepin qızlarından biri hesab edilirdi. Lakin bu Fironun qızlarından Nefertiti adlı şahzadə xatırlanmır. Onun 6 qızı arasında Nefertitinin adı keçmir. Belədən, Nefertitinin Axnatonun tərəfdarlarından olan əyan **Eyenin** qızı olması fikri ortalığa çıxır (və necə deyirlər, bu fikrin də yaşamaq hüququ olmamış deyil). Bunlar ehtimallar, fərziyyələr, yaxud, heç də hamı tərəfindən qəbul görməmiş məsələlərdir. Lakin mübahisə götürməyən tarixi məlumatlar da var ki, indi onlara köçid almağa çalışacağıq.

Bu məlumatlardan biri Axnatonla Nefertitinin bir-birinə münasibəti, onların övladları, övladlarının sayı və adı barədədir.

Axnatonla Nefertitinin 6 qızı olmuşdur: Meritaton, Maketaten, Ankhesenpaaten, Nefertiti, Neferneferu, Setepenre. Fironun oğlunun - vəliəhdinin ol-

demək olar. Kiçik bacı Taduxepa **Amenhotep IV Axnatonun** hakimiyyətinin ilk illərində saraya göndərilmişdi. "Nefertiti" sözünün "Gözəl qız gəldi" kimi izah edilməsi də onun Misirə başqa ölkədən gəlmə olduğu fikrini qüvvətləndirir. Güman etmək olar ki, Misirə gələn bütün yadelli gəlinlər kimi şahzadə Taduxepa (Tadukhipa) da

maması hökəmdar ailəsində münasibətlərin pisləşməsinə səbəb ola bilərdi. Ancaq belə olmadı. Axnaton və Nefertiti-nin məhəbbəti qüvvətli idi və bu qüvvət özünü istər həyatda (sarayda), istərsə də rəssamların əsərlərinə (sənət əsərlərinin əsas süjetində) yansımalarla, şəkillənmələrdə göstərirdi. Rəssamların əsərlərindən və onların aparıcı süjet xəttindən söz düşmüşkən - Misir incəsənətin-

də hökəmdar və xanımı arasındakı səmimi hissləri bu qədər canlı təsvir edən sənət əsəri yoxdur: iki lələkli diadema taxmış əsrarəngiz, gözəl Nefertiti... Sanki bütün mədhlər, zəriflikdən xəlq edilmiş bu xanım üçün yaranmışdır. O, əri və uşaqları ilə birlikdədir. Başqa bir təsvirdə Nefertiti ərinin dizləri üstünə çıxan kiçik qızının əlindən tutmuşdur. Axetaton-da tapılmış təsvirlərdən birində bu idilliyənin kulminasiyası - Axnatonla Nefertitinin öpüşü həkk olunmuşdur. Hər bir səhnədə Atonun - Güneşin görüntüsü mütləqdir. O (Güneş), çoxsaylı əllərini əbədi həyat rəmzi olaraq hökəmdar cütliyəünə doğru uzatmışdır...

Nefertitinin həyat yoldaşı Axnaton (m.ö. 1372 - m.ö.1354), atası III Amenhotepin ölümündən sonra firon olur. Bu dövrdə Misirdə hakim inanc baş Tanrı hesab olunan Amona sitayiş (inam) idi və Amon rahibləri hakimiyyətdə iradə sahibi idilər. Fironlar hər hansı bir iş başlarkən mütləq kahinlərin öncəgörmələrini və fikirlərini nəzərə alırdılar. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, hələ də tam bilinməyən səbəblərdən IV Amenhotep öz hakimiyyətinin ilk illərində digər yaradıcıları inkar edərək, yalnız Güneş Tanrısı Atonu tək yaradıcı kimi qəbul edir və verdiyi qanunla xalqın da buna əməl etməsinin vacibliyini bildirirdi.

Karnak məbədlərini bağlayaraq, Amon kahinlərini vəzifədən uzaqlaşdıran Amenhotep m.ö. 1366-cı ildə Amona sitayişin güclü olduğu Tebe və şəhərini tərk edir və indiki Tel əl-Amarna şəhərində yeni ibadət mə-

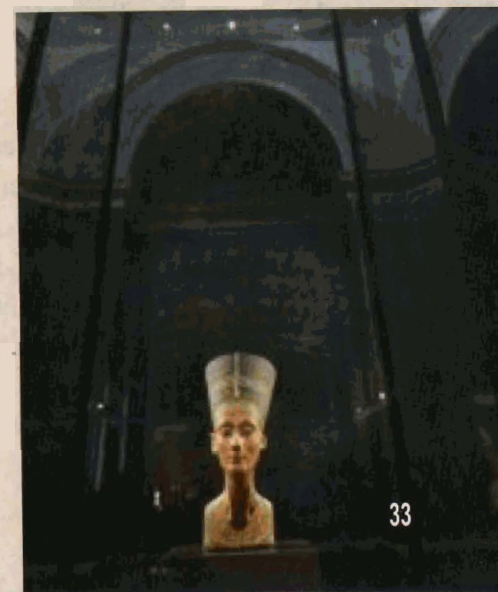
kəzi yaradır. O, yeni inancın şə-rəfinə həmin mərkəzi Axetaton, yeni "Güneş üfəqü" adlandırır. Öz adı - Amenhotep "Amon məmnundur" anlamına gəldiyi üçün onu dəyişdirərək Axnaton - "Güneşə sərfəli" qoyur. Firon Axnatonla yanaşı, onun ailə üzvləri və saray əyanları da adlarını dəyişirlər və getdikcə Atona inam genişlənir.

(Aton dini və ya Atonizm - tarixdə bəlli olan ilk monoteist dindir. Qədim Misirdə 18-ci xanədanın hakimiyyəti dövründə (yuxarıda vurğuladığımız kimi), sonradan özünü Axnaton

adlandırmış firon IV Amenhotep tərəfindən yaradılmışdır. Bu din m.ö. XIV yüzildə təxminən 20 il müddətinə Qədim Misir dövlətinin rəsimi dini olmuşdur.)

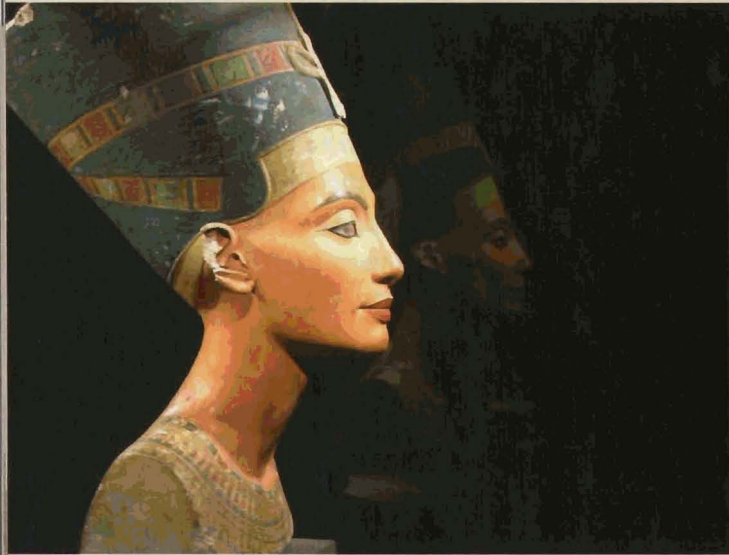
"Tanrı uludur, birdir, təkdir. Ondan başqası yoxdur. Odur hər varlığı Yaradan. Bir ruhdur Tanrı, görünməyən bir ruh. Ta əzəldən var idi Tanrı. Heç bir şey yox ikən O vardı. Hər şeyi O yaratdı. Əzəldən bəri mövcud olan varlığı əbədiyyətə qədər sürəcək. Gizlidir Tanrı, kimsə görməyib Onu. İnsanlara və yaratdıqlarına hər zaman sirr qalacaqdır". Bu tərif firon Axnaton tərəfindən Aton üçün şeir olaraq yazılmışdır. Bunları yazmaqda məqsədimiz qədim

*din mühiti, ölkənin din-
ingində danışmaq deyil,*

təbii.. Məqsədimiz çox sadə və aydındır: NEFERTİTİNİN YAŞADIĞI MÜHİTİ, BU MÜHİTİN GƏRƏKDİRDİKLƏRİNİ VƏ BİR QADINA, LİDERƏ TƏSİR TABLOSUNU CANLANDIRMAQ!

Ərini müqəddəs günlərdə və dini bayramlarda müşayiət edən Nefertiti Misirin dini həyatında son dərəcə önəmli rol oynayırdı. O, yaşamaq eşqi bəxş edən Günəşin həyatverici qüvvəsinin canlı mücəssəməsi idi. Tanrı Atonun Hempaaton və Hutbenben kimi böyük məqbərələrində ona dua oxunurdu, ölkənin məhsuldarlığı və çiçəklənməsinin rəmzi kimi, hər bir dini mərasimdə onun iştirakı zəruri idi. Axnatonun, 6-cı ildə paytaxtda Sed mərasiminin keçirilməsi üçün inşa etdirdiyi salonun divarları,

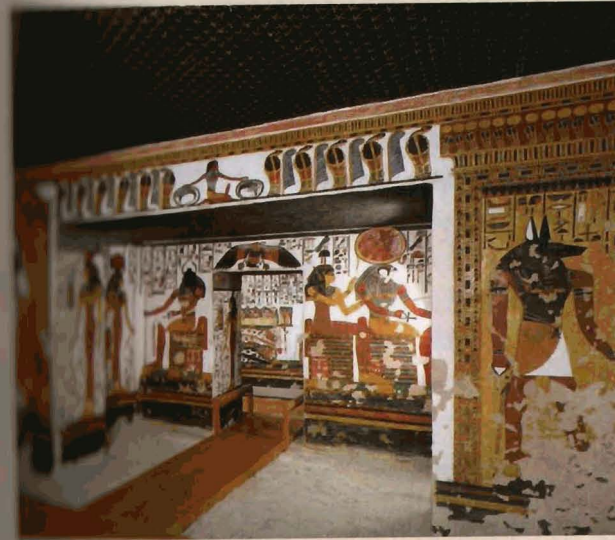

Günəşin qızı Tefnuta bənzədilmiş Nefertitinin ilahi qanunlarla dünyanın harmoniyasını himayə edən əzəmətli heykəlləri ilə bəzədilmişdir. Burada Nefertitinin Misirin düşmənlərini topuzla məğlub edən sfinks şəklində təsvir olunduğu məqamlar da vardır.

O, xüsusi gözəlliklə yanaşı, ölümdən qorxmıyacaq qədər

cəsurluğa sahib olması ilə də seçilən bir qadın idi. İdarəedilməyəcək bir güc və üstəlik, özünə güclü inam sahibiydi gözəl Nefertiti.

Firon Axnaton 41 yaşında ikən minillik Misir inancını kökündən dəyişərək Tanrının bir olduğunu, həmçinin təkə Misirin deyil, bütün kainatın yaratıcısı olduğunu bildiren zaman Nefertiti onun yanında idi - həm fiziki, həm də mənəvi olaraq... Büt-pərəstliklə mübarizə aparan Axnaton, Amon məbədini bağlatdıraraq yerinə "Gematon" ("Atonu tapdıq") adlı başqa bir məbəd inşa etdirmişdi.

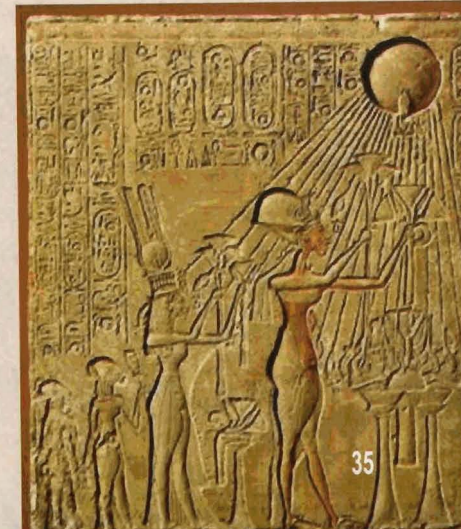
yaradıcıya şeirlər həsr etməyə başladığı tarixdən bizə məlumdur:

**"Aton, gündüz kimi işıqlı Aton,
Gözlərimiz sənə baxır və səni görür.
Sən mənim qəlbimdəsən,
lakin səni tanımaq istəmirlər.
Sadəcə mən, sənin qulun Axnaton səni tanıyır.
Onlara axtarma gücü ver.
Sənin gücün, sənin planın sonsuzdur.
Dünya sənə aiddir və sənindir.
Çünkü onu sən yaratdın..."**

Atonun özəllikləri:

- Bütün kainatın Tanrısıdır (- nəzərə alsaq ki, Aton dininin yarandığı dövrdə hər bir nomun (vilayətin) öz Tanrısı vardı və digər nomun tanrısına ibadət edilmirdi, o zaman bu islahatın nə qədər önəm daşması daha da aydın olar).

- Sülh və sevginin tərəfdarıdır.

(Digər monoteist dinlərdəki kimi cəhənnəmi, işgəncəsi, əzabı yoxdur.)

- O nə qadıdır, nə də kişi. (Məhz ilk dəfə Atonun timsalında bir Tanrının hər hansı bir cinsə məxsusluğu fikri inkar edilir və kainatın dualizmini özündə əks etdirən bir tanrı obrazı yaradılır.)

- Onun heç bir vasitəçiyə ehtiyacı yoxdur.

- İnsanları özünəbənzər olaraq yaradıb.

(Necə ki, sonrakı dinlərdə də Tanrının Adə-

mi öz ruhundan üfürərək can verməsi qeyd olunur.)

- O, insanlara həm uzaq, həm də yaxındır.

Aton dini tarixin dərinliklərinə qərq olsa da, onun prinsipləri sonrakı monoteist inanclara keçərək öz varlığını bu günədək sürdürür.

Onu da deyək ki, minillik inancı kökündən dəyişərək yalnız Günəşə inam yaratmaqda Axnatonun hansı məqsəd güdməsi barədə müəyyən ehtimallar var və bu haqda **Ziqmund Freyd** başda olmaqla bir sıra tədqiqatçılar araşdırma aparmışlar.

Bilindi ki, firon Axnaton hakimiyyətin idarə edilməsində nüfuz sahibi olan Amon kahinlərinin mövqeyini sarıstmaq və onları hakimiyyətdən uzaqlaşdırmaq istəyirdi. Və buna görə də kahinlərin hakimiyyət rıçaqlarını əllərindən almaq qərarına gəlir. Amma bəzi tədqiqatçılar bu fikri yanlış sayır. Çünki Axnaton hakimiyyətə gələrkən 10 yaşı var idi və atası III Amenhotep ona ucsuz-bucaqsız imperiya miras qoymuşdu. Təbii ki, kahinlərə qarşı çıxmaqdan sonra Axnatonun onların dəstəyi ilə öz hakimiyyətini saxlaması daha düzgün addım olardı.

Həqiqətən, Axnaton müəyyən biliklərə sahib idi və mövcud inancın yanlışlığını anlayaraq, onun hakimiyyətindən 300 il öncə Misirə monoteist inancı gətirən Həzrəti Yusif peyğəmbərin təbliğatını davam etdirmək istəyirdi. Hansı ki, Quranda bu barədə deyilir: “Ey mənim iki zindan yoldaşım! Ayrı-ayrı tanrılar yaxşıdır, yoxsa bir olan, qadir

olan Allah. Qeyri-ibadət etdikləriniz sizin (və atalarınızın) qoyduğunuz adlardan başqa bir şey deyildir. Allah isə onlara heç bir dəlil nazil etməmişdir. Hökm ancaq Allahındır! O sizə yalnız Onun özünə ibadət etməniyi buyurmuşdur. Doğru din budur, lakin insanların çoxu bilməz!” (“Yusif” - 39-40)

Axnatonun digər şeirlərində də Aton yer üzündəki yaşamın qaynağı, bütün dövlətlərin və xalqların yaratıcısıdır:

Sən zamanın gedişini təyin etmişən - qışı yaratmışan ki, şumlanmış yer səriləysin; sən uzaq göyləri yaratmışan ki, oradan doğasan, yaratdığın hər şey sənə görsün. Sən vahidsən, sən öz surətində zühur edirsən, ey qüdrətli, parlaq, işıqlı Aton, uzaq və yaxın Aton! Sən özündən özünəbənzər milyonları yaratmışan... Sən səmaya qalxdığın zaman Yer üzünü işıqlandır; sən Günəş diski kimi işıq saçırsan; səxavətlə sən öz şüalarını yayaraq cəməti qovursan və hər iki dünya oyanır, sevinclə ayağa qalxır...”

Firon Axnaton son dərəcə romantik və şair təbiətli bir şəxsiyyət olub. Misir ədəbiyyatında önəmli yer tutan “Aton himnləri” ona məxsusdur. Buna görə də qadınına hədsiz məhəbbətlə bağlanan Axnaton üçün Nefertiti tək idi. Tək bir qadına sevgilə bağlanan Axnaton üçün kainatın yaratıcısı da tək olmalı idi...

(HAŞIYƏ: Bir tarixi gerçəklikdir ki, Nefertitin sevimli həyat yoldaşı firon Axnatonun dini islahatı insanların dini, mədəni, əxlaqi həyatında önəmli dəyişikliklərə sə-

bəb olub və yeni əxlaqi keyfiyyətlər (rituallar) formalaşdırıb. Məsələn:

- *Məbədlərə girməzdən qabaq əllər və ayaqlar müəyyən bir ritualla əməl olunaraq yuyulur,*
- *Gənclərin yanına yaşlı insanlar gəldikdə onlar ayağa qalxırlar,*
- *Yaxınlıq əlaqəsindən sonra mütləq yuyunulur,*
- *Məbədə girərkən pişiklərə və itlərə toxunulmamalıdır, əgər toxunularsa əllər, ayaqlar və üz yuyulmalıdır*
- *Bütlər qadağan edilir,*
- *Donuz əti yasaqlanır,*
- *Dini adət olaraq heyvan qurban kəsilir,*
- *Ölən insan üçün dəfn mərasimi keçirilir,*
- *Ruhun varlığına, ölümdən sonra həyata inam güclənir.*

Artıq bu dövrdən etibarən fironların rəsmləri ilahi formada deyil, olduğu kimi çəkilir (*Bir versiyaya görə firon Axnaton zəhərlənərək öldürülür*).

Axnatonun hakimiyyətinin 12-ci ilində onların ortancıl qızı - şahzadə Maketaten vəfat edir. Bundan sonra Nefertitin izləri tarix səhnəsindən silinir. Onun yerini öncə Axnatonun ikinci dərəcəli xanımı Kiya, sonra böyük qızı Meritaten tutur.

Gəlin, yenidən Atonizmdən yazımızın qəhrəmanına - Nefertitiyə, onun obrazının əsərləşməsinə, əsərləşmiş Nefertitiyə qayıdaq.

Nefertiti Axnaton hakimiyyətinin 14-cü ilindən (m.ö. 1336) etibarən görünməz olur. Nefertitin tapılan bir heykəli onun yaşlı vaxtını əks etdirir: qarşımızda hələ də öz gözəlliyini saxlayan həmin çöhrə dayanır,

lakin bu çöhrədə izlər qoyan zaman oraya illərin yorğunluğunu, sarsıntılarını da həkk etmişdir... Bədəninə kip paltar geyinmiş, ayağında sandal olan hökümədar xanım ayaq üstədir. Gənclik tərəvətini itirmiş bu bədən artıq valehedici gözəldə deyil, həyatda əzablar çəkmiş altı uşaq anasına məxsusdur...

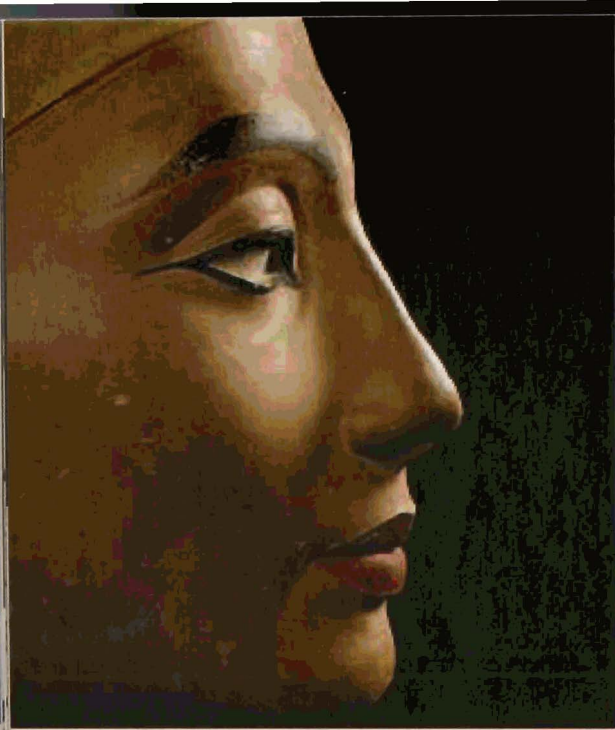
1912-ci ildə alman arxeoloqu **Lüdviq Borhart** heykəltaraş Tutmosun el-Amarndakı emalatxanasında Nefertitin nadir bir büstünü üzə çıxardı. Büst Qədim Misir mədəniyyətinin ən nadir və nəfis nümunələrindən biri kimi dəyərləndirilir. Bu mədəniyyət abidəsinin tarixçəsi də özü kimi maraqlıdır. Büstü təsadüf nəticəsində əldə edən L.Borhardt onu özü ilə Almaniyaya aparır (abidə hazırda Almaniya adındadır). Dəyərli olduğunu gizlətmək üçün arxeoloq onun üzərində gips çəkir. L.Borhardt arxeoloji gündəliyində heykəlin görüntüsünü

şöhrətinə zidd olan aşağıdakı cümləni yazır: "Təsvir etmək mənasızdır, görmək lazımdır." 1913-cü ildə Almaniya aparılmış büst Berlindəki Misir muzeyindədir. 1933-cü ildə Misir Mədəniyyət Nazirliyi onun geri - Misirə qaytarılmasını tələb etdi. Abidəni qaytarmaq istəməyən almanlara Misir dövləti tərəfindən orada arxeoloji qazıntılar aparmaq qadağan edildi.

Qeyd edək ki, Misir dövləti Kraliçə Nefertitin 3 min 300 illik büstünü Almaniya geri qaytarılması tələbi ilə bu gün də çıxış edir.

Bu büst Misirin istila dönəminə

aləmə götürür. Fizikada öyrə
diyimiz Frenel dalğaları kim
bir dalğanın (fikrin) sönmə nö
təsi o biri dalğanın (başqa b
fikrin) başlanğıc nöqtəsi olur v
beləcə, dalğadan-dalğaya, hav
dan-havaya düşür, Misirin q
dimlik qoxuyan, mumiya qoxu
yan muzeylərini, Qahirəni
Krallar Vadisini, Luksoru gəz
rəm sanki. Xəyalın gücü ilə bə
tutur bu səyahət. Nefertiti Misir
ləşir, Misir Nefertitiləşir hərdə
elə bil (Zatən qədim Misirdə ö

kə fironun mülkü sayılırdı). Hatşepsut, Nefertiti, Kleopatra - Misir gözəl
liyinin əfsanələri, sönən, söndüyü yerdə yenidən başlayan dalğalar misir
lı enerji ötürümünə, enerji mübadiləsinə, transformasiyaya, interperetas
yalara cəlb edir (sövq edir) adamı...

...Daha bir qəhrəmanımızın sonuna gəldik, əziz oxucu. Amma b
“son”dumu? Sondursa, deməli yeni başlanğıca əsas verir, son deyilsə
davam etməliyik. Qələmin, yazarın aqibəti hər iki halda eynidir!..

Nefertitinin bir anlamı da **“gözəldən gələn”**dir. Gözəl-
dən gələn göyçək olar. Əgər biz gözəl yazma bilmədiksə də,
siz gözəl oxuyun. **“Gözəldən gələn”** əziyyətə salam olsun!

VII Kleopatra

Misir tarixinin
ən gözəl
əfsanəsi

O, Misirin son kraliçanı və son fironu olub.

Onun hakimiyyətə gəlişi ilə Misirdə bir çox yeniliklərə imza atıldığı kimi, ölümü də ölkəsinin yeni dönmə keçməsinə şərtləndirib.

O, Misirin (Makedon kökənli) Ptolomey nəslindən olub və bu nəsil də yerli dildə danışan, xalq içinə çıxan yeganə hökmdar idi.

O, dövrünün iki ən böyük xanədanını südlə-sümülə birləşdirməyə çalışmış, iki imperiyanın "ortaq övlad"ı Sezarionu dünyaya gətirmişdi.

- Romalı ünlü tarixçi Plutarx onun haqqında deyirdi: *"Səsi, istədiyi hər titrəşimi çıxarıb, istədiyi hər dili istifadə edə bildiyi çoxtelli bir musiqi aləti kimiydi... Gözəl olmaqdan ziyadə, zəki və mədəniydi..."*

Bu, Ptolomey xanədanında Kleopatra adı daşıyan yeddinci qadın, gözəlliyi (ümmən şəxsiyyəti) barədə dünyanın hər yerində günü bu gün də adından bəhs etdirən, adını TARİXə yazmağı bacarmış **VII Kleopatra** (Cleopatra VII Philopator)!

Bir müddət öncə Misirdə idim. Misirə budəfəki səfərim müddətində qoca Tarixə meydan oxuyan böyük abidələri daha geniş şəkildə görmək imkanım oldu. Luksorda Karnak tapınağını, Luksor tapınağını, Krallar Vadisində yatan fironları, Nefertitini, Medinet Habunu ziyarət etdikdən sonra Qahirə, İsgəndəriyyə kimi qədim və ünlü şəhərlərdəki tarixi abidələri geniş gəzmək və oxuduqlarımı yerində görmək şansım vardı və bundan yaxşıca istifadə etdim. Nil çayı boyunca nağıl kimi bir gəzinti hə-

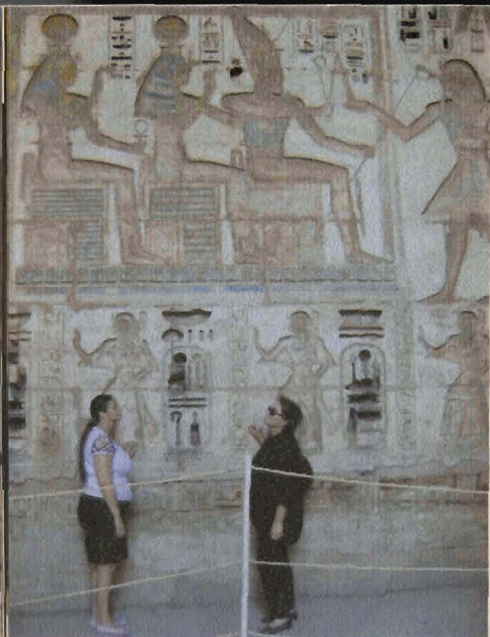
yata keçirmək imkanı verən bir gəmi ilə səyahətimizdə Həzrəti Asiyəni, şahinşahi Kleopatranı xatırladım. Yüzlər keçməsinə baxmayaraq, özünə pöhrətindən, məşhurluğundan və sirliliyindən heç nə itirməyən Kleopatranı... Özəlliklə İsgəndəriyyədə onu xatırlamamaq, sadəcə, mümkün deyil... Çünki VII Kleopatra Miladdan öncə (M.ö.), 69-cu ildə İsgəndəriyyədə doğulmuş M.ö. 30-cu ildə, gənc yaşda - 39 yaşında elə bu şəhərdə intihar edərək dünya ilə vidalaşmışdı. Kleopatra adı İsgəndəriyyənin məşhurlaşmasında və turistlər üçün çəkici olmasında uzun illərdir kifayət qədər böyük rol oynayıb. Burada onun məbəd divarlarına həkk olunmuş rəsmləri, o dövrlərə aid abidələr sanki zaman bir anlıq durdurur və sizi Qədim Misirə səfəriyə aparır. Kleopatra ilə görüşə...

Qədim Misir və onun haqqında çox kitablar, məqalələr, araşdırmalar olmuş, filmlərə baxmışdım. Amma indi onun vətəninə idim və heç bir kitab və ya film insanın qədim Misir məbədlərini, abidələrini gəzdiyi zamanın əzəlini verə bilməz. Ona görə də hər kəsə, xüsusilə tarix maraqlılarına məmnuniyyətlə Luksoru, Qahirəsi, İsgəndəriyyəni və digər tarixi şəhərləri ilə, sözün əsl mənasında, açıq bir muzey kimi Misiri görməyi məsləhət görürdüm.

Dəndərə məbədini ziyarət etməyi təbii ki, yaddan çıxara bilməzdim. Məbədin divarlarına həkk olunmuş Kleopatranın oğlu Sezarionun rəsmləri neçə əsrlər - iki min ildən çox zaman keçməsinə baxmayaraq, bu gün də insanı valeh etməkdə davam edir. Məbəd divarının qarşısında Kleopatra ilə üz-üzə dayanırsan...

Qədim Misirin sonuncu fironu VII Kleopatra qədim Misirin Ptolomey nəslində yeddinci qadın olduğu üçün tarixdə VII Kleopatra kimi tanınmışdır. Öncə hakimiyyəti atası XII Ptolomey, sonra isə qardaşları XIII Ptolomey və daha sonralar hətta evləndiyi qardaşı (o zamanlar Misirdə hakim olan yunan kökənli sülalə Misir toplumuna qarışmamaq üçün öz soyundan olan insanlarla evlənirdilər) XIV

Ptolomeylə birgə idarə etmiş, sonda isə yeganə hakim olmuşdur.

Kleopatra Misir fironu adını daşısa da (ailəsi öz ilkin mədəni dəyərlərindən daha çox, yerli dəyərlərə, Misir gələnlərinə bağlı olsa da), Ptolomeylər sülaləsi, artıq dediyimiz kimi, Misir kökənli deyildi. Onlar Misirə Böyük İsgəndərlə birlikdə M.ö. 300-cü illərin əvvəllərində gəlmişdilər. 300 illik Ptolemey xanədanında Kleopatra Misir dilində danışa bilən tək hökmdar olmuşdur. O, xalqın içinə girə

bilmək və xalqın onu mənimsəməsi üçün özünü, necə deyərlər, Misir dininə vermiş, hətta Misirli inanclarını və "allah"larını da qəbul etmişdi.

Onun ölümü Ptolomey hakimiyyətinin sonunu və Misirdə Roma erasının başlanğıcını gətirdi...

Kleopatra - mifləşmiş "Eskilinolu Venüs"

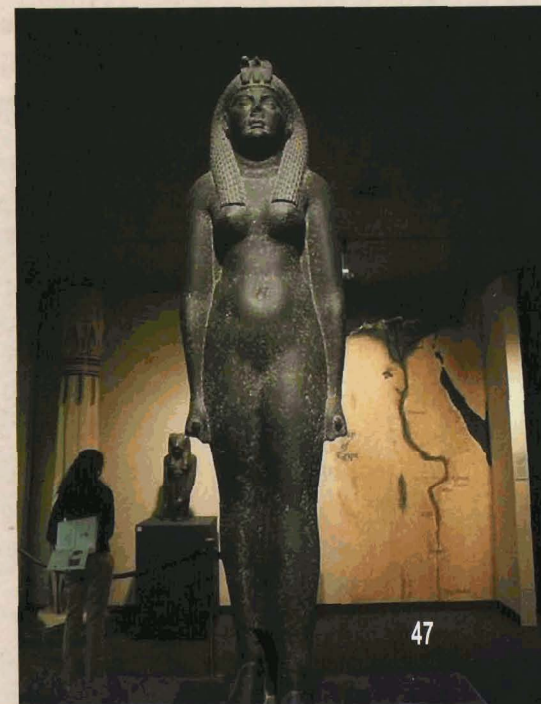
Ona yaraşdırılan sifətlər, ilkçağın ən böyük imperatorluğunu quran dövlətin - Romanın sənətçiləri tərəfindən ağızdan-ağıza ötürülərək günümüze qədər gəlib. Kiminə görə, o, ehtiraslı bir qadın, kiminə görə isə beynində hər cür intriqanın dolaşdığı qara ruhlu birisi idi...

Romalı tarixçi Horakius Kleopatranın öldüyü gün "zəfər bayraqlarının çıxarılıb, evlərə asılması"nı təklif etmişdi. Aradan min il keçməsinə baxmayaraq, hakim mədəniyyət o qədər təsirli olmuşdu ki, Dante belə onu "lüks və şəhəvt düşküni" kimi təqdim etmişdi. Əslində isə VII Kleopatra, yəni son Misir kraliçası və son firon, istər xarakter baxımından, istərsə də fiziki baxımdan, heç də deyildiyi (yazıldığı) kimi bir insan deyildi. Ancaq nə yazıqlar ki, tarixi hər zaman qalıblar yazmışdır... Kleopatraya, onun Sezardan olan övladı Sezarionun başını bədənindən ayıraraq həddə nifrət edən Oktavian, bu məğrur kraliçanı diz çökdürdükdən sonra ailəsinin kökünü qazımaqla kifayətlənməmiş, bütün sənətçilərini

ən filosoflarını onu qaralama kampaniyası üçün hərəkətə gətirmişdi. Son illərdə, ard-arda yayımlanan, Kleopatradan bəhs edən araşdırma, roman janrı əsərlərdə daha çox obyektivlik hiss olunursa da, "Kleopatra mifi" ilə bağlı yanlışların bəziləri, bu əsərlərdə də varlığını sürdürməkdədir...

Son 10 ildir arxeoloq Frank Qoddio və italyan sənət tarixi professoru Paolo Moreno Misirin son fironunu yaxından öyrənməyə, incələməyə başladılar və onun həyatı, alışqanlıqları, geyim tərz, habelə təhsili mövzusunda çox önəmli, amma rəsmi tarixə uyğun gəlməyən (bir çox hallarda zidd olan!) bilgilərə yetişdilər. Beləliklə, gerçək Kleopatra necə bir qadındı? Hər şeydən öncə, uca boylu deyildi. Vücudu deyildiyi qədər gö-
zəl (çox gözəl) olmasa da, necə deyərlər, düzgün xətlə (simmetrik biçimli) bir qadındı. Gözləri və bədəni açıq rəngliydi (*Bütün bu özəlliklərin əslində çox təbii olduğunu düşünən alimlər, bunu Kleopatranın yunan (makedon) soyundan gəlməsi ilə əlaqələndirirlər*). Kleopatranın fiziki xüsusiyyətlərinin ən "ələ gələr" təsdiqi isə, Sezarı hələ 23 yaşındaykən Romada ziyarət etdiyi dönmədə heykəltəraş Stefanusun əli ilə "üzü köçür-
tən" (heykəlləşən) "daş varlığı" sayıla bilər... "Eskilinolu Venüs" ola-
nı təsvir edən bu heykəlin, Kleopatranın əslinə ən sadıq heykəli olduğu, həttdə bütün elm adamları tərəfindən qəbul edilir.

Kleopatranın üz quruluşu ilə bağlı ən yaxşı bəlgə isə, Berlin Muzeyində qorunan və üstündə Kleopatranın silsiləsi olan sikkədir. Xarakterinə gəlincə... Kraliçanın saray intriqaları mövzusunda usta olduğunu hər kəs qəbul edir. Ancaq unutmayaq ki, o, hələ 18 yaşındaykən (!) qocalmış bir krallığın qələbəsi olində saxlayırdı. Üstəlik, bu müddətdə, bütün bölgənin tək hakimi olan romalıları da gözərd etmədən fəaliyyət göstərirdi. Bu baxımdan, özünü hər zaman ünlü Misir fironlarının vəsiqəsi olaraq görməsinə rəğmən, Kleopatra (bela qarmaşlıq "balans"a sahib bir ortamda), gerçəkçi və ayaqları yerə basan (xeyalları göylərdən yerə gə-

tirən!) bir siyasət izləmək məcburiyyətində qalmışdı. İntriqalar çevirmək, oyun (tələ) qurmaq və xəyanətkarlıq - bütün bunlar əslində Misir kraliçasının siyasi öncelikləri (prioritetləri) deyildi.

Bu deyilənlərin hamısı, qədim tarixin və özəlliklə, Roma sarayının necə deyərlər, “əldən buraxılmayası” siyasi nömrələri, gedişləri idi. Ancaq Kleopatranın bunlarla bərabər, çox böyük suvarma kanalları inşa etdirdiyini, özəlliklə kəndlilərin yaşam şərtlərini yüksəltmək üçün önəmli işlər gördüyünü, nə yazıq ki, çox az tarixçi yazır...

O, zəifləmiş Misir Krallığının, təhlükələr qarşısında, Roma ittifaqı olmadan (özbaşına) öz varlığını qoruya bilməyəcəyini dərk etmişdi. Təsadüfi deyildi ki, Roma ilə hər zaman bir ittifaq aradı, amma bunun, əslində tam boyun əymə anlamına gəlməməsi üçün çalışdı, çabaladı... Məqsəd Roma ilə birlikdə, keçmiş Misirin, Fironlar Misirinin gücünü bərpa etməkdə... Və Böyük İsgəndərin xəyalı olan bu böyük imperatorluğun başına da, Sezardan olan oğlu Sezarionu uyğun görürdü.

Sonuncu fironun həqiqətinin tablosunu, nəhayət, onun təhsili ilə təmmə mamlamağa çalışaq.

...Kleopatranın 54 yaşında bütün təmkininin və şöhrətinin zirvəsində yaşayan Sezarı sadəcə gözəlliyi ilə başdan çıxardığını irəli sürmək, necə deyərlər, tarixi zorlamaq olardı. Nəzərə almalıyıq ki, Kleopatra tam 18 ildə mükəmməl dərəcədə danışa bilirdi. Yuxarıda da vurğuladığımız kimi, **Misirə 300 il boyunca hökm edən Ptolomey xanədanının hökmdarları arasında Misir dili ilə danışan tək insan Kleopatraydı.** Digərləri sarayda yunanca danışmağı üstün tuturdular.

Hakimiyyətə gəlişi

...Hakimiyyətin və korrupsiyanın mərkəzləşməsi ölkə boyu üsyanları artırınca, sülalədə ən fəlakətli hadisə olan Kibrisin itirilməsinə gətirib çıxardı. Ptolomey Kleopatra ilə Romaya getdikdə VI Kleopatra hakimiyyəti ələ keçirdi və qısa müddət sonra şübhəli şəkildə vəfat etdi. Bəzi qaynaqlar isə hakimiyyəti ələ keçirmək məqsədilə onun bacısı IV Berenikis tərəfindən zəhərləndiyini iddia edir. Ptolomey qayıdana qədər o, Romanın dəstəyi ilə İsgəndəriyyəni də işğal edərək, hakimiyyətə yiyələn

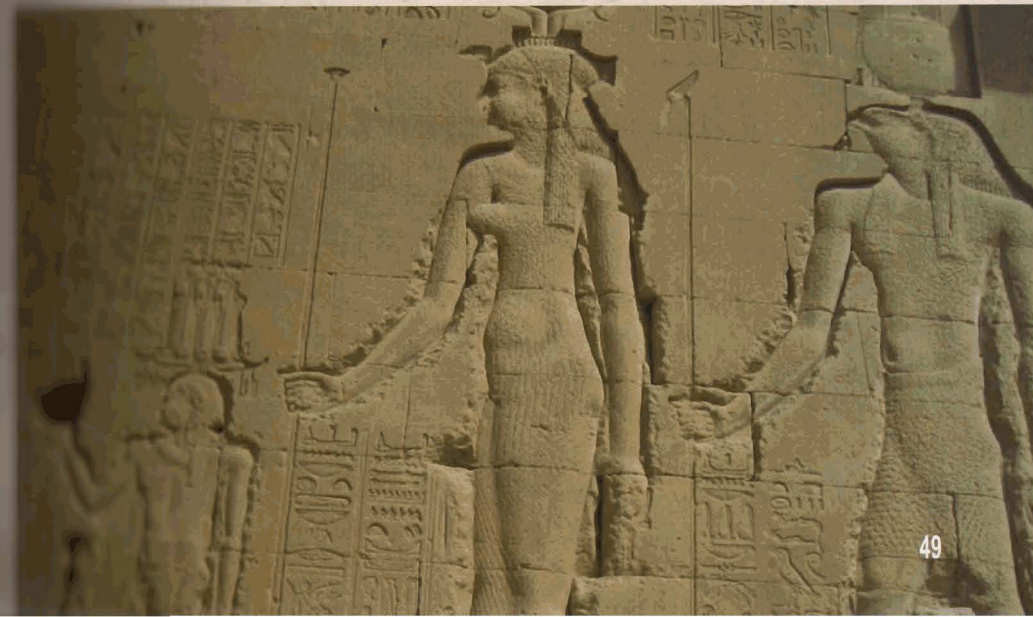
di. Ancaq Berenikis tezliklə həbs edildi və məhkəməyə çıxarıldı. Kleopatranın bu zaman 14 yaşı vardı və o, atasının yanında müavin vəzifəsinə təyinat edilmişdi (*Bununla belə, onun hakimiyyətdə səlahiyyəti (hələlik) həddən artıq məhdud idi*).

Misir kralı XII Ptolomey M.ö. 51-ci ildə vəfat etdi. Bundan sonra hakimiyyəti 18 yaşlı Kleopatra ilə 12 yaşlı qardaşı XIII Ptolomey birlikdə idarə etməyə başladılar. Və Kleopatra gerçəkliyi və əfsanəsi də bundan sonra başladı...

O, indi krallıqda əsas söz sahibi olsa da, ölkəni təkbaşına da idarə edə bilməzdi. Misir qanunlarına görə, qadın hökmdar ölkəyə bir kral olmadan hökm edə bilməzdi. Bu kral ya bir oğul övlad, ya da bir qardaş ola bilərdi. Kleopatra o zaman hələ ailə qurmadığı üçün övladı yox idi, amma qardaşı var idi. O, qardaşı XIII Ptolomey ilə ailə qurdu. Bu gün bu cür fikirlər, yəni qardaş-bacının ailə qurması adamı dəhşətə gətirsə də, o zaman Misirdə bu o qədər də təəccüblü bir məsələ deyildi (*O zamanlar Misirdə hakim olan yunanlar Misir toplumuna qarışmamaq üçün öz soy-tanından olan insanlarla evləndirilirdi*).

İqtisadi çətinliklərə, aclığa, Nildə baş verən daşqınlara və siyasi münaqişələrə görə hakimiyyətin ilk üç ili ağır keçdi. Kleopatra kiçik qardaşı ilə evli olsa da, hakimiyyəti bölmək fikrinin olmadığı aydın idi.

M.ö. 51-ci ilin avqustunda Kleopatra ilə XIII Ptolomey arasında bağlanmış təməmlə qırıldı. Kleopatra Ptolomeyin adını rəsmi sənədlərdən silənə qədər. Dövrün bütün salnamələrində təkəcə onun şəkli yer almağa və də-

mir pullar üzərində yalnız onun şəkilləri və adı vurulmağa başlandı. Baxmayaraq ki, bu, Ptolomey sülaləsində hakimiyyətdə olan qadınların kişilərdən sonra gəlməsi ənənəsinə zidd idi. Bununla da o, iqtidarı paylaşmaq niyyətinin olmadığını da açıq şəkildə göstərmiş oldu.

O, iqtidara gəldiyi zaman krallıqda və ətraf dünyada vəziyyət gərgin idi - Kıbrıs, Suriya və Afrikanın şimalındakı bölgələr itirilmişdi. Krallığın ətrafında xaos, daxilində isə qüvvələrliq var idi. O isə güclü imperatorluq

qurmaq niyyətinə düşmüşdü və bunu qarşısına məqsəd qoymuşdu!

Kleopatranın təkbəşinə hakimiyyəti tezliklə sona çatdı (Təkbəşinə al hakimiyyət sevdası qara sevdaya döndü). Çünki onun bu məqsədi saraydakı bir çox mühafizəkarların xoşuna gəlmirdi və saraydaxili bir çevrilişlə Kleopatra taxtdan salındı. Onun qardaşı və həyat yoldaşı XIII Ptolomey hakimiyyətə gətirildi. Artıq o, Misirin tək hakimi olmuşdu, amma Kleopatranın geri çəkilmək niyyəti yox idi. O, Pelesiumda (bugünkü Misirdə Port Said yaxınlığında) ona sadıq adamlarla birlikdə üsyan qaldırdı, amma uğursuzluğa düşər oldu və yeganə bacısı Arsinoe ilə birlikdə ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qaldı.

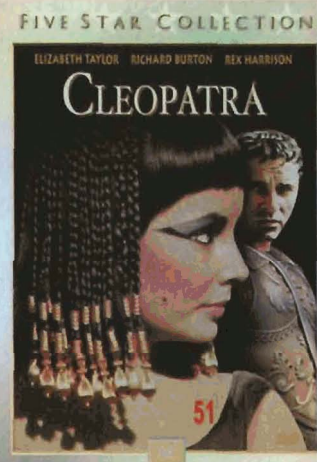
Kleopatra sürgündə olarkən bir zamanlar ona və kral qardaşına hamilik edən Pompey Romadakı vətəndaş savaşına qoşuldu. Qarşısında çox güclü biri - Sezar var idi. M.ö. 48-ci ilin payızında Pompey Sezarın qüvvələrindən qaçaraq İsgəndəriyyəyə gəldi. Həmin vaxt 15 yaşlı XIII Ptolomey hakimiyyətdə idi. O, arvadı və uşaqlarının gözü qarşısında Pompeyin edam edilməsinə fərman verdi. Ptolomeyin məqsədi Sezarın güvənini qazanaraq, müttəfiqi olmaq və beləliklə, Romanın Misir üzərindəki maddi və mənəvi basqısını, təzyiqini azaltmaq idi. Ancaq Ptolomey burada səhv etmişdi. Sezar iki gün sonra Misirə gəldi və Ptolomey ona

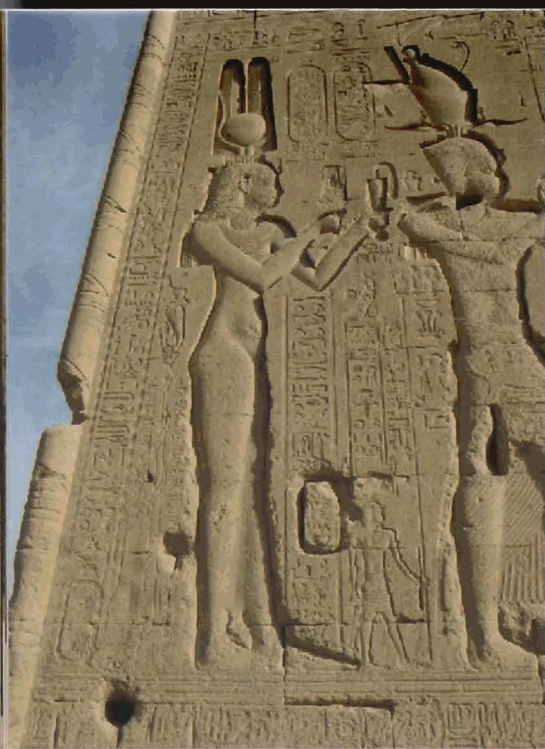
Pompeyin başını təqdim etdikdə çox qəzəbləndi. Ptolomey təşəkkür və müttəfiq gözlədiyi yerdə... Sezarın qəzəbinə tuş gəldi. Çünki Pompey Sezarın düşməni olsa da Roma Konsulunun üzvlərindən və Sezarın yeganə qızı Yulianın (o, doğuş zamanı uşağı ilə birlikdə ölmüşdü) əri idi. Qəzəbini konkret addımlarla tamamlayan Sezar, Misirin paytaxtını ələ keçirdi və üstəlik, özünü iqtidar mübarizəsi aparan Ptolomeylə Kleopatranın arasında arbitr elan etdi... O bununla böyük bir siyasi gediş də etdi. Bu gedişdə o, həm Misir tərəflər, həm də Misir üzərində davamlı bir nəzarət qurmağı planlaşdırırdı. **"Sən saydığını say, gör fəlakət nə sayır"** deyə bilərdi... O bu qərarı verən zaman Misirdə böyük məhəbbətə tutulacağına heç ağına da gətirmirdi...

Sezarion - iki imperiyanın ortaq övladı

Sezarın Ptolomeyə qəzəbindən istifadə edən Kleopatra saraya qatılmaq üçün fəaliyyətə keçdi. Amma necə? O bunun yolunu çox tez tapdı. Adamları tərəfindən bükülmüş xalçada saraya gəldi. Sezarın adamlarına heç ağına da gəlmədi ki, bükülmüş xalçanın içərisində adam ola bilər... Xalça hədiyyə olaraq Sezara gətirildi və açılan zaman hər kəsi məmurlar qoydu. Xalça açılan zaman gənc bir qadın, yəni Kleopatra yuvarlana yuvarlana Sezarın ayağının ucuna qədər gəldi. Sezar özü də təəccüblənmişdi. Gənc bir qadın düz onun gözlərinin içinə baxırdı və... bu baxışlar hər şeyi dəyişdi. Sezarın və Kleopatranın həyatını da, dünyada baş verən bir çox prosesləri də... Əsrlərə meydan oxuyaraq günümüzə qədər gəlib çatan o böyük məhəbbət elə o an, o baxışdan başladı! Kleopatra artıq Sezarın qəlbini fəth etmişdi! Kleopatra üçün yeni bir mərhələ başlayırdı. O, Sezarın qəlbini fəth etmişdi, artıq Misirin də tək hakimi idi və yeni qəhribadların planlarını cizmağa belə başlamışdı!

Kleopatra M.ö. 47-ci ildə Sezardan övlad dünyaya gətirdi. Sezarın şərəfinə uşağa Ptolomey Sezar adı qədər və onu Sezarion - yəni "balaca Sezar" kimi çağırmağa başladılar. Bundan sonra Sezar Misiri Roma ilə birləşdirmək fikrindən daşındı və Kleopatranın

mir pullar üzərində yalnız onun şəkilləri və adı vurulmağa başlandı. Baxmayaraq ki, bu, Ptolomey sülaləsində hakimiyyətdə olan qadınların kişilərdən sonra gəlməsi ənənəsinə zidd idi. Bununla da o, iqtidarı paylaşmaq niyyətinin olmadığını da açıq şəkildə göstərmiş oldu.

O, iqtidara gəldiyi zaman krallıqda və ətraf dünyada vəziyyət gərgin idi - Kıbrıs, Suriya və Afrikanın şimalındakı bölgələr itirilmişdi. Krallığın ətrafında xaos, daxilində isə qüvvələrliq var idi. O isə güclü imperatorluq

qurmaq niyyətinə düşmüşdü və bunu qarşısına məqsəd qoymuşdu!

Kleopatranın təkbaşına hakimiyyəti tezliklə sona çatdı (Təkbaşına hakimiyyət sevdası qara sevdaya döndü). Çünki onun bu məqsədi saraydakı bir çox mühafizəkarların xoşuna gəlmirdi və saraydaxili bir çevrilişlə Kleopatra taxtdan salındı. Onun qardaşı və həyat yoldaşı XIII Ptolomey hakimiyyətə gətirildi. Artıq o, Misirin tək hakimi olmuşdu, amma Kleopatranın geri çəkilmək niyyəti yox idi. O, Pelesiumda (bugünkü Misirdə Port Said yaxınlığında) ona sadıq adamlarla birlikdə üsyan qaldırdı, amma uğursuzluğa düşər oldu və yeganə bacısı Arsinoe ilə birlikdə ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qaldı.

Kleopatra sürgündə olarkən bir zamanlar ona və kral qardaşına hamilik edən Pompey Romadakı vətəndaş savaşına qoşuldu. Qarşısında çox güclü biri - Sezar var idi. M.ö. 48-ci ilin payızında Pompey Sezarın qüvvələrindən qaçaraq İsgəndəriyyəyə gəldi. Həmin vaxt 15 yaşlı XIII Ptolomey hakimiyyətdə idi. O, arvadı və uşaqlarının gözü qarşısında Pompeyin edam edilməsinə fərman verdi. Ptolomeyin məqsədi Sezarın güvənini qazanaraq, müttəfiqi olmaq və beləliklə, Romanın Misir üzərindəki maddi və mənəvi basqısını, təzyiqini azaltmaq idi. Ancaq Ptolomey bunda səhv etmişdi. Sezar iki gün sonra Misirə gəldi və Ptolomey ona

Pompeyin başını təqdim etdikdə çox qəzəbləndi. Ptolomey təşəkkür və müttəfiq gözlədiyi yerdə... Sezarın qəzəbinə tuş gəldi. Çünki Pompey Sezarın düşməni olsa da Roma Konsulunun üzvlərindən və Sezarın yeganə qanuni qızı Yulianın (o, doğuş zamanı uşağı ilə birlikdə ölmüşdü) əri idi. Qəzəbini konkret addımlarla tamamlayan Sezar, Misirin paytaxtını ələ keçirdi və üstəlik, özünü iqtidar mübarizəsi aparan Ptolomeylə Kleopatranın arasında arbitr elan etdi... O bununla böyük bir siyasi gediş də etdi. Bu gedişdə o, həm Misir tərəflər, həm də Misir üzərində davamlı bir nəzarət qurmağı planlaşdırırdı. **“Sən saydığını say, gör fəlakət nə sayır”** deyə bilərlər... O bu qərarı verən zaman Misirdə böyük məhəbbətə tutulacağını heç ağlına da gətirmirdi...

Sezarion - iki imperiyanın ortaq övladı

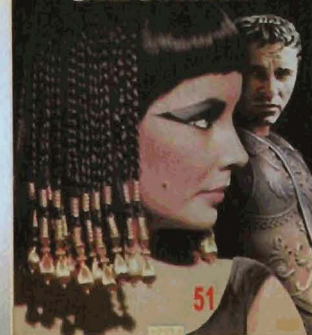
Sezarın Ptolomeyə qəzəbindən istifadə edən Kleopatra saraya qatılmaq üçün fəaliyyətə keçdi. Amma necə? O bunun yolunu çox tez tapdı. Adamları tərəfindən bükülmüş xalçada saraya gəldi. Sezarın adamlarına heç ağlına da gəlmədi ki, bükülmüş xalçanın içərisində adam ola bilər... Xalça hədiyyə olaraq Sezara gətirildi və açılan zaman hər kəsi məmurların qoydu. Xalça açılan zaman gənc bir qadın, yəni Kleopatra yuvarlana yuvarlana Sezarın ayağının ucuna qədər gəldi. Sezar özü də təəccüblənmişdi. Gənc bir qadın düz onun gözlərinin içinə baxırdı və... bu baxışlar hər şeyi dəyişdi. Sezarın və Kleopatranın həyatını da, dünyada baş verən bir çox prosesləri də... Əsrlərə meydan oxuyaraq günümüzdə qalmaq gəlir çatan o böyük məhəbbət elə o an, o baxışdan başladı! Kleopatra artıq Sezarın qəlbinə fəth etmişdi! Kleopatra üçün yeni bir mərhələ başlayırdı. O, Sezarın qəlbi ilə yanaşı, artıq Misirin də tək hakimi idi və yeni qərarların planlarını cizmağa belə başlamışdı!

Kleopatra M.ö. 47-ci ildə Sezardan övlad dünyaya gətirdi. Sezarın şərəfinə uşağa Ptolomey Sezar adı qoydular və onu Sezarion - yəni “balaca Sezar” kimi çağırmağa başladılar. Bundan sonra Sezar Misiri Roma ilə birləşdirmək fikrindən daşındı və Kleopatranın

FIVE STAR COLLECTION

ELIZABETH TAYLOR RICHARD BURTON REX HARRISON

CLEOPATRA

hakimiyyətə gəlmək cəhdlərini dəstəklədi. Onun bu qərarı Kleopatranın devrilmiş kral qardaşı XIII Ptolomeyi razı salmadı. O, tərəfdarları ilə birlikdə üsyan qaldırdı, amma uğursuzluğa düşərək öldürüldü. Kleopatra hakimiyyətə gəldi və əvvəlkindən daha güclü bir şəkildə Misir taxtında oturdu. İndi onun arxasında böyük Sezar da var idi. Amma Misir qanunlarından kənara çıxmaq ciddi problemlərin əsasını qoya bilərdi.

və Kleopatra qanunların əleyhinə getməyərək, qardaşı XIV Ptolomey ilə formal bir evlilik həyata keçirdi və onlar birlikdə hakimiyyətə gəldi. Daha doğrusu, Misirin bütün hökmranlığı Kleopatranın əlində idi və qardaşının taleyini yaşamaq istəməyən XIV Ptolomey onun, sözün həqiqi anlamında, tək hakimiyyətinə, liderliyinə qarşı çıxmaq barədə heç düşünmürdü də...

Kleopatra ilə Sezar arasında 30 yaş fərq olmasına baxmayaraq (onlar tanış olan zaman Sezarın 50, Kleopatranın 21 yaşı var idi) onlar, M.ö. 48-47-ci illərdə - Sezar Misirdə olarkən xoşbəxt bir həyat yaşadılar. Kleopatra oğulları Sezarionun Sezarın vəliəhdi elan olunmasına çalışırdı. O, oğulları Sezarionun şərqə qərbi birləşdirəcəyini, Misir və Romanın varisi olmasını istəyirdi və bu barədə böyük xəyalları var idi. Amma onun xəyalları özünü doğrultmadı. Sezar onun bu təklifinə razı olmadı. Yəqin ki, o bunun Romada da böyük etiraz yaradacağını da nəzərə almışdı. Sezar qardaşı oğlu Oktavianı (Gaius Julius Caesar Octavianus, sonraları Augustus kimi tanınmışdır) özünə varis elan etdi.

Kleopatra, XIV Ptolomey və Sezarion M.ö. 46-cı ilin yayında Romaya səfər etdilər. Misirli kraliça Sezarın evlərindən birində qaldı. Kleopatra ilə Sezar arasında münasibətlər artıq Romalılara bəlli idi, ancaq bu münasibət ölkədə münaqişəyə səbəb olmuşdu; çünki Sezar Kalfurniya ilə evli idi. Buna baxmayaraq, Sezar Kleopatranın qızıldan hazırlanmış abidəsini Venera məbədinə qoydurmuşdu və başqa bir qadının "qızıla tutulması" öz-özlüyündə, Sezarın könlünün harada olmasının göstəricisi idi. M.ö. 44-cü ildə Sezar qətlə yetirildikdə Kleopatra da böyük ehtimalla Romada idi. Ancaq bu olaydan sonra o, ailəsi ilə birlikdə Misirə qayıtdı. XIV Ptolomey öldükdən sonra isə Kleopatra, iki xanədanın "ortaq öv-

lad"ı olan oğlu Sezarionu özünün davamçısı elan etdi...

Kleopatra Romada vətəndaş savaşında

Sezarın qətlə yetirilməsindən sonra Roma qarışmış, daxili müharibə başlamışdı. Sezara sui-qəsd edən Brut və Kassiusun rəhbərlik etdikləri qrup Sezarın varisi Oktavian, tərəfdarları Mark Antonio, Mark Aemilius Lepidus tərə-

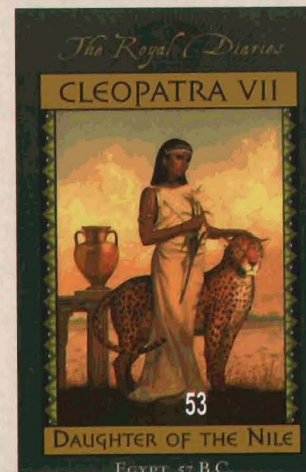
findən məğlub edildi. Bundan sonra Romada vəziyyət sabitləşdi. Mark Antonius imperiyanın şərqini, Oktavian qərbi, Lepidus isə Afrika və İspaniya yarımadasındakı torpaqları idarə etməyə başladı.

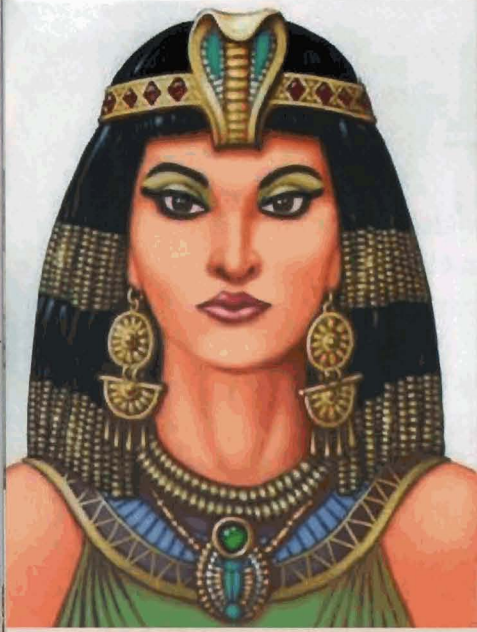
Yeni ortaya çıxan bu üçlü iqtidarın ən güclü siması kimi Mark Antonio görünürdü...

Sezarın ölümündən sonra Kleopatra Misirdən Romadakı yeni güclülərlə münasibətlərini incələməyə başlamışdı. Bu da təbii idi... Onun, övladının Misirin gələcəyi Romada baş verən proseslərdən xeyli dərəcədə asılı olduğu, Romanın indi 3 yiyəsi var idi və Kleopatra gələcəklərini təmin etmək üçün onlardan hansı biri ilə əməkdaşlıq qurmalı olmasına dair qərar qəbul etməli idi. Əslində, söhbət daha güclülərdən gedirdi - Mark Antonio və Oktaviandan. Oktavianın ailəsinin Kleopatraya münasibəti soyuq idi və o, təbii olaraq, ən yaxşı müttəfiq kimi Mark Antonionun üzərində dururdu.

M.ö. 41-ci ildə Mark Antoni Kleopatranın sadıqlığını qorumaq üçün və onunla bu barədə danışmaq onu Tarsusa dəvət etdi.

Kleopatra görüşdən öncə Antoni barədə, sözün həqiqi anlamında, ətraflı bilgilər toplamışdı. "Onun xoşu nədir, onu nə heyvətə gətirir və ya nəyi xoşlayır?" Üstəlik, Kleopatra Antonidə Misiri özündən daha kimlə idarə edə bilməyəcəyi düşüncəsini for-

malaşdırmaq istəyirdi. Görüşə ən gözə paltarlarını geyindi, ləl-cavahirlərini tayıdı. O, görünüşünün kifayət qədər cəlbedici olmasını istəyirdi. Antonio ilk görüşdə ona aşiq oldu. Əslində, Mark Antoni də mavi qanlı bir Ptolomey qadınına sahib olmaq istəyirdi. Onun həyat yoldaşı Fulvia orta sinfə mənsub bir qadın idi. Kleopatra görüşdən öncə Antoninin bütün güclü və zəif tərəflərini çox yaxşı analiz etmişdi. İstədiyi oldu, Mark Antoninin bütün qəlbini

artıq onun idi. Kleopatranı gören Antoni həmin qışı onunla İsgəndəriyyəyə keçirməyə qərar verdi. Bu münasibətlər Romadan diqqətlə izlənilirdi və onlar vəziyyətdən çox narahat idilər. Lakin edəcək bir şey yox idi. Mark Antoninin gözü Kleopatradan başqa heç kəsi və heç nəyi görmürdü.

Bu mənzərəni böyük möhtəşəmliklə, rənglərin dili ilə təsvir etmiş Lavrence Alma-Tademanın "Antoni və Kleopatra" əsəri, sözün əsl mənasında, görməyə dəyər!

Papiruslar üzərinə həkk olunmuş Kleopatra rəsmləri isə turistlərin diqqətini böyük maraq mərkəzində tutur və almaq üçün ən yaxşı hədiyyələrə dəyəri hesab olunur!

M.ö. 40-cı il dekabrın 25-də Kleopatra Antonidən olan əkiz uşaqlarını dünyaya gətirdi - Aleksandr Helios və Kleopatra Selin. Kleopatra indi Romanın ən güclü şəxsiyyətlərindən birinin dəlicəsinə sevdidiyi qadın övladlarının anası idi. 4 il sonra Antoni Parfiyalılarla müharibə etmə məqsədilə İsgəndəriyyəyə səfər etdi. O, yenidən Kleopatra ilə münasibətlərinə başladı və İsgəndəriyyə onun evinə çevrildi. O, Kleopatra ilə evləndi və onların daha bir uşaqları - Ptolomey Filadelfus dünyaya gəldi. (Bu yerdə onu da deyək ki, Kleopatranın qardaşları ilə nikahından övladı olmamışdır).

Mark Antoni Kleopatraya Sezardan da səxavətli davranırdı. M.ö. 34-cü ildə Kleopatra və Sezarion Misirin və Kibrisin, Aleksandr Helius Mədiya və Parfiyanın, Kleopatra Selen Livianın, Ptolomey Filadelfus isə Feoenisianın (Fələstin), Suriya və Kilikiyanın (Orta Anadolu) hakimi ol

du. Kleopatra "Krallar Kraliçası" titulu götürdü. Amma Kleopatranın bununla kifayətlənmək niyyəti yox idi. O, bütün Şərqi Romaya qarşı qalib gələrək, tezliklə Şərqi Romanı da məğlub edib, Romada universal bir hökumət yaratmaq fikrində idi. Kleopatra "Dünya Kraliçası" olma xəyalını getdikcə daha da yaxınlaşırdı. Hətta tez-tez ətrafındakılara "Romanın qorxatıcısı da mənim hökmüm keçəcək" deyərək düşüncəsini və istəyini açıq şəkildə ortaya qoyurdu.

Mark Antoni "İsgəndəriyyə Payları" kimi tanınan qərarları ilə Roma imperatorluğunun Şərq bölgələrini Kleopatra və uşaqları arasında bölüşdürürdü. Sonradan o bu addımını Roma Senatına, "bizə aid bölgələrə sadıq idarəedicilər təyin edirəm" deyərək izah etdi...

Həmin dövrlərlə Oktavianın düşüncəsindən Romanı tam idarə etmək keçirdi. O, Mark Antoninin Kleopatraya və uşaqlarına qarşı səxavətli davranışını ona qarşı istifadə etməyə, bununla da Romanı Misirə müharibə elan etmək yönündə qızıışdırmağa başladı. Ardından Antoni və Oktavian arasında bağlar tamamilə qırıldı və Oktavian Senatı Misirə qarşı savaş açmağı çağırdı. Oktavian istədiyinə nail oldu. M.ö. 32-ci ildə Roma iki aşiqə qarşı savaş elan etdi. 31-ci ildə Antoninin donanması ilə Roma donanması üz-üzə gəldi. Kleopatra Antoniyə yardım etmək üçün öz qoşunlarını göndərdi. O öz donanması ilə Mark Antoninin yanında olsa da onlar Oktavianın daha güclü donanmasına məğlub oldular. Oktavian qaçan aşiqə Misirə qədər təqib etdi.

Bu döyüşdən sonra Oktavian Misiri işğal etdi. Nəhayət, **"olacaq olma"** - qədim Misir Roma İmperiyasının əyalətinə çevrildi... **Heyhat, Misir kraliçası bir zamanlar dünyaya hakim olmaq xəyalları ilə yaşayırdı...**

"Çoxlu Sezarın olmağı pis haldır"

Plutarxın Antoninin ölümündə barədə yazdıqlarına görə, Mark Antoninin qoşunları Oktavianın qüvvələri ilə üzləşən gəldiyi zaman o, Kle-

opatranın ona xəyanət etdiyini fikirləşir. Kleopatra isə bunun qorxusundan iki qulluqçusu ilə birlikdə otağa qapanır və Antoniye öldüyü barədə xəbər göndərir. Buna inanan Antoni qulluqçısı ilə özünü mədəsindən vuraraq öldürür. Amma onu da deyək ki,

bu versiyayı qəbul etməyən tarixçi, araşdırmaçı və yazarlar da kifayət qədər çoxdur... Onların bir çoxu Mark Antoninin Oktavianın ordusuna məğlub olduqdan sonra özünü öldürdüyünü yazır. Çünki əslində Mark Antoni artıq yolun sonuna gəldiyini və onu nələrin gözləyə biləcəyini anlayırdı.

Bəziləri isə bu vəziyyətdə olan Mark Antoninin üstəlik Kleopatranın ölüm xəbərini eşitməsindən sonra özünü öldürdüyünü yazır. Misirin Oktavian tərəfindən tutulduğunu görən Kleopatranın da (xanədan adətlərinə uyğun olaraq) özünü öldürdüyü iddia olunur...

...Onun ölümündən sonra oğlu hakimiyyətə gəldi, ancaq o, Oktavianın sifarişi ilə qətlə yetirildi (Q.Q.Markesin sözü ilə desək, bu "gözlənilən bir qətl..." idi). Oktavianın müşavirlərindən biri Homeri sitat gətirərək **"Çoxlu Sezarın olması pis haldır"** demişdir.

Bu da Misir fironlarının hakimiyyətinin sonu oldu..! Kleopatranın Antonidən olan 3 uşağını isə Romaya apardılar və onların qayğısına Antoninin arvadı Kiçik Oktavia qaldı. Kleopatra Selene isə Oktavianın razılığı ilə Mavritaniyalı II Cubaya ərə getdi.

Kleopatra bütün həyatı boyu Misirin müstəqil olması üçün çalışsa da onun ölümündən sonra Misir Roma imperiyasının vilayətlərindən biri olmaqdan xilas ola bilmədi.

Kleopatranın müəmmalı ölümü

Qədim hekayələrə, özəlliklə də romalıların rəvayətlərinə görə Kleopatra Misirdə kobra ilə özünü öldürmüşdür. Ən qədim qaynaqlardan biri isə o zaman həтта Misirdə olması güman edilən Strabondur. O yazır

ki, onunla bağlı iki hekayət var: birincisi onun zəhər içməsi, ikincisi isə kobra ilə vurmasıdır. Bir neçə Romalı şair onun ilan vurmaları haqqında şeirlərini yazırlar. Və, ümumiyyətlə, bu versiya daha geniş yayılmışdır. Bəzi yazarlar isə onun Oktavian tərəfindən öldürülməsini güman edirlər.

Plutarx, hadisədən 130 il sonra yazırdı ki, Antoninin ölümündən sonra Oktavian Kleopatranı məbəddə saxlayaraq, onu, özünü öldürməməsi üçün nəzarət altına almışdı. Ancaq Kleopatra nəzarətçiləri aldadaaraq özünü öldürmüşdü. O, həmçinin Kleopatranın əncir səbətindən çıxan ilana zəhəri uzadaraq özünü zəhərlədiyini də yazırdı...

Bu sözlə, tarixçilərin üzərində durduğu əsas versiya, Kleopatranın ilana kobra ilanının olduğu bir səbətə soxaraq, məqsədli şəkildə özünü zəhərləməsi, yəni ilana vurdurmasıdır. Həmin dövrün Misir inanclarına görə kobra zəhəri ilə ölmək insanı ölümsüz edirdi...

Uilyam Şekspir isə "Antoni və Kleopatra" əsərinin sonunda Kleopatranın ilanı sinəsinə sıxdığını yazaraq hadisənin tam təsvirini yaratmışdır. Əvvəllər öncə ilan Kleopatranın qolundan vurduğunu yazırdılar.

Kleopatra şirəsi...

Ölümdən, acılardan sonra, bir hadisə misalında, yenidən Kleopatra haqqında danışdığımız dövrə, onun özünə, öz gözəlliyinə, sağlamlığına bəslədiyi müəmmalı qayırmaq istərdik. Kleopatra haqqında gözəlliyinə kifayət qədər diqqət yetirən və öz sağlamlığını unutmurdu.

Kleopatranın insan bədənində necə vacib olduğunu bilərək, o, öz baş magistri Serapion Karimi yanına çağırmış və ona, sağlamlıq verici özəlliklərə malik olan, tonusverici meyvələrdən ibarət eliksir hazırlamaq göstərişini verir. Serapion Karim çox fikirləşir, sonra ən zərif meyvələri topluyaraq, onların şirəsini qarışdırıb Kleopatraya təqdim edir. Şahzadə dadın mükəmməlliyindən, onun heyranediciliyi gücündən təsirlənərək magistri yüksək səviyyə

də ödülləndirir.

Kleopatra tarixi və bədii ədəbiyyatda

Kleopatra həтта qədim dünyada da gözəllik ilahəsi kimi tanınırdı. "Antoninin yaşı" əsərində Plutarx yazırdı: "...Öz gözəlliyinin Sezar və Pompeyə necə təsir etdiyini yaxşı başa düşürdü."

Kleopatra, tezliklə Antonini də ayaqları altına gətirməyə ümid edirdi. Sezar və Pompey onu gənclik illərində tanımışdılar, ancaq Antoninin yərinə gələndə Kleopatra gözəlliyinin zirvəsində idi." Plutarx Kleopatranın gözəlliyinin sirrinin, onun ağılında, cazibəsində və səsinin şirinliyində olduğunu yazırdı.

Romalı natiq Siseron isə öz məktublarında "xarici kraliça" adlandırıldığı Kleopatradan zəhləsi getdiyini yazırdı.

Ümumiyyətlə, demək olar, bütün təsvirlər, Kleopatranı, öz gözəlliyi ilə Qərbin ən güclü kişilərinə təsir etməyə qadir olan bir qadın kimi təqdim edirdi...

Ədəbiyyat və kinoda Kleopatra obrazı (mövzusu) dəli eşqlər, xəyanət, cinayət, Roma legionları, meydan savaşları və intiharlarla "süsələnmişdir" (*Zatən, belə bir mövzu və qəhrəman(lar) sənətin diqqətini cəlb etməyə bilərdimi?!...*). Kleopatra tarixçilərdən teatr yazarlarına, şairlərə, romançılara qədər çox geniş əhatədə, qələm sahiblərinin "ana mövzu"larından biri olmuşdur... Oktavianın əmri ilə onu qaralamaq üçün qələmlə sarılan romalı tarixçiləri bir yana qoysaq, Kleopatra barədə yazanlar ən əsas xətləriylə ikiye ayrılır: Misir kraliçasının qadın yönünü ön plana çıxaranlar və bir də onun siyasi kimliyi ilə maraqlananlar.

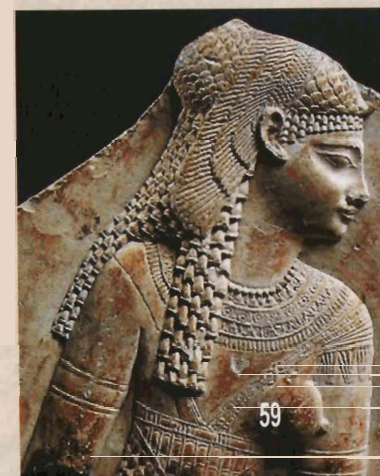
...Qarşıqoymalar o dərəcədə açıqdır ki... Məsələn, "bir nömrəli Sezar düşməni" olan Lukanus, Sezar-Kleopatra eşqini bir intiriqa birliyi olaraq tanıdıkən, ortaçağın ünlü şairi Boccaccio (Boccaccio), bu əlaqəni bir birinə tay (uyğun) olanlar arasındakı birlik və eşqin yeni üzü olaraq təqdim edir... Bernard Şou isə, "Sezar və Kleopatra" (1901) əsərində, Kle-

opatranı Sezarın ən təhlükəli fəthi olaraq görürdü. Epik teatrın böyük ustası Bertold Breçt də onun ismindən təsirlənmiş və "Üç qəpiklik Opera" (1928) dramının sonunda, orqan çalan qəhrəmanın dilindən "...Kleopatra, böyük gözəlliyin heç bir şeyə yaramadı. Köləndi. Qıscası, bu iki imperatorlucudan geriye sadəcə küllər qaldı..." demişdi. Qısacası, o, belə, onun haqqında yanlış bir portret cızmışdı. Hansı ki, gerçək Kleopatra kimliyi üçün, 1607-cı ildə Şekspirin yazdığı "Antoni və Kleopatra" adlı dram əsərinə göz atmaq daha məqsədəuyğun olardı... (Bəli, bu əsərdə Kleopatranın gözəlliyini deyil, zəkasını və insancıl xüsusiyyətlərini də ön plana çıxarmışdır).

Ancaq şübhəsiz, Kleopatra haqqındakı tarixi yanlışlıqlarda ən böyük rol "yeddiinci sənət" oynayır. Kino, bu tarixi isimlə daha XIX yüzilliyin ortalarında maraqlanmışdır. Səssiz kinonun böyük ustası Meliesin ən məşhur filmlərindən biri "Kleopatra" idi. Səssiz kinonun 1907-1917-ci illər arasında, Kleopatraya həsr olunmuş çox sayda film çəkilib. Ancaq bunların içində ən önəmli J.G.Edvardsin imzasını daşıyan, Amerika istehsalı "Kleopatra" filmiydi. Misir kraliçasını, kinonun o tarixdəki ən məşhur vamp oyunçusu olan Theda Bara canlandırmışdı. Far çəkilmiş gözəlliyi ilə süzgün-süzgün baxan, köksü açıq Kleopatra imajı bu filmlə formalaşmışdır. Təbii, bu imajı gücləndirən ilanları da unutmamalıyıq. 1934-cü ildə Cecil B.De Millein rəhbərliyi ilə araya-ərsəyə gələn "Kleopatra" filmi, o tarixə qədər gerçəkləşdirilmiş ən bahalı film idi. Ancaq o da, Kleopatra portretinə, sadəcə xaricində yeni bir rəng gətirməyirdi...

1945-ci ildə, ingilis rejissor Qabriel Paskalın "Sezar və Kleopatra" filmində, ilk dəfə Bernard Şounun müdaxiləsi ilə, vampıqdan fərqli bir Kle-

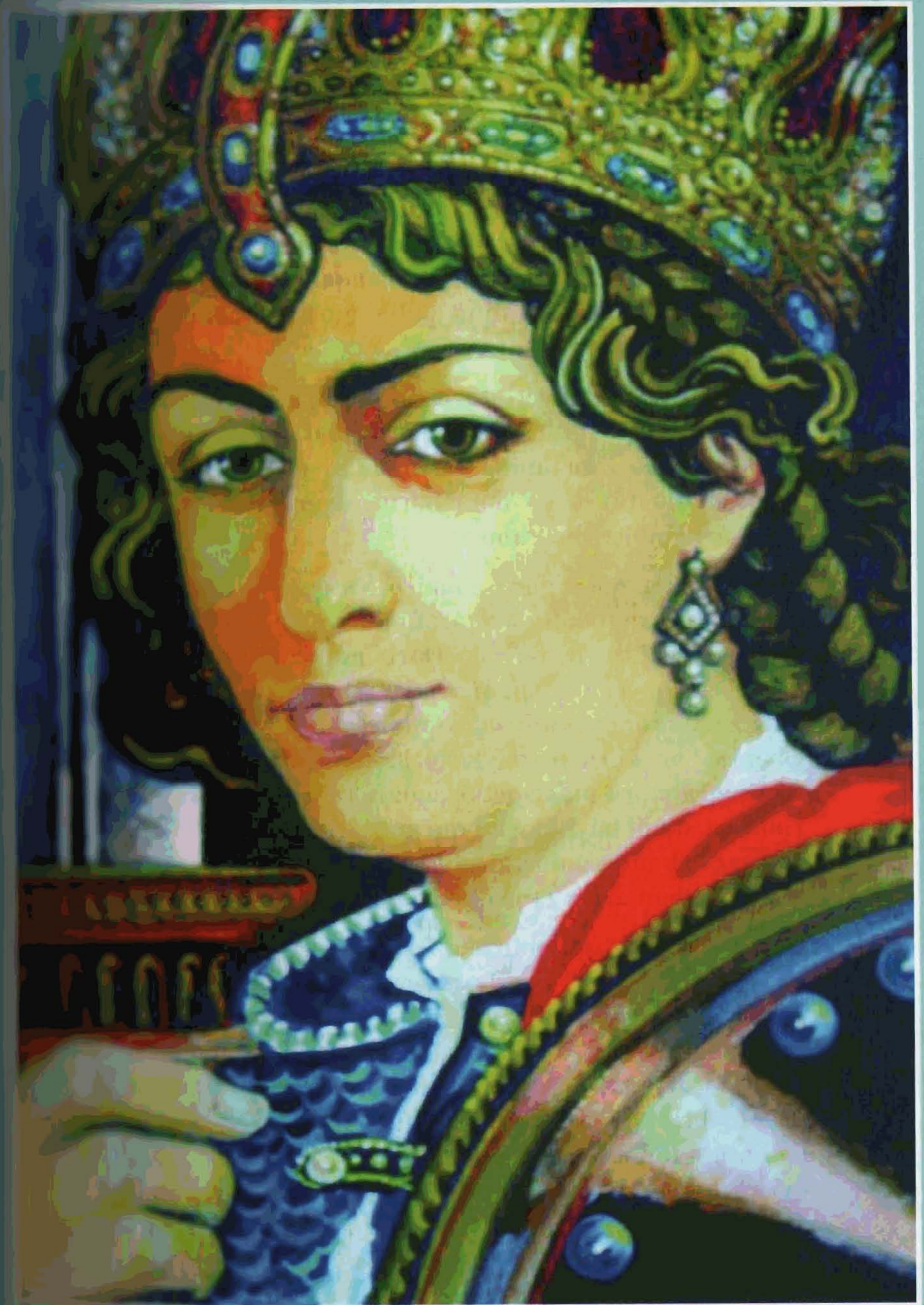

DAN, ŞƏXSİYYƏTLƏRİNDƏN, LİDERLƏRİNDƏN biridir! Və hələ bundan sonra da uzun əsrlər ondan danışılacaq, onun haqqında tədqiqatlar, araşdırmalar davam edəcək, yenə də romanlar, əsərlər yazılacaq, filmlər çəkiləcək belə sözlə TARİX davam etdikcə o da daima xatırlanacaq, var olacaq! Çünki o adını TARİXə yazmağı bacarmış bir QADIN idi və qadınların demək olar ki, hüquqsuz olduğu bir dövrdə hər kəsə sübut etdi ki QADIN böyük bir imperiyanı belə idarə etməkdə kişidən heç də geri qalmır. O TARİXdə bir cığır açdı... Bir qadın siyasətçi kimi, bir qadın lider kimi uğurlarını, bacarıqlarını, aqlını və zəkasını hətta onu sevməyənlərə, onu özünü düşmən hesab edənlərə belə etiraf etdirəcək qədər güclü bir Şəxsiyyət, güclü

bir Lider, güclü bir QADIN idi Kleopatra! **Belələrini isə TARİX daim yaşadır, hətta min illər keçsə belə... Kleopatra kimi!**

Türk millətinin qəhrəman qızı —
TOMİRİS

- Ünlü qadın sərkərdə, Türk xalqının ləyaqət, şərəf, ədalət örnəyi olan Tomiris yeni eradan öncə VIII yüzillikdə hakimiyyətdə olmuşdur. Alp Ər Tonqanın qızı olan Tomiris öz qəhrəmanlığı ilə adını qadınlığın tarixinə, ümumən dünya tarixinə yazmışdır.
- Tomirisin hakimiyyəti dövründə fars hökmdarı qəddar Kirin başçılıq etdiyi Əhəmənilər sülaləsi hakimiyyətdə idi. Bu sülalə zamanında Əhəmənilər ordusu işğalçılıq məqsədi ilə bir neçə dəfə Şərqi doğru yürüş edərək Türklərlə müharibə etmişdi.
- Tarixi qaynaqlara görə, Tomiris Xatunun başçılıq etdiyi Massaget çarlığı onun əri tərəfindən təxminən Əhəmənilər dövləti ilə eyni dövrdə Dərbənddən Şirvana qədər olan Azərbaycan torpaqlarında yaradılmışdı. Belə ki, massagetlər öncə Midiya dövlətinə tabe idilər. Ancaq fars Əhəmənilər Türk madayların hakimiyyətini zəbt etdikdən sonra mərd massagetlər onlara tabe olmayaraq özlərinin müstəqil bəyliklərini qurmuşlar. Mərkəzləşdirilmiş Qafqaz Albaniyasının yaradıldığı zaman isə massagetlər Qafqaz albanlarına tabe olmuşlar.
- “Tarixin atası” adlandırılan Herodotun doqquz hissədən ibarət ünlü “Tarix” əsəri əsasən yunan-fars müharibələrinə və bu müharibələrin ətrafında baş verən hadisələrə həsr olunmuşdur. Herodotun kitabında yer alan əfsanəvi hadisələrdən biri də İran şahı Kirin yeni eradan öncə 529-cu ildə öldürülməsi ilə bağlıdır. Kir çağdaş Azərbaycan ərazisində, Araz çayından quzeydə yerləşən Massaget çarlığına yürüşü zamanı öldürülmüşdü (*Bəzi tarixçilər bu çarlığı Orta Asiyada “yerləşdirir”, Arazı isə Amudəriyə ilə eyniləşdirirlər. Bu da massagetlərin Orta Asiyada da yaşamasından qaynaqlanır.*).
- Herodot həmin döyüş barədə yazırdı: “Döyüşün gedişi barədə belə söylədilər ki, əvvəlcə düşmənlər üz-üzə dayanıb, bir-birinin başına ox yağdırıblar. Oxları tükəndikdən sonra onlar qışqıra-qışqıra əlbəyaxa döyüşə başlayıblar. Nizə və xəncərlə aparılan bu qanlı döyüş uzun

müddət davam etsə də, heç kəs geri çəkilməyib. Nəhayət, massagetlər üstün olduqlarını sübuta yetiriblər.

Fars ordusu məhv edilmiş, meydan boyu cəsədləri sərilmişdi...

Tomiris “Tarixin atası”nın - Herodotun əsərində

Tomiris Xatunu döyüşü geyimində təsvir edən portret

Əsərdəki rəvayətin qəhrəmanı massagetlərin qətlə yetirilmiş şahının dul qadını **Tomirisdir**. Herodot yazır: *“Massagetlər, deyilənə görə, çoxsaylı və cəsur bir tayfa olub. Onlar issedonlarla qarşı-qarşıya, Günəşin doğuşu istiqamətində şərqdə, Araz çayının arxasında yaşayırdılar.”* Bəziləri onları skif tayfalarından sayır. Massagetlərin şahı ölmüş, tayfanın başına onun dul qadını Tomiris keçmişdi. **Kir** öz elçilərini göndərərək, onunla evlənmək istədiyini bildirdi. Ancaq Tomiris anladı ki, Kir onunla evlənmək yox, bu yolla Massaget çarlığını ələ keçirmək istəyir və həmin təklifi rədd etdi. Belə olduqda Kir hiyləgərliklə öz istəyinə nail ola bilmədiyini görüb, massagetlər üzərinə açıq hücum etdi. Araz çayından keçmək üçün Kir gəmilərdən körpü düzəltmək və həmin gəmilərin üzərində qüllələr qurmaq haqda əmr verdi.

Kirin qoşunu bu işlərlə məşğul olarkən Tomiris carçıları çağıraraq, Kirə belə bir müraciət etdi: “Ey hökmdar! Öz əyyatından geri çək. Axı sən irəlicədən bilə bilməzsən ki, bu körpülərin qurulması sənə xeyirdir, yoxsa ziyan? Bu qüllənin başını burax, get öz ölkəndə şahlıq elə və bizə öz ölkəmizi idarə etməyə imkan ver. Ancaq sən yəqin ki, bu məsləhətə qulaq asmayacaq və öz bildiyin kimi hərəkət

Tomiris xatunu təsvir edən rəsm əsəri (Azərbaycan Tarix Muzeyində saxlanılır)

edəcək, aramızdakı sülhü pozacaqsan. Əgər sən massagetlərin üzərinə hücumu keçməyi belə çox istəyirsənsə, körpü qurulmasını dayandır. Rahatca ölkəmizə gir, biz qoşunlarımızı çaydan üç günlük məsafəyə geri çəkərik. Yox, əgər sən bizi öz torpağına buraxmaq istəyirsənsə, işini davam elətdir.” Bu müraciətdən sonra Kir fars əyanlarını öz yanına çağırıdır, onlardan məsləhət istəyir. Hamı bir ağızdan məsləhət görür ki, Tomirisin qoşununu burada gözləmək daha məqsədəuyğundur.

Tomiris Xatunu döyüşçü geyimində təsvir edən portret

Müşavirədə iştirak eləyən lidiyalı **Krez** isə bu qərarın əleyhinə çıxır. “Mənə belə gəlir ki, biz gərək çayı keçərək, ölkənin içərilərinə doğru irəliləyək. Onlar geri çəkildikcə biz irəliləyək. Mən bilən fars həyat tərzinin gözəllikləri və bizim aldığımız böyük həzz və ləzzətlər massagetlərə məlum deyil. Buna görə də mən düşünürəm ki, biz gərək öz düşmərimizdə onlar üçün qonaqlıq düzəldək, çoxlu qoyun kəsoq, masaların üstünə şərab və cürbəcür yeməklər düzək. Bütün bunlardan sonra az miqdarda qoşunu orda saxlayıb, qalanları ilə çaya tərəf geri çəkək. Əgər mən öz düşməndə yanılmıramsa, düşmən bu tələyə düşərək, özünü nemətlərimizin üstünə atacaq və bizim böyük hünərlər göstərməyimiz üçün şərait yaranacaqdır.”

Yurd sevgisi və oğlunun nisgili ilə döyüşən sərkərdə Xatun

...Beləliklə, məşvərətçilərin fikirləri haçalanır. Kir özünün öncəki fikrindən daşınaraq, Krezin təklifinə tərəfdar çıxır. Şah Tomirisə xəbər göndərir ki, biz sənə ölkənə keçmək istəyirik, geri çək. Tomiris də sözünə əməl edərək qoşununu geri çəkir. Beləliklə, Kir qoşunla birgə çayı keçir. Bir günün içində Arazı keçən Kir Krezin təklifinə əməl edir. Düşərgəsinə ən zəif dəstəsini qoyaraq, özü güclü qo-

şunları ilə geri çəkilir. Massaget hissələri düşərgəyə hücum çəkib, zəif farslara qələbə çalır. Krezin dediyi kimi, qələbəni qeyd etmək də yaddan çıxmır. Yeyib-içdikdən sonra massagetləri yuxu tutur. Beləliklə, onlar yuxuda ikən farsların planlı hücumuna məruz qalır, bir çoxları ölür, bir çoxları isə əsir düşürlər. Massagetlərin sərkərdəsi, Tomirisin oğlu **Sparqapis** də əsir düşənlərin içərisində idi.

Tomiris qoşununun və oğlunun aqibətindən xəbər tutan kimi Kirin yanına çapar göndərir. Çapar deyir: ***“Qaniçən Kir! Öz hünərinlə öyünmə! Şərab başa vuranda siz farslar bu üzüm suyundan məst olursunuz və ləyaqətsiz sözlər danışarsınız. Bax, elə həmin zəhrimərclər də siz mənim oğluma qoşununa qalib gəlibsiz. Əgər hiylə ilə qələbə çalmasaydınız, şərafətli döyüşdə silah gücünə heç nə eləyə bilməzdiniz. İndi gəl, massagetlərin üçüncü hərbi hissəsini yenəndən sonra xoşluqla mənim məsləhətimə qulaq as: oğlumu qaytar və necə gəlmisənsə, eləcə də sağ-salamat çıx get. Əgər bunu etməsən, and olsun bütün massagetlərin pənahlı olan Günəş Allahına ki, mən doğrudan da səni qan gölündə boğaram.”***

Kir isə bu sözlərə əhəmiyyət vermədi. Tomirisin oğlu Sparqapis şərabın dumanı başından çəkilən kimi hansı vəziyyətə düşdüyünü anlayır və Kirdən əllərini açdığını xahiş edir. Əlləri açılan kimi şahzadə özünü öldürür.

Kirin həyatına son qoyan cəsur qadın

Tomiris Kirin onun məsləhətinə qulaq asmadığını bilən kimi öz qoşunu ilə farsların üzərinə hücum keçir. Herodot yazır: ***“Döyüşün gedişi haqda mənə məlum olanlar bunlardır: əvvəlcə düşmən qoşunları üz-üzə duraraq, uzaqdan bir-birini oxa tutdular. Sonra nizə və xəncərlə əlbəyaxa döyüşə keçdilər. Döyüş uzanır, heç kim geri çəkilmək istəmirdi. Nəhayət, massagetlər qələbə çaldılar. Az qala farsların hamısı döyüş meydanında həlak oldu. Kirin özü də öldürüldü. Onun 29 illik hakimiyyətinə son qoyuldu. Tomiris şərab badəsini insan qanı ilə dolduraraq, Ki-***

rin cəsədini tapmağı əmr etdi. Onun başını badənin içində saxaraq belə söylədi: Mən sağ qalsam da, sən məni məhv etdin. Sən hiyləgərliklə mənim oğlumu əlimdən aldın. Mən demişdim ki, sənə qan içirdəcəyəm. İndi nə qədər içəyirsən iç, bu insan qanından.”

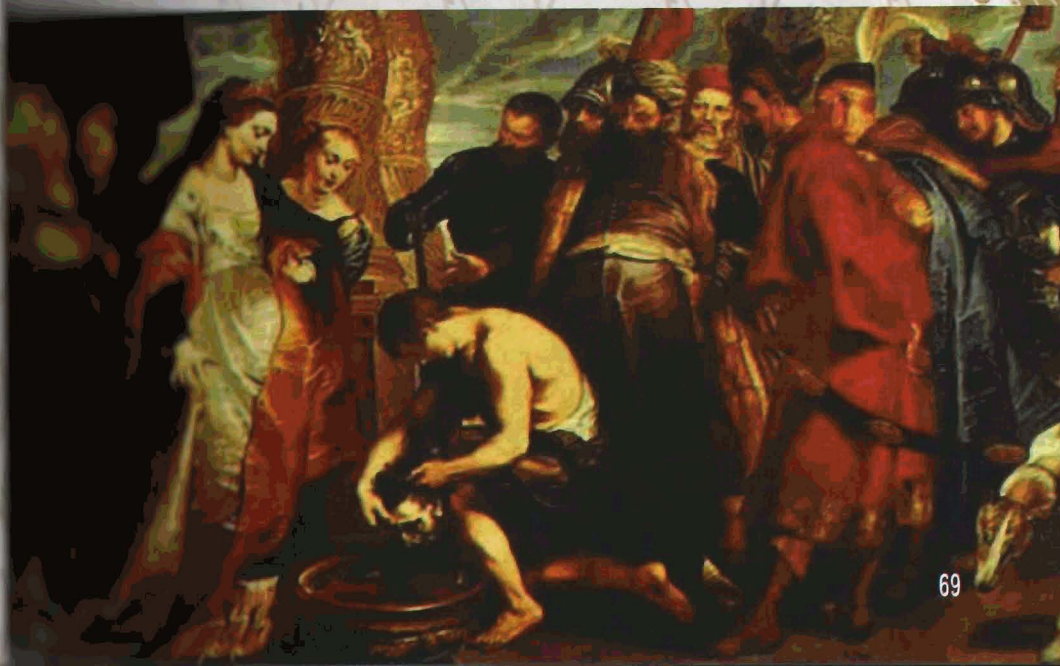
Beləliklə, farsların Böyük Midiyanın xarabalıqları üzərində qurduqları dövlətin ilk şahı şəərəfsiz şəkildə qadın əlində məhv oldu.

Dünya millətlərinin dilində dastana dönən hadisə

Uca Türk Xaqanı Tomiris Xatun həm millətinin və yurduğun müqəddəs sevgisi, həm də döyüşdə məğlub olduğu üçün həyatına qiymiş olan sevimli oğlunun nisgili ilə döyüşmüşdü. O Əhəmənilər ordusunun böyük bir qismini məğlub etməklə bərabər, artıq dediyimiz kimi, Əhəmənilər sülaləsinin azgın hökmdarı Kiri də məhv etmişdi.

Kir həyatında çox nahaq qanlar axıtmış bir hökmdar idi. Bunun üçün, qəhrəman Türk qadını Tomiris bu qəddar

Peter Paul Rubensin çəkdiyi *“Tomris Əfsanəsi”* əsərində Tomirisin fars hökmdarı Kirin başını qan dolu qaba salması

Aleksandr Zikin çəkdiyi Tomirisin Kirin başını qan dolu tuluğa salmasını təsvir edən qravür

adama dünyaya ibrət olacaq bir dərs verdi. Kirin başını qan dolu bir çəlləyə ataraq **“həyatında qan içməyə çox susamışdın, indi doya, doya iç!”** dedi. Bu hadisə yüz illərlə dünya millətlərinin dilində dastan oldu və bu günə qədər gəlib çatdı.

Bu zəfərin qazanılması böyük bir hadisədir. Çünki Tomiris yalnız Türklərin bir qisminin, yəni tək massagetlərin hökmdarı idi və tabeliyində olan qüvvələr, say baxımından məhdud idi. Əhəməni hökmdarı isə bütün İranın hökmdarı

idi və ordusu yetərinə böyük idi. Üstəlik, bu kişi hökmdarın rəqibi öz həmcinsi deyil, zərif cinsin nümayəndəsi idi. Ancaq bu qadın adı bir qadın deyil, qüdrətli bir Türk qadını idi və o, millətinin azadlığı və vətəninin istiqlalı uğrunda qəddar düşməyə qarşı qorxmada döyüşmüşdü.

Qəhrəman Tomiris tarix fəzamızı bəzəyən parlaq bir ulduzdur. Bu cəsur və müdrik qadın nəinki bütün Türk qadınlarına, eyni zamanda, bütün dünya qadınlarına örnekdir...

Tomirisi əbədiləşdirən əsərlər

Tomirisin hökmdarlıq dövrü, ana torpağın toxunulmazlığı uğrunda Kirə qarşı apardığı şanlı döyüşlər və çaldığı qələbə Azərbaycan tarixinin parlaq səhifələri sayıla bilər. Böyük filosof Ərəstun *“Poeziya tarixi Tarixdən daha artıq ciddi söyləməyə qadirdir”* deyib. Bu fikir yazılan neçə-neçə ədəbi-bədii əsərlərdə öz təsdiqini tapıb. Azərbaycan ədəbiyyatında Tomirisin adı qəhrəman qadın obrazı kimi tez-tez anılır. Ötən yüzilin 40-cı illərində xalq şairi **Səməd Vurğun** İranda Pəhləvi rejiminin güney azərbaycanlılara qarşı təcavüzkar siyasətinə cavab olaraq, *“Yandırılan kitablar”* şerini yazarkən həmin tarixi olayla da işarə edirdi:

**“Bir varaqla tarixləri, utan mənim qarşımda
Anam Tomiris kəsmədimi Keyxosrovun başını?
Koroğlunun, Səttarxanın çələngi var başımda
Nəsillərim qoymayacaq daş üstündə daşını;
Anam Tomiris kəsmədimi Keyxosrovun başını”**

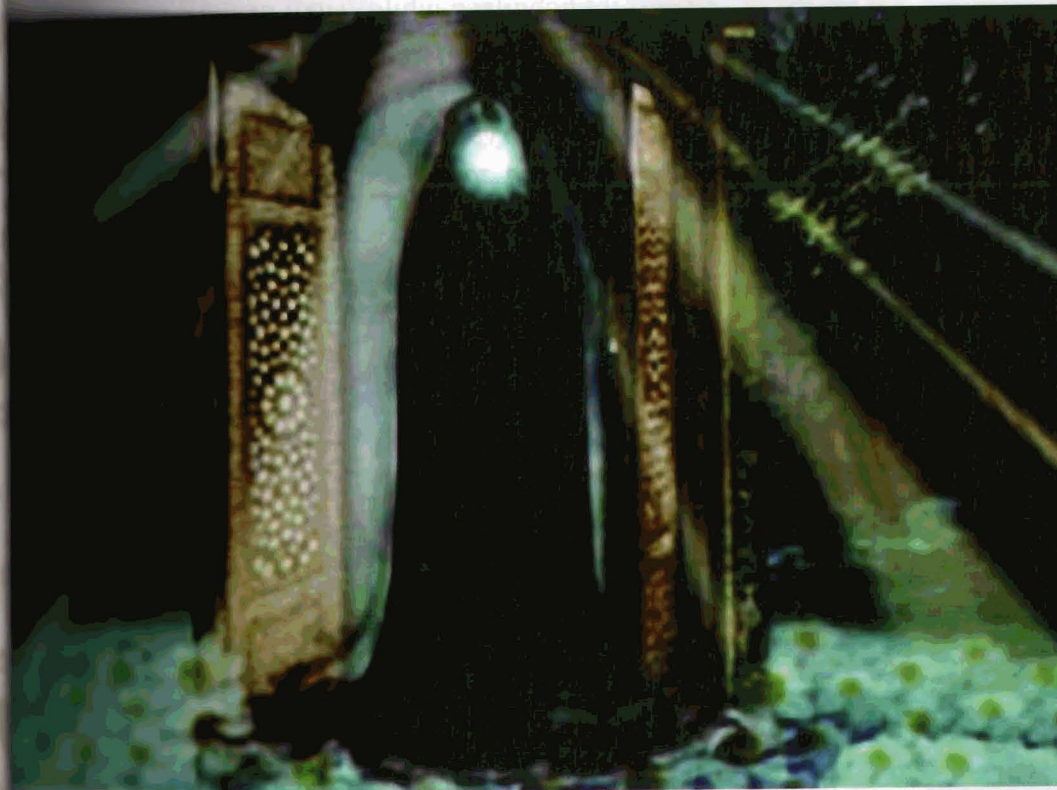
S. Vurğun Tomirisə təsadüf olaraq “anam” deyər müraciət etməmişdir. Çünki, Tomiris Azərbaycan milli dövlətinin banilərindən biri olaraq böyük bir şairin dilindən “ana” adlanmağa layiq idi!..

Azərbaycanın görkəmli dirijoru və bəstəkarı **Niyazi-nin** 60 il bundan öncə bəstələdiyi “*Rast*” əsəri dəfələrlə dünyanın möhtəşəm konsert salonlarında böyük uğurla ifa olunub. Bu əsərin əsasında hazırlanan tamaşa isə ilk muğam-baletdir. “*Rast*” muğam-baleti Azərbaycanın keçmişinə dair tarixi faktlar əsasında qurulub və bugünlə səsləşir.

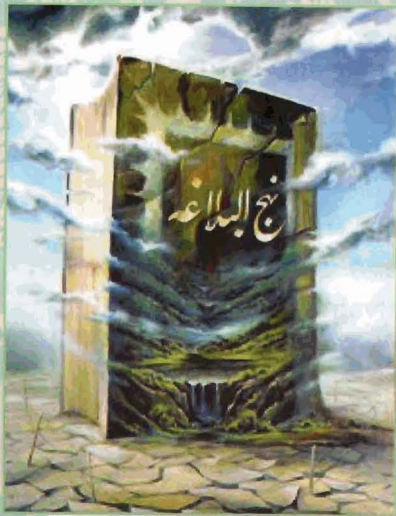
Tamaşanın əsas leytmotivini, nişanlısı Əhəmənilər ordusu tərəfindən öldürülən qəhrəman qız Tomirisin yadelli işğalçılara qarşı Vətənin mübarizəsi, bu döyüşdə qılıncın gücü və qadın müdrikliyi ilə qələbə çalması təşkil edir.

*Azərbaycan xalqının və ümumiyyətlə, türk millətinin qürur və iftixar qaynağı olan **Tomiris bu gün də qadınlarımız üçün böyük qəhrəmanlıq örnəyidir! O, sadəcə Azərbaycan, Türk Dünyası qadınları üçün deyil, ümumən, dünya qadınları üçün ən gözəl örnəklərdən biridir: Ədalət örnəyi, cəsurluq örnəyi, mətanət örnəyi, vətənpərvər qadın örnəyi!..***

Hə. Asiyə

Cəsərət simvolu!

Cənnətlə müjdələnen QADIN!

“Cənnət qadınlarının ən üstünləri Xədicə bint Hüveylid, Fatimə bint Məhəmməd, Məryəm bint İmran, Fironun zövcəsi Asiyə bint Məzahimdir.”

Hədisi-şərif

- Dini və milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəs bu müqəddəs qadın haqqında böyük hörmətlə danışır!
- İnsanların neçə əsrlərdir hörmətlə yad etdiyi Hz. Asiyə kim idi və nə üçün o, bu gün də hörmət və məhəbbətlə yad edilir?

Asiyə Allahın lənətlədiyi Fironun sarayında Hz. Musanı yetişdirən, onu göz bəbəyi kimi qoruyaraq, zalımların şahı olan ərinin (Fironun) bəlalərindən mühafizə edən bir sevimli Allah bəndəsi idi. Hz. Musaya peyğəmbərlik verilən kimi, ona iman edən ilk insan da o oldu, Peyğəmbərə gizlincə iman etdi və Fironu qəlbində lənətlədi, iman etdiyi aşkar olanda isə canından keçdi, ancaq imanından dönmədi!.. O, İslam Peyğəmbərinin - Allahın sonuncu elçisinin Cənnətlə müjdələdiyi, “Quran”da da təriflənən, ismət və səbr timsalı olan çox dəyərli qadındır! O adı, cəsarəti, iman eşqi min illərin o üzündən günümüzə gələn, Sabaha gedən Hz. Asiyədir!..

- O, bir Peyğəmbəri qorudu, bir Peyğəmbər tərəfindən isə müjdələndi

Qadın öz qövminin seçilmiş və ən ləyaqətli qadınlarından biri - Yusuf oleyhissalamın vaxtında Misir Sultanı olan və Hz. Yusifə qadın olan Reyyan ibni-Vəlidin nəslindən idi.

Hz. Asiyənin vətəni qədim Misirin fironlar məbədində

Yaşadığı dövrdə Misirin ən məşhur qadını olan Hz. Asiyə bu tənəzin zalım və qaniçən imperatoru, zülm və ədalətsizlikləri qanun qədər də lənətlənən Fironun həyat yoldaşı idi. Firon da Babil kralı Nəmrud kimi Tanrılıq iddiasında idi. Fironun mənfur, ədalət və yaramaz adam olmasının əksinə, Hz. Asiyə təmizlik, səbr, ismət və əsilət timsalı idi.

Dinlər tarixi baxımından böyük önəm daşıyan Hz. Asiyənin həyatının ilk dövrləri haqqında kifayət qədər yazılı qaynaq yoxdur. Buna baxmayaraq, müqəddəs mətnləri tədqiq edərkən, bu dəyərli qadının

həyatı haqqında bəzi məlumatlar əldə etmək mümkün olmuşdur.

“Quran”da “Fironun zövcəsi” kimi yad edilən Hz. Asiyənin adı hədislərdə açıqca bildirilmişdir. Tarix və təfsir qaynaqlarında isə onun adı “Asiyə bint Məzahim ibni-Übeyd ibni-Reyyan ibni-Vəlid” kimi çəkilir. Asiyənin ulu babalarından olan Vəlid Hz. Yusifin dövründə Misir sultanı idi.

Misir zalım Fironun zülmü altında əzilərəkən, Asiyənin qisməti nə Fironun zövcəsi olmaq kimi bir bəxtsizlik düşmüşdü. Firon özündən əvvəlki zalımlar kimi, tanrı olduğunu iddia edir və bütün rəstliyi himayə edirdi. “Quran”da bu həqiqətə belə işarə edilir: **“Dedi ki: Həqiqətən, mən sizin ən uca Rəbbinizəm!”** (“Naziat” surəsi, 24). Bunun müqabilində Asiyə, əsəli və mərhəməti ilə diqqəti cəlb edirdi. Əri insanlara zülm edərkən, Asiyə ürəklərə səpirdi. O, heç zaman ərinin etdiyi zülm və haqsızlıqları müdafiə etmir, onun tərəfində dayanmırdı. Xalq tərəfindən **“Nil Kraliçası”** adlandırılan Asiyə, ərinin pisliklərinə baxmayaraq, iman etmiş bir qadın idi.

Firon xüsusən İsrail oğullarına çox əziyyət verirdi. Allah onları bu zülmədən xilas etmək üçün Hz. Musanı göndərəcəkdi - Firon bunu yuxuda görmüşdü. Yuxuda görmüşdü ki, Qüds istiqamətində gələn alovlar Misirə çatır və Fironun sarayını yandırır külə döndərir. Fəqət bu alovlar ancaq Fironun soyundan olan qibtilərə zərər verirdi, İsrail oğulları isə xilas olurdular. Qan-tər içində yuxuda oyanan Firon, münəccimləri çağırır əmr edir ki, onun yuxusunu yozsunlar. Yuxunun yozumu Firon üçün çox qorxunc idi: “Yaxı

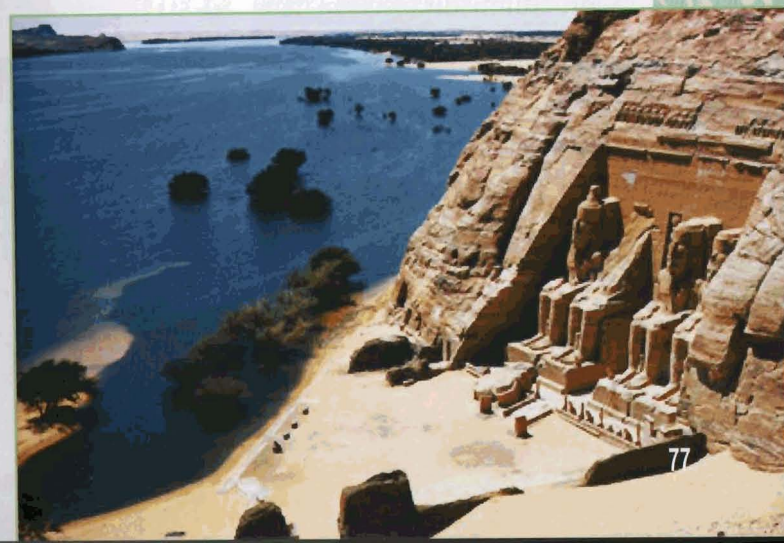
şumanda İsrail oğullarından bir uşaq doğulacaq. O uşaq misirlilərin bəli olmasına, sən taxt-tacının da yerlə yeksan olmasına səbəb olacaq.”

Bunu eşidən Fironun gözüne yuxu getmir. O, qorxu və hiddət içində ağlasığmaz bir qərara gəlir: əmr edir ki, İsrail oğullarının sonuncu doğulan bütün oğlan uşaqları öldürülsün. Bu hadisə “Quran”da belə ifadə olunur: “Həqiqətən, Firon yer üzündə baş qaldıranın gücsüz görüb onların oğlan uşaqlarını öldürür, qadınlarını isə sağ buraxırdı. O, həqiqətən, fitnə-fəsad törədənlərdən idi!” (“Əl-Qəss” surəsi, 4).

Ancaq Hz. Asiyə həyat yoldaşının bu vəhşiliklərinə biganə qalmırmış və onu dəstəkləməirdi. Musa, bax, belə bir şəraitdə doğulmuşdu. Əyləşən Fironun qurbanı olacağından qorxan ana nə edəcəyini bilmədi. Fəqət Allah onun qəlbinə rahatlıq verdi, vəhy vasitəsilə, onu qorxudan uzaqlaşdırdı. Bu hadisə “Quran”da belə nəql edilir: “Biz Fironun anasına ‘Onu əmizdir; elə ki, ondan ötrü qorxdun, onu dəstəkləmə (Nil çayına) at. Qorxma və kədərlənmə. Biz onu sənə qaytaracağıq. Özünü də peyğəmbərlərdən edəcəyik!’ - deyə bildirdik.” (“Əl-Qəss” surəsi, 7).

Qadın deyiləni elədi. Ərinin zalımlığına daxilən lənətlər yağdıran Asiyə tam o aralarda sarayda öz otağında oturub Nili seyr edirdi. Nil çayının ortasında batıb-çıxaraq özbaşına üzən sandığa oxşar bir şey onun diqqətini cəlb edir. Asiyə keşikçilərinə və qulluqçularına əmr edir ki, sandığı tutub onun yanına gətirsinlər. Sandıqdan

çıkın bir oğlan uşağı çıxır. Bu uşaq, gələcəkdə peyğəmbərliklə şövrələnmək və Fironun zəlm imperiyasını yerlə-yekən edəcək adam idi...

Uşağı Asiyənin yanına gətirirlər. Asiyə bunun, övladını Fironun cəlladlarından xilas etməyə çalışan bir ananın işi olduğunu başa düşür. O, uşağı himayə etmək qərarına gəlir və bunun üçün bütün çətinliklərlə üzləşməyi göz önündə tutur. Firon hiddətdən dəli olma həddinə gəlib, uşağı öldürməyi əmr etsə də, Hz. Asiyə var gücü ilə ona qarşı çıxıb, onu fikrindən daşındırmağa nail olur.

“Bu uşaq həm mənim, həm də sənin üçün gözyadınlığıdır. Onu öldürməyin. Ola bilsin ki, bizə bir fayda verər, yaxud da onu oğul luğa götürərik!” (“əl-Qəsəs” surəsi, 9) deyən Hz. Asiyə, ərinin razısalır.

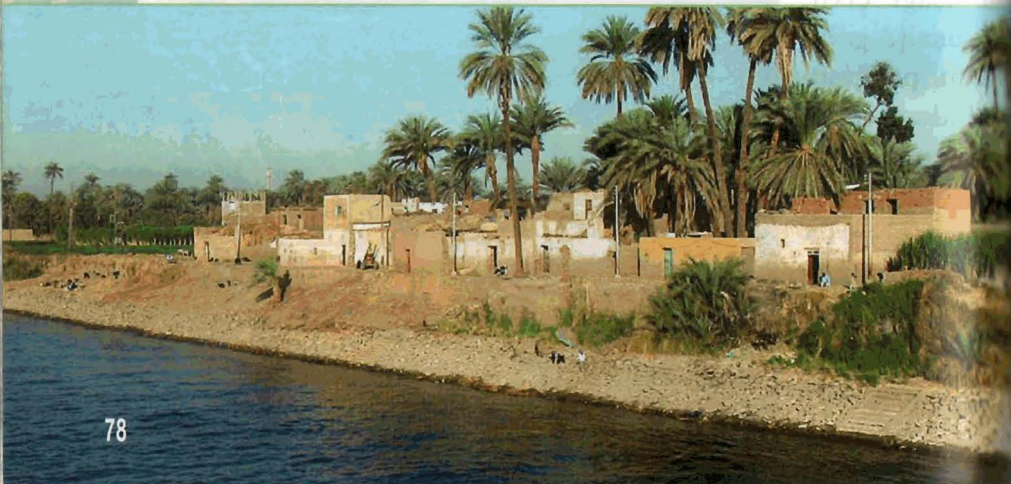
Beləliklə, Asiyə səhrada bir qızılgül yetişdirməyə başladı. Digər tərəfdən, Musanın böyük bacısı Məryəm, sahil boyunca sandığı izləmiş və hər şeyə şahid olmuşdu. O, gördüklərini anasına danışdı. Uşağın həyatı xilas olmuşdu, ancaq indi də ona bir süd anası tapmaq lazım idi. Çünki uşaq heç kimin südünü əmmirdi. Məryəm Asiyənin hüsuruna çıxaraq belə dedi: **“Sizin üçün o uşağa süd verməyi təmin edəcək, həm də ona qarşı xeyirxah olacaq bir ailəni nişan verimmi?”** (“əl-Qəsəs” surəsi, 12). Beləliklə, Məryəm qardaşının anasının südünü əməmək, onun yanında böyüməsinə nail oldu. Bu da bir möcüzə idi. Hz. Musa, Asiyənin himayəsində, öz anasının südünü əməmək böyüdü, gücləndi.

Hz. Asiyə özünü *“tanrıların tanrısı”* elan edən Fironun zövcəsi olsa da, bir olan Allaha iman edirdi. Bir peyğəmbəri (Hz. Musanı) qoruyub saxlayan Asiyə, başqa bir peyğəmbər (İslam Peyğəmbəri) tərəfindən təriflənmiş, sonuncu müqəddəs kitabda (“Quran”da) isə mədh edilmişdir.

Cəsarət simvolu

Əvvəlki yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Hz. Musaya peyğəmbərlik vəzifəsinə ona iman edən ilk şəxs şərəfli qadın Hz. Asiyə oldu. İman etdi, ancaq imanını qəlbində saxladı, ərindən gizlətdi. Fəqət elə bir vaxt gəlib çatdı ki, onun qəlbində saxladığı imanı gizlətmək artıq mümkün olmadı. Bir dəfə Firon iman edənlərə necə işgəncələr verirdi, böyük zövqlə danışarkən, Asiyənin verdiyi mənfi reaksiya-
dan bir şeyi başa düşdü.

O, Fironun qarşısında durub qətiyyətlə dedi: “Ey Firon! Nə vaxt qəflət qəflət yuxusunda qalacaq və Allahın həqiqi bəndələrini qandıracaqsan?” Firon dedi: **“Mənim allahlığıma səndəmi şəkk etdirəmi?”**

Asiyə dedi: “Bəyəm mənim sənin allahlığına etiqadım var idi ki bu gün də şəkk edəm? Mən Musanı Nil çayından götürdüyüm gündən onun peyğəmbərliyinə etiqadlı olmuşam. Buna görə də bacardığım qədər onu qorudum”. Firon Asiyənin ağır cavabından elə nə rahat oldu ki, qəzəblə qışqırdı: **“Ey Asiyə! Səni elə öldürəcəm ki indiye kimi heç kəsi belə öldürməmişəm”.**

Firon qəzəbdən titrəyirdi. O özü “tanrılar tanrısı” “ola-ola”, arvadının Allaha iman etməsini qəbul eləyə bilmirdi! Asiyəni yolumdan döndərmək üçün dil tökdü, müxtəlif hiylələrə əl atdı, təhdid etdi. Ancaq bunların heç bir təsiri olmadı. **Asiyə bütün varlığı ilə Allaha inanmışdı!..**

Asiyənin varlığında kainatı yaradan, dağları, ovaları, dənizləri, dərələri, təpələri, ormanları... bir sözlə, hər şeyi yoxdan və edən, yerin və göyün sahibi Allaha iman və Musanın söylədiklərinə tam inamdan başqa bir şey yox idi. Nə Firondan zərər qəddar qorxurdu, nə də bir cəllad ruhlu dinsiz qatilin həyat yoldaşı olduğuna görə, böyük Nilin yeganə kraliçası olmasına sevinirdi...

Onun düşüncəsi sadəcə bir şeylə məşğul idi: Fironun da onun kimi Allah Təalaya inanması və xalqa zülm, işgəncə verməkdən çəkməsi. Ancaq Firon artıq dönüşü olmayan yolda idi...

İlahilik iddiasında olan və özündən üstün heç bir varlığı, ünvanı qəbul etməyən Firon isə təhdidlərini daha da artırırırdı. Buna baxmayaraq, Asiyə Firona güzəştə getmir, əksinə, ərinin təzyiqləri qarşısında Allaha imanı daha da artır; oğulluğa götürdüyü Hz. Musanı arxasınca getmək arzusu daha da qüvvətlənirdi.

Asiyə üçün son qərar anı gəlib çatmışdı. Firon bütün Misir xalqını özünə tapınmağa məcbur etdiyi halda, arvadının “başqa birinə tapınmasına dözə bilmirdi. O, Asiyənin qarşısına belə bir şərt qoymuşdu: **“Ya ərinə tapınaraq öncəki kimi ‘Nil kraliçası’ olacaq, dəbdəbəli həyat sürəcəksən, ya da Allaha iman etməyin cəzasını görcəksən.”**

Asiyə heç tərəddüd eləmədi. O, çoxdan öz qərarını müəyyənləşdirmişdi. Onun gözəl qəlbində ancaq Allaha və Allahın müqəddəs peyğəmbəri Hz. Musaya yer var idi.

Allaha təslim olmuş könül

Qəddar yoldan çıxmış Firon Asiyəni Yer üzünün cəh-cəlalı ilə təmin etməyə də, onun qəlbində özünə yer tapa bilməmişdi. Asiyəni yolumdan döndərməyin mümkün olmadığını görən Firon, nəhayət, onun öldürülməsini əmr etdi.

Fironun əmri ilə Asiyəni yerə uzadıb əl-ayağını dörd mıxa bağladılar və sinəsinə böyük daş parçası qoydular (bəzi qaynaqlara görə Firon Asiyənin yerə çaxılan payalara əllərindən və ayaqlarından bərk bağlamasını əmr edir). Firon Asiyəni belə bir dözülməz duruma gətirdikdən sonra ona dedi: “Ey Asiyə, Musanın Allahına de ki, səni bu işgəncələrdən qurtarsın”. Asiyə işgəncə altında çox narahat idi. Bu işgəncə Musaya (ə) çatdı. Musa (ə) Allaha ərz etdi: **“Ya, Rəbbim! Asiyə üçün can verməyi asanlaşdır”.** “Quran”ın (“ət-Təhrim” surəsi, ayə 11) buyurduğuna görə, Asiyə deyirdi: **“Ey Rəbbim! Mənim həyatım Cənnətdə bir ev tik. Məni Firondan və onun zalım qövmünün əzabından qurtar”.**

Allah Asiyənin məqamını ona göstərdi və ruhunu gücləndirdi. Asiyə bütün nemətlərindən yeyir və içirdi. Asiyə bunları gördükdən sonra sevinirdi və göz yaşı təbəssümə döndü. Firon təəccüblə dedi: **“Sənə yoldaşım dəli olub. O belə bir vəziyyətdə gülür və boş yerə təbəssüm verib!”** Cəsur və imanlı qadın dedi: **“And olsun Allahın bəli olmamışam. Əksinə, öz yerimi Cənnətdə görürəm”.**

Əl-əli homin halda Allahın görüşünə tələsdə və şəhid oldu. Kəndə qızmar günəş altında işgəncə veriləndə, mələklər sıraya gələrək günəşin qabağında duraraq ona kölgə saldılar. O, Cənnətin qadınları və tarixin dörd ən yaxşı nümunəvi xanımından biri: Maryəm (ə), Xədicə (ə) və Fatimə (ə)) birinə çevrildi.

Onun müddət işgəncələrə məruz qalan müqəddəs qadın, nəhayət ki böyük bir daşla əzilərək şəhid edildi. O izzətli anlarda Allahı zikr etməkdən əl çəkmədi.

Asiyə dəbdəbəli həyatı seçərək canını qurtara bilirdi, fəqət Allahın əmrinə əməl etmədi. Firon isə, özündən sonra ləziz həyatı qoyaraq zəlil olub getdi.

Cənnətlə müjdələnen Hz. Asiyənin adı dünya durduqca imanlının (inanchıların!) dilindən düşməyəcək.

■ Bəli,

- Hz. Asiyə azadlığın bir simvoludur.

- Hz. Asiyə cəsarətin, qorxusuzluğun örnəyidir.

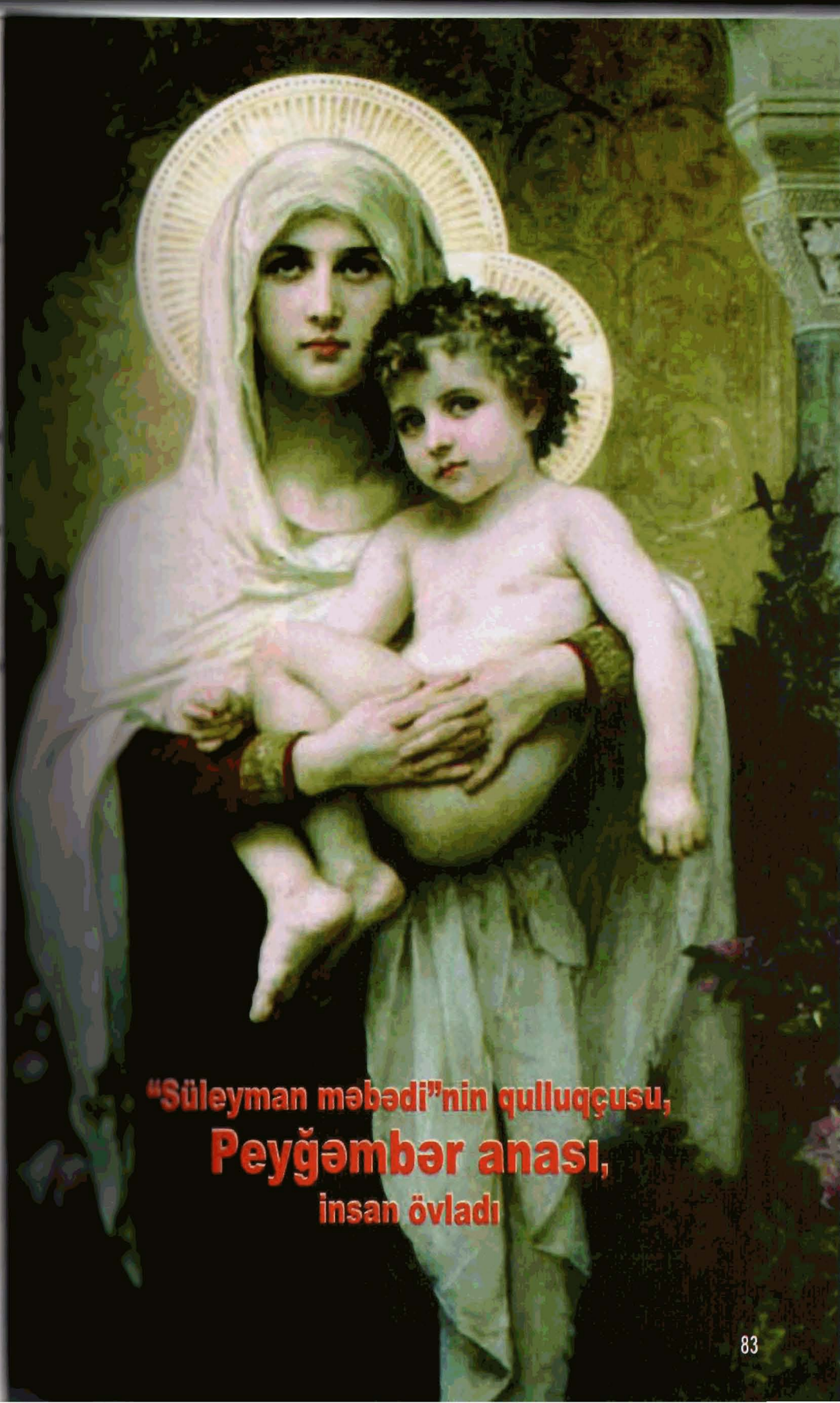
- Hz. Asiyə zalımların zülmünü üzlərinə hayqıra bilmənin adıdır.

- Hz. Asiyə bir sevdadır, eşqdır. O bir dəyərdir.

- Bir qulun Yaradanına olan sevdası, Yer üzündəki bəndənin Rəbbinə olan sonsuz məhəbbətidir.

■ Bəli,

Hz. Asiyə yüzillərin keçməsinə baxmayaraq, bu gün də bütün qadınlar üçün ən gözəl örneklərdən biridir!

**“Süleyman məbədi”nin qulluqçusu,
Peyğəmbər anası,
insan övladı**

■ ...Uzun illər sonsuz olan bir ailə, uşaqları olsa, onu Allahın xidmətinə verməyi vəd etmişdi. O, belə bir ailənin övladı kimi doğuldu. Oğlan gözləyirdilər, qız oldu. Buna baxmayaraq, valideynləri vədlərinə əməl etdilər. Gənc qız, Allahın sevimli qullarından birinə çevrildi, əxlaqla öz qövmünə örnək oldu. Və günlərin birində, bir mələyin gətirdiyi xəbərlə onun öz həyatı, möcüzəvi olaraq doğduğu övladıyla isə dünyada bir çox şey dəyişdi. Allah tərəfindən mədh edilən, İslam peyğəmbəri tərəfindən cənnətlə müjdələnən və günümüzdə adı milyonlarla adamın dua pıçıldayan dodaqlarında təkrarlanan, milyonlarla qıza adı verilən bu qadın Məryəm idi - Həzrəti Məryəm...

■ Xatırla ki, bir zaman mələklər belə demişdilər: *“Ya Məryəm, həqiqətən, Allah səni seçmiş, təmizləmiş, aləmlərin qadınlarından üstün tutmuşdur”* (Ali-İmran surəsi, 42).

Bu gün milyonlarla xristianın və müsəlmanın dua axan dodaqlarında onun adı təkrarlanır. Peyğəmbər anası olmaq şərəfinə çatan bu müqəddəs qadının həyatı ilə tanış olmaq üçün ən gözəl bələdçi isə, onun haqqındakı mötəbər bilgiləri verən “Qurani-Kərim” başda olmaqla, səmavi kitablarıdır. İndi gəlin, birbaşa Yaradan tərəfindən “seçilmiş, təmizləmiş və digər qadınlardan üstün tutulmuş” (Ali-İmran surəsi, 42), son İslam peyğəmbəri tərəfindən adı çəkilərək cənnətlə müjdələnən bu müqəddəs qadının həyatına daha yaxından nəzər salaq...

Bu tarixi mütəxəssislərinin fikrincə, Allah tərəfindən Hz. İsanı dünyaya gətirmək vəzifəsi verilən Hz. Məryəm, təxminən iki min il əvvəl, hazırda Roma İmperiyasının hakimiyyəti altında olan Fələstin torpaqlarında, yəhudi xalqının nümayəndəsi olaraq həyata gözlərini açdı. Zaman zaman idi ki, Hz. Musanın, digər Allah elçilərinin çağırışlarına baxmayaraq (daha doğrusu, haqq yolundan üz döndərərək) neçə nəsillər, cəmiyyətlər büt-pərəstlik azarından qurtula bilməmişdilər. Cəmiyyətdə qəddar və küfr hakim olmuşdu. Belə bir ortam yeni bir peyğəmbərin ortadan çıxması üçün bütün lazımı şərtləri də ehtiva edirdi. Bu cəmiyyət insanı dünyaya gətirmək isə Məryəmə nəsis edilmişdi.

Məryəmin mənsub olduğu bu cəmiyyət, müsəlmanların müqəddəs kitabı olan “Qurani-Kərim”də buyurulduğu kimi, Allahın mədhinə layiq olmuş bir qadın idi: *“Allah Adəmə, Nuhə, İbrahim övladını və İsmənin ailəsini aləmlər arasında seçilmiş (üstün) qadınlar kimi bir nəsildən digərindən üstün bir nəsil idilər”* (Ali-İmran surəsi, 33-34).

XIII yüzilliklərin başında hadisə və tarix alimi İbn

əl-Əsirin nəql etdiyinə görə Hz. Məryəmin atası İmranın anası Hənnənin uşaqları çox murdu. Bir gün Hənnə ağacın kölgəsində oturarkən balasını yemləyən bir quş görür. Qabaran analıq hissi ilə Allaha dua edərək, övlad sahibi olmaq istəyini dilə gətirir. Duası qəbul olunaraq uşağını Beytölmüqəddəs (Beytölmüqəddəs (və Beytölməqdəs) Qüds (Yeruşəlim) şəhərindəki müqəddəs məbədin adıdır. Bu mölə təşəm məbədi Həzrət Süleyman Peyğəmbər tikdirmişdi. Ona görə də ona həm də “Süleyman məbədi” deyirdilər. Tikildikdən təqribən 400 il sonra babillilərin hücumu zamanı bütün Qüds şəhəri, o cümlədən Beytölmüqəddəs dağıdıldı. Sonralar onun yerində kiçik ölçülü yəhudi məbədi, daha sonralar isə xristian kilsəsi tikildi. Qurani-Kərimdə həmin məbədlər də ilk məbədin şərəfinə “Beytölmüqəddəs” adlandırılır. Həzrət Mühəmməd Peyğəmbər salavatullah meraca qalxarkən əvvəlcə Məkkədəki Beytullah məscidində Qüdsdəki Beytölmüqəddəsə gəlmiş, sonra buradakı qayanın üstündə səmaya yüksəlmişdi. İkinci xəlifə Ömər ibn Xəttabın zamanında Qüdmüsəlmanlar tərəfindən fəth edildikdən (637) sonra həmin yerdə “Məscidül-əqsa” deyilən məscidi tikdilər) xidmətinə verəcəyini söyləyir. Onun bu vədi “Quran”da belə nəql edilməkdədir: “(Ya Rəsulum!) İmranın zövcəsinin (Hənnənin): **“Ey Rəbbim, bətnimdəkini Sənə xidmətə (qul) olmaq üçün nəzir edirəm. (Bu nəziri) məndən qəbul et! Əlbəttə, Sən eşidənsən, bilənsən!”- dediyini xatırla!”** (Ali-İmran surəsi, 35-36). Ancaq Hənnə, övladının qız olacağını ağına gətirməmişdi.

Məryəmin doğulmasını görmək atası İmrana qismət olmadı. Dünyaya gələcək övladının oğlan olacağını fikirləşərək vəd verən Hənnə qəzəbləndikdən sonra da vədini təkrarladı və ona, “Allaha ibadət edən qadın

əbədi adını yazan qadınlar” adını verdi. Bu hadisə sonuncu səmavi kitabədə belə açıqlanır: **“...Onu (bətnindəkini) doğduğu zaman: “Ey Rəbbim! Mən qız doğdum” - söylədi. Halbuki Allah onun nə doğduğunu və doğulan qız kimi olmadığını yaxşı bilirdi. (Hənnə:) “Mən onun adını Məryəm qoydum, onu və onun nəslini mələk şeytandan Sənə tapşırıram” (- dedi)”** (Ali-İmran surəsi, 35-36).

Allah, Məryəmin anası Hənnənin bu səmimi duasını qəbul edəcək və belə olduqda, Rəbbi (Məryəmi) yaxşı qəbul etdi, onu gözəl bir fidan kimi bəyütdü...” (Ali-İmran surəsi, 37) ayəsində də deyildi ki, Hz. Məryəmə bir əxlaq timsalı olaraq böyüməyi qismət edəcəkdi.

“Məryəm” adının mənası “dindar qadın” deməkdir. Ona, “kişilərdən qatn, ismətli” mənasında “Bətül” adı da verilir.

Anası öz vədinə uyğun olaraq, qızını bələyib Beytölmüqəddəsə aparır. Uşağın məsuliyyətini Hz. Yəhyanın atası Hz. Zəkəriyyə öz üzərinə götürür. (İbn əl-Əsirə görə, Zəkəriyyənin zövcəsi, Məryəmin xalası olduğu bir hadisə görə bacısı) idi.) Bundan sonra Allahın sevimli qullarından olan Hz. Zəkəriyyə, Hz. Məryəmə yaxından diqqət göstərəcək, onun həyatındakı möcüzəvi hadisələrə şəxsən şahid olacaqdı.

Həz. Zəkəriyyə Məryəmə həmişə daim bir yer ayırmışdı. Məryəm daim burada ibadət edən və onunla məşğul olurdu. Onun yanına ancaq Hz. Zəkəriyyə girməyə bilirdi. Hz. Zəkəriyyə hər dəfə yemək gətirmək üçün onun yanına gəlirdi. Məryəmin yanında o həmişə olmayan meyvələr pəncərədən girirdi.

Məryəmin seçilmiş bir kəndə olduğunu təsdiq edən ayədə “Quran”da (Ali-İmran surəsi, 37) belə nəql edilir: **“Belə olduqda, Rəbbi (Məryəmi) yaxşı qəbul etdi,**

onu gözəl bir fidan kimi bəy-
yütdü və Zəkəriyyaya tapşır-
dı. Zəkəriyyə hər dəfə (Mə-
ryəm) ibadət etdiyi mehran
girdikdə, onun yanında bəy-
ruzi olduğunu görərdi (Zəkə-
riyyə:). **“Ya Məryəm! Bu
lar sənin üçün haradandı-
- dedikdə, o: “Allah dərgahı
hindandır!” - deyə cavab ver-
rərdi. Həqiqətən, Allah istə-
diyi şəxsə hədsiz ruzi verər.**

Hz. Məryəm bu məna-
təmiz şəraitdə bir əxlaq al-
dəsi kimi böyümüşdü. Ona

ziyarətə gələn mələklər daim Allah qatındakı məqamını və bir peyğə-
bər dünyaya gətirmək üçün seçildiyini müjdələyirdilər. Məryəm bu
yük günü gözləyirdi.

Məryəmin həyatındakı möcüzələrdən biri də Cəbrail ilə görüşmə-
si idi. “Quran”a görə, Cəbrail Məryəmi qorxutmaq üçün ona insan surə-
tində görünmüşdü: **“Kitabda Məryəmi də yad et. O zaman o, ailəsində
ayrılıb şərq tərəfində bir yerə çəkilmişdi. Və ailə üzvlərindən gizlə-
mək üçün pərdə tutmuşdu. Biz Öz ruhumuzu (Cəbraili Məryəmin) yə-
nəna göndərdik. Ona (Məryəmə) tam bir insan surətində göründü**
(Məryəm surəsi, 16-17)

Hz. Məryəm, qarşısındakı şəxsin Cəbrail olduğunu bilmədiyi üçün
bu yad (naməhrəm) üzdən qorxmış və Allaha sığınmışdı: **“(Məryəm
dedi: ‘Mən səndən Rəhmana (Allaha) pənah aparıram. Əgər müttəq-
sənsə (məna) toxunma!’”** (Məryəm surəsi, 18).

Cəbrail isə müjdəsini verməklə kifayətləndi: **“(Cəbrail:) “Mən
nə ancaq tərtəmiz (məsum) bir oğlan uşağı bağışlamaq üçün Rəbb-
nin (lütf edib göndərdiyi) elçisiyəm!” - dedi”** (Məryəm surəsi, 19).

Hz. Məryəm, mələklərin ona əvvəlcədən verdiyi müjdəni xatırla-
da, təəccüblənmişdi. Çünki o, ərdə deyildi və əlinə kişi əli dəyməmişdi.
O günə qədər zehninə ibadətdən başqa heç bir fikir girməmişdi. Cəbrail

onun soruşdu: **“(Məryəm) dedi: Mənim necə oğlum ola bilər ki, mənə
məndəsk bir insan əli belə toxunmamışdır. Mən zinakar da deyiləm!”**
(Məryəm surəsi, 20)

“Məryəm” surəsinin 21-ci ayəsində oxuyuruq: **“(Cəbrail) dedi: Elə-
nə, lakin Rəbbin buyurdu: Bu Mənim üçün asandır. Biz onu insanlar
nə üçün (qüdrətimizə dəlalət edən) bir möcüzə, (sənə və möminlərə
nə üçün) dərgahımızdan bir mərhəmət olaraq edəcəyik. Bu, əzəldən təqdir
etdiyimiz bir hökmdür!”**

Və Hz. Məryəm, ona heç bir adam toxunmadığı halda, Hz. İsayə ha-
misi almışdı. “Quran”dakı işarələri izləyərkən anlayırıq ki, o, körpəsi-
ni uşağına dünyaya gətirmiş, doğuş sancılarında qarşı dözümlü qazanmaq
qüvvəsi xurma ağacının budaqlarından güc almışdı.

Onun hamiləliyi haqqında müxtəlif görüşlər var. Bəzi alimlər onun hamiləliyini bir və ya doqquz saat, bəzilər isə səkkiz ay davam etdiyini deyir. Ən çox qəbul edilən görüşə görə isə o, digər qadınlar kimi təbii hamilə müddəti qədər hamilə qalmış və yenə təbii şəkildə öz uşağını dünyaya gətirmişdi.

“Quran”da “(Məryəm) uşaq hamilə oldu və onun (bətnindəki uşaqla) birlikdə uzaq bir yerə (xəlvətə) çəkildi.” (Məryəm surəsi, 21-ayəsində də bildirildiyi kimi)

Həz. Məryəm, bu möcüzəvi doğuşdan sonra bir müddət təkbaşına yaşamışdı. Gözdən uzaq bir yerə çəkilməsinin səbəbi, öz qövmünün şübhə və ittihamla dolu baxışlarından xilas olmaq üçün idi. Başına gələn bu təhlükəli hadisəni insanlara necə izah edəcəyini bilmədiyi üçün sıxıntılı idi. Halbuki hələ bilmədiyi çox şey var idi...

Qucağında Həz. İsa ilə qayıdanda, hər şeydən bixəbər olan qövmün tənələri və iftiraları ilə qarşılaşdı. Onun qövmü bu hadisəni başa düşmürdü. Hələ dünyaya gəlməmiş, Allah yolunda xidmətə nəzir edilmiş tərtemiz, iffətli Məryəm, indi qucağında atasının kim olduğu bilinməyən bir uşaqla onların qabağına çıxmışdı.

Şayiələr hər yana yayıldı. Məryəm isə, Allahın “Ye-iç, (belə bir uşağı doğduğuna görə) gözün aydın olsun. Əgər (səndən bu uşaq barəsində soruşsan) bir adam görəcək olsan, belə de: **“Mən Rəhman üçün oruc tutmağımı nəzir etmişəm, ona görə də bu gün heç kəsə danışmayacağam!”** (Məryəm surəsi, 26) əmrinə əsasən susur, bu təhqirlərə cavabsız qoyurdu (Səhabələrdən biri olan Abdullah ibn Zeydin nəqlinə görə, bu əmrləri Məryəmə çatdıran Cəbrail yox, bələkdə anası ilə danışan Həz. İsa idi).

Məryəmin üzərindəki təzyiq get-gedə artırdı. O isə susmağa and içmədi. Onunla danışmaq istəyənlərə əliylə bələkdəki Həz. İsanı göstərirdi. **“(Məryəm: “Özü ilə danışın” - deyərək) ona (uşağa) işarə etdi. Ona: “Bələkdə olan uşaqla necə danışaq?” - dedilər. (Allahdan bir möcüzə olaraq körpə dilə gəlib) dedi: “Mən, həqiqətən, Allahın quluyam. Mənə kitab (İncil) verdi, özümü də peyğəmbər etdi. O, harada olum, mənə mübarək etdi və mənə diri olduqca namaz qılıb zənn etməyi tövsiyə buyurdu. O, həmçinin mənə anama qarşı olduqca mehriban etdi, zülmkar, asi etmədi! Doğulduğum gün də, öləcəyim gün də (peyğəmbərlik günü qəbirdən) diri olaraq qaldırılacağım gün də (Allahdan) mənə salam olsun!” Bu (yəhudilərin və xaçpərəstlərin), barəsində şübhəyə düşdükləri Məryəm oğlu İsa haqqında (Allahın buyurduğu) haqq sözdür!”** (Məryəm surəsi, 29-34)

Allah, qövmünün Həz. İsanı gördükdən tələb etdiyi izahı hələcə Həz. İsanın dilindən gəlmir, iftira buludlarını dağıtmaq və eyni zamanda da bu möcüzəylə Həz. İsanın peyğəmbərliyi İsrail oğullarına bildirilirdi. Lakin onun qövmü, digər peyğəmbərlərin qəndələri kimi, bütün möcüzələrə baxmayaraq, Həz. İsanın peyğəmbərliyini inkar etmək yolunu seçmişdi.

Bir Həz. Məryəmin doğulmasından, onun Həz. İsanı dünyaya gətirməsinə qədərki təvəkkül silsiləsini “Quran”ın sonuncu səmavi kitabının gələcəklərlə izləməyə çalışdığı alimləri, müsəlmanların müqəddəs kitabında Həz. Məryəmin hamilə qal-

Xristianların gözüylə Hz. Məryəm

Xristian dünyasının Hz. Məryəm haqqındakı anlayışına görə isə “*M. donna*” (Xanım) kimi tanınan və Qalileyanın Nazaret şəhərində yaşayan Məryəmin adı, “Əhdi-cədid”də (İTövrət»ın I hissəsini meydana gətirən 39 kitaba “Əhdi-ətiq” deyilməkdədir. “Əhdi-ətiq” “Tövrət”ı və “Zəbur”u da əhatə edir. “Əhdi-ətiq”dən sonra gələn və xristianlar tərəfindən müqəddəs bilinən 27 kiçik kitaba isə “Əhdi-cədid” deyilir. “Əhdi-cədid” xristianlığın əsas kitabıdır və çağdaş Qərb mədəniyyətinin meydana gəlməsində böyük rol oynamışdır. “Əhdi-ətiq”lə “Əhdi-cədid” arasında yerdə “Tövrət”ı meydana gətirir) “Nazareti İsanın anası” kimi çəkilən “Əhdi-cədid”də Hz. Məryəm, Davudun soyundan gələn, Yusifin nişanlısı olduğu halda Müqəddəs Ruh vasitəsiylə hamilə qalan gənc bakirə kimi təqdim edilir.

Xristianların əksəriyyəti Hz. Məryəmin İsanı dünyaya gətirənə qədər bakirə olduğuna inanır. Xristian din alimləri və kilsələri Həzrəti Məryəmin həyatının qalan hissəsində də bakirə olduğunu qəbul edirlər.

“Əhdi-cədid”də Hz. İsanın həyatının önəmli dövrlərində Hz. Məryəm

ması və Hz. İsanın doğulmasıyla əlaqədar bu qədər təfərrüatlı məlumatın verilməsinin səbəbi kimi, yəhudi xristianların bu mövzuda əsas bilgiləri təhrif etmələrini göstərirlər. “*Quran*”da həm Hz. Məryəmi, həm də Hz. İsanı layiq olduqları məkəməyə ucaldaraq, ifratçı aradan qaldırmışdır. Fəqat “*Quran*”da, Hz. Məryəmin nə qədər yaşadığı və hansı öldüyü haqqında məlumat verilmir.

Bundan da bəhs edilir. Bundan əlavə, Hz. İsanın göyə yüksəlməsindən sonra həyata keçirilən birgə ibadət mərasimlərində Hz. Məryəmin də iştirak etdiyinə inanırlar. Hz. Məryəmin həyatı haqqında detalların qədərlikdə isə onun anasının və atasının adları qədim qaynaqlarda Anna və İsa kimi qeyd edilmişdir. Xristian məzhəbləri Məryəm haqqında müxtəlif əhəmiyyətli irəli sürürlər, ancaq onların hamısının ortaqlıq nöqtəsi Məryəmə bəslədikləri hörmətdir.

Xristian din alimləri və kilsələri Hz. Məryəmi Tanrının lütfünü qazanan və bu dünyadakı ömrü başa çatandan sonra göyə yüksəldilən İsanın həyatına bakirə qalan anası kimi qəbul edirlər. Bəzi anqlıkanlar, metodistlər və lüterçilər də daxil olmaqla, protestantlar da Hz. Məryəmə dərin hörmət bəsləyirlər. Roma katolik məzhəbində Bakirə Məryəm haqqında tədqiqatlar aparmaq məqsədiylə “mariologiya” adlı bir elm şöbəsi yaradılmışdır. Həmçinin “marianum” adlandırılan və ancaq bu sahədə məşğul olan, kilsə tərəfindən səlahiyyət verilən məktəblər də mövcuddur.

Konstantinopol patriarxı Nestorinin Hz. İsa haqqında təlimini dinləyən üçün 431-ci ildə Roma Katolik Kilsəsi, (Rum) Konstantinopol Pravoslav Kilsəsi və Şərqi pravoslav kilsəsi tərəfindən birgə təşkil edilən

və Efesdə keçirilən Ümumdünya Kilsə Şurasında “Theotokos” (tanrı dünyaya gətirən) ifadəsi Hz. Məryəmin ünvanı kimi qəbul edilmişdir. Eyni mənaya gələn “Mater dei” (Tanrının anası) ifadəsi Qərbi katolik kilsəsi tərəfindən işlədilməkdədir. Yuxarıda göstərilən kilsə şurası belə bir açıqlama vermişdir: “Hər kim Eramanuilə (İsa nəzərdə tutulur)

həqiqi Tanrı kimi pərəstiş etməsə, Ata-Allahdan gələn, sonra cisim şəklinə düşən Sözü cisim şəklində doğduğu üçün Müqəddəs Bakirəyə “Tanrını doğan” saymasa, kilsədən kənar edilsin”.

Həzrəti Məryəmə “*Ana kraliça*” ünvanı isə xristianlığın ilk dövrlərində, kral Davudun nəslindən gəldiyi iddia edilən və “*kralların kralı*” adlandırılan İsanın anası olduğu üçün verilmişdi. “İncil”in “*Krallar*” (19-20) hissəsi bu iddia üçün əsas təşkil edir. Orada, kral Süleymanın anasının “ana kraliça” elan edilməsindən, onun və ondan bir xahişi olanların bütün arzularının yerinə yetdiyindən danışılmaqdadır.

Bəzən də Hz. Məryəmdən “*Yeni Həvvə*” kimi danışılır. Bu inanışa görə, Həvvanın itaətsizlik göstərməsinin ziddinə, Məryəmin Tanrı əmrlərinə itaət etməsinin nəticəsində bəşəriyyət Hz. İsa sayəsində xilə olmuşdur.

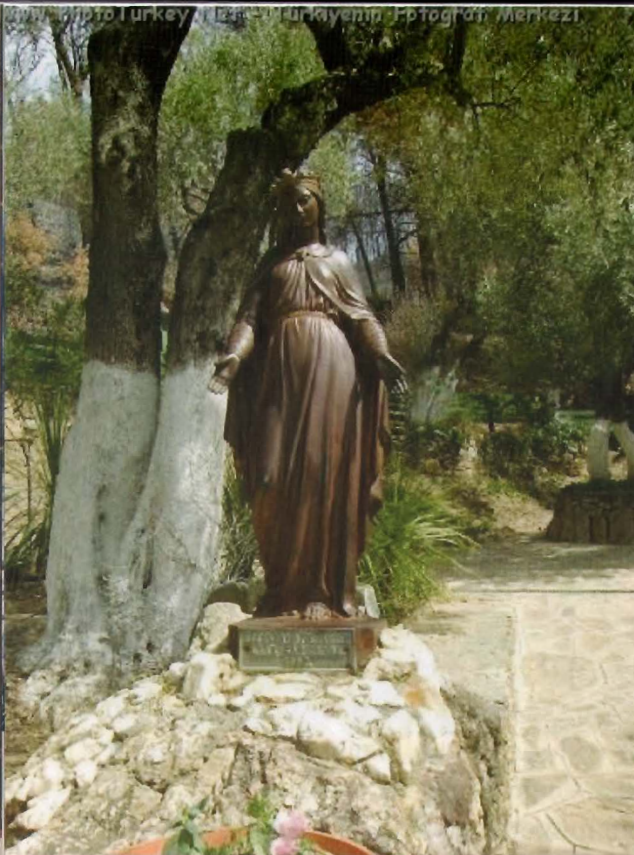
“Əhdi-cədid”də Məryəm haqqında təlim

“Əhdi-cədid”də Hz. Məryəmin keçmişi haqqında kifayət qədər bəhs yoxdur. Nişanlı olduğu dövrdə Cəbrail Məryəmə, Müqəddəs Ruh sayəsində, gəlişi haqqında öncədən məlumat verilən Məsihə hamilə qalacağını bildirir. Yusif bir gecə yuxusunda Məryəmin hamilə qalmağında xəbər tutur və çox təəccüblənir. Ancaq mələk ona deyir ki, qətiyyətlə

qəbul etməsin və Məryəmlə evlənsin. Yusif bu əmri yerinə yetirir. Mark və Yəhyanın “İncil”lərində və həvari Pavelin məktublarında da İsanın doğulması haqqında açıq məlumat yer verilməmişdir.

İsanın “İncil”inə (“Əhdi-cədid”in ilk dörd hissəsini meydana gətirən kanonik “İncil”lərdən üçüncüsü. “Luka” latınca “aydınlıq” mənasını verir. Bu “İncil”in, əsas peşəsi həkimlik olan Luka tərəfindən qələmə alındığı qəbul edilməkdədir. Luka, Hz. İsanın həvarilərindən deyil, həvari Pavelin davamçılarından olmuşdur. Bu kitab, müqəddəs Yəhyanın doğulmasından İsanın göyə yüksəlməsinə qədər keçən təxminən 35 illik dövrə əhatə edir. Eramızın 60-cı illərində yazıldığı güman edilir) əsasən, Hz. Məryəmə möcüzəvi şəkildə hamilə olduğunu deyəndə doğulan dorhal İudada (qədim İsrailin güneyində bir yer) ərəi Zəkəriyyə tərəfindən Yelizavetanı görməyə gedir. Ora çatanda Yelizaveta onu “*Tanrının anası*” deyə qarşılayır və Məryəm də bunun müqabilində bir əlamət istəməsi oxuyur. Üç aydan sonra Məryəm evinə qayıdır. Daha sonra Yusiflə Hz. Məryəm Beytləhmə gedirlər və Hz. Məryəm orada İsa adlı oğlunu dünyaya gətirir. Ona İsa adı qoyulur. Bütün bu hadisələr, Cəbrailin əvvəlcə Məryəmə, sonra isə Yusifə verdiyi bilgiler daxilində baş verən hadisələrdir.

Daha sonra növbə, təbii doğulan uşaqlara tətbiq edilən qanunlar çərçivəsində, İsanın Qüdsdə yerləşən bir məbəddə Tanrının hüsuruna çıxarılma mərasiminə gəlir. Bu hadisədən sonra Misirə səfərə çıxır və kral I İrodun e. ə. təxminən 2-1-ci illərdə ölümündən sonra Nazaretdə məskən qurturlar. Hz. Məryəm Nazaretdə 30 ilə yaxın yaşayır.

“Əhdi-cədid”də Hz. İsanın cavanlığından danışılan yerlərdə nə hadisədə Hz. Məryəm də adı çəkilir. Hz. İsa 12 yaşında olanda Qüdsdəki pas

mərasimindən qayıdarkən Məryəmlə Yusifin yanından uzaqlaşır və məbəddəki təlimçilərin yanına gedir. Bu hadisədən Hz. İsayə peyğəmbərlik verilməsinə qədər keçən müddətdə güman ki, Hz. Məryəm dul qalmıdı, çünki Yusifdən bir də danışılır.

Xaç suyuna salınmasından və səhrada şeytanın onu yoldan çıxarma çalışmasından sonra, Kanadakı ziyafətdə Hz. İsa suyu şəraba çevirən ilk möcüzəsini həyata keçirəndə, Hz. Məryəmin də orada olduğu inanılır. Bundan əlavə, Hz. Məryəm, Hz. İsa çarmıxa çəkiləndə də “İsanın sevdiyi həvarisi, ən sevimli tələbəsi (Burada Həzrət İsanın ən sevimli tələbəsi olduğu iddia edilən İohann nəzərdə tutulub. (Elə bu ifadə İohann İncilindəndir)) həvarinin yanında” bacısıylə birgə dayandığı təsvir edilməkdədir. “İncil”də yer almamasına baxmayaraq, Hz. Məryəmin, oğlunun ölü bədənini qucaqlayan təsviri də “mərhəmət (pyeta) adı altında tez-tez rast gəlinən motivlərdən biridir.

“Elçilərin işləri” adlı hissədə (I, 12-26, xüsusən də 14) Hz. İsa göyə çıxandan sonra İudanın yerinə 13-cü həvari seçiləndə, Ali otaqda olan 120 nəfərin arasından 12 həvaridən başqa ancaq Hz. Məryəmin adı çəkilir.

“İncil”ə görə isə Hz. Məryəm İoakimlə Annanın (Hənnə) qızıydı. Məryəm ana bətninə düşməmişdən qabaq Anna qısır idi. O, hamilə qaldıqda isə özü də, əri də çox qocalmışdılar. Məryəm üç yaşına gələndə hənnə onu təqdis edilmiş bir bakirə kimi Qüdsdəki məbəddə xidmətə göndərmişdilər.

Kristian alimlərinin fikirlərinə görə, Hz. Məryəm, Hz. İsa göyə yüksəldikdən 3-15 il sonra (geniş yayılmış məlumatlara görə 57-ci ildə), Bülbül (və ya Efesdə) 72 yaşında ikən ölmüşdür. Öləndə onun yanında həvarilər olubmuş. Yalnız həvari Foma gecikib, dəfndən 3 gün sonra qayıdaraq çatdırıb. Məryəmi diri halda görə bilmədiyinə heyfslənən Foma deyir ki, məqbərəni açıb cəsədi ona göstərsinlər. Ancaq həvarilər onun qəbrini açdıqları vaxt, Hz. Məryəmin cəsədinin orada olmadığını gördülər. Buna görə onun da göyə yüksəldiyi qənaətinə gəlirlər.

Biri adamlar, Efes yaxınlığında yerləşən “Məryəm ana evini” Hz. Məryəmin göyə yüksələnə qədər yaşadığı yer kimi qəbul edirlər. Həvarilərin “İncil”inə görə, Hz. İsa göyə yüksəlməmişdən qabaq, “Budur sizin oğlun” deyərək İohanı, İohana isə “Budur sizin anan” deyərək Hz. Məryəmi göstərmişdir. “Konsul”un 431-ci ilə məxsus qeydlərinə görə, Hz. İsanın ölümündən sonra həvari İohan Hz. Məryəmi özüylə qayıdaraq Efesə aparıb və onlar qısa müddət orada Konsul kilsəsinin (hal-hazırda Məryəm kilsəsi) bir hissəsinin altında yerləşən binada qalıblar. Daha sonra həvari İohan, Hz. Məryəmi Bülbül dağında öncədən hazırlatdı-

ğı evə (Efesdəki Məryəm kilsəsinə) aparıb. Onların rıncə Hz. Məryəmin ömrünün son günlərini keçirdiyi evin yeri zamanla yaddaşdan silinmişdir. Lakin Həzrət Məryəmin Efesdə vəfat etdiyini basdırıldığını bir çox xristian kilsələri və alimləri qəbul edirlər. Onlar bunun tarixi dəlillərə əsaslanmadığını və gülayır və qaynaqlara görə Həzrət Məryəmin Yerusəlimdə, Qefsimaniya bağlarından bir az şimalda, anasının və atasının qəbrinin yanında dəfn edildiyini bildirirlər.

Hal-hazırda oradakı məqbərə pravoslav kilsəsinin ixtiyarındadır.

Mənə həm Efesdə, həm də Qüdsdə (Yerusəlimdə) bu müqəddəs yerləri görmək və gəzmək qismət olmuşdu. Həzrəti Məryəmi, o müqəddəs qadını anmış, ruhuna dualar oxumuşdum. Onun haqqındakı kifayət qədər maraqlı kitab və filmlərin bəzilərinə baxmaq imkanını da əldə etmişəm. Hələ bundan sonra da onun haqqında çoxlu sayda kitab yazılacaq, filmlər çəkiləcək. Çünki o, adını dünya tarixinə əbədiyyən yazmaqla bərabər müqəddəslik ünvanını da qazanıb!

Bura qədər, öncə “Quran”a, sonra isə xristian qaynaqlarına (etiqaadlarına) əsasən Hz. Məryəm haqqında məlumatları ələ almağa səy göstərdik. Nəticə etibarıyla, “əhli-kitab”dan olan hamı, Hz. Məryəmin Hz. İsa'nın anası olduğu barədə həmfikirdir. Fəqət, bu hamiləlik və Hz. Məryəmin aqibətinin necə olması haqqında fikir birliyi mövcud deyil. Bunun birgə, ən etibarlı və məntiqə ən uyğun gələn məlumatların “Quran”da məlumatlar olduğunu deməliyik. Hz. Məryəmin həyatı haqqında bir kitab yazılmış və film çəkilmişdir, fəqət, bu günə qədər davam edən tədqiqatlara baxmayaraq, onun həyatını ətraflı surətdə öyrənmək mümkün deyildir.

Bu tarixi mütəxəssislərinin çoxunun rəyinə görə, Hz. Məryəm xristianlığın yayılması işini həvarilərə tapşıraraq, ömrünün son günlərini gizli şəkildə və sükunət içində keçirmişdir.

“Quran”ın Peyğəmbərimizin (s.ə.v.) sünnəsini də bütün inananlar üçün bir yol göstərən elan etdiyi bəllidir. Ancaq bununla yanaşı, Allah bəndələrində peyğəmbərlərin və saleh möminlərin həyatlarından örnəklər çıxararaq, insanların “Quran” əxlaqını gündəlik həyatda necə yaşaya bilmələrini görə bilmələrini təmin etmişdir. Allah **“And olsun ki, onlar sizə deyir, Allaha və axirət gününə ümid bəsləyənlər üçün gözəl örnəkdir. Kim üz döndərsə, bunun zərəri ancaq onun özünə olar. Allah təqvası deyildir, O, tərifi layiqdir!”** (“Mumtəhinə” surəsi, 60/6) və **“Həqiqətən biz sizə açıq-aşkar ayələr, sizdən əvvəl gələn gedənlər barədə hədəzlər və müttəqilər üçün öyüd-nəsihət nazil etdik”** (“Nur” surəsi, 24/31) ayələri ilə bu insanların əxlaqında axirətə ümid edən təqva sahibi möminlər üçün gözəl örnəklər (nəsihətlər) olduğunu xatırlatmışdır.

Adı “Quran”da qeyd edilən və möminlərin gözəl əxlaqı üzərində dişünüb özlərinə örnək almaları gərəkən saleh möminlərdən biri Hz.Məryəmdir. Hz.Məryəm, Allahın gözəl əxlaqına görə “Quran”da bütün insanlara örnək göstərdiyi (**“Allah iman gətirənlərə isə Fironun zövcəsini misal çəkdi... Həmçinin namusunu möhkəm qoruyub saxlamış İmranın qızı Məryəmi də misal çəkdi. Biz libasının yaxasından öz Öz ruhumuzdan üfürdük. Məryəm Rəbbinin sözlərini, kitablarını tədqiq etdi və itaət edənlərdən oldu”** (“Təhrim” surəsi, 66/11-12)) iki qadından biridir. Dolayısı ilə Hz.Məryəmin bu gözəl əxlaqını hər məsələdə bizə ən düzgün bilgi verən “Quran”dan öyrənmək (və bu əxlaq səviyyəsinə çatmağa səy göstərmək) bütün mömin insanlar (qadınlar) üçün mühtüm bir məsuliyyətdir.

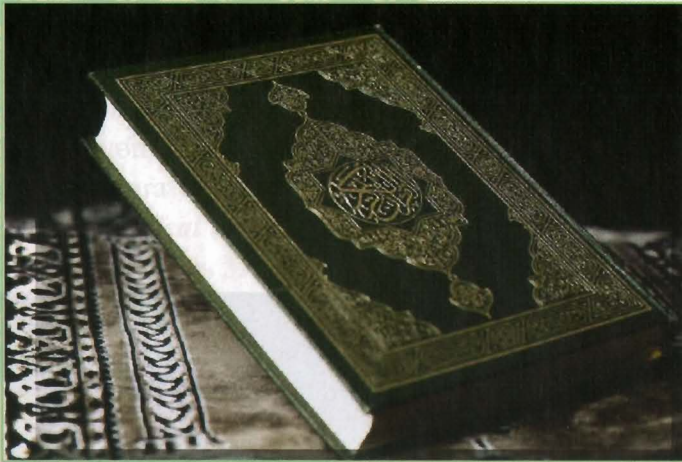
İstərdim bir məqama da diqqət çəkək. Nüfuzlu “Daily Telegraph” qəzetinə verdiyi xəbərə görə, Hindistanın bir bölgəsində xeyli adam, Hz. Məryəmin göy üzündə və Günəşdə surətinin təzahür olunması haqqında yayılmış şayiələrə inanaraq Günəşə diqqətlərini yönəltilmişlər. Öncə həkimlərin çağırışlarına, xəbərdarlıqlarına uymayan bu 50-dən artıq adam sonradan gözlərinin müəyyən bir təbəqəsində kimyəvi yanq və görmə qabiliyyətinin itirilməsi diaqnozu ilə xəstəxanalara düşmüşdür. Lakin bu faciəyə məhəl qoymayan bəzi hindistanlılar hələ də Günəşdə Hz. Məryəmin surətini görmək ümidi ilə gözlərini Günəşə tuşlamaqdadırlar. Təbii ki, biz bu halı təqdir etmək, tirajlamaq fikrindən uzağıq. Əksinə, Hz. Məryəmi (eləcə də başqa müqəddəsləri) Günəşdə, göylərdə (təmizlərdən təmiz məkanlarda) axtarmaq (görmək) duyğusunu anlamağa çalışsaq da, həqiqət odur ki, hər kəs Allaha xoş gedən əməllərdə bulunmalı, gözlərinə ziyan verməkdənsə, həmin gözləri verən Uca Yaradana şükr etməli, doğru olanı Oxumalı, Öyrənməlidir. Tanrının sonuncu kitabında buyrulduğu kimi: **“Oxu! Səni Yaradan Uca Rəbbinin adı ilə oxu!..”**

Və məhz elə bu, Məryəmsevərlərə savab gətirən ən düzgün vasitədir!

Hz. Xədicə

Eşqə həsr edilmiş ömür

- O, nəcabətli ailənin övladı olaraq dünyaya gəldi, dövrünün zənginlərindən biri oldu.
- O, günah və haram dənizinin ortasında islanmadan sahili çatmağa çalışan bir qadın idi. İsmətini özünə qalxan eləmi nəfsini yenmişdi. Cahiliyyət dövründə qadınların hüquqlarının olmadığı bir zamanda o, özünün qabiliyyəti və zəhməti ilə ticarətdə uğur qazanmışdı.
- İsməti və ləyaqəti səbəbiylə, ətrafındakı şəxslər ona "Tahirə" (təmiz qadın) deyirdilər.
- O, İslam Peyğəmbərinin ilk və özü sağ olduğu müddətdə yeganə zövcəsi olmaq şərəfini daşıdı.
- O, İslama könül verən ilk qadın olmaqla müsəlmanların anası kimi şərəfli bir adı əsrlərdir daşıyır!
- Allah ona Hz. Məhəmməd ilə birlikdə ilk namazı qılmaq nəсіб etmişdi.
- O, öz ismətli, şərəfli, səbrli və imanlı həyatıyla dünyadakı bütün qadınlara qiymətli miras qoyaraq, bu dünyanı tərk etdi.
- O, dünyadan köçəndən sonra belə dünyanın sonuncu peyğəmbəri onu heç unutmuyacaqdı və deyəcəkdı: *"Hər kəs mənə inkar edərkən, o, mənə inandı; ətrafimdakılar, "yalan danış"*

...", deyəndə, o, "düz danışsın", dedi. Hamı var-dövlətini gələcəkdə, o, bütün sərvətini mənim qabağıma qoydu. Dünyada tok başıma qaldığım günlərdə, *"Dərd çəkmə, bir vaxt olacaq ki, çətinliklərin yerinə rahatlıq gələcək"* dedi. Mən bunu görə Xədicəni yaddan çıxarmıram."

- Bəli, bu qadın hələ sağlığında cənnətlə müjdələnen, Allahın salam göndərdiyi müqəddəs bir qadın Həzrəti Xədicədir. O, zövcəsi ölüm yatağında olanda, Hz. Məhəmməd onun zəhməti gələrək belə bir müjdə vermişdi: *"Ey Xədicə, sevin, çünki Allah səni İmran qızı Məryəm və Fironun zövcəsi Asiyə ilə bərabər tutur."*

"Allah Xədicədən daha xeyirlisini vermədi; xalq küfründə olanda və mənə inkar edəndə, o, təsdiqlədi, iman verdi."

Hz. Məhəmməd (ə.s.)

Asa sultan!

Bu qadın Damlanın **Hz. Xədicə** haqqında yazdığı çox maraqlı əsərin adı belə adlanır. *"Aşqa Adanmış bir Ömür!"* Doğurdan da Hz. Xədicənin həyatı Allaha və Rəsuluna həsr edilmiş bir eşq, bir sevgi, bir çoxlarının Hz. Xədicə ilə bağlı bilikləri onun həmişə həyatı olmuş. Peyğəmbərimiz Hz. Məhəmmədə böyük dəstək olması və qəbul edən ilk qadın olması ilə bağlıdır. Amma onun həyatını, xüsusiyyətlərini daha ətraflı oxuyanda görürsən ki, bu böyük qadın dünyanın bir örnəki kimi bu gün də, sabah da qızlar və qadınlarımız üçün çox qiymətli bir örnək və məktəbdır. Allahın öz mələyi vasitəsilə salam göndərdiyi və ölümündən sonra belə İslam Peyğəmbərinin unuda biləcəyi bu böyük qadının həyatını oxuyan zaman güclü, qərarlı, cəsarətli, səbirli olması ilə bu gün də qadınlarımız üçün gözəl bir örnək. O, öz həyatı yaşadığı dövrdə və mühitdə onun qədər cəsarətli, qorxmaz

addımlar atan ikinci bir qadını görə bilməzsiniz. Ən çətin, sıxıntı çarəsiz dövrdə o, vardı! Qurani-Kərimdə “Öncüllərin Ən Öncüsü” olaraq tərif edilən zirvə nöqtədə onu görmək mümkündür. Ömrü Allahla, Peyğəmbərə həsr etmiş müqəddəs bir simadır Hz. Xədicə. Dövrünün çətin şərtlərini, tabularını iman və şəxsiyyətilə sındırır. Savadlı, Ağıllı, Mədəni və Qoçaq bir qadın idi. Dövrünün qadınlarından çox fərqli idi. O dövrdə belə çox müasir idi. Kişilərin hakim olduğu bir toplumda dövrünün ən böyük uğuruna imza atmış, qoxmadı, çəkinmədən irəliləmişdi. O dövrdə onun kimi neçə uğurlu qadın nümunəsini göstərə bilərsiniz? Qadının insan olub-olmadığının məzəkirə olduğu bir dövrdə o dövrünün ən məşhur ticarətçi kişilərinə belə öz uğurları ilə arxada və heyran qoyurdu. **Oxumağı, yazma bacaran, daha peyğəmbər gəlmədən peyğəmbərimizin gələcəyə bir qadın duyğusuyla sezmiş və kəşf etmiş bir qadındır Hz. Xədicə.**

Nurdan Damla Hz. Xədicə haqqında kitab yazması ideyasına nə gəldiyi ilə bağlı fikirlərində çox maraqlı bir məsələyə toxunur. O, deyir: Danimarkanın Roskilde Universitetinin bir xanım əməkdaşı Dr. Lote Beqqid Mortensen Türkiyəyə qatıldığı bir simpoziumda belə dedi: *“Siz Müsəlmanlar, niyə hər zaman Hz. Ayişəni anladırırsınız, siz peyğəmbərinizin uğurlu iş qadını olan bir xanımı vardı. O, elə bir qadın deyildi. Şərqin qatı tutumuna və mədəniyyətinə baş qaldırmış bir qadındı. O, bu mübarizəsi və müqaviməti ilə önəmli işlər bacarmışdır. Dövrünün önəmli bir iş qadını idi. Özündən on beş yaş kiçik biri ilə evləndi və bu məsələdə başqalarının fikirlərinə əhəmiyyət vermədi. Üstəlik, o zaman və o dövrdə həyata keçən bu dırnaq heyrətvericidir. Nədən onu anlatmır və yazmırsınız?”*

Doğurdan da bu böyük qadının haqqında əsərlərin, kitabların çox təəssüf ki, azdır. Əslində o, haqqında onlarla kitabların yazılmasına təkan verən önəmli bir ömür yaşamışdır.

O, Allahın salam göndərdiyi və Peyğəmbərin unuda bilmədiyi qadındır.

O, İnsanlığın örnək aldığı qadındır.

O, adı Cənəttin dörd böyük qadını arasında yer alan bir qadındır.

O, sözün əsil mənasında böyük bir Şəxsiyyətdir.

Həcc ziyarəti zamanı bu müqəddəs qadının - Hz. Xədicənin qəbri ziyarət etmək mənə də

gəlmişdi. Məkkədə bir qəbirdə uyuyan, anama adı əsrlərdir müsəlmanların dilindən düşməyən İslam Peyğəmbərinin ilk arvadı və ilk müsəlman qadını olan Hz. Xədicə 556-cı ildə Məkkədə anadan olmuşdu. Nəcəbətli və varlı bir ailənin övladı olan Hz. Xədicənin atası Xueylid, Məkkənin ünlü şəxslərindən biri və varlı tacir, anası Fatiqə isə Məkkənin tanınmış

qadınlarından biri idi. Tam adı “Ümmül-Qasım Xədicə bint Hüveyyət bint Əbdülbədd ibni-Əbdilüzza ibni-Qusay əl-Qüreyşi” olan Hz. Xədicənin bəzi qaynaqlara görə ata və ana tərəfindən soyu, Hz. Məmmədinin soyu ilə birləşirdi. Cahiliyyət zamanı olmasına baxmayaraq, təhsilə dəyərli ailədə böyüyən Həzrəti Xədicə (ə) şərəf, heysiyyət, diqqət və paklıq dolu bir həyat yaşadığı üçün cəmiyyət içərisində Təqəddüs adıyla məşhurlaşmışdı. Halbuki, nəfsani həvəslərini və şeytani təhəssülə hərəyə keçirmək üçün hər cür maddi imkana sahib idi. O, Cahiliyyət dövründə gedən müharibələrdən birində itirdiyi atasından sonra bir dövlətlə ticarətə başlamış, doğruluğu və çalışqanlığı sayəsində Məkkənin ən varlı adamlarından biri olmuşdu. Rəvayətə görə, onun 800 xidmətçisi var idi, mal-dövlətini 80 min dəvə daşıya bilirdi. Hz. Xədicənin dövrünün yalnız qadınlar içində deyil, ümumən ən varlı adamlarından biri olduğu qaynaqlara əsasən şübhə götürmür.

Hümmətini gələcəkdə İslam dini uğrunda sərf edərək bu böyük qadın Allah tərəfindən bütün müsəlmanların qəlbində əbədiyyən yaşamağı ödəndiriləcəkdi.

Təmiz qadın

Hə. Xədicə "cahiliyyət dövrü" adlandırılan və əxlaq normalarının son dərəcə qarışıq olduğu bir dövrdə yaşayırdı. İslamiyyətdən öncə də o, ətrafında hökm sürən adət-ənənələrə qiymət vermiş, bütə tapınmağı rədd eləmiş və vahid Allaha inanmağı təbliğ edən Hənif dininə mənsub olmuşdu. Hə. Xədicə, ərəblərin böyük önəm verdikləri əsil-nəcəbət, var-dövlət, gözəllik kimi özəlliklərin hamısına sahib idi. İsməti və ləyaqəti səbəbiylə ətrafındakı şəxslər ona "Tahirə" (təmiz qadın) və Mübarəkə də deyirdilər. Xədicə müsəlmanlığı qəbul etməzdən əvvəl də insanın dəyər və üstünlüyünü dünya malı, dünya məqamı, soy-kökü ilə deyil, sahib olduğu gəzəl sifətlərlə, insani və əxlaqi dəyərlərlə ölçürdü. O, Əbu Süfyan, Əbu Cəhl, Aqabə ibn-Əbi Muayt kimi Məkkənin ən zəngin, ad-sanlı şəxsiyyətlərinin evlənmə təklifini rədd etmiş, fəzilət, insanlıq, doğruluq, sədaqət və başqa əlamətlərə malik olan bir kəs axtarırdı və Allah Rəsulunu tanıyanadək başqa bir kəslə evlənməyə razı olmamışdı. Sanki o, "məxsusi" olaraq kimisə gözləyirdi.

Hə. Xədicə Məkkənin ən varlı tacirlərindən biri idi. O, Şama ticarət karvanları göndərir, karvanların rəhbərliyini inandığı adamlara tapşırırdı. Qadınlara xor baxılan cahiliyyət dövründə bir qadının ticarətlə məşğul olmasına müsbət yanaşılırdı. Buna baxmayaraq, uğurlu bir iş qadını idi. Bu isə ona, sadəcə maddi imkanlar qazanmamış, həm də onun, cəmiyyətdə sözü keçən bir adama çevrilməsinə səbəb olmuşdu. Tarixçilər onu ağıllı və uzaqgörən bir qadın olduğunu yazıblar. Həzrəti Xədicə (s) Məkkə şəhərinin ən varlılarında hesab edilirdi. Amma buna baxmayaraq, heç vaxt fəqirlərə əl tutmamışdı. Onun evi imkansız insanların ümid yerinə çevrilmişdi. O səxavəti, iffəti, uzaqgörənliyi ilə camaat arasında şöhrət tapmışdı. Hətta ona "Qüreyş xanımlarının xanımı" ləqəbi də verilmişdi və bu onun nə qədər böyük şəxsiyyətli olduğunu göstərir.

İslam dinini qəbul etməmişdən qabaq xeyli güc və sərvət qazanmış Hə. Xədicə bu imkanlarını dəbdəbəli həyat sürmək üçün yox, İslam

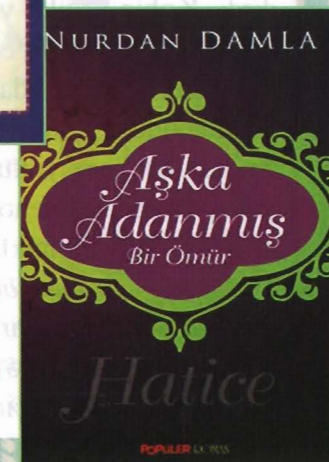
dinini ictimai, iqtisadi və siyasi inkişafı üçün sərf edəcəkdi. Ancaq onun da vacibi, o, İslam Peyğəmbərinin ilk və özü sağ olduğu müddətində yeganə zövcəsi olmaq şərəfini qürurla daşıyacaqdı.

Ticarət əminliyindən həyat əminliyinə...

Hə. Xədicə **Hə. Məhəmmədlə** ticarət karvanları səbəbiylə tanış olmuşdu. Hə. Məhəmməd, Məkkədə "əl-Əmin" (etibarlı) adıyla ünvanlanmış bir gənc idi. Bu adı ona kavran sahibləri vermişdilər. Çünki Hə. Məhəmməd heç vaxt əmanətə xəyanət etməmiş, gözü, könüü heç nəyə nahaqqa verməyən bir kimliyə sahib idi. O dövrdə (o müddətdə) bu dərəcədə etibarlı bir insanın varlığı demək olar ki, fəvqəladə bir hadisə idi. Hə. Xədicə də Şama göndərdiyi karvanlarına rəhbərlik etmək işini bu etibarlı adama tapşırırdı və Hə. Məhəmməd qısa müddət ərzində Hə. Xədicənin də təqdirini, könül dolu rəğbətini qazanmışdı. Hə. Xədicə bu etibarlı şəxsi özünə həyat yoldaşı kimi görmək istəyirdi. Bu arzusunu rəfiqəsi

Hə. Biat Münyəyə deyəndə, cavabla qarşılaşdı: "Evlənmək barəsində təklifi qadın özü necə edə bilər?" Xüsusilə, cahiliyyət dövründə belə bir şey mümkün deyildi. Ancaq mümkün idi.

Hə. Xədicə mühitin təzyiqlərinə baxmayaraq, izdivac yolunda ilk addımı atmaq cəsarətini tapmışdı. Tədqiqatçıların çoxu tərəfindən qəbul edilən qonaqə görə, Hə. Xədicə, öz niyyəti haqqında əsaslı dilə gətirmişdir: **"Öz qövmünün ədalətində izzət və əzəmətin, düzgünlüyün, ədalət qorumaq barəsindəki tələbkarlığın**

və xoş xasiyyətin və bəbiylə səninlə evləmək istəyirəm.” (Bəzi İslam tarixçilərinə görə isə Hz. Xədicə, izdivac niyyətini Hz. Məhəmmədə şəxsən özü etmiş, Nəfisə vasitəsilə çatdırmışdır.)

Hz. Xədicənin bu addımı o dövrün tabularını yıxmaq kimi bir şey idi.

Hz. Məhəmmədin bu təklifə qarşı ilk reaksiyası bir az tərəddüslə olmuşdu. Hz. Məhəmmədin “Kifayət dərəcədə maddi imkanım yoxdu, mən belə bir izdivaca necə girə bilərəm?” sözlərinə qarşı Hz. Xədicə belə cavab vermişdi: *“Səni etibarlı, doğru sözlü və xoş xasiyyətli bir adam olduğun üçün və orta yolda yer aldığın üçün sevirəm.”* Bu sözlər, zaman keçdikcə islami izdivac anlayışı üçün misal olacaq niyyətdə bir cavab idi.

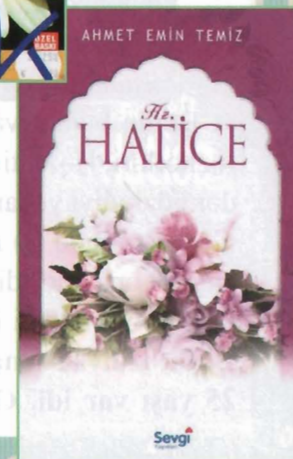
Hz. Məhəmməd öz əmisi Əbu Taliblə məsləhətləşdi və onun razılığını aldı. Qüreyşin tanınmış simalarının iştirakı ilə bir məclis təşkil edildi. Əbu Talib qardaşı oğlunu tərifli sözlərlə hamıya təqdim etdi. Ondan sonra söz alan Varaka ibni-Nofəl də Hz. Məhəmmədin onun soyunun üstünlüyündən danışaraq, izdivaca razı olduqlarını bildirdi. Kəbin kəsildi və dörd yüz dinar (bəzi rəvayətlərə görə iyirmi dəvə) “mehr” təyin edildi. Beləliklə, izdivac baş tutdu. Hz. Xədicənin yaxın adamlarından olan müdrik insan Varaka ibni-Nofəl, əslində bu müqəddəs nikahı xeyli qabaqcadan müjdələmişdi. Belə ki, Hz. Xədicə bir gecə yuxuda Günəşin Məkkənin üstündə fırlandığını, yavaş-yavaş aşağı enərək onun evinə girdiyini görmüşdü. Varaka ibni-Nofəl, bu yuxunu belə yozmuşdu: *“Elə böyük bir adamın zövrə olacaqsan ki, onun şöhrəti ələmi tutacaq.”*

Bəzi qərb yazıçıları İslama və Rəsulallaha qarşı olan düşmənçilikə və nasibətləri səbəbi ilə Allah Rəsulunun (s) həzrəti Xədicə ilə onun var-dövlətini ələ keçirmək üçün evləndiyi fikrini ortaya atıblar. Hə-

zrəti Peyğəmbərin (s) həyatından az da olsa xəbərdar olanlar bilirlər ki, Məhəmməd (s) dünya malına əsla dəyər verməzdi. Digər tərəfdən, onun təklifini şəxsən Həzrəti Xədicə etmişdi. Rəsuli Əkrəm (s) bəndikdən sonra da Həzrəti Xədicəyə göstərdiyi hörmət və məhəbbət Allah Rəsulunun o xanımla var-dövləti üçün deyil, fəzilət və əməli dəyərlər səbəbi ilə evləndiyinin sübutudur. Bunun daha bariz nümunəsi isə bu rəftarın, hörmət və məhəbbətin Həzrəti Xədicənin ölümündən sonra da davam etdiyi faktıdır. Qeyd etdiyimiz kimi, bu iki şəxsiyyəti bir-birinə yaxınlaşdıran və həyatlarını birləşdirməyə vasitə olan səbəb əsla maddi deyildi, bütünlüklə mənəvi və ilahi amillərdən qaynaqlanırdı. İddiamızı sübut etmək üçün bir neçə təqdimatla gətirməklə kifayətlənəcəyik:

1. Həzrəti Xədicənin köləsi olan və Həzrəti Məhəmməd (s) ilə ticarət səfərinə çıxan Məysərə yol əsnasında Qureyş Əmini - Məhəmməd (s) gördüyü kəramətləri və onun haqqında Şam rəhbərlərindən eşitdiyi sözləri Xədicəyə söyləyərkən Xədicə belə qayğılıq vermişdi: “Artıq bəsdir Məysərə! Məhəmmədə qayğı olan marağımı ikiqat artırırsan. Həyat yoldaşını da apar və get. Səni azad edirəm. Bundan əlavə, sənə 100 dirham, iki at və bir qiymətli libas bağışlayıram”. Sonra Xədicə Məysərədən eşitdiklərini öyrəb bilicisi Vərəqə ibni Növfələ danışır. Vərəqə bunları eşitdikdə **“Bu kəramətlərin sahibi səbblərin içindən çıxacaq olan peyğəmbərdir”** demişdi.

2. Bir gün Xədicə (ə) evində oturmuş, cariyə və kölələri ətrafına yığılmışdı. O məclisdə bir yəhudi alimi də iştirak edirdi. Yəhudi aliminin gözü həmin vaxt Xədicənin evinin səmimiyyətindən keçən gəncə - Məhəmmədə

sataşır. Yəhudi Məhəmmədi məclisə dəvət edir və o dəvəti qəbul edər. Həzrəti Xədicə yəhudiyə deyir: “Əgər onun əmiləri sənə bu təftişindən xalqı

bərdar olsalar, şübhələnər və mənfi münasibət bəsləyər. Çünki onlar qardaşları oğlu (Məhəmməd) barəsində yəhudilərdən qorxullar”. Yəhudi alim bu sözləri eşitdikdə dedi: *“Sənə danışsən ? Məhəmmədə kim zərər verə bilər? Allah onu bu dünyəvi xətmə və xalqın hidayəti üçün seçib”*. Xədicə soruşdu: *“Onun belə bir məqama çatacağına dəlili nədir?”* Yəhudi cavab verdi: *“Mən axır-zaman peyğəmbərinin əlamətlərini Təvratda oxumuşam. Onun əlamətlərindən bəziləri belədir: Onun atası və anası vəfat edər, babası və əmisi onu himayəsi alırlar. O Qureysdən bir qadınla evlənər”*. Sonra üzünü Xədicəyə tutaraq dedi: *“Nə xoşbəxtdir onun həyat yoldaşı olmaq və xalqı xilas edən qadın”*.

3. Ərəb bilicilərindən olan Vərəqənin (Xədicənin əmisi) Təvrat və İncil haqqında elmi çox idi. O, dəfələrlə demişdi: Qureysdən bir insan Allah tərəfindən insanları hidayət etmək üçün vəzifələndiriləcək və Qureysin zəngin qadınlarından biri ilə evlənəcək. Xədicə Qureysin zəngin qadınlarından olduğu üçün Vərəqə vaxtaşırı ona belə deyirdi: *“Gün gələr ki, yer üzünü üstün, ən şərəfli insanı ilə evlənersən”*.

Bütün bunlar və Allah Rəsulunun fəvqəladə şəxsiyyəti, mənəvi fəzilətləri, Həzrəti Xədicənin uzun illər boyu arzuladığı və o yaşa qədər gözlədiyi yeganə insanı ona tanıtdırmışdı. Həzrəti Xədicə Həzrəti Məhəmməd (s) ilə evlənmək qərarına gələrək bir vasitə ilə bu məzəmmətini ona bildirdi. Rəsuli-Əkrəm də onda olan dəyərləri, onun fəziləti, iffətini bildiyi üçün bu işə müsbət cavab verdi.

Bu izdivac əsnasında Hz. Xədicənin 40, Hz. Məhəmmədin isə 25 yaşı var idi. Onlar Hz. Məhəmmədə peyğəmbərlik verilən

gününə öncə 15 il, sonra isə 10 il bircə yaşadılar. Bir sözlə, Hz. Məhəmməd Hz. Məhəmmədlə nikah bağladıqdan sonra, 25 il Onunla birlikdə yaşadı.

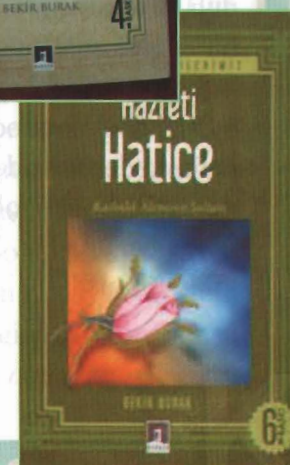
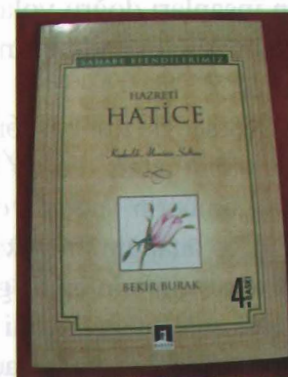
İslam Peyğəmbərinin ilk zövcəsi olmuş Hz. Xədicə Peyğəmbərin xüsusiyyətini törəddüdsüz təsdiqləmiş ilk insan idi. O, sonralar da adına bənzər hərəkət eləmiş, malı və canıyla İslamın xidmətində olmuş, əziz və mübarizəsində Onun yanından bir an belə ayrılmamışdır. O, İslamın könlü verən ilk qadın, müsəlmanların anası Hz. Xədicə idi.

Həz. Xədicə sağ olduğu dövrdə, Hz. Məhəmməd başqa bir qadınla evlənmədi.

İslam Peyğəmbəriylə ilk zövcəsinin həyatı, *“Sizin üçün onlarla nikah edəsiz deyərək zövcələr xalq etdik”* ayəsinin canlı timsalı kimi qalır. Hz. Xədicə Hz. Məhəmmədə ilk inanan adam, onun ən əziz dostu, həyat yoldaşı və dərdlərini paylaşdığı insan olmuşdur. İslamiyyətin ilk illərində ilk vəhyin gəlməsi ilə başlayan və müşkülətli müsəlmanlara qarşı iqtisadi təcrid siyasəti tətbiq etdikləri illərdə İslam Peyğəmbərin yanında olmuş və Peyğəmbər zövcəsi olmaqla məsuliyyətini ləyaqətlə daşımışdır.

Və Peyğəmbərə ilk vəhy gəldi...

Bu illərdə inzivaya çekilən Hz. Məhəmməd Məkkəyə qayıdandan sonra, onun dediklərini tam mənasıyla qavrayanlar çox az idi. Qəbiləsi onu yalançı adlandırırdı, fəlsəfəçi kimi ittiham edirdi. Hz. Xədicə onun dediklərini diqqətlə qiymətləndirirdi, həyat yoldaşının dediklərinə yaxşıca qulaq asdı və bir an belə təşvişlənmədən, *“Allah səni heç vaxt çətin vəziyyətə qoymaz. Allah mütləq sənə yardım edərək, çünki sən qohumlarına yardım edirsən, ailənə*

qayğı göstərirsən, həyatını halallıqla yaşayır, başqa insanları doğru yola gətirməyə səy göstərirsən, yetimləri sığınacaq bir yer təmin edirsən, sözündə dürüstsən, əmanətə xəyanət etməzsən, yağsız olmayanlara arxa olan, ehtiyacı olanlara kömək etmək üçün çalışan və hər kəslə yaxşı rəftar edən, nəzakətli davranan bir insansan .Allah səni yalnız buraxmaz .” Bununla da Hz. Xədicə həyat yoldaşına tapşırılan müqəddəs vəzifəni təsdiqləyən ilk imza olmaqla şərəfinə çatdı.

Hz. Peyğəmbərə vəhy gələndə fərqli hisslərə qapıldığını, həşiatlı olduğunu gördükdə Hz. Xədicə ona dövrünün elmi insanlarından sayılan (İbranicə bilən, “İncil” və “Tövrat” haqqında məlumatı olan) əmisi oğlu Varaka ibni-Nofəlin yanına getmələrini məsləhət gördü. Varaka, Hira dağında Hz. Məhəmmədə gördüyü nənə məxluqun, peyğəmbərlərə vəhy gətirən mələk olduğunu dedi. “İncil” və “Tövrat” yazsı bilən Varaka ibni-Nofəlin bundan xeyli əvvəl də tez-tez “ Qureyş qəbiləsindən bir nəfər Allah tərəfindən insanları doğru yola yönəltmək üçün görəvləndiriləcək və Qureyşin zəngin qadınlarından biri ilə evlənəcəkdir” dediyi rəvayət edilir.

Hz. Xədicə də hər kəsdən öncə Hz. Məhəmmədə inanan insan olduğunu sübut etmiş, bu və bundan sonrakı bütün çətin dövrlərdə Hz. Peyğəmbərin yanında olmuşdur. Peyğəmbər xanımı olmaq məsuliyyətinin və analığın ən yüksək dərəcəsi idi. Allahın “Həbibim” adlandırdığı “Ən sevgili”nin ömür-gün yoldaşı olmaq nə qədər şərəfli idisə, bir o qədər də məsuliyyətli idi. Peyğəmbər xanımı olan qadın bütün məsuliyyəti də daşımağa qadir olmalı idi...

Hz. Məhəmməd ilk vəhydən sonra, uzun müddət vəhy gəlmədiyi üçün kədərlənəndə, Hz. Xədicə hər şeyin Allahın əlində olduğunu deyərək, həyat yoldaşına təsəlli verməyə çalışırdı. Hz. Məhəmməd ilk namazı da Hz. Xədicə ilə birlikdə, Cəbrayılın (ə.s.) öyrətdiyi qaydada qılırdı.

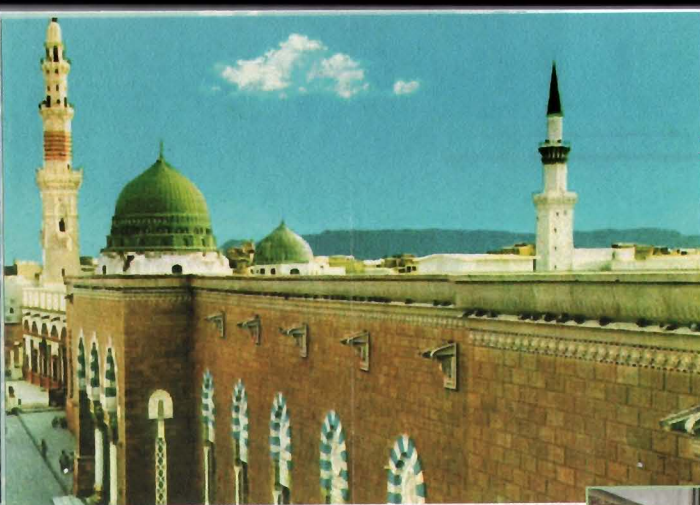
Əhli-beytin anası

Hz. Xədicənin altı uşağı oldu və Hz. Məhəmmədin nəslini, Hz. Xədicədən olan qızı Hz. Fatimədən başlayaraq davam etdi. Onların Fatimə, Ümmü Gülsüm, Zeynəb və Rüşayyə adında dörd qızı, Həsən və Abdullah adında iki oğlu dünyaya gəldi. Başqa bir ifadəylə Hz. Xədicə, Əhli-Beytin (Hz. Məhəmmədin ailəsinin) ən başlıca qadın olaraq, “Allahın aslanı” ləqəbiylə İslam düşmənlərinə qarşı çıxan Hz. Əlini və onun əziz zövcəsi Hz. Fatiməni yetişdirmiş, bəşəriyyətin səhidləri Hz. Həsənin, Hz. Hüseyin nənəsi olmuşdur.

Hz. Məhəmmədin Hz. Xədicədən başqa digər xanımlarından heç bir uşağı olmamışdı. (Hz. Mariyə istisnadır, fəqət onun oğlu İbrahim də kiçik yaşda vəfat etmişdi.))

Ömür-gün yoldaşı

Hz. Xədicənin Hz. Peyğəmbərə qarşı göstərdiyi sədaqət, vəfa və qayğıgallılıq çox sayda örnəyi var. Hz. Məhəmməd Nur dağındakı Hira mağarasında inzivaya çekiləndə, Hz. Xədicə Ona yemək aparırdı. Əhli-Hocə ziyarəti zamanı mənə də Nur dağına çıxmağı və Hira mağarasında namaz qılmağı nəsib etmişdi. Bu dağa çıxmaq o qədər çətin idi. Hocə ziyarətinə gedənlərin bir çoxuna bu dağa çıxmaq, Hira mağarasını görmək və orada namaz qılmaq qismət olmur. Mənə nə qədər bu qədər hündür bir dağa, o çətin, təhlükəli yollarla qalxa bilərəm deyəndə heç vaxt inanmazdım. Əslində, oraya necə çıxdığıma özüm belə bilmirdim. Sanki hansısa bir güc əlimdən tutaraq mənə oraya gətirirdi və ürəyimdəki qorxu hisslərinin hamısını kimsə silib atırdı. Əksinə, bu dağa mütləq çıxmalıyam, Hirada olmalı və orada namaz qılmalıyam kimi içərimdə bəlkə heç bir zaman olmayan qüvvətli bir istəklilik, istəklilik, inam, cəsarət və güc vardı. Nur dağından enən zaman bu qüvvətli baxdım və öz-özümə **“mənə burada olmağı nəsib edən**

Allaha təşəkkür edirik
dedim!...

Və o dağa çıxdıq
zaman Hz. Xədicəni,
müqəddəs qadını xatırladım. O, Hz. Məhəmməd

də yemək aparmaq üçün bu çətin və təhlükəli yolu tez-tez çıxardı... Qarşısında baş əyməmək mümkünsüzdür.

O, güclü intuisiyası ilə Hz. Məhəmmədin kədərli olduğu anları dərhal hiss edir və Onun kədərini dağıtmağa çalışırdı. Məkkə mühasirədə olanda, Hz. Xədicə öz var-dövlətiylə kasıb müsəlmanlara kömək etmişdi. Bu iqtisadi embarqo və mühasirəyə dözmüş, vəziyyətin məsuliyyətini dərk edərək soyuqqanlı hərəkət etmiş, halından şikayətlənməmiş və demək olar ki, bir səbr timsalı olmuşdu. Qadınlar üçün dünən də, bu gün də, gələcəkdə də örnək olacaq bu **müqəddəs və böyük qadının** qarşısında doğurdan da baş əymək mümkünsüzdür...

Hz. Xədicə hicrətdən üç il əvvəl, 619-cu ildə 63 yaşında vəfat etdi. O öz ismətli, şərəfli, səbrli və imanlı həyatıyla, dünyadakı bütün qadınlara qiymətli bir miras qoyaraq, bu dünyanı tərk etdi. Onun vəfatından sonra Hz. Məhəmmədin əmisi Əbu Talib də dünyadan kəndü. Hz. Məhəmmədin ən çox sevdiyi iki adamı bir-birinin ardınca itirdiyi o il, İslam tarixinə "hüzn ili" kimi düşdü. Həcc ziyarəti zamanı İslam peyğəmbəri ilə yanaşı Hz. Məhəmmədin ən çətin anlarını ona daim dəstək göstərmiş bu iki böyük şəxsiyyətin də sadə qəburlarını ziyarət etmək, ruhlarına dualar oxumaq və onlara baxaraq həyatının mənası haqqında daha geniş düşünə bilmək imkanını mənim bəxş etdiyi üçün Böyük Yararadana sonsuz şükürlər etmişdim.

Hz. Xədicə vəfatından sonra, "müsəlmanların anası" kimi

adlandırılmadı. Hz. Məhəmməd, onu tez-tez yad edirdi. Hz. Əlinin xəbərdar etdiyinə görə, Hz. Məhəmməd bir gün xanımlarının yanında Hz. Xədicəni yad edərkən göz yaşları axıtmışdı. Hz. Ayişənin reaksiyası müqəbəlində Tanrının sonuncu elçisi belə demişdi:

"Ey Ayişə! Hər kəs mənə inkar edərkən, Xədicə mənə inandı; ətəkliliklər, "yalan danışsən", deyəndə, o, "düz danışsən", dedi. Həm var-dövlətini gizlədəndə, o bütün sərvətini mənim qabağıma qoydu. Dünyada tək başıma qaldığım günlərdə, 'Dərd çəkmə, bir şey olacaq ki, çətinliklərin yerinə rahatlıq gələcək' dedi. Mən buna görə Xədicəni yaddan çıxarmıram."

Yəni Hz. Peyğəmbərin ifadəsiylə, **"Onun qəlbində heç kimə xas olmayan bir xüsusiyyət var idi: insanın könlündəki kədəri çəkib çıxarırdı."**

Hz. Xədicə çox xoşbəxt bir insan idi. Böyük Yaradan mələklər vasitəsilə onu xəbərdar etmişdi. Mənbələrə görə bir gün Cəbrayıl Rəsulullahla gələrək ona dedi: "Xədicəyə Allahın salamlarını söylə". Həzrəti Peyğəmbər **"Hz. Xədicə, bu Cəbrayıldır, sənə Allahın salamını gətirdi"** deyindi. Hz. Xədicə Allahın salamını böyük məmuniyyətlə qəbul edərək çox xoşbəxt olmuşdu. Hz. Xədicənin salama qarşı verdiyi cavab insanları qəlbədlərinə işləyir.

**“Salam Odur. Şeytandan başqa salamu eşidən hərkəsə salam
sun. Və salam Cəbrayılın üzərinə olsun”** deyir.

“Xədicə” adının anlamı “vaxtından əvvəl doğulan” deməkdir. Hz. Xədicənin həyatını da xarakterizə edirdi. O, “vaxtından əvvəl” doğulmuşdu, müsəlmanların rahatlığa qovuşduqları dövrü gəlmək ona qismət olmadı. O, imanda, səbrdə, iffətdə, gözəl əxlaq və ümumiyyətlə, bütün müsbət cəhətlərdə başqalarına örnək olan qadın və ana idi. Allah Hz. Xədicənin fədakarlığını və imanını, Cəbrayıl vasitəsilə göndərdiyi salamla mükafatlandırdı. Hz. Xədicə olduğu halda cənnətlə müjdələnən, Allahın salam göndərdiyi müqəddəs bir qadın idi. Əziz zövcəsi ölüm yatağında olanda, Hz. Məhəmməd onun yanına gələrək belə bir müjdə vermişdi: **“Ey Xədicə, sevin, çünki Allah səni İmran qızı Məryəm və Fironun zövcəsi Asiyə ilə bərabər tutur.”**

Bəli, Hz. Xədicənin təmsalında ideal (sədaqətli) xanım örnəyi görürük: sevgi dolu, şəfqət dolu qəlb sahibi və fədakar, cəfakəş qadın (ana!)...

**Şərqdə ilk diplomat qadın —
SARA XATUN**

■ Adı Azərbaycan dövlətçilik tarixinə ilk xanım diplomat kimi daxil olan Sara Xatun adını fəxrlə çəkə biləcəyimiz bir qadındır. Özünün böyük fəaliyyəti və əməlləri ilə adını TARİXƏ əbədiyyən yazmış Sara Xatunun doğum və ölüm tarixi dəqiq məlum deyildir. Ağqoyunlu dövlətinin hökmdarı Uzun Həsənin anası, demək olar ki, bütün Şərqdə dövrünün yeganə istedadlı diplomat qadını kimi tanınan Sara Xatun böyük ağıl və mətanət, müdriklik və cəsarət sahibi idi!

■ Sara Xatun Ağqoyunlu dövlətinin möhkəmləndirilməsində, onun xarici siyasətinin müəyyənləşdirilməsində önəmli rol oynamışdır. O, Uzun Həsənin ən məsul diplomatik tapşırıqlarını böyük səy və uğurla həyata keçirirdi. Ümumiyyətlə, Ağqoyunlular dövlətinin siyasətinin formalaşmasında görkəmli diplomat və dövlət xadimi Sara Xatunun böyük rolu vardı.

■ Uzun Həsən bütün xarici siyasət məsələlərini onunla məsləhətləşir, ən məsul diplomatik danışıqlar üçün onu göndərirdi. Elə buna görə, həmin dövrdə Ağqoyunlu dövləti Osmanlı və Qaraqoyunlu kimi iki qüvvətli rəqib arasında müstəqilliyini qoruyub saxlaya bilmişdi. Olduqca ağıllı, tədbirli qadın olan Sara Xatun dövlətin idarəçilik işlərində oğluna yaxından kömək edirdi. O, dövlətin möhkəmləndirilməsinə çalışır, feodal pərakəndəliyi və sülalə üzvlərinin hakimiyyəti ələ keçirmək uğrunda ara savaşlarına, habelə saray çekişmələrinə qarşı mübarizə aparırdı.

■ Türkiyəyə səfərlərimdən biri çərçivəsində Diyarbəkiri - möhtəşəm Ağqoyunlu dövlətinin mərkəzinə də baş çəkmişdim. Təbii ki, Ağqoyunlu dövləti dünya tarixinə böyük və məşhur imperiyalardan biri kimi düşməklə ya-

naşı, bütün türklər üçün, o cümlədən, Azərbaycan türkləri üçün fəxarət, qürur mənbələrindən biridir.

■ Hələ 14-cü əsrin sonlarında oğuz türkləri Ağqoyunlu tayfa ittifaqı mərkəzi Diyarbəkiri olan Ağqoyunlu bəyliyi-nin əsasını qoydular. 1453-cü ildən həmin bəyliyə Həsən bəy (Uzun Həsən) Bayandur başçılıq etməyə başladı. Həsən bəy (Uzun Həsən) Bayandurun rəhbərliyi altında Ağqoyunlu dövləti hələ yeni yarananda Qaraqoyunlular dövləti artıq özünün çiçəklənmə dövrünü keçirməkdə idi. Qaraqoyunlu dövlətinin paytaxtı Təbriz idi. Ancaq tezliklə qüvvələr nisbəti dəyişdi...

■ Pirəli bəy Bayandurun qızı, Uzun Həsənin anası Sara Xatun Pirəli bəy qızı Bayandur eli içində doğulmuşdu. Osmanlı qaynaqlarının verdiyi bilgiyə görə, onun əsl adı Gövhərşah Xatundur.

■ XV yüzildə Azərbaycan ərazisində iki dövlət mövcud idi. Həmin dövlətlərin tayfa nişanlarında qoyun təsviri verilmişdi. Həmin rəmzi təsvir bu tayfaların yaratdığı dövlətlərin də bayraqlarında öz əksini tapmışdı. Bayraqlarda təsvir olunan qoyunların rənginə görə, dövlətlərin biri Ağqoyunlu, digəri isə Qaraqoyunlu adlandırılmışdı. Onlar arasında Azərbaycanda və Ön Asiyada hakimiyyəti ələ almaq uğrunda böyük mübarizə gedirdi. Həmin mübarizədə Osmanlı türkləri və Teymurlular (Teymurlilər) da fəal iştirak edirdilər. 1468-1503 -cü illərdə Azərbaycanda və İranda hakimiyyətdə olan Ağqoyunlu iqtidarının (Ağqoyunlu dövlətinin) əsasını Uzun Həsən qoymuşdu.

■ Ağqoyunlu hakimi Cəlaləddin Əli bəyin ölümündən sonra onun oğulları, habelə bayandurlar sülaləsinin başqa nümayəndələrinin taxt-tac uğrunda ara müharibələrini sakitləşdirməkdə onun böyük rolu olmuşdu.

Avropada da istedadlı diplomat kimi tanınan qadın

Artıq qeyd edildiyi kimi, Ağqoyunlu dövlətinin xarici siyasətində Sara Xatunun rolu daha önəmli idi. O, nəinki xarici ölkələrin ayrı-ayrı diplomatları ilə, həmçinin Teymurlu hökmdarı **Əbu Səid**, Osmanlı imperatoru **II Mehmet (Fateh Sultan Mehmet)** kimi dövlət başçıları ilə də diplomatik danışıqlar aparmış, Ağqoyunlu dövlətinin maraqlarını bacarıqla müdafiə etmişdi. Teymurlu hökmdarı Əbu Səidin Azərbaycana hücum təhlükəsi yarandıqda sülh danışıqları üçün göndərilən elçilərə də Sara Xatun başçılıq etmişdi. Osmanlı Ağqoyunlu dövlətinin müttəffiqi və Aralıq dənizi sahilində əlverişli strateji məntəqə olan Qaraman əmirliyini aradan qaldırmaq istədikdə Osmanlı imperatoru II Mehmetlə (Sultan Fateh Mehmet) danışıqlar aparmaq üçün yenə də Sara Xatun göndərilmişdi. **Sara Xatunu bir diplomat, həmçinin dövlət xadimi kimi də təkcə Şərqdə deyil, Avropada da tanıyırdılar.** Venesiya Respublikasının senatı onun Ağqoyunlu sarayındakı nüfuzunu nəzərə alaraq, Azərbaycana göndərilən diplomatlarına ciddi tapşırırdı ki, Sara Xatuna ehtiram göstərsinlər. Venesiyadan Azərbaycana göndərilən, demək olar ki, bütün diplomatik sənədlərdə Sara Xatunun adı çəkilir, ondan bəhs olunur. (Ümumiyyətlə, Ağqoyunlu dövlətinin Venesiya Respublikası ilə diplomatik münasibətlərinə dair materiallar daha yaxşı qorunmuşdur. Onların Ağqoyunlu dövlətində müxtəlif vaxtlarda Katerina Zeno, Barbaro və Ambrozio Kontarini kimi elçiləri olmuşdur.)

Bir diplomat kimi Sara Xatunun fəaliyyətində, onun sultan II Mehmetlə bağladığı 1461-ci il sülh müqaviləsinin böyük önəmi var. Həmin müqavilə əlimizdə olan məlumata görə, Sara Xatunun xarici ölkə hökmdarları ilə bağladığı ilk müqavilələrdən biridir. **Uzun Həsən** Sara Xatunu sultan II Mehmetin hərbi düşərgəsinə göndərərək, onun qarşısına iki çətin vəzifə qoymuşdu. Əvvəla, o, Osmanlı

sultanını Ağqoyunlular üzərinə hücum etmək fikrindən daşındırmalı idi. Çünki II Mehmetin hücumu Ağqoyunlu dövlətinin varlığına son qoya bilərdi. Həmin məqsədə nail olduqdan sonra Sara Xatun sultanı mümkün qədər Trapezundu (Trabzonu) fəth etmək fikrindən də döndərməli idi. Sara Xatun ilə II Mehmet arasında ilk danışıqlar hələ 1453-cü ildə olmuşdur.

Bütün Yaxın və Orta Şərqdə böyük nüfuzu olan Sara Xatun Osmanlı sultanının hərbi düşərgəsində yaxşı qarşılanmışdı. Qaynaqlardan əldə edilən bilgilərə görə diplomatik danışıqlar zamanı Sara Xatun və II Mehmet bir-birinə “ana”, “oğul” deyərək müraciət edirmişlər. Sara Xatun danışıqlar zamanı özünün bütün diplomatik ustalıqından istifadə edərək Uzun Həsənin birinci tapşırığını yerinə yetirə bildi: II Mehmeti Ağqoyunlu dövlətinə qarşı müharibə etmək fikrindən daşındırdı. İki ölkə arasında, Osmanlı qoşunlarının Trabzona hücumu zamanı Ağqoyunlu dövlətinin bitərəf qalması şərti ilə iki ölkə arasında sülh bağlandı. Həmin sülhün o zaman Ağqoyunlu dövləti üçün böyük önəmi olmuşdu. Lakin Sara Xatun ona tapşırılmış ikinci vəzifəni yerinə yetirə bilmədi. Sultanı Trabzonu Osmanlıya qatmaq fikrindən döndərə bilmədi.

Sultan Fateh Mehmet

...Ağqoyunlu dövlətinin bitərəfliyinə nail olduqdan sonra II Mehmet Trabzon üzərinə yeridi. Lakin o, Uzun Həsənin arxadan hücum etməyəcəyinə əmin deyildi. Odur ki, sultan Sara Xatun başda olmaqla Ağqoyunlu elçilərini də özü ilə götürdü. Sara Xatun yol boyu sultanı Trabzonu fəth etmək fikrindən çəkəndirməyə çalışdı. Lakin onun səyləri heç bir nəticə vermədi. Dənizdən Osmanlı donanması tərəfindən mühasirə edilən Trabzon 30 günlük mühasirədən sonra türklər tərəfindən alındı. Qaradənizdə Genuya ilə rəqabət aparan önəmli ticarət mərkəzi ələ keçirildi. Belə olduqda Sara Xatun Trabzon imperatoruna və ailəsinə toxunmamağı II Mehmetdən xahiş etdi. II Mehmet ona söz verdi. Trabzon hökmdarına, onun uşaqlarına və

gənc yaşlı qohumu Alekseyə rəhm edərək xüsusi gəmidə, zinyət şeyləri istisna olmaqla bütün şəxsi əşyaları və xidmətçiləri ilə birlikdə İstanbula göndərildi. Artıq Trabzonun əldən getdiyini görən Sara Xatun öz gəlininin - Uzun Həsənin həyat yoldaşı, Trabzon hökmdarının qızı Dəspinə Xatunun Trabzonun taxtına varislik hüququnu irəli sürdü. Sara Xatun Trapezund (Trabzon) çarlığının xəzinəsindəki sərvətin bir hissəsinin onun gəlini Dəspinə Xatuna çatmasına dair iddiasına sultanı inandıra bildi. O, bundan istifadə edərək Trabzon taxtına varislik hüququnu ortaya atmış və Trabzon xəzinəsini bölüşdürməyə müvəffəq olmuşdu. Bununla da həmin iri məbləği götürərək özü ilə Vətəninə aparmış, dövlət xəzinəsini xeyli zənginləşdirmişdi.

Sara Xatun Trabzon xəzinəsini sultanla bölüşdürdükdən sonra Ağqoyunlu elçilərinin başında geri qayıtdı. Görünür, Ağqoyunlularla kəskinləşən münasibətləri yumşaltmaq üçün II Mehmet Sara Xatuna xoş rəftar göstərmiş, onu çoxlu hədiyyələrlə geri yola salmışdı.

Teymurlu hökmdarı Əbu Səidlə danışıqlar aparan Ağqoyunlu elçilərinə də Sara Xatun başçılıq etmişdir. O dövrdə Ağqoyunlu dövləti Qızıl Orda, Polşa, Avstriya-Macaristan, Çexiya, Almaniya, Papalıq, Burqundiya, Neopolitan Krallığı, Rodos, Kipriz, Qaraman bəyliyi, Misir, Hindistan və başqa dövlətlərlə diplomatik münasibətlər saxlayırdı. Həmin ölkələrdə də Sara Xatunu çox yaxşı tanıyırdı və ona böyük ehtiramla yanaşırdılar.

Daim dövlətinin möhkəmləndirilməsinə çalışan müdrik qadın

Sara Xatun diplomat və dövlət xadimi olmaqla yanaşı, hərbi sərkərdəlik bacarığına və dərin intuisiyaya malik qadın olmuşdur. Onun əqli çevikliyi çətin və mürəkkəb məqamlarda tez qərar çıxarmağa imkan vermişdir. Həmişə qərarlı olan -alternativlərdən ən yaxşısını seçməyi bacaran Sara Xatun qeyrətli qadın, diplomat və hərbi istedadla malik bir insan olmuşdur.

Ağqoyunlu dövrünün ən görkəmli tarixçisi **Əbubəkr**

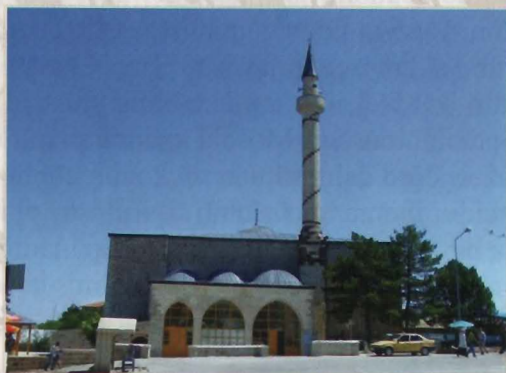
Tehrani yazır ki, Sara Xatun Qaraqoyunlu Cahanşahla danışıqlar aparmaq məqsədi ilə onun yanına gəlmiş, bu zaman Rüstəm Tərxanın düşərgəsində olmuşdur. Onun ordusu Sara Xatuna o qədər də əzəmətli görünmədiyindən Cahangir Mirzə və Uzun Həsənə sifariş göndərir ki, “əgər gəlsəniz, qolobə sizin olacaq. Bu işi təxirə salmaq olmaz”. Sara Xatunun orduya sadəcə bir nəzər salmaqla qüvvələr nisbətinin Ağqoyunlu dövlətinin xeyrinə olduğunu düzgün qiymətləndirməsi onun necə dəyərlər, hərbi istedadından, səriştəsindən xəbər verir. Həqiqətən də, bundan sonra Uzun Həsən Rüstəm Tərxanın ordularına hücum edərək onları darmadağın etmiş, Qaraqoyunluları bərk qorxuya salmışdı.

Sara Xatun öz intensiv diplomatik çalışmaları ilə yanaşı, ölkənin daxili siyasəti, qurub-yaratmaq, mədəniyyətin inkişafı, dəyərlərin, o cümlədən, dini dəyərlərin qorunması sahəsində də özünəməxsus işlər görmüş, izlər qoymuşdur. Məsələn, 1465-ci ildən günümüzdə gəlib çıxmış Ağqoyunlu dövrünə aid məscid bilavasitə Sara Xatun tərəfindən tikdirilmişdir. 1585-ci ildə təmir edilmiş məscid 1843-cü ildə də bərpa olunmuşdur. Məscid kvadrat planlı olub orta qisminin üzəri dörd qalın sütuna söykənən qübbə ilə örtülüdür. Məscidin memarlıq üslubu, quruluşu, tikildiyi yer onun yalnız bir “ibadət yeri” özəlliyini daşmadığını, həm də bir xanım (xatun) xeyir-duası ilə tikilmiş mədəniyyət abidəsi olduğunu deməyə əsas verir.

Azərbaycan səhnəsində şair Nizami Saracının “Sara Xatun” əsəri əsasında (rejissor Rəhman Əlizadənin quruluşunda) eyniadlı tamaşa hazırlanmışdır. Tamaşada Sara Xatunun həyat və diplomatik fəaliyyətindən bəhs edilən sahnələr, onun Ağqoyunlu dövlətinin müstəqilliyinin qorunulmasında Osmanlı sultanı II Mehmetlə bağladığı Yaşlıçəmən müqaviləsinin önəmi diqqətə çatdırılır. Tamaşada Sara Xatun obrazını Qəmər Məmmədova canlandırırmışdır. Maraqla qarşılanan tamaşada bəstəkar Fikrət Əmirovun əsərlərindən istifadə olunmuşdur.

Sonda daha nəyi əlavə etmək olar? Adı hər bir Azərbaycanlıda məhəbbət hissi oyadan (*bir xanım müəllif olaraq məmnunluqla deyim - xüsusilə, qadınlarda qürur hissi oyadan*) Sara Xatun, sevilən bir dövlət xadimi olaraq qalmamalı, həm də öyrənilməlidir!

Dünyada qadınların kişilərə nisbətən həyatın bütün sahələrində hüquqsuz bir durumda olduğu dövrdə, Azərbaycan və dünya tarixində belə mərd, cəsarətli, diplomat qadınların olması təqdirəlayiq haldır. **Sara Xatun uzaq tarixi keçmişdə - orta yüzillikdə yaşasa da onun siyasi mədəniyyəti, diplomatik fəaliyyəti, şəxsi şücaəti bugünkü və gələcək nəsillər üçün də örnəkdir!** Təkcə Azərbaycan qadınları üçün deyil, bütün dünya qadınları üçün!

Sara xatun məscidi

Janna Dark

JEANNE DARC

**Tonqalda
külə döənən xilaskar
bakirənin nağılı**

), Fransanın **MİLLİ QƏHRƏMANIDIR.**

Onun adı Roma papası tərəfindən müqəddəslər sırasına daxil edilmişdir.

"Orlean bakirəsi" və "Fransanın müqəddəs hamisi" kimi tanınan qadın yüzillik müharibə dövründə ölkəsini ingilis işğalçılarından qurtarıb və fransızların müqavimət hərəkətinə başçılıq edib.

■ Orleanda komandanı olduğu fransız ordusuyla ingilisləri məğlub etməyə uğradığı vaxt onun cəmi 17 yaşı vardı!

■ Onun həyatı onlarla kitabın və filmin mövzusu olub. Heykəllər, büstləri qoyulub.

■ Fransada mayın ikinci bazar günü onun günü kimi qeyd edilir.

■ 1964-cü ildə onun adını daşıyan fransız kreyser suya buraxılıb.

■ Bu qadın adını DÜNYA TARİXİNə qızıl hərflərlə yazmış, ölkəsinin **JANNA DARK**ıdır!

■ Onun haqqında çoxlu sayda filmə baxmış, kitablar oxumuşuq. "Janna Dark", "Janna Dark. Hakimiyyət və günahsızlıq", "Janna Darkın peşəsi" və s. filmlərin hamısına böyük maraqla baxmışam. Amma Lyudmila sonun "Janna Dark"ını sözün əsl mənasında görməyə dəyər.

"Sizlər! Fransız krallığında heç bir haqqı olmayan ingilislər! Göylərin Tanrısı sizə mənim - bakirə Jannanın vasitəsilə səngərlərdən çıxmağı və öz ölkənizi qayıtmağı əmr edir. Əks təqdirdə elə bir müharibə başlayacağam ki, dünya durduqca xatırlanacaq! Bu sizə üçüncü və axırncı məktubumdur. Sizə bir də xəbərdarlıq etməyə cəyəm!"

Janna Dark

(Bir döyüşdən öncə ingilis sərkərdəsinə yazdığı məktubdan)

Fransa möqüzə gözlərkən..

Janna Dark 1412-ci il yanvar ayının 6-da Fransanın şimal-şərqində, Loar qəyriyinin kənarında yerləşən Domremi kəndində anadan olub. Lakin 1412-ci ilin 5 mayı Məryəm ananın müqəddəs simalar sırasına aid edilməsi ilə əlaqəli baxılan təntənəli iclasdan sonra qəbul etdiyi 6 yanvar 1904-cü il tarixli Dekretində həmin tarix 1408-1409-cu il 6 yanvar kimi göstərilmişdir.

Janna kəndli ailəsində anadan olub (bəzi mənbələr isə onun atası-İngilisləşmiş zadəgan olduğunu bildirir). Atasını əkinçiliklə məşğul olan Jak Dark və İzabelin beş uşağı vardı. Ailənin üçüncü uşağı olan Janna o dövrdə həmyaşıdlarından fərqləndirən tək bir cəhət vardı: onun böyük hörmət bəsləməsi və bu məsələdə özünü kilsənin qız-müqəddəsləri kimi göstərməsi.

Janna adı bir uşaqlıq qalsa, cəmənlərdə qoyunlarını otarsa, vaxtı gələndə evlənilib çox uşaq sahibi olsa və o dövrün əlverişsiz şəraitində gənc yaşda öləndən sonra köçüb getsə, siz nə onu tanıya, nə də bu səbəblərlə tanıya bilərdiniz. Fəqət elə olmadı. Janna qeyri-adi bir ömür sürdü. Gənc, çox gənc yaşda öldü, lakin onun ölümü adımlarını ölkəsinin milli tarixi kimi tarixə yazdıqdan sonra gerçəkləşəcəkdi..

Janna uşaqlığının ilk illəri adı qaydada keçirdi. Çöldə atasının sürülən mənəvi anası ilə onun mövzularda söhbət edir və ona ev işlərində kömək edirdi. Hər şeyi bəzi axarıyla gedirdi. Çox kiçik yaşlarından ürəyində Allah sevgisi, dinə qarşı olduqca həssas münasibəti sonralar onu "O özünü Tanrının və müqəddəs Məryəmin xidmətinə həsr edəcək" deyilməyə vadar edəcəkdi.

Janna ömrünü heç vaxt "Janna Dark" deyə təqdim etməzdi. Uşaqlıqdan "Janna" adlandırıldığı əsas götürərək, "bakirə Janna" kimi çağırılmağı istəyirdi.

Janna Darkın uşaqlıq illəri Fransa ilə İngiltərə arasında davam edən müharibənin ən qızgın vaxtına təsadüf etmişdi. Avropa qitəsinin müharibənin pəncəsi altında inlədiyi, adamların qılinc səsləri ilə yadlıqları və üzvlərini qanla yuduqları bir dövr idi...

Müharibə 1337-ci ildə Fransa taxt-tacına iddiası olan ingilis kralı I Edwardın bu əraziyə hücumu ilə başladı. 1415-ci ilədək müharibə

bə gah bu, gah da digər tərəfin üstünlüyü ilə davam etdi. Fransızlar müdafiəyə lübiyyətə uğramışdılar, lakin onlar ölkənin böyük bir hissəsini əldə etməyə mağa müvəffəq olur, hətta bəzi əraziləri geri ala bilirdilər. 1415-ci ildə fransızların vəziyyəti qəflətən pisləşdi: İngiltərədə daxili hərəcat başladı və hakimiyyətə yeni gəlmiş Lankasterlər sülaləsindən olan V Henrix həlledici həmlələr etdi. Fransanın daxilində də vəziyyət ağır idi. Dofin kimi mal olaraq ölkəni zəif kral VI Karl idarə edir, müxtəlif sülalələr arasında isə əsl hakimiyyət uğrunda mübarizə gedirdi. 1415-ci ilin 25 oktyabrında Azenkur yaxınlığındakı döyüşdə fransız qoşunları darmadağın edildi. 1416-cı ildə Fransadakı Burqund hersoqu İoann ingilislərlə saziş bağladı. Çox keçmədən o, Parisin sahibinə çevrildi və zəif kral ilə arvadı İzabellə Bavariyalının adından ölkəni idarə etməyə başladı. VI Karlın davamı Dofin Karl sanki möcüzə sayəsində ölkənin cənubuna qaça bildi.

1420-ci ildə Truada Dofin Karlın taxt-taca sahib olma hüququnu məhrum edilməsi barədə müqavilə imzalandı. VI Karl öldükdən sonra fransız şahzadəsi ilə nişanlanmış V Henrix, ondan sonra bu izdivacdan olan oğlu kral olmalı idi. Bu, Fransanın müstəqilliyinin ölüm fərmanı idi.

1422-ci ildə V Henrix anidən öldü və hər iki dövlətin kralı doqquz yaşlıq VI Henrix oldu. Azyaşlı kralı ingilis hersoqu Bedford əvəz edirdi. Bedford Fransa taxt-tacının vəliəhdi VII Karl krallığı bir uşağa tapşırırdı. İngilislər Fransadakı dəstəkçiləri burqundların da köməyi ilə Fransa ərazisinin yarısını işğal etmişdilər. Vəliəhd VII Karl əyanların birgə bir qəsrdə sığınmışdı. O, tac qoymaq üçün Reymsə getmək istəyirdi, lakin Reyms ingilislərin əlində idi. Fransanın Orlean kimi böyük şəhərləri mühasirə altında qalmışdı. Xalqı yoxsul və taqətdən düşmüş, dağılmış Fransa öz tarixinin ən qaranlıq dövrünü yaşayırdı.

İngilislərin bu məşhur zəfəri Fransanın əsilzadələrinin dağılmasına və dövlətin müdafiəsiz qalmasına səbəb olmuşdu. Fransada hakimiyyət uğrunda mübarizə, əsasən, dofinlərlə ingilislərin dəstəklədiyi burqonlar arasında gedirdi. Burqonlara məxsus dəstələr tez-tez Fransa kralına sazişlərlə tanınan Domremi kəndinə hücum edərək əllərinə keçən adamı öldürür və evləri talayırdılar.

Bu qorxulu uşaqlıq dövrü yaşayan Janna müharibənin və məğlub olmanın bütün ağırlarını öz üzərində hiss etmişdi. İngilis işğalını özünə qarşı edərək yaşayan balaca qızın bütün gücünü Allaha dualar vasitəsilə yerlərin və göylərin qoruyucusundan Fransanın xilasını istəyirdi... Ölkəni qoruyub saxlamaq üçün ancaq bir möcüzə lazım idi. Bu möcüzə Janna Dark idi..

"Sizə mənə ordu verin, mən sizə Fransanı qoruyacağam!"

Janna Dark 12 yaşında olan qızlar arasında qorqunlara görməyə başlayan. Onun dediyinə görə, qorqunların qorqunlu İsanın həvariləri

vasitəsilə onunla danışdı. Bu qarabasmalar arasında o, parlaq bir işıq görürdü. Müqəddəs Yəhşerina, Marqarita və Cəbrayıl da bu işığın şüası altında görünürdü. Çox keçmədən Janna həm müqəddəslərin səslərini eşitdiyini iddia etdi. Normal bir hal sayıla bilməzdi. Nə olur-olsun, onun qızın qeyri-adi bir durumla üzləşdiyi aydın idi. Bəs Janna Dark hamıdan gizlətdiyi bu qeyri-adi anlarda Tanrı ilə nə barədə "danışır"? Əlbəttə, Fransa barəsində! Özünün dediyinə görə, Tanrı ona tapşırırmışdı ki, fransızları ingilislərin boyunduruğundan xilas etsin və vəliəhdin taxta çıxmasına kömək göstərsin. Tanrı bu missiyanın həyata keçirilməsini Darkın üzərinə qoymuşdu. Vaxt keçdikcə Janna dinə daha da həssas davranırdı. Hər gün tövbə edirdi və dinə sədaqəti ilə qocaman din xadimlərini belə heyrtləndirirdi.

Müqəddəslərin səslərini eşidəndə Jannanın 13 yaşı vardı. Janna Orleanı əsarətdən qurtarmalı, vəliəhdi taxta çıxararaq qəsbkarları kənara qoymalı idi: *"Janna, sən başqa yolla getməli olacaqsan. Çünki Göylərin padşahı səni kralın müdafiəsi üçün seçib"*. Bu səslər artıq hər gün *"Orleanın mühasirəsini qırmaq lazımdır, sən getməlisən"* deyib dururdu. Janna onu dəlilikdə günahlandırانların yadına soydayırdı. Nə yaxşı məlum olan qədim məsəli salırdı: **"Fransanı qadın məhv edəcək, sonra bakirə qız xilas edəcək"**. İş onda idi ki, bu qədim məsələnin birinci hissəsi artıq çin olmuş - Bavariyalı İzabella əri fransız kralı Karlı məcbur etmişdi ki, oğlunu nikahdankənar elan etsin. Fransa kralı qala bilirdi. Bakirə qız gəlməli və öz sözünü deməli idi! Və bu bakirə Jannadan bir başqası deyildi!

Dini həssaslığı onu ən cüzi günahlar işləməkdən xilas edirdi və onun bu hərəkətləri qarşısında, adətən, müəyyən günahlar işləməyi özünə ayıb hesab etməyən din xadimləri belə çaşbaş qalmışdı. Qarabasmaların zamanı Tanrı ilə görüşdüyünü söyləyən Janna bunu əvvəlcə gizli saxlayırdı. Lakin 1428-ci ildə, onun dediyinə görə, Tanrıdan bunu ətrafındakılara açıb danışmaq və ətrafına tərəfdarlar toplamaq barədə göstəriş gəlirdi. O, öz missiyasını həyata keçirməyə başlamalıydı. Janna savadsız idi, ancaq boynuna qoyulan müqəddəs missiya barəsində məktublar yazırdı.

Onun vətəni vəliəhd VII Karla göndərməyə başladı.

1429-cu ilin fevral ayında Domremi kəndi yaxınlığındakı Vokulyere kəndində yaşayan kral ordusunun kapitanı **Roberu de Borikura** müraciət edən Janna müqəddəs missiyası barədə ona bilgi verdi və kralla görüşmək arzusunda olduğunu söylədi. Borikur ona yardım etməyi qərara aldı və onunla birlikdə məktub yazaraq, ona məsələ barədə məlumat verdi. Bunun arqasında o, Jannaya kişi paltarları geyinməsini əmr etdi və onu bir neçə siqnalın əməlinə görə müşayiəti ilə mühasirədə olan Orlean şəhərindən 150 kilometr məsafədə yerləşən Şinon qəsrinə - Kralın yanına göndərirdi. 4 mart 1429-cu ildə Domremi və Şinon arasındakı burqundlara məxsus ərazini ələ keçirən qot edən Janna, nəhayət, Dofin Karlın qəsrinə yetişdi.

Vəliəhd Karlın böyük bir lider olduğunu demək çətin idi. Ölkə selin ağzında olan bir yarpaq kimi məchul istiqamətdə sürüklənib gedirdi. Fransa kralının ingilislərin işğalı altında inlədiyi bir vaxtda ümitsizcəsinə əvvəl axtaran vəliəhd yaxın adamları ilə birgə bir qəsrə sığınmışdı. Qəsrin on böyük şəhərlərindən olan Orleanın da təslim olmağına az qalır idi. O, nə edəcəyini bilmirdi. Kifayət qədər adam, silah və ərzaq yox idi.

Qəsrin özü ardınca ingilislərin üzərinə apara biləcək bir lider deyildi. Fransa sonu bilinməyən bir istiqamətə sürüklənməkdəydi. Kralın ingilislərlə qarşı savaşa girə biləcək güclü bir ordu təşkil etməsi üçün nə ərsasda da silah-sursatı var- yox idi. Bu vəziyyətdə özünü qorumaq kimi təqdim edən Janna bir qızdan krala məktub yazırdı. Məktubun birində yazılmışdı:

"Gözlərinizin elçisi Janna gəlir. Siz mənə (mənim əlim altına) ordu və silah verin. Mən də sizə Fransanı qoruyacağam". Öncə bu qızın dəli olduğunu fikirləşən vəliəhd, Janna ilə görüşdü. **"Oğor bu gənc qız vətənimdə səmimidirsə,**

Tanrının adından onun qanuni vəlihoşu kimi təsdiq etməsi faktı əsas rol oynadı. Bu da Karlın özü də daxil olmaqla, bu şübhə edənlərə cavab idi. Dövrün ən yaxşı hərbiçiləri Jannanın - 150 santimetr balaca qızın əmrinə verildi. Onun dövründə yaraq-əsləhə olmadığından yeni rüsti hazırlandı. Kişi geyimi geyinmək xüsusi komissiyaanın icazəsi alınmalı idi. Jannanın qılıncı isə onun əmrinə Sent-Katrin-de-Fyerbua kilsəsindən

pılmışdı. Rəvayətə görə, həmin qılınc Böyük Karla məxsus idi.

Janna Dark Bluaya - qoşunun yerləşdiyi məntəqəyə yollandı və keçmədi ki, onun başçılığı altında qoşun Orleana doğru hərəkət etdi. Bütün keşişləri yığıb qoşunun qarşısında gedərək antifonlar oxumağa başladı. Jannanın Tanrı tərəfindən göndərildiyinə inananların sayı kin surətdə artmış, tərəddüdlər aradan qalxmışdı və bu hal fransız orduları üçün böyük bir ruh yüksəkliyi demək idi. Tanrı tərəfindən göndərilən elçinin rəhbərlik etməsi xəbəri orduda ruh yüksəkliyi yaratdı. Onu dini itirmiş, sonsuz məğlubiyyətlərdən cana doymuş əsgərlər ruhlandı və döyüşə cürətləndilər.

Aprelin 29-da Janna kiçik bir qoşunla Orlean şəhərinə girdi. Janna əlindən yerə qoymadığı döyüş bayrağı ilə xəndəkdən-xəndəyə tullandı. Bircədən-bircə keçirdi. Bəzən ayağına, bəzən də çiyninə sancılan onları onu yolundan döndərə bilmirdi. Bunun döyüşən orduya nə qədər böyük bir ruh yüksəkliyi verdiyini heç kim inkar edə bilməzdi. Mayın 5-də onun ordusu Sen-Lu istehkamını ələ keçirərək, ilk qələbəni qazandı. Onlar bir-birinin ardınca qələbəni qazanırdılar. Artıq mayın 7-dən 8-nə keçən gecə ingilislər şəhəri mühasirədən azad etmək məcburiyyətində qaldılar. Beləliklə, fransız hərbiçilərinin mümkünsüz hesab etdikləri işi Janna Dark 4 gün ərzində həll etdi. Janna Darkla ünsiyyətdə olanların hamısı bu qızın qeyri-adi cazibəsindən danışır: *"... Qız cazibəli görkəmli kişi duruşuna malik idi. Az danışır, yeməyi, xüsusilə də şərabı çox sevirdi. Adam yığıncağını və söhbətləri xoşlamırdı. Gözəl atlarla və qadınlarla çox maraqlanırdı. Silah gəzdirəndə ağırlıqdan əzab çəkirdi."*

"... Janna edib döyüşü udmayanadək yarağını çıxarmırdı. O, bizimlə yol gedəndə meşədən quşlar çıxıb onun çiyninə qonurdu. Döyüş zamanı Janna əsgərlər onun yanından əl çəkmirdi".

Janna əlindən aldıqdan sonra Jannaya **"Orlean bakirəsi"** adını verdilər. İngilislər Fransada 8 may - Orleanın alındığı gün kimi bayram edilir.

Janna qorarsızlığı və tərəddüdləri ona gətirib çıxardı ki, Janna ingilisləri tutduğu Luar qalalarına növbəti yürüşünü iyunun 9-u etdi. Onun rəhbərliyi altında ordu bu dəfə də çox çevik, həlledici və son dərəcə qətiyyətli hərəkətlər etdi. İyunun 11-i ordu ingilislərin Luarda möhkəm dayanmış əsas məntəqəyə - Jarjoya yaxınlaşdı və ertəsi gün Jarjonu ələ keçirdi. İyunun 15-i Janna Mön-sür-Luar, iyunun 16-sı Bojansi üzərinə yürüş etdi, artıq 18-i isə Pat yaxınlığında Talbot və Fastolfun rəhbərlik etdiyi ingilis qoşunları ilə həlledici döyüş baş verdi ki, bu da ingilislərin məğlubiyyətinə gətirib çıxardı. Qəzəbli Talbot əsir düşdü, Fastolf öldürüldü. Luar əməliyyatı başa çatdı. Janna Darkın rəhbərliyi altındakı qoşun Orlean, Pate və Truada zəfərlər qazanmağa başladı. Fransanın bir çox qədim ingilis işğalından azad edildi.

Qəzəbli burasıdır ki, bütün bu döyüşlərdə Janna heç kimi öldürməmişdi. Öz inamına sadıq qalaraq şiddətdən və adam öldürməkdən çəkinirdi. Janna müharibə əsnasında düşmənləri olan ingilislərə qarşı lazımsız şiddətdən artıq şiddət göstərilməsinə də etiraz edirdi. Digər tərəfdən, döyüşdən öncə düşmənlərinə qarşı "nəzakətli" olması yaddan düşmür və göndərdiyi məktublar vasitəsilə onlara geri çəkilmələri üçün çalışırdı. ***"Geri çəkilmədən, bu gün burada çox qan töküləcək. Ancaq inanın ki, bu, bizim qanımız olmayacaq.."***

Janna əlindən aldıqdan sonra Janna kralın yanına getdi və onu fransız

krallarının tacqoyma mərasimlərinin keçirildiyi ənənəvi yerə Reymse, kral "VII Karl" ünvanı ilə tac qoymağa dəvət etdi. Yünlü əvvəl Janna kralı təcrübəli Rışmonla barışdırdı ki, bu xalqa daha da yaxınlaşdırdı. 29-u Reymse qansız-qadasız oldu. Bütün şəhərlər öz qapılarını kral ordusuna bir-bir açdı. 17-si kral Jannanın da iştirakı ilə Reymse kilsəsində tontənəli mini keçirdi. Reymse məbədinə çirilən tacqoyma mərasimində

birgə döyüşdüylə sərkərdələrlə gəlmiş və mərasimdə fəxri qonaq kimi tirak etmişdi. Bu, ölkədə milli ruhun oyanmasına səbəb oldu. Burq hersoqu III Filip mərasimə gəlmədi. Elə həmin gün Janna ona barış çağırən bir məktub yazdı.

Beləliklə, Karl 17 iyul 1429-cu ildə keçirilən tacqoyma mərasimində çoxdan bəri həsrətində olduğu taxta tontənəli surətdə çıxdı. Mühərribə göstərdiyi əfsanəvi qəhrəmanlığa görə Janna Darka və onun ailəsinə dəgən titulu verildi. Cavan qız döyüşçülərin də rəğbətini qazanmış və onların gözündə müqəddəslik mərtəbəsinə yüksəlmişdi.

Karl tacını başına qoysa da, Fransa hələlik, sözün tam mənasında müstəqil deyildi. Jannanın komandanlığı altında payızadək bütün ordu lər geri qaytarılmışdı. Qarşıda birçə Paris qalırdı.

Paris ingilislərin əlində idi. Janna da gözünü Parisə dikmişdi. Tacqoyma mərasimindən sonra Janna kralı onlar üçün yaxşı olan vəziyyətdə istifadə edərək Parisə hücum etməyə və ingilisləri oradan çıxarmağa çalışdı. Fəqət taxta çıxandan sonra Karl bu məsələdə tərəddüd etməyə başladı. O, ingilisləri öz ölkəsindən mühərribə ilə deyil, dənizlə çıxarmaq istəyirdi. Paytaxta hücum qərarı yalnız sentyabrda qərarlaşdırıldı, amma hücum çox tez bir zamanda dayandırıldı. Kral ordunu geri çəkilməsi barədə fərman verdi, sentyabrın 21-də isə ordunu buraxdı. 1430-cu ilin yazında hərbi əməliyyatlar yenidən bərpa edildi, amma

ingilislər etmək istəyən Janna daim saray əyanlarının maneələri, əngəlləri ilə rastlaşırdı. Mayda o, burqundlar tərəfindən mühasirəyə alınmış Reymseyə köməyə getdi, amma 23 mayda xəyanətkarlıq nəticəsində burqundlara əsir düşür. (Şəhərə girəndən sonra geri çəkilməsi üçün nəzərdə tutulmuş körpünü kimsə qaldırmışdı). Taxtda oturmasına görə Jannanın xəyanətkarlıq hüsi duymalı olan kral onu xilas etmək üçün heç barış təklifi də tərpətmədi. Burqundlular Jannanı 10 min qızıl livrəyə ingilislərə satdılar. 1430-cu ilin noyabr-dekabrında Janna Ruana gətirildi.

Ingilislərə qan udduran bu kəndli qızı, nəhayət, onların əlində idi. İnqilislər Janna Darkının məhkəməsinə böyük bir mərasimə çevirmək və bu məhkəməyə bəhsizlərə göz vermək istəyirdilər.

1431-ci il fevralın 21-i başladı. Rəsmi olaraq Jannanı küfr etməsi ilə əlaqədar kilsə ittiham etsə də, o, həbsxanada hərbi məhkum kimi saxlanıldı. Proseso Fransada ingilis maraqlarının müdafiəçisi yepiskop Pyer Kuşon tərəfindən təşkil edilirdi.

Janna cadugərlikdə və kişi paltar geydiyinə görə kafir olmaqda təqsirləndirilirdi. Halbuki, bir qızın əmri altında döyüşmək sərkərdələrin fərdi vəzifəsi idi. Əslində Janna bu iddialar və məhkəmə prosesini saxta bir oyun kimi qəbul edirdi.

Janna bu iddialar və məhkəmə prosesini saxta bir oyun kimi qəbul edirdi. İngilislərin öz gücünü göstərməkdən başqa heç nə istəyirdi. Bütün bu oyunun ardınca dayanan isə ingilislərin Fransadakı sadıq adamlarının milli kimliyini qorumaq üçün Janna Darkanın böyük nifrət bəsləyən şahzadəsi Pyer Kuşon idi. O, Janna Darkanın qoruyub saxla-

maq məqsədilə savadsız Jannaya özünü
fir olduğunu etiraf edən bir sənəd imza
maqdan da çəkinməmişdi. Beləliklə, J
ömürlük həbs cəzasına məhkum edildi.
həbsxanada ona təzyiq göstərilməyə baş
dı. Bir tərəfdən Jannanın bakirə oldu
inanırdılarsa, digər tərəfdən onun Rob
Armuaz ilə izdivaca daxil olduğunu da
edirdilər. Ancaq bu iddianı təsdiqləyə
hansı bir dəlil mövcud deyildi.

Cadugər, yoxsa müqəddəs?

Məhkəmə ilə bağlı bütün xərcləri ingilislər ödəsə də, cadugərlik itiham edən hakimlər fransız idi. Tribunalın 150 üzvünün qarşısında çıxış edən və qərarı qəbul etməyə məcbur olan gənc qıza verilən ittihamnamə 70 müddəadan ibarət idi. Məhkəmədə Janna sualları çox mətanətlə cavablandırır, İblislə əlaqə və küfr hərəkətlər haqqında bütün cəfəngiyyatları heç yaxına da bərkəlməmişdi. Son variantda 12 ittiham maddəsi vardı. Əsas müddəalar qeyd olunanları təkrar etmək, kişi paltarları geyinmək, pəri ağacı, kralı yoldan çıxarma və s. kimi ittihamlar idi. Həm də sübut olunmuşdu ki, Jannanın eşitdiyi səslər İblisin səsi idi. İnkvizisiya Jannanın bəliqəliyini yoxlamışdı ki, bəlkə İblislə cinsi əlaqələrini sübuta yetirə bilsin.

Fransız din xadimlərinin Jannanı ömürlük həbs cəzasına məhkum etməsi ingilisləri bir o qədər də razı salmamışdı. Onlar necə olursa-ol Jannanın aradan götürülməsini istəyirdilər. Çox yaxşı anlayırdılar ki, Janna günahını etiraf eləməsə, onun əzabkeş obrazını yaratmış olacaqdı. Jannaya başqa mətn oxuyub tamam başqa bir kağıza qol çəkməyə razılaşa bilərlər. Kişi paltarından rəsmi imtina edəndən sonra Janna yenə onu geyməyə məcbur olur. Çünki onun qadın paltarını gizlətməyi Kilsə məhkəməsi Jannanın kafirlikdən əl çəkmədiyini bildirdi və Kilsəyə təhqir və küfr kimi qiymətləndirib, qızı birbaşa tonqala göndərirdi. İngilislərin planı baş tutmuşdu. İndi onlar bütün xristian aləminə elan edə bilərdilər ki, fransız kralı taxta cadugərin əli ilə çıxıb.

James Dark 30 mart 1431-ci ildə Ruan meydanında bir dirəyə bağlanaraq asıldı.

... başına qoyulmuş kağız mitrada (kafirləri tonqala aparanda gü-
... səriyyəyə salmaq üçün qoyulan xüsusi papaq) yazılmışdı: “Özünü
... qızı” adlandıran, cadugər, İblisin qulu, kafir, mürtəd, bütperəst”.

JANNA: *"Yepiskop, mən sizə görə ölümə gedirəm. Sizi Allahın qəbuluna çağırıram!"*, - deyərək, tonqal başından çıxırırdı. Janna ölümün verilməsini son arzu kimi dilinə gətirəndə ona bir-birinə bağlanmış iki qubucq verdilər. Alov onu bürüyəndə bir neçə dəfə "İsus!" deyərək qışqırırdı. Bu mənzərəyə baxanların hamısı ağlayırdı... Tezliklə ona çağırılan bir andaca paltarını yandırdığına görə hamı onu çılpaq gördü. Məndel onun yanmasına doyunca baxandan sonra cəllad odunu artırdı və bütün ocağı tam külə çevrilsin.

Bir şey bitəndən sonra cə-
lənəllik içində Jannanın yan-
ından üroyini tapır. Bir neçə
dəqiqədən yığıb üroyi bir də
mərhəmətlə cəhd etsə də, istə-
məyə qüvvə bilmir. Axırda 19 yaş-
ında üroyini (cəmi bir neçə
dəqiqə müddətə öz xalqı, Vətə-
ni üçün vuran üroyini) incit-
mədən bezib külü ilə birgə Se-
vərinə üzərinə səpələyir... Rə-
vayətə görə, Jannanın edamına
məhkum olmağa on min nəfər
məhkum idi.

... öz həyatını həsr et-
... kral isə onu taxta çı-
... qız diri-diri
... barmağını belə
... ..Orleandan
... triumfal marşı
... bitmişdimi?!

Janna Darkın məhkəməsi edamı ingilisləri onun vurulmuş zərbədən xilas olmağa kömək etmədi, onlar özlərinə gələ bilmədilər. 1431-ci ilin dekabrında Uorik gec də olsa, K

Reymsdə tacqoyma mərasiminin ölkəyə təsirini anlayaraq, VI Henri Parisin Müqəddəs Məryəm kilsəsində mirosürtmə mərasimini təşkil etdi. Növbəti il Dünua Şartı tutdu, kralla barışan Rişmon isə onun müşaviri oldu. 1435-ci ildə Bedford və İzabella Bavarskaya vəfat etdi.

Həmin ilin sentyabrında mühüm bir hadisə baş verdi: Fransa və İngiltərə arasında barışıq əldə edildi və onlar ingilislərə qarşı Arras qaviləsini imzaladılar. Növbəti il Rişmon öz qoşunu ilə Parisə girdi. Kilsə sarayındakı iğtişaşlar nəticəsində fransızların həlledici həmləsi neçə il gecikdi. 1449-cu ildə fransızlar Normandiyaya hücum başladılar. Hücum 1450-ci ilin 15 aprelində Formin döyüşündəki qələbə ilə başa çatdı. Normandiya fransızların əlinə keçdi. 1453-cü ildə fransızlar Bordonu tutdular, bu, Yüzlük müharibənin sonu oldu.

Jannanın ölümündən 26 il sonra ingilislər, nəhayət, Fransadan qovuldular və Fransa məhkəməsi 1456-cı ildə ona (qiyabi mühakimədə) bəraət qazandırdı. 25 ildən sonra Jannanın məhkəməsinin sənədləri yenidən qaldırılır, 115 şahid, anası və dostları bir daha dindirilərək, əvvəlki məhkəmənin qərarının haqsız olduğu elan edildi və Jannaya bəraət qazandırıldı. Bundan yüz illər sonra - 1870-ci ildə fransız ordusu Prussiya ordusu qarşısında məğlub olanda (Fransada yenə də milli bir simvol aşkarlaşmağa başlanarkən) Janna Dark əfsanəsi təzədən canlandırılacaq, mələk və qəhrəman zühur edəcəkdi! Bu olaydan 50 il sonra - 1920 ildə katolik kilsəsi Janna Darkı müqəddəslər sırasına daxil edəcəkdi! 1909-cu ildə X Piya Piy Jannanı müqəddəs elan etdi, 16 may 1920-ci ildə XV Papa Benedikt 30 may gününü Janna Darkın xatirə günü kimi rəsmiləşdirdi. Dövrümüzə qədər Fransadakı bütün katolik kilsələrində müqəddəs Janna Darkın heykəli qoyulub. Bu abidələrdə o, əlində qılınc və kişi qorqutuşunda canlandırılıb. Və 1979-cu ildən başlayaraq, hər il mayın üçüncü bazar günü Fransada Janna Dark günü kimi qeyd ediləcəkdi! Təqvimləşən Janna Dark adı həm də təqvimləşəcəkdi!

Tədqiqatçımi, əfsanəmi?

Bu qədər nəql edilənlər Janna Dark haqqındakı rəvayətlərin həqiqətə uyğunluğuna inanənlərin nəsilən-nəslə ötürdüyü hekayətlər idi. Lakin əfsanənin bir də başqa tərəfi var: bəzi adamlar əsrlərdir danışılan Janna Dark hekayətlərinin ancaq bir əfsanədən ibarət olduğu qənaətinə gəlir. Bu dövlətləşmə prosesini keçirən başqa ölkələrdə də xalqın birliyini təminləyən buna oxşar onlarla əhvalat, hekayət mövcud olub. Fransız əhvalatları Marsel Qey və Rocer Sanziq belə bir iddia ilə çıxış etmişlər. Onlar Janna Dark mövzusunun təxminən on il tədqiq edəndən sonra əhvalatı aldıkları "Janna Dark əhvalatı" adlı əsərdə əsrlər boyu Fransada simvolu olan və ölkəni xilas etmək üçün Tanrı tərəfindən göndərilənə inanılan gözəl kəndli qızı Janna Dark haqqındakı hekayətlərin əhvalat qarşısında çətin vəziyyətdə qalan fransız hakim dairələri tərəfindən qaydalandırılması və xalqa ruh yüksəkliyi bəxş etmək məqsədilə "psixoloji silah" kimi işlədildiyi fikrini irəli sürürlər.

Qəhrəmanın adının əslində "Janna Dark" yox, "Orleanlı Janna" olduğunu iddia edən tədqiqatçılar Jannadan qalan 19 məktubdan 5-ni tədqiq etmiş və onların heç birində "Dark" adının keçmədiyini aşkara çıxarmışlar. Bu məktublardan üçündə qızın şəxsi imzası qalmaqdadır. Tədqiqatçılar bununla da kifayətlənməyə razı deyilən qızın sadə bir çoban olmaqla kifayətlənməli sürüblər. Janna məhkəməsi "Bu yaxı qoyun və ya başqa bir qoyun qıldığını" demişdi. Digər məhkəmə o, yaxşı at minir və zadəganlara bəxşədiyi şivə ilə danışdı.

Tədqiqatçılar qəhrəmanın ölüm tarixində də rəsmi tarixdən fərqli tarixlə çıxış edirlər. 1431-ci ildə Jannanın öldüyü bölli olan Jannanın o tarixdən sonra Fransanın Mets, Belçika, Almaniyanın Köln və hətə 1436-cı ildə Fransanın Orlean şəhərində

hərərində görüldüyü barəsində yüzrlərlə dəlilin varlığını nəzərə almayan tēdqiqatçılar Janna Dark valatının bir manipulyasiya faktından ibarət olduđu nəticəsini quturlar. "XV yüzildə də eynən bu olduđu kimi ictimai rəyi idarə edirdilər. Bu, gizli bir diplomatiya idi. Əfsanə gözəldir, ancaq həqiqət də ha da gözəldir" - deyən Marsel Qey ingilislər qarşısında çətin vəziyyətdə qalan fransız saray xadimlərinin əsl adı "Orleanlı Janna" olan və pərvər qızdan bir "Janna Dark" əfsanəsi meydana gətirdiklərini və bildirdiyimiz kimi, bundan psixoloji silah kimi istifadə etdiklərini irəli sürür.

Janna fransız şahzadəsidirmi?

Başqa bir rəvayətə görə, **Janna Dark kəndli qızı deyil, kraliçanın bellanın nikahdankənar qızıdır.** Bu əfsanə sadə kəndli qızının kraliçanın asanlıqla inandırmasını izah edə bilər. Axı, Janna ona təklikdə nəsihət yəndən sonra kral ona inanmağa başlayır. Jannanın siyasi hadisələrdə xəbərçar olması, nizə atmağı bacarması (o vaxtlar cəngavər rütbəsinə layiq olan zadəganlar nizə atmağı bilərdi), əyalət ləhcəsi olmadan təvazükar fransızca danışması, padşahlarla çox asan ünsiyyətə girməsi də bu fərziyyəni izah edirdi. Janna heç bir yerdə öz soyadını çəkmir və öz valideynlərini kənddən çıxan kimi sanki unudub, heç yada da salmırdı. Jannanın ginekoloji müayinəsində sarayın ən rütbəli xanımlarının iştirak etməsi də bu fikri təsdiqləyir. Yoxsa, sadə kəndli qızı üçün bu çox böyük şərəf olardı. Domremi kəndində gizlədilmiş bu kral uşağı gərəkən vaxtda ortaya çıxıb Orleanı azad etməli, qardaşını taxta çıxarmalı və ingilisləri darmadağın etməli idi. Bu, siyasi addıma daha çox bənzəyir. Məhkəmənin sənədlərindən aydın olur ki, inkvizisiyanın ən dəhşətli dövrlərində Jannaya qarşı işgəncə tətbiq edilməyib. Minlərlə adamı sorğu-sual yandıran inkvizisiyanın belə davranışını siyasi sifarişi həyata keçirmək üçün izah etmək olar. Ola bilər ki, tonqalda yanmaqdan onu elə ögey qan

ı Karl özü xilas edib, əvəzinə başqa qadını yandırırıblar.

Başqa bir şey məlumdur: bunlar əfsanə də olsa, gerçək də olsa, yaddaş adama ünvanlanır və yaxud o adama yaraşdırılır ki, o bu "yaddaş"dan sonra da "ayaqda qala bilsin", şöhrəti kölgələnməsin!

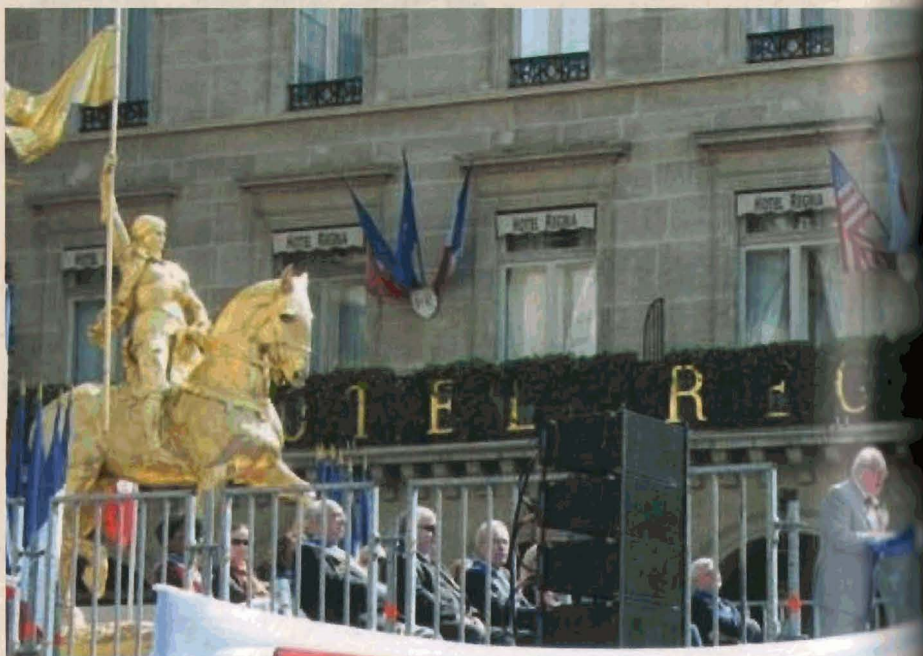
Ədəbi iradü, arzusu ölmədi!

Bu mənəddən etibarən Fransanın müqəddəs hamisi kimi qəbul edilən və onun həyatına böyük bir din sədaqətini, fədakarlıq və cəsəreti sığdırmağa çalışılan Janna Dark (haqqında deyilənlərin hamısının əfsanə və ya həqiqət olması bir tərəfə qalsın) Fransanın əsas simvollarından biri ola bilər. Nəcə deyərlər, bəzən əfsanə gerçəyə dönür, bəzən gerçək əfsanəyə

əsaslanır. Janna Darkla əlaqədar məhkəmə sənədləri hal-hazırda Fransa Milli Arxivində qorunub saxlanmaqdadır.

Janna Dark qız haqqında onlarla ədəbi-bədii əsər yaradılıb, filmlər ("Janna Darkın iztirabları" (Dreyer), "Janna Dark" (Fleminq, Berqman), "Janna Dark" (Lyuk Besson), "Janna Dark" (Kanada), "Ağ qaradəniz operası"), "Qadın döyüşçülər") çəkilib. Məşhur ingilis dramaturqu Bernard Şou "Müqəddəs Janna" adlı pyesinə görə 1925-ci ildə "Müqəddəs Janna" mükafatına layiq görülüb. Cüzeppe Verdi "Janna Dark", Çaykovski "Orlean bakiəsi" operalarını yazıblar. 1965-ci ildə Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında "Orlean qızı" (F. Şiller) pyesi tamaşaya qoyulub.

- Janna Dark - əfsanələşən gerçək, gerçəkləşən əfsanə bu gün yaşayır.
- Hər xalqın öz Janna Darkı (yaxud ona ümidi) var.
- Heç bir xalq Janna Darkı doğuracaq şəraitdən sığortalanmışdır.
- Əgər əfsanədə həqiqət payı varsa, onun ürəyi yanmayıbsa, onun məhz "yanar ürək" sahibi olduğunu təsdiq edir. Məhz yanar ürəkləri məhv etmək olmur!
- Janna Dark - Fransanın üz ağlığı, Fransanın bakirəliyi! Bəli, zamanında Parisi də azad etmiş olsaydı, Paris bu gün bakirəliyinə Janna Darkı kimi (onun "təyin"i, yaxud "sifət"i kimi!) ün qazanmışdı.
- Janna Dark var idisə, yoxdu, yox idisə də var!
- Janna Dark! **Əfsanələşən gerçək, gerçəkləşən əfsanə!**

Yelizaveta

"Mən onsuz da İngiltərə krallığı ilə izdivacdayam!"

I Yelizaveta

(nə üçün öər getmədiyi barədə parlamentdə verilən suala cavabı)

■ Onun Kral atası dəli kimi aşiq olduğu qadınla evlənmək istəyirdi, hətta ölkəsinin rəsmi dini təriqətini dəyişdirdi. O, belə bir yük məhəbbətdən doğulmuşdu. Amma atası onun dünyəvi işinə nəinki sevinməmiş, hətta çox əsəbiləşmişdi. Çünki oğul istəyirdi və balaca qız onun üçün "arzu olunmayan naq" idi.

■ Onun iki yaş olanda, anası edam olundu. Özü isə "nikahsız kənar uşaq" elan edilərək taxt-tacdan (varislikdən) uzaqlaşmışdı.

...Ögey analarının dizləri üstündə təlatümlü bir uşaqlıq keçirdi. Taxta çıxan ögey bacısı onu həbsə saldırdı. Ancaq bu maneələri aşdı, böyüdü, gücləndi, hakimiyyəti ələ keçirdi. Kimlə izdivaca girmədi. Katoliklərlə protestantların bir-birini qırdığı dövrdə ölkədə birliyi, sabitliyi təmin etdi; xalqı təcili yoxsulluqdan xilas edib, var-dövlət yiyəsi etdi.

Şəxsən özünün rəhbərlik etdiyi orduyla İspaniya donanmasını darmadağın etdi. Onun hakimiyyəti dövründə Britaniya və niz qüvvələri İspaniyanın "Məğlubedilməz Donanması"na məğlub edərək, dənizdə hakimiyyəti ələ aldılar. Bu qələbə İngiltərənin həm siyasi, həm də iqtisadi yüksəlişinə səbəb oldu.

45 il böyük bir dövləti idarə etdi!

Hakimiyyətə gəldiyi vaxt yoxsulluğun və məzhəblərarası müharibələrin astandasında olan İngiltərəni zamanla dünyanın ən varlı və güclü ölkələrindən birinə çevirdi!

Onun hakimiyyətdə olduğu 45 illik dövr İngiltərə tarixinin "qızıl dövr"ü sayılır. "Qızıl dövr"də İngiltərə iqtisadi cəhətdən cəhətdən güclənərək, mədəniyyət mərkəzinə çevrildi. Məhz onun dövründə Şimali və Cənubi Amerika kəşf edildi və orada ingilis koloniyaları yarandı. İlk koloniya kraliçanın adı ilə Virciniya adlandırıldı...

...Əslində sanki bir zamanlar qızı doğulduğu üçün üsyan edən kral Henrinin siyahısında bu düşüncəli insanları cəzalandırmaq üçün uşaqlığını və gəncliyini təlatümlü dövrdə keçirən bu qıza uğurlar təbrik olundu. İlahi ona elə bir güc vermişdi ki, İngiltərə və dünya tarixinə ən böyük hökmdarlardan biri, böyük xidmətə nail olan kimi düşdü. Onun adı Yelizaveta idi. **Kraliça Yelizaveta... yəni "Qızıl dövr"ün aslan ürəkli baki-**

İngiltərə tarixini oxuyan zaman məhz bu möqamla rastlaşırsan. Bu ölkənin tarixində bir neçə dəfə tamam zəifləmiş bir ölkənin qısa zamanda böyük bir imperiya quruluşunu görə bilərsiniz. Maraqlıdır ki, hər birinin tarixində məhz hakimiyyətə qadın gəldiyi zaman.... Hətta bu möqamlardan biri Kraliça I Yelizavetanın adı ilə bağ-

Kraliça I Yelizavetanın hakimiyyət dövrü İngiltərə tarixində “Qızıl dövr” adlandırılır. Elə bu səbəbdən də, dörd əsr sonra belə onun populyarlığı zərrə qədər də olsa, azalmayıb. I Yelizaveta hələ də İngiltərə monarxiyasının ən sevilən şəxsiyyətlərindən, bütün dövrlərin ən möhtərəm idarəçilərindən biri olmaq özəlliyini qoruyub saxlayıb. Onun adı öz sağlığında əfsanəyə çevrilmiş və Yelizaveta, gördüyü işlərlə dövrünə öz möhürünü vurmağa başlamışdı. Ada iqtisadi, siyasi və dini çalxalanmaların ortasında olarkən o, sükan arxasına keçmiş və İngiltərənin dünyanın ən güclü dövlətlərindən biri olmasına yol açan iqtisadi və siyasi genişlənmə siyasətini qoymuşdu.

Baş rolda Keyt Blanşetin oynadığı “Yelizaveta” və “Yelizaveta: Qızıl dövr” və “Boleyn qızı” filmləri ən çox sevdiyim filmlər sırasındadır. Blanşet Kraliça Yelizaveta rolunu böyük ustalıqla oynayıb. Oskar mükafatlı “Yelizaveta: Qızıl dövr” də Keyt Blanşetlə bərabər məşhur aktyor Klive Oven, Geoffrey Rush da öz möhtəşəm oyunları ilə insanı heyran edir. Böyük məmnuniyyətlə hər kəsə bu möhtəşəm filmlərə baxmağı məsləhət görürdüm. Eyni zamanda, Simon Adamsın “I Yelizaveta” əsərini oxumağı... Onun haqqında çoxlu sayda kitablar, məqalələr yazılıb və bu gün də yazılmaqda davam edir. Hər şeyi onu sevməyənlər, rəğbət bəsləməyənlər belə onun böyüklüyünü, gücünü, istedadını, tarixə adını yazan bir lider olduğunu etiraf edirlər. Bu onu göstərir ki, 100 illər keçməsinə baxmayaraq, “Qızıl dövr” aslan ürəkli bakirəsi - tarixə adını qızıl hərflərlə yazan kraliça I Yelizavetaya, onun həyatına, fəaliyyətinə maraq bu gün də dünənki qədər böyükdür. Bu, gələcəkdə də belə olacaq...

Böyük məhəbbət göz yaşıyla bitir...

Atası VIII Henri 18 yaşında kral olmuş və İspaniya kralı

İspaniya kralı ilə kraliça İzabelin sağ qalan yeganə qızları Yekaterina ilə ittifaq izdivacına girmək məcburiyyətində qalmışdı. Fəqət “Könül fərman dinləməz” və krallar da aşıq ola bilər! VIII Henri 25 yaşında olanda, Yelizavetanın anası olacaq **Anna Boleyn** aşıq oldu. O, Yekaterinadan boşanaraq Anna ilə evlənmək istəyirdi; fəqət digər Qərbi Avropa ölkələri kimi İngiltərədə də katolik məzhəbi hakim idi və bu izdivacın həyata keçməsinə katoliklərin dini lideri (Papa) icazə verməli idi. Papa bu nikaha icazə vermir. Öz növbəsində, İspaniya kralı da VIII Henrinin boşanmaq arzusuna etiraz edir və kraliça Yekaterina vasitəsilə İngiltərəyə nəzakət etmək istəyirdilər.

Bu səhifə gün əvvəl Türkiyənin TRT World TV kanalında 2008-ci ildə çəkilən “Boleyn qızı” adlı filmin ilk nüsxəsinə mon də baxdım. Rejissorları, aktyorları və oyunçuları təbrik etmək istəyirəm. Möhtəşəm film. Seyr etdikcə məmnuniyyətlə məsləhət görürəm. Film sizə elə bir həyəcan bəxş edir ki, sanki həmin hadisələrin şahidi kimi hiss edirsiniz.

Boleyn məhəbbətinin maneələrlə qarşılaşması, həm də öz ölkəsinin daxili işlərinə müdaxilə edilməsi kral Henrini elə qəzəbləndirirdi ki, o, çox radikal bir addım ataraq məhəbbəti uğrunda ölkəsinin dinini (katoliklik, təpəni) dəyişdirdi! Bir neçə il sonra qadınlar öz ölkəsində Martin Lüterin bütün kitablarını yandırılmasını əmr edən, protestantları edam etdirən və Papa tərəfindən “Dinin müdafiəçisi” adıyla tanınan kral Henri, yeni bir kilsə və məzhəb qurdu:

anqlikanlıq. Bundan dərhal sonra sevgilisi Anna ilə gizlicə evləndi. Sentyabr 1533-cü ildə Qrinviç Sarayında Yelizaveta anadan oldu...

Yelizavetanın əzab-əziyyətləri doğulan kimi başladı. Uşağı yaxşı qalmaq istəmirdilər. Xüsusən də atası, qonaqların gözlərlə sevgili arvadı Annaya bənzər, sanki "Bu uşaq haradan peyda oldu?"

demək istəyirdi. Çünki Henrinin birinci nikahından Mariya adlı qızı var idi və o, özündən sonra taxt-tacına yiyələnməli olan bir uşaq istəyirdi.

Onun ən böyük günahı - qız doğulması idi...

Bütün bu qarışıqlıq arasında Yelizavetanın doğulması planı daha da alt-üst etmiş və "arzu olunmayan qonağ"ın - Yelizavetanın anası əsassız iddialarla boynunu cəlladın kütüyünə salmaq məcburiyyətində qalmışdı. Onun qanı belə qurummuş kralla nikahının, əslində, etibarsız olduğu bildirilmiş və Yelizaveta "nikahdankənar uşaq" elan olunaraq, varislik hüququndan məhrum edilmişdi. Amma kral Henri ölümündən sonra Yelizavetanın şahzadəliyini, yəni varislik hüququnu qanuni hala gətirdi.

Anasız və "gələcəksiz" qalan Yelizavetanın uşaqlıq illəri bir qədər ardınca saraya gələn ögey anaların dizlərinin dibində keçdi. Öncə krala arzusunda olduğu oğlan varisi - Eduardı verən, fəqət doğuş zamanı ölən Ceyn Seymur, sonra Kleve sülaləsindən Anna dınca Yekaterina Hovard və nəhayət, Yekaterina Parr, Yelizaveta uşaqlığı üzərində öz möhürlərini vuran qadınlar olmuşdu. Bəzi tarixçilərin fikrinə görə, Yelizavetanın tarixə "bakirə" kimi düşməsi və nikahdan uzaq durmasının arxasında atasının çox sayda izdivacından

arasındakı dramatik səhnələr və gəlinlərdən ikisinin başının bədənindən ayrılmağı yatırdı. Bəzi ingilis tarixçilərinin fikrincə isə o, qadınların kabusu halına gələn doğuş əsnasında ölüm, Yelizavetanın izdivacdən uzaq qalmağının əsas səbəbi idi. Bəlkə də siyasətçilərinin kişilərin monopoliyasında olduğu bir dövrdə, səlahiyyətini bir kişiylə bölüşmək istəməməyi, Yelizavetanın izdivacdən uzaq qalmağının səbəbi ola bilərdi.

Seçilmiş adam!

Yelizaveta uşaqlıqda ciddi təhsil almışdı. Uilyam Qrindal və Robert Eşam kimi o dövrün ünlü müəllimləri tərəfindən yetişdirilən bu qızın "seçilmiş" olduğu haqqında rəvayətlər ağızdan-ağıza gəzməyə başlamışdı. Yelizaveta hələ yeniyetməliyindən beş dildə çox rahat-qla danışa bilirdi.

Yelizavetanın gəncliyi də uşaqlığı kimi gəzgin bir şəraitdə keçmişdi. Kral Henri sağlığında siyasi çalxalanmalarla çox müdafiə olunsada, 1547-ci ilin sentyabr ayında atasının ölümündən sonra varisiyyətə gəlmişdi. VI Eduard taxta çıxmışdı; fəqət VIII Henri ölümündən əvvəl, nikahdankənar qızla - Yelizaveta arasında maneəni götürmüşdü. O, VI Eduarddan sonra Mariya, Mariyadan sonra isə Yelizaveta taxta çıxmalı idi. Ancaq bir problem var idi. Eduard hələ 9 yaşındaydı və nəhəng İngiltərə dövlətini idarə etmək üçün kiçik bir uşağa tapşırmaq olmazdı. Dayısı

Eduard Seymur ipləri öz əlinə alaraq İngiltərənin protektoru rolunda çıxış etməyə başladı. Onun qardaşı **Tomas Seymur** isə qısa müddətdən sonra böyük qardaşına həsəd aparmağa və hakimiyyətdən uzaqlaşdıraraq yola keçmək üçün planlar cızmağa başladı. Fəqət o, balaca Eduardı qaçıraraq hakimiyyəti ələ keçirmək planını tətbiq edə bilmədi və həyatıyla vidalaşmaq məcburiyyətində qaldı.

Digər tərəfdən, o, edam edilməmişdən qabaq Yelizaveta ilə evlənmək istədiyini bildirmişdi və bununla da onu dərin vəziyyətdə qoymuşdu.

Hamı elə fikirləşirdi ki, Tomas Seymurun hakimiyyət çevrilişində Yelizavetanın da əli var. Üstəlik, taxt-tacın varislərindən birinin kralın və Krallıq Şurasının icazəsi olmadan nikahdan ayrılma, "normadan artıq cəsarət"li bir addım sayılırdı. Bu işin nəticəsini edamla da nəticələnmə bilirdi. Nəhayət, 15 yaşlı Yelizaveta sorğu-suala çəkənləri, uğursuzluğa məruz qalan çevriliş planı, çevrilişi həyata keçirmək istəyən şəxsin nikah planı ilə heç bir əlaqəsi olmadığına inandırıb bildirdi. Maraqlı burasıdır ki, Yelizavetanın hib olmaq istəyən ehtiraslı, fəqət bacarıqsız Seymurla Yelizaveta arasında axırıncı ögey anası **Yekaterina Parr** arasında da əlaqə var idi. Çünki Yelizaveta belə qəribə, baş açmaq mümkün olmayan əlaqələrin müəmməli bir oyunun düz ortasında qalmışdı. Üstəlik, onun əziyyətləri bununla qurtarmayacaq, hələ daha yeni səhifələrlə təqdim olmağa başlayacaqdı...

Yaxınlaşan gün

Səhhətində problemlər olan Eduard 1553-cü ildə dünyədən dəyişdi və ehtirasları ağılını kölgədə qoyan Mariya üçün taxtda aparan yol açıldı. Ancaq ölkənin dini yönünü təzədən katolikliyə doğru çevirmək istədiyi və bu azmış kimi, İspaniya

İl **Filipp** ilə siyasi ittifaqa girdiyi üçün xalq tərəfindən bəyənilməmiş və qalmaqalçı kraliça kimi tanınmışdı. 1554-cü ildə **Tomas Uayett** və onun adamları Mariyanı taxtdan salmaq məqsədilə üsyana qalxdıqları zaman, Yelizaveta yenə şübhə altında qaldı.

Mariya protestantlıq məzhəbinə qulluq edən ögey bacısını sevmir, qəzəblənənlərin də köməyi ilə o, Yelizavetanın üsyançılarla əlaqələndirilməsinə asanlıqla inanmışdı. Üsyançıların Yelizavetanı taxta çıxarmaq məqsədilə qadınları və Yelizavetanın onlarla əlaqələri barədə heç bir qəti dəlil olmadığına görə, Yelizaveta günahsız olduğunu sübut etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxaraq Mariya heç nə eşitmək istəmirdi. Qərarını vermişdi.

Yelizaveta həbs edilərək məşhur **Oksford qülləsinə** salındı. Mariya və onun tərəfdarları Yelizavetanı edam etmək istəyirdilər, lakin əllərində heç bir qüvvə yox idi. Digər tərəfdən, həmişə hakimiyyətə dözməli olan Yelizaveta qulqun arasında populyarlığı yüksək qalmışdı. Onun haqsız yerə əziyyətə tutulduğu fikrini daha da qüvvətləndirən ağıllı bir davranış sayıla bilərdi. Mariya ehtiraslı bir qadın idi, ancaq hələ açıq-aşkar bir həqiqəti gözdən keçirməyə dərəcədə ağılını itirməmişdi.

Yelizaveta qülləsində iki ay qalandan sonra **Oksfordşirdəki**

qəsrinə sürgün edildi. Böyük qəsrə Yelizaveta və onun xidmətçiləri var idi. Yelizaveta müxtəlif illərini keçirdiyi **Hartfordşirdəki** evə də Mariyanın əri, İspaniya kralı **Filippin** israrları ilə qayıtmaq imkanı əldə edəcəkdi. Filipp Ma-

riyanın səhhətinin yaxşı olmadığını düşürdü və onun ölümündən sonra ta keçməli olan Yelizaveta ilə müqavilə bətlərini yaxşılaşdırmaq, beləliklə İngiltərə ilə İspaniya arasında yəni əlaqələri saxlamaq məqsədi güdürdü.

Mariya ruhunu Əzrayıla təslim edən Yelizavetanın bəxti güldü və o, 17 yanvar 1558-ci ildə **25 yaşında İngiltərənin ən güclü adamı oldu.** Bütün həyatı boyu illər

lara məruz qalan və taxt-tac uğrunda mübarizədən kənarlaşdırılmağa çalışılan gənc qadın üçün bu vəziyyət tam mənasıyla Zəfərçilik mək idi!

Bu da taxt, bu da tac...

“Zoluşka”, nəhayət, taxta çıxmışdı. Atası öləndən sonra ruhunun içinə həbs edilmiş gənc qadın, qarşısında açılan bəstəniş iqtidar sahəsindən var gücü ilə istifadə etməyə tələsirdi.

Yelizaveta, at minmək də daxil olmaqla, idmanla yaxından məşğul olmağa başladı. O, ayı ovuna çıxır, qırğı və şahin saxlayır, döyüş rıqlarına baxmaqdan zövq alır, musiqini və rəqs etməyi çox sevirdi. Təbii ki, tələk ziyafətlərdə özü də musiqi alətlərində ifa edirdi. Belə öyləmələrin günah olduğunu deyən din xadimlərinin sözlərinə əhəmiyyət vermirdi. Ruhanilərin teatrların bağlanması tələbinə baxmayaraq, teatr tamaşalarını seyr etməkdən həzz alırdı. Onun tətbiq etdiyi siyasət, ədəbiyyat sahəsində şah əsərlərin meydana gəlməsinə başladı. Bu bir dövrün əsasını qoymuşdu.

Yelizavetanın dövrü bir baxımdan İngiltərənin intibah dövrü olmuş və bu dövrdə ingilis şeiri və ədəbiyyatı böyük inkişaf yoluna çıxmışdı. “Yelizaveta teatri” adıyla da ün qazanmış cərəyan öz zirvəsinə çatmış, başda Uilyam Şekspir olmaqla, böyük ədəbi simalar ədəbiyyatın inkişafına təkan vermişdi.

Yelizavetanın dövründə İngiltərədə bir çox filosof, alim, rəssam və yazıçılar üçün daha geniş imkanlar yaranmışdı. Emund Marlow, Kristofer Marlo, Ben Conson, Frensis Bekon və ingilis ədəbiyyatının banisi Uilyam Şekspir məhz “Qızıl dövr”də yazmış və yaradıblar.

17 yanvar 1559-cu ildə başına tac qoyulan Yelizaveta sonrakı ayda protestant kilsəsini təzədən canlandırdı. O, dəyərini itirən ingilis kilsəsinə yenidən qiymətə mindirdi. Başda Mariya ölkəni katolik məzhəbində saxlamağı vəsiyyəət etsə də, taxta çıxan Yelizaveta İngiltərədə protestantlığı yerləşdirməyə başladı. Radikal katoliklərin təşkilatçıları sui-qəsdən isə, onların arasına düşməyə müvəffəq olan xəfiyyələri saxlamaq xilas oldu.

Büyük tərəfdən, qadınların kilsə təşkilatından ali rəhbəri olmasına etiraz edən Yelizaveta da katoliklərin könlünü almaq üçün onların öksinə, “Kilsə təşkilatının rəhbəri” titulu daşımaqdan daha çox, “İdman” adını daşımağa üstünlük verdi.

Yelizavetanın dini inancı haqqında mübahisələr olmasa da, protestant kilsəsinin təşkilatı etibarlı bir sübut sayıla bilər. Yelizaveta, ürəkdən inanmayan protestant idi. Demək olar ki, hər şeyi qəbul edirdi. Özünə məxsus olan kiçik kilsədə homişə şamlar və xaçlar olmaqla, kilsə musiqisi də onun xoşuna gəlirdi. Böyük tərəfdən, Yelizaveta o günün protestant kilsələrində dəb halına gələn təbii ki, dua mərasimlərinin yerinə ənənəvi üsullara üstünlük verirdi. (“Yelizaveta - Qızıl dövr” adlı filmdə Yelizaveta Tanrı arasında bağlılıq bu prizmadan çox uğurla təsvir edilmiş, öz bədii həllini tapmışdır.)

Kraliçanın xasiyyəti mötədil idi. Dini mövzularda ifratçılıqdan xoşu gəlmirdi və heç bir ingilisin dini fikirləri üzündən əziyyət çəkməsini vermirdi. Ətrafındakı adamların təlqinlə baxmayaraq, katoliklərin də öz ibadətə rahat bir şəkildə yerinə yetirmələrinə yer yaratmışdı. Buna baxmayaraq, iki mərhələndə siyasətdə gərginlik, hakimiyyətin bəzi vaxtlarda katoliklərə qarşı müəyyən dərəcədə sərt tədbirlər görməsinə nəticələnirdi.

Qəlbini məhəbbətə qapadır...

Yelizaveta taxta çıxan kimi, izdivac təklifləri onun üzərinə yağış kimi yağmağa başladı. Ancaq o, bu təkliflərdən heç birini qəbul etmir və izdivacdən siyasət səhnəsində kəskin bir qadın kimi istifadə edirdi. Bəzən özünü izdivaca meyilli kimi göstərərək düşmənlərini yumşaldır və onlarla ittifaqa girir, bəzən də izdivac təklif edənlərdən birinin düşməni ilə nikaha girərək yini işarə edərək təklif müəllifini qorxuya salırdı. Ancaq o qadın idi və həyatında iki dəfə izdivac fikrinə xeyli yaxın olmuşdu. Bir vaxtlar eyni həbsxanada -London Qülləsində- paylaşdığı Lester qrafı **Robert Dadli** Yelizavetanın qəlbini tellərini titrədən birinci kişi olmuşdu. Onlar bir-birini çox tanıyırdılar. Qrafın kraliça Yelizavetanın yeganə məhəbbət olduğunu iddia edən araşdırmaçılar da var. Lakin onların izdivac siyasəti cəhətdən bir faciəyə çevrilə bilərdi. Çünki qraf qadın bir adam idi və kraliça ilə evlənmək üçün öz xanımını öldürməyi barədə şayiələr gəzirdi. Digər tərəfdən, onun İngiltərəyə sığınacağı da şübhəli idi. Nəticədə, dövlətin gələcəyini fikirləşən Yelizaveta qəlbini səsini susdurmaq məcburiyyətində qaldı. Yelizavetanın qəlbinə hakim olmasa da, onun əri olmağa bağlı namizəd isə Fransa taxt-tacının varisi, Alanson hersoqu Frensi

isə izdivac planları da siyasi maneələrlə qarşılaşdı və kraliça yenə tək qalmaq üstün tutdu...

Nikaha girə bilmədiyi üçün Yelizavetanın uşağı da yox idi. Bu isə o demək idi ki, Yelizavetadan sonra İngiltərə başsız qalacaq! Digər tərəfdən, onun uşağı olsa belə, problem həll edilmiş olmayacaqdı. Katoliklərin nəzərində Yelizaveta özü nikahdankənar doğulan bir uşaq idi və onun taxta çıxmağı səhv idi. Onların fikrinə görə əsl kraliça Yelizavetanın bibisinin nəvəsi olan İrlandiya kraliçası Mariya idi. Bir Mariani çarını güclə qurtarmış Yelizaveta bu dəfə başqa bir Mariya ilə qarşılaşmışdı!

Bu dairələr üçün Yelizavetanın qəlbini olub-olmamağının heç bir əhəmiyyəti yox idi. Artıq onlar Mariyanı taxta çıxarmaq üçün hərəkətə keçmişdi. Ancaq bir problem var idi: Mariyanın atası Yelizavetanın nəzarəti altında olan bir yerdə saxlanılırdı. O, İrlandiyanı bir müddət çox pis idarə etmişdi, sonra taxtı oğluna təhvil verərək ölkəni tork etmiş və İngiltərəyə sığınmışdı. Yelizavetadan kömək istəmişdi. Yelizaveta isə həm onu düşmənlərdən, həm də özünü ondan müdafiə etmək üçün taxtdan salınan kraliçanı onun altında saxlayırdı. Mariya təxminən 20 il nəzarət altında yaşadı. Bu müddət ərzində ətrafındakı adamlar onu təlqin edirdilər ki, Mariyanı buraxırsın və beləcə, öz potensial rəqiblərin birini aradan götürsün. Lakin Yelizaveta bu təklifləri qulaq asmadı. Bu vəziyyət, Mariyanı İngiltərə taxtına çıxarmaq məqsədi ilə qatı katoliklər arasında planlaşdırılan Babinqton sui-qəsdində

Mariyanın özünün də əli olduğu aşkara çıxana qədər davam etdi. Yelizavetanın xəfiyyələri bu sui-qəsdin ortasında çıxaran kimi, Foderinqay qəsrində cəlladın qan laxtaları ilə boyanmış baltası Mariyanın başını bədənindən ayırdı. O, ən böyük rəqibini eyni zamanda, bibisinin nəvəsi olan Mariyanın edam fərmanı imzalamışdı.

Ölümdən dönən və dünyaya meydan oxuyan Kraliça

İspaniya kralı Filipp ilə Yelizaveta arasındakı münasibətlər xoş zəmində başlasa da, Yelizavetanın 1560-cı ildə İspaniyanın işğalına qarşı üsyana qalxan protestant hollandiyeləri dəstəkləməsi gərginliyə səbəb oldu və onlar qarşı-qarşıya gəldilər. 1562-ci ildə tutulduğu çiçək xəstəliyi üzündən az qalsın öləcəkdi. Xəstəlikdən sonra üzündə qalan izləri örtmək üçün o dövrdə İngiltərədə çox işlədilən pudradan istifadə edirdi.

1588-ci ildə Yelizaveta ilə Filipp bir-birini bir qaşıq suda boğmağa hazır idilər. Vəziyyəti gərginləşdirən amillərdən biri də Filippin Yelizavetanı izdivaca razı sala bilməməyi idi. Ehtiraslı İspaniya kralı hansı vasitə ilə olursa-olsun, İngiltərədə öz sözünü keçirmək istəyirdi. Bələğət ustası olan Yelizaveta isə bir tərəfdən “yeznəsinin” qatır, digər tərəfdən isə öz əmrindəki Con Houkins və Frank Dreik kimi ünlü dəniz quldurları vasitəsilə İspaniya donanmalarına qarət etdirərək, xəzinəsini doldururdu.

İspaniyalıların “Məchul dünyanın oğrubaşısı” adını verdikləri **Dreik**, Yelizavetanın ən yaxşı cəngavərlərindən biri idi və Filippin onun başını gətirənə böyük pul mükafatı vəd etmişdi. Filippin ömrü də uzun müddətdir ki, İngiltərəni işğal edərək təzədən katolikləşdirməkdən və Yelizavetanı taxtdan salmaqdan dem vururdu. Mariyanın edam edilməsi ona gözlədiyi fürsəti vermişdi. An-

soncunu taxta çıxarmaqdan danışmır, İngiltərəni birbaşa öz iradəsi ilə idarə etmək istəyirdi. Çünki İngiltərədəki hökumət, neçə illərdir ki, kükənin İngiltərənin idarə edilməsinə qarışmaması şərti ilə Mariya ilə Filippin izdivacına icazə vermişdi. Filipp heç vaxt Mariya ilə öz arvadı kimi baxmamışdı. Evlənmək üçün adaya gələn Mariya da yanındakılara “Mən toya yox, səfərə gedirəm” deyəcək qədər hakimiyyət hərisi idi. Onun yeganə arzusu taxta keçməsinə imkan göstərəcəyi bir varis vasitəsilə İngiltərəni Roma-katolik təsir dairəsinə daxil etmək idi...

1568-ci ilin may ayında Kale şəhəri ətrafında nəhəng ispan donanmasını gördülər, onun heybətindən dəhşətə gəldilər. Təxminən 130 gəmidən və 40 min nəfər donanmaçı ilə ibarət bu nəhəng donanma İngiltərəni demək olar ki, örtmüşdü. Filippin bu illərdir dilə gətirdiyi təhdidi, Mariya ilə birlikdə, həyata keçirmişdi. Yelizaveta Mariya ilə əlaqəsində hamı təşvişə düşmüşdü. Kraliça meydanı könhə “yeznəsi”, “döyüşünə” Filippə vermək istəmir, Filippin paltarını geyərək, atını cəbhəyə çıxarmışdı. Tilbridəki ordu hissələrinə əmr verən Filipp çox vaxt zirehli paltarda, atı arxasından onlara bu tarixi müraciəti edirdi:

“Bilməyən ki, zəif və kövrək bir qadınla müharibəyə sahibəm; amma eyni zamanda bir kralın qəlbinə və cəsarətinə sahibəm - bir ingilis kralının!”

Kraliça Yelizaveta qələbəlik qarşısında çıxış etməkdə fitri istedadla malik idi. Xüsusilə, öz dövrünün cəbhədə ispaniyalıları qarşı döyüşə ruhlandırmaq üçün etdiyi çıxış dillər əzbəri olmuşdu. Cəsur çıxışları ilə əsgərlərinə ruh yüksəkliyi verən

bu inadkar kraliça ağıllı taktikası, xüsusi olaraq hazırlanmış gəmi (habelə dənizdə qopan fırtınanın da köməyi) ilə Filippin donanmasını darmadağın etdi. Beləliklə o, bir qadının sadəcə ölkəni deyil, ordunu da idarə edə biləcəyini dost-düşmənə göstərdi! Zərif, kəskin bədənli, kral qəlbli, kral cəsarətli xanım öz sevgilisini -İngiltərəni rumaq üçün şəxsən özü ordunun başına keçdi və heybətli ispan donanmasını darmadağın etdi.

Yelizaveta Osmanlıya güvənirdi!

Kraliçanın ispanlar üzərindəki böyük zəfərinin arxasında uğurlu taktikası, cəsarəti (və demək olar, möcüzəli bir şəkildə ingilislərin köməyinə gələn hava şəraiti) ilə yanaşı, vacib bir amil də idi: qüdrətli Osmanlı dövlətinin dəstəyi! Bəli, bu gün ingilislər mövzudan danışmağı xoşlamasalar da Yelizavetanın kürəyini səpməyi ən böyük təminatlardan biri də Osmanlı dövləti idi.

İspaniya katoliklik vasitəsilə İngiltərə üzərindəki nüfuzunu da itərdirmək istəyirdi. Amma ölkədə protestantlığı möhkəmləndirən şey göstərən Yelizaveta onların başına bəla olmuşdu. Onu hansı lasa aradan götürmək lazım idi: fəqət hansı yolla? Bu, bir o qədər asan məsələ deyildi. Çünki katoliklərə qarşı protestantları dostu yərək bölgədəki balansə nəzarət edən Osmanlı dövləti, Yelizaveta üçün böyük imkanlar açmış və ingilis ticarət gəmilərinin Aralıq dənizindəki türk limanlarına sərbəst girişinə icazə vermişdi.

Topqapı Sarayında imperatorluq taxtında oturan **III Murad**, Yelizavetanı aradan götürmək istəyən Filippin Osmanlı dövləti ilə münasibətlər qurmaq söylərini yaxşı qarşılamırdı. İngiltərənin Osmanlı dövlətindəki ilk səfiri olan **Uilyam Harborn** məhz bu məqsədlə 26 mart 1583-cü ildə İstanbula gələrək işə başlamışdı. Osmanlı dövləti aldığı kömək müqabilində Yelizaveta da boş dayanmır, padşahanın xüsusi sərəncamı **Nurbanu Sultani**, xanımı **Safiyyə Sultani**, xocası **Səadəddin Qasım Paşa** kimi sərkərdələri hədiyyə yağışına tuturdu. Digər tərəfdən Osmanlı padşahı III Murada yazdığı məktublarda katolikləri "İspaniya

qadını" kimi təqdim edir, protestantlıqda isə müsəlmanlıqda olduğu kimi Allahın tapınmağın qadağan edildiyindən danışaraq, padşahın İspaniya qadını qazanmağa çalışırdı. III Muradın cavab məktubu Yelizavetanın kürəyini sakitləşdirirdi:

"Osmanlı Sizi dəstəkləyir, artıq narahat olmayın" - padşah öz məktubunda belə deyirdi.

Şübhəsiz deyil ki, Yelizaveta La-Manşda İspaniya donanmasını darmadağın edəndə, Osmanlı donanması da Şərqi dənizdə İspaniya donanmasını darmadağın etməyi hədəfə alaraq başını qatmış və kraliçanın kürəyini yüngülləşdirmişdi.

Ölkəsinin məhəbbəti ilə dostluq qəlb...

Yelizavetanın öz ölkəsinə sədaqəti, dövlətinin əvvəlki üzvlərindən heç birinə müqayisəyə gəlməyəcək dərəcədə sadiq idi. Siyasi şüuru çox inkişaf etmiş qadın olaraq onun Ser Uilyam Sesil kimi müdrik və Frensis Uolsinqem kimi məşvərətçisi öz yanında saxlaması, məşvərətçilərinin fikirlərini qəbul etmədiyi fikirlərini həyata keçirmək üçün ısrar etmirdi. Buna baxmayaraq hələ qəddarlıq nümayiş etdirdiyi qadın deyil, qəddarlıq etmədiyi qadın idi. Məşvərətçiləri qəbul etmədiyi fikirlərini həyata keçirmək üçün ısrar etmirdi. Buna baxmayaraq hələ qəddarlıq nümayiş etdirdiyi qadın deyil, qəddarlıq etmədiyi qadın idi. Məşvərətçiləri qəbul etmədiyi fikirlərini həyata keçirmək üçün ısrar etmirdi. Buna baxmayaraq hələ qəddarlıq nümayiş etdirdiyi qadın deyil, qəddarlıq etmədiyi qadın idi.

Qəddarlıq etmədiyi qadın deyil, qəddarlıq etmədiyi qadın idi. Məşvərətçiləri qəbul etmədiyi fikirlərini həyata keçirmək üçün ısrar etmirdi. Buna baxmayaraq hələ qəddarlıq nümayiş etdirdiyi qadın deyil, qəddarlıq etmədiyi qadın idi.

1558-ci ildə İngiltərə məzhəb davaları üzündən taqətini itirmiş, xalqa baya çevrilmiş bir ölkə idi. 24 mart 1603-cü ildə - onun çətinlik və barizə içində keçən ömrü başa çatanda isə İngiltərə dünyanın ən və güclü dövlətlərindən birinə çevrilmişdi. Onun maraqlı xarakter və özəllikləri vardı. Tabeliyindəki adamlarla şəxsən özü üz-üzə görüşməyə üstünlük verir və onları ruhlandırır. Bu özəlliyinə görə ingilislər ona **"ictimai əlaqələr sahəsində ilk peşəkar mütəxəssis"** deyirlər.

"Qızıl dövr"

Yelizavetanın dövründə İngiltərə yaxşı təşkil edilmiş güclü mərkəzi hakimiyyətə kumət bərqərar oldu. İqtisadi sahədə Amerika ilə hələ təzə-təzə qurulan ticarət əlaqələri öz bəhrəsini verməyə başladı.

Yelizavetanın tətbiq etdiyi "qənaət siyasəti" sayəsində maliyyə sahəsində nizam-intizam yaradıldı və Yelizavetadan öncəki hakimiyyətlərin borcları ödəndikdən sonra büdcədə əlavə vəsait əmələ gəlirdi. Eyni dövrdə Avropanın ilk sərmayə bazarlarından biri olan London borsası açıldı. Bu, maliyyə siyasətinin çağdaşlaşdırılması istiqamətində atılan böyük bir addım idi. Yelizaveta vergiləri azaltmaqla iqtisadiyyatı canlandırmışdı. Gəlirlərin paylaşdırılmasında bözi ehtiyatlar olsa da, onun dövründə İngiltərə iqtisadiyyatı övri dövlətlərlə müqayisədə xeyli inkişaf etmişdi.

Yelizavetanın dövründə işgəncə mövzusunda da yeni tənzimlər həyata keçirilmişdi. Məhkumlara işgəncə verilməsi xeyli məhdudlaşdırılmış və ancaq vətən xainlərinə işgəncə etməyə icazə verilmişdi. O dövrdə tez-tez müşahidə olunan "cadugərlərin yandırılması" mərasimləri də xeyli azalmışdı. Əlbəttə, qadınların İngiltərədə əldə etdikləri hüquqlar, yandırılmaqdan xilas olmaqla məhdudlaşmış. Yelizaveta dövrünün qadınları, mədəni hüquqlar baxımından da Avropa qitəsindəki həmcinslərindən xeyli irəlində idilər.

Yelizaveta dövrünün İngiltərəsində - **Tomas Diqqes** və **Tomas Harriot** kimi ünlü astronomlar öz əsərləriylə kainatın sirlərini

ərkən çalışırdılar. **Uilyam Gilbert**, maqnitizm sahəsində cığır açan "Maqnit"i qələmə almışdı. Özəlliklə, kartoqrafiya sahəsində böyük inkişaf nəzərə çarpırdı. Bütün bu elmi inkişafın əsasında isə dənizçilərin dənizçilikdə əldə etdikləri uğurlar dayanırdı. Yelizavetanın əmri ilə dənizçilərdən **Ser Frensis Dreyk**, dünyanın ətrafında dövrə vuran, başqa bir dənizçi **Martin Frobişer** isə qütbə gedib çıxmışdı. Dənizçilərin Quzey Amerikada ilk dəfə məskən salmağı da bu dövrə təəssüf ki, aid deyil...

Yelizavetanın "Qızıl dövr"ündə cücərən elmi fəaliyyət, yüz il sonra İsaak Nyuton kimi tarixi dəyişdirən alimlərin meydana çıxması ilə əlaqələndirə bilərik və "Kral Cəmiyyəti" (The Royal Society) altında təşkilatlaşan elmi fəaliyyət öz zirvəsinə çatacaqdı.

Kraliça ölkəni uzun illər təkbaşına idarə etdikdən sonra - 1603-cü ildə dünyasını dəyişdi. Ölüm döşəyində kraliçanın əlində Robert Kraliçanın bir zamanlar ona yazdığı sevgi məktubunun olduğu rəvayət edilir. Həyatını, sözün əsl mənasında, ölkəsinin inkişafına sərf etmiş, dövləti qüdrətli bir imperiyaya çevirmiş Kraliça I Yelizaveta öz dövrü üçün dünyəvi tarixinə qızıl hərflərlə yazmış böyük bir LİDER, bir QA-... idi. O, öz həyatı, fəaliyyəti ilə qadınlar üçün o qədər də xoş olma-

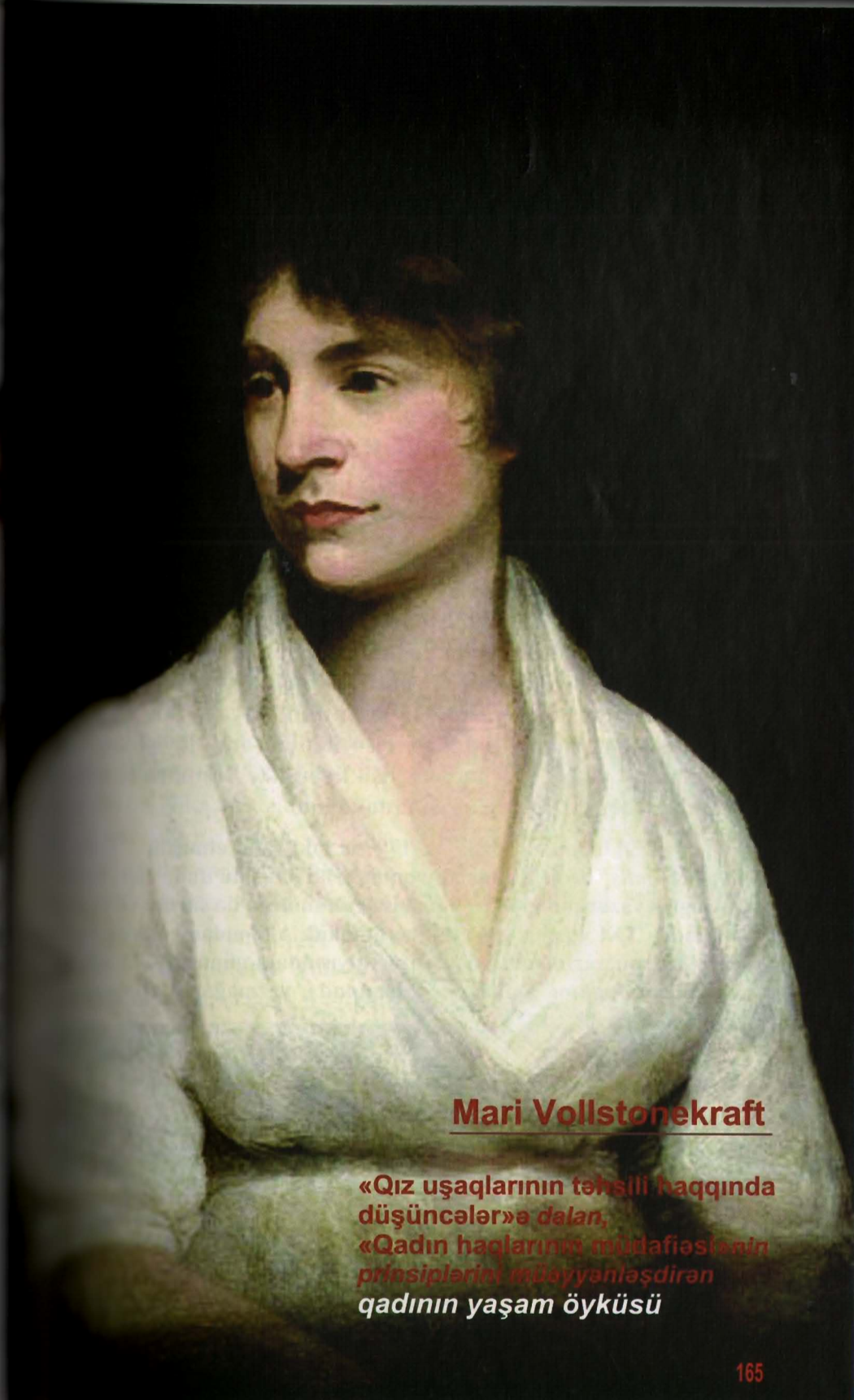

yan bir dövrdə, 4 əsr əvvəl hər kəsə sübut etdi ki, zün əsl mənasında, qadınlar kişilərdən heç də Zəif deyillər. O, düşüncələrdə, baxışlarda inqilab etdi. BÖYÜK QADINLARDAN biridir və TARİX kimi bəylik günkü və gələcək nəsillər də onu unutmayacaq, dəfələrlə xatırlayacaq və öyrənəcək.

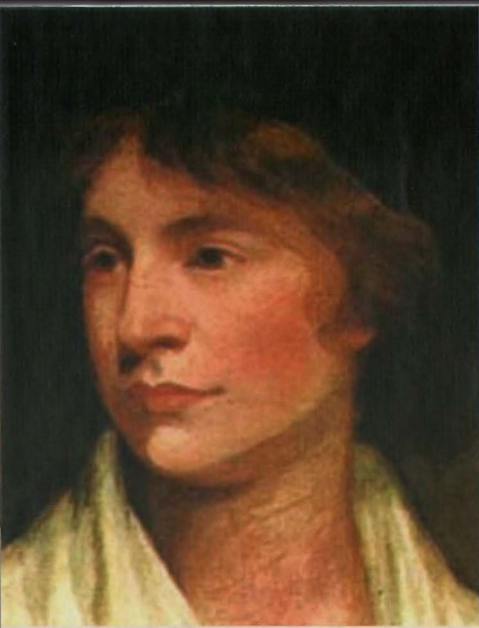

...Heç kimlə nikaha girmədiyi üçün ona "Bakirə kraliçə" ləqəbi verildi. 45 il hakimiyyətdə qalan kraliçanın vəliəhd təyinatı dəyişən zaman Tüdorlar sülaləsinin hakimiyyəti başa çatdı və taxta başqa sülalədən olan I Yakov çıxdı. Sanki Tüdorlar ən güclü kralı (kraliçanı) təbii bir seçimlə öz sülalə hakimiyyətlərinin sonuna saxlamış və özlərindən sonrakı kralı "əyər-əskikləri düzəldilmiş" ölkə qoymuşdular...

Mari Vollstonekraft

«Qız uşaqlarının təhsili haqqında düşüncələr»ə dalan, «Qadın haqlarının müdafiəsinin prinsiplərini müəyyənləşdirən qadının yaşam öyküsü»

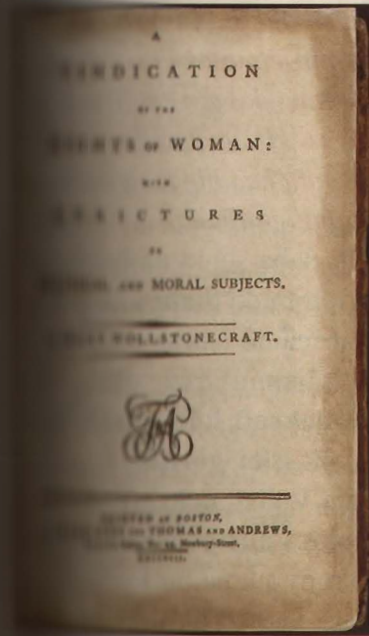
"Heç kimsə pisi pis olduğu ilə seçmir, yaxşını, xoşbəxtliyi aradı düşür bu yanlışa..."

Mari VOLLSTONECRAFT

- Britaniya yazıçısı, filosof və qadın haqları müdafiəçisi **Mari Vollstonekraft** (Mary Wollstonecraft) - **27 aprel 1759-cu ildə** Londonun paytaxtı Londonda doğulub. O, çox qısa ömrü ərzində bir sıra əsərlər, o cümlədən **"Fransız inqilabının tarixi"**ni, uşaqlar üçün kitabları və məqalələr yazdı. Onun bütün dünyaya ün salan əsəri **"Qadın Haqlarının Müdafiəsi"** isə inqilabi bir dəyişikliyi təbliğləyən bir manifesti oldu. - **Düşüncə dəyişikliyin... Bununla o, dünya feminist hərəkatının da əsasını qoydu.**

- O, cəmi 38 il ömür sürmüş və 1797-ci ildə vəfat etmişdir. **"Cəmi 38 il ömür sürmüş"** dedik - amma bu onun fiziki ömrünü ifadə edir, təbii ki, bütün ingilis yazarının mənəvi ömrü isə günümüzdə də sürür. - Əksinə, indi - XXI yüzilin 11-ci ilində, dumanlı Albiondan çox-çox uzaqda, Abşeron yarımadasında, Xəzər kıyısındaki günəşli Bakı şəhərində bizim onun adını anmağımız, haqqında yazmağımız (başqa) bir şərhləyə bilərdi?!

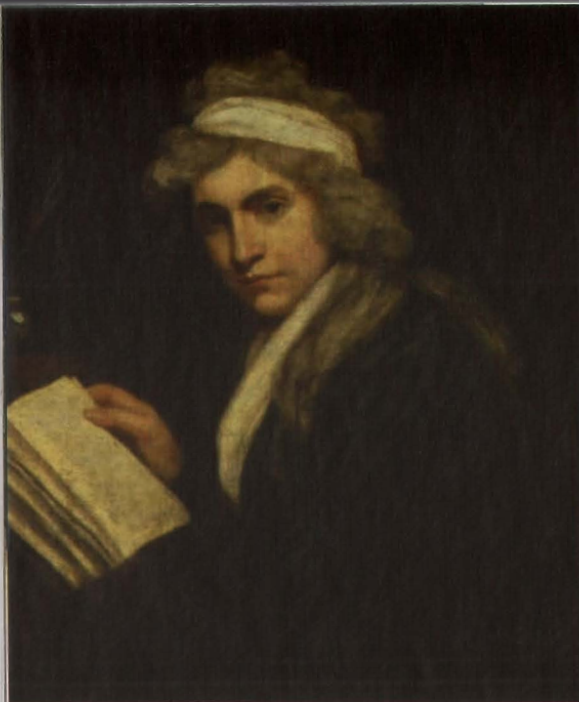
Feminizm, yəni qadın və kişi arasında mütləq bərabərliyi önərən ideologiya, tarixsəl olaraq üç dalğa ilə açıqlanır. Bu üç dalğa, xronoloji (tarixsəl düzümlü) olaraq gerçəkləş-

mişdir. Ancaq bu üç dalğa, eyni zamanda, praktik və ideoloji fərqliliklər göstərir. Özəlliklə, 2-ci və 3-cü dalğa feministlər, eyləmlilikləri (eyləm: davranış, əməl), topluma müdaxilələri və fikiri fərqlilikləriylə feminist hərəkatı içində fərqlənirlər. Tarixsəl olaraq 1-ci dalğadan çox öncə, ilk feminist olaraq bilinən **Mari Vollstonekraft**, ilk dəfə 18-ci yüzillikdə qadın-kişi bərabərliyi ilə bağlı yazmağa başladı. Fransa inqilabından təsirlənən və ilham alan Mari Vollstonekraft 1792-ci ildə yazdığı **"Qadın Haqlarının Müdafiəsi"** (*"Vindication of the Rights of Women"*) ilə həm Rosonun doktrinasına qarşı tezislər irəli sürdü həm də bir çox inqilabi tələblər irəli

çıxdı. Kitabda yazar qızlarla bərabər təhsil alma imkanı onları bərabərliyə gətirəcək bütün burjuva qadınların ev işinə məhkum olduğunu, Rosonun dediyi kimi qadınların təhsilinin gərəyi deyildi. Mari Vollstonekraftın o illərdə bəhs etdiyi qadınların yenidən gündəmə gəlməsi onun ömrü sonra gerçəkləşdi. Mari Vollstonekraft indilikdə bütün qadınların mənimsədiyi bu sözün tələffüz edirdi: **"Artıq qadınların yaşam şəkillərində bir dəyişiklik gerçəkləşdirmənin zamanıdır. Qadınlara itirdikləri qürurunu geri qaytarmaq və insan sivilizasiyasının bir parçası olaraq dünyanın**

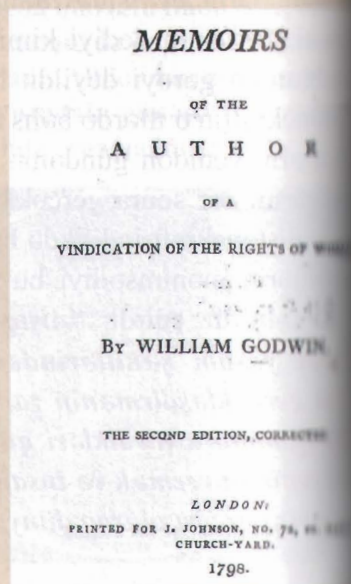

dəyişdirilməsində iştirak etməməsi rini təmin etmək üçün çalışmış, durmadan davam etdirməli. *Qadın və kişi arasında, cinslər arasında heç bir fərq qalmıyana qədər mübarizə!..*” Vollstonekraft, daha sonra da həm qadın haqları həm də digər müxalif fərkətlər içində iştirak etdi. Bir xüsusən xucu işçisinin qızı olan **Mari Vollstonekraft** hüquq sahəsində böyük işlər gördü.

Mari Vollstonekraft altı uşaqlı bir ailənin ikinci övladı idi. Atası **Edvard John Vollstonekraft** öncə xuculuq, daha sonra isə əkinçiliklə məşğul olmuş amma bu fəaliyyətlər hələrinin heç birində uğur qazana bilməmiş vəcsiz bir adamdı. Vollstonekraft yaramaz vərdişlərə aludə idi və nəhayətdə alkaqola sürməmişdi. Ana, **Elizabeth Vollstonekraft** öz ərinə qul, kölə olanların övladı ləsi və ən birincilərindən idi. Bir sözlə, maddi cəhətdən ağır vəziyyətdə yaşayan Vollstonecraftlar ailəsi tez-tez ünvan dəyişdirən, budaqdan-budağa qonan bir ailə tipinə aiddi. Atası çox içir və anasını döyürdü. Yeni mədə dövərində Mari həmişə anasının yataq otağının qapısı yaxınlığında yatardı ki, atası onu döyəndə müdafiə edə bilsin.

Özünü ana və atası tərəfindən geri plana itələmiş hiss edən Marinin gələcək əri və bioqrafı **Villiam Qodvin** *“Mari daha uşaqkən çox kinliyi”* deyir. Ona evdarlıq vəzifələri çox erkən yaşda yüklənmişdi. Qardaşı **Nedin** məktəbə getməsinə izin verilərkən, Mari ev işlərinə yardımçı olmaq və ailənin ondan kiçik övladlarına baxmaq məcburiyyətində qalmışdı.

Təhsilli bir məsumiyyət...

18-ci əsr Londonunda qız uşaqları məktəbə göndərilmirdi. Buna görə təhsilə-yazmağı məktəbdən kənarda - yaşlı bir insandan öyrənən Məsumiyyət vaxtlar qız uşaqlarının dolanısaçaqlarını təmin etmək üçün *təhsilə qədər pul sayılan evlənməyə müsbət yanaşmadığı səbəbindən evdən çıxırdılar.*

Bu vaxtda, qəhrəmanımızın və onun dövrünün təhsil, məslək seçimi məsələləri ilə bağlı daha bir neçə kəlimə deməyə ehtiyac duyuruq. O vaxtda - XVIII yüzilin həftəlik dərgilərindən olan *“Tatler”*, Mari və onunla eyni çağdaşlarının necə təhsillənməsinin lazım olduğu mövzusunda belə dilə gətirirdi: *“Onların bilgisi sadəcə təhsilli bir məsumiyyət...”*

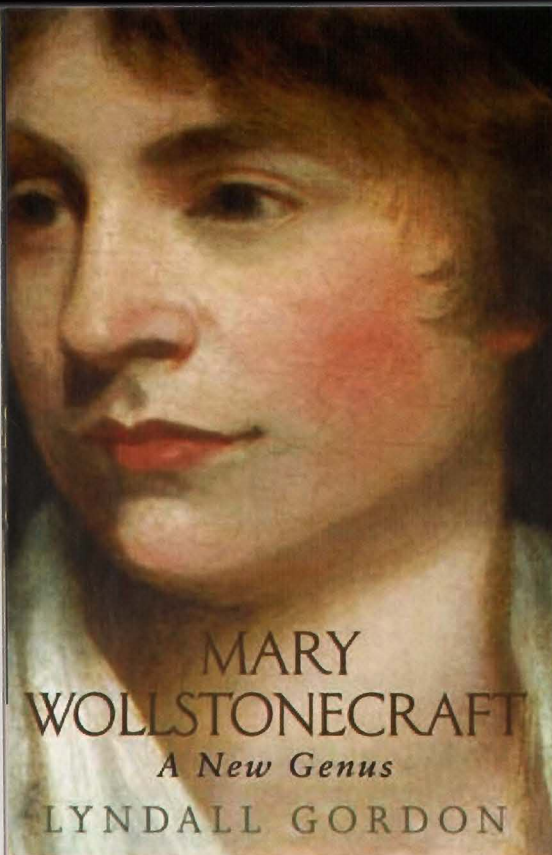
Qadınların təhsili dövlət tərəfindən ən kiçik bir şəkildə belə dəstəklənirdi. Or tapıncayadək dərs keçərək pul qazanmaq yolunu seçmək məcburiyyətində qalan tək-tük yoxsul qadınlar. Öyünə-öyünə *“Bu məktəbdə qadınlar üçün dərs verilir və istəyənlər (yataqxanada qalmaqla) özlərini bilirlər”* şəklində elan verən məktəblər də mövcud idi amma onlardan bir *“amma”*sı vardı - yarıyaşlı qadınlar, bir neçə zərif rəqs hələki pianonun ilk bilgiləri xaricində qadınlara bu məktəblərdə də təhsil verilmirdi. Əvəzində, qızlara, onları xarici görünüşləriylə necə təqdim etmək, bir xanıməfəndi olmaları gətirən tədrisə diqqət daha önəmli görünürdü. Bu özlə məktəblərdə...

Bu vaxtda vurğuladığımız kimi, ailəsi təhsil keçmişdi olduğundan da qadınların təhsilə ehtiyacı hiss etdiyindən idi ki, evi

THOUGHTS ON THE EDUCATION OF DAUGHTERS.

THE NURSERY.

AS I conceive it to be the duty of every rational creature to attend to its offspring, I am sorry to observe, that reason and duty together have not so powerful an influence over

tərk etmişdi. Təkbaşına olacağı, bəst düşünə biləcəyi bir yer - özünə aid bir otağı olmasını istəyirdi. O - böyük arzulu, dar imkanlı Mari Sadəcə dolanışacağını təmin etmək üçün evlənmək onun dünyabaxışına yaraşmırdı, təbii - bu, onun arzusu, hissi-həyəcanı ilə daban-dabana diyyət təşkil edirdi!

Tam bu sırada, Mari Fanni ilə bir qızla tanış olmuşdu. Mari on yaşına girmişdi və özündən iki böyük olan Fanniylə daha yaxın, duqca, bir dost kimi, bacı kimi, dan-könüldən aşiq oldu ona. Onların ömürləri boyu ən yaxın rəfiqə olmaq qaldılar. Canıyanar rəfiqə olan Mari Fanni ilə ortaqlaşa ev tutub, birlikdə

yaşamaq, ondan da çətin həyat sürən, amma irəligörüşlü Fanninin dəstəyini da təmin etmək istəyirdi. Beləcə, özünə bir babat iş axtarırdı. Müəyyən müddət sonra axtardığını buldu və yaşlı, varlı bir xanımın xidməti oldu. Bu, onun iqtisadi özgürlüyə ilk addımını atması anlamına gəlirdi...

* * *

Mari o zamanlar qadınlara açıq olan məslək ya da məşğuliyyətlər demək olar, hamısına əl atdı: varlı adamlara çeşidli səyahət və tədris (ödənişli) yoldaşlıq etmə, mürəbbiyəlik, müəlliməlik, məktəb müdiriyyəti, cəmiyyətşünaslıq (toplumsal tənqidçilik) və roman yazarlığı.

Uşaq baxıcısı olduğu dövəmdə yazdığı *"Mari"* adlı povest və *"Uşaqlarının təhsili"* adlı əsəri dönmənin ünlü nəşr evi *"Fleet - Street"* rəfindən nəşr olundu. Nəşir **Joseph Johnson**, fikirlərindən və özünə anlayışından təsirləndiyi Vollstonekraftı nəşr evində redaktor olaraq götürdü. (Öz-özünə fransızca, almanca və italyanca öyrənən Vollstonekraft, redaktorluq işi ilə yanaşı (demək olar, əsasən) tərcüməçiliklə məşğul olurdu.)

"Bir azcığ səbr et, yaxında hər şey keçər"

1781-ci ilin sonbaharında Mari evə geri çağırıldı. Anası ağır xəstəlikdən ailənin ən böyük qızı olaraq ona baxılmasını öz üzərinə götürməyi Marinin alternativsiz olaraq seçməli, qəbul etməli olduğu bir işidi.

"Bir azcığ səbr et, yaxında hər şey keçər" cümləsi Marinin anasından Mariyə son sözlərdir...! Mari bu sözləri qadın yaşamının tam bir simvolumu dəyərlandırdı. Özgürlük, fərdi özgürlük sadəcə kişi xeylaqları deyildi, o günün gerçəkliyində...

Mari bu gerçəkliyi qohum-əqraba və yaxın çevrələrdə, hər yerdə, yaşayır. Anası, öz ömrünü ərinin aşağılamalarına qatlanaraq yaşayırdı. Səbr buna *"yaşamaq"* demək olardısı... Fanninin ata-anasının evində də durum eyniydi. Marinin, gənc yaşda evlənilib daha yeni ana olmağı isə depressiya keçirmişdi. Və bütün bu və digər acı həyat müqəddərlərini ümumiləşdirərək, *"Qadınlar düzənli şəkildə sıfıra endirilməsinə"* gəlmişdi Mari Vollstonekraft... Amma o, bu cür düşüncəyə bəslənib geniş şəkildə ifadə etməyə hələ hazır deyildi.

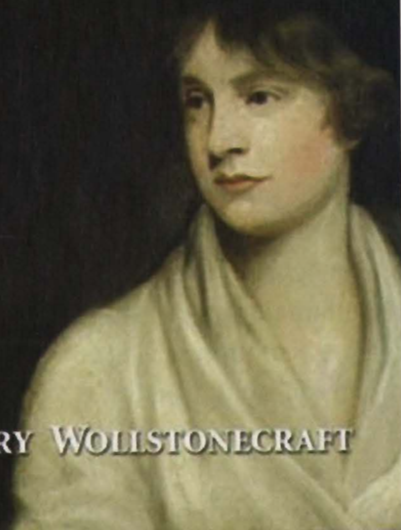
Mari bu arada evdən ikinci dəfə ayrılaraq, bir qaçış gerçəkləşdirdi. Elizanı başqa bir adla, özü ilə birlikdə Londona səyahət etməyə gələn Mari, daha sonra, *"Eliza, yolçuluq sırasında sinirdən evlilikdən gəmilib dururdu"* deyər anlamırdı bu qaçışı. İki bacı bir otele gələn Fanni ilə bir məktəb açmağı qərarlaşdırdılar. Bioqrafının yazdığı (məktəb sualda olduğu) kimi - *"Dolanışıklarını "namuslu şəkildə" yaşamaq üçün necə təmin edə bilərdilər?!"*

"Namuslu şəkildə" yaşamaq yaxşıdır amma bu üç xanım qurduqları məktəblə gerçək xoşbəxtliyə yetə bilmədilər. Eliza ərinə və uşağına tərk etmək üçün davamlı olaraq öz üzərində suçluluq duymaqdaydı; Mari müqəddəs məsləhətini çox da sevmirdi; Fanni isə... Fanni aşiq olmuşdu. Və Mari onun ardınca evlənilib Lissabona köçdü.

"Nə saydığını say, gör fəlak nə sayır?!" - deyib atalar. - Marinin ən yaxın dostu olan Fanni, ilk körpəsini doğarkən öldü. Və Mari heç düşünmədən, pulsuz-parasız, ona baxmaq üçün Portuqaliyaya getdi. Geri qayıtdıqda üç qadının qurduğu məktəb o qədər geriləmişdi ki, artıq davam etdirmək mümkün idi.

Beləliklə, Mari özü və bacısı üçün mürəbbiyəlik aramağa başladı. Bir

A Vindication of the Rights of Woman

MARY WOLLSTONECRAFT

illiyinə İrlandiyada Lord Kinqsdeyə birinin evinə getdi. Yaxı bundan sonra nə olacaqdı? - Nə özünə tam aydın olmasa da o, gələcək haqqında düşünür, mürəbbiyyətin üçün keçici bir iş olduğunu bilirdi.

...Mari Vollstonekraft üçün bu iş yirmi səkkizində başladı.

Qəhrəmanımız - Mari Vollstonekraft... yazmaqla, zehni çalışmayla özünü özgürlüyünü yaratmaq istəyirdi.

Kinqsborqlarda mürəbbiyyəlik etdikən Mari, (yuxarıda vurğuladığımız kimi) elə öz adını daşıyan ("Mari" vest yazmışdı. Buna bağlı olaraq belə bir şərh verirdi: *"Mənim pəncərəm əvvəlki ədalətə belə təsiri (yəni)*

olmaqla kifayətlənməyən, düşüncə gücünə sahib az sayda seçilmiş qadın arasına girmiş bir qadının varlığını göstərməlidir!" Onun bu açıqlaması belə yaşadığı zamanda Mari Vollstonekraftın yepyeni bir qadın olduğunu (şəkilləndirdiyini) göstərir. İkinci kiçik kitabı *"Qız uşaqların təhsili"* də, birincisi kimi, ünlü "Fleet-Street" yayıncısı Joseph Johnson tərəfindən yayımlandı. (Johnson, Marini ilk gördüyü andan etibarən Mariyə heyran olmuşdu. Hər halda Marinin ələ-ovuca sığmayan özgürlük və şüurundan təsirlənməsi ilə şərtlənirdi onun bu heyranlığı...)

Mari 1790-cı ildə birdən-birə ünə qovuşdu. Tarixi Fransız inqilabı əleyhinə çıxışları (mövqeyi) ilə tanınmış fəlsəfəçi və siyasətçi Edmond Burkeyə qarşı *"İnsan haqlarının qorunması"* başlıqlı yazı yayımladı. Mari, bir olay yaratmış oldu.

O, iki il sonra (1792-ci ildə) fransız dövlət adamı Talleyrande tərəfindən etdiyi *"Qadın haqlarının müdafiəsi"* adlı kitabını nəşr etdirdi. Alimlər arasında yazdığı bu kitabında Mari, İnsan Haqları Bildirgəsini əsas alaraq, qadınların görüş və düşüncələriylə fransız inqilabının vəzifə və məqsədinə sığdırılmadığını göstərirdi.

Təqin ən şəfqətli şəkli...

Mürəkkəblik, hiddət, heyranlıq!.. - Mari Vollstonecraft *"hər kəsə məlumdur"* dir!..

İnqilabı sırasında Mari Vollstonekraft İngiltərədə daha artıq məşhurlaşdı. 1793-cü ildə Parisə getdi. Orada (sistemli şəkildə) yaradıcılıqla məşğul olmaq və İsveçrəli, evli rəssam Johann Heinriç Füssliyə duyulan sevgi unutmaq istədi. Parisdə Amerikalı kapitan Gilbert İmley ilə tanış oldu. İmleyin yazarlığı da vardı.

Thames haqqında (bizdən daha öncə) yazılanlarda oxuyuruq: "O siyahıda müasir yaşların ortalarında, heyranlıq duyulan ünlü bir qadın idi. Onun uşaqlıqda olduğu kimi sevgiyə elə həsrətli ki..! İmley onun ilk uşağının atası oldu amma evlənmə bilmədilər. Hamiləliyi siyahıda və qızı Fanninin doğumundan sonra Gilbert İmleyə bir sürü məktubu yazdı. O isə çox nadir cavablandırardı bunları. Mari-İmleyin yazdığı son məktubda da açıqca ifadə etdiyi kimi, çoxdan yerli həyata qonmuşdu..."

İmleyin evliliyə sahib olmadan bir uşaq anası olan Mari Vollstonekraft, həmişə qorxu və ohval-ruhiyyə ilə, məhzun bir ovqatla Londona geri döndü. Onun bütün cəsarətini itirmiş kimiydi və sanki artıq yaşamaq istəməmişdi. Həyatda başladığı hər şeyin başarsızlıqla sonuçlandığını düşünürdü Mari. Və... bu düşüncələrin bəxş etdiyi aşırı təsirlə *Thames* çayına qoşulmaqdan son dəqiqədə qurtarıldı - o, hər şeyə yenidən başlamaq istəyirdi...

İmleyin əvvəlki nasiri vasitəsiylə tanıdığı bir adam ilgilənməkdəydi onunla. William Qodvin adlı bu özünəözgü insan, bir keşş kimi yaşamaqda, eyni zamanda, yazan qələmə sahib; düşüncən və zamanın yaşam problemləri ilə məşğul biriydi. Villiam dönəmin ən çox satılan kitablarından olan *"İnsan Ədalət"* in yazarı idi.

İmleyin dərin bir dostluqdan eşqə dönüşən ilişkisini belə ifadə edir: *"Mənimizə ilgi duyduq, Mari mənim üçün eşqin ən şəfqətli şəklidir. Hər iki tərəfdə də eyni ölçüdə böyüdü. Açıqlamaq zamanı gələndə, hər iki tərəf üçün də dilə gətiriləcək bir şey qalmamışdı..."* Mari yenidən hamilə qalınca, Villiam Qodvinlə münasibətlərini rəsmi

evliliyə çevirdi. Əslində ikisi də evliliyə qarşı idi. Marinin evliliyə qatıldığı zatən bilinməkdəydi. Qodvin də yazılı və sözlü olaraq durmuş bu tərz birlikdə yaşamağa qarşı olduğunu açıqlamaqda idi. Fəqət Mari azından ikinci uşağına ictimai məsruuiyyətini vermək istəməsi səbəbi ilə öz köhnə andını pozdu...

...Hamiləlik sırasında iki kitab üzərində birdən çalışmaqda idi: *"Qadının durumu"* və bir uşaq kitabı. Hər iki kitab da yarım qaldı... Öz qələmi hesabına artıq ünlü bir isim olan **Mari Vollstonekraft**, **Villiam Qodvinlə** evliliyinin 4-cü ilində - otuz səkkiz yaşında ikən həyata əlvida dedi... (Bundan on gün öncə isə ikinci qızı (*"Frankenstein"*nin yazarı *Mari Shelly*) doğulmuşdu.)

"Qadının üfününü genişləndirərək onun aqlını gücləndirin; o zaman kor-koranə itaət sona çatacaqdır; ancaq iqtidar hər zaman kor-koranə itaətə ehtiyac duyduğundandır ki, zorbarlar və pərdə düşkünləri qadını qaranlıqda tutmağa çalışırlar; çünki bunların birincisinin tək istədiyi bir kölədir, ikincisinin istədiyi isə əlinə keçəcəyi bir oyuncaq..."

Daha öncə də belə düşünən bir çox qadın olmuşdu lakin *Qadın haqlarının müdafiəsində* bu qədər açıq və birbaşa şəkildə, yüksək səslə fikir söyləmə cəsarətini ilk dəfə Vollstonekraft göstərmişdir.

İngilis yazarın kitablarının adını çəkəsi olsaq, ilk növbədə, *"Qadınların təhsili haqqında düşüncələr"*, *"Qadın haqlarının müdafiəsi"*, *"Fransız inqilabı haqqında tarixi və əxlaqi görüşlər"*i kimi ünlü kitablarını ilk növbədə qeyd etməliyik.

1798-ci ildə, Mari Vollstonekraftın ölümündən bir il sonra *Amos* Charles Blockden Brovn, Vollstonekraftın təsiri ilə qələmə aldığı *Qadınların durumunun düzəldilməsinə xidmət edən*) məqaləsini yayınladı.

Qadın sözü:

"Qadınları ağıllı və özgür vətəndaşlara çevirməli!.."

Mari Vollstonekraft 38 il sürən qısa ömrünə rəğmən, XVIII yüzilin "təhsil hakimiyyəti"nin fəlsəfəsi sahəsində yazdıqlarıyla, özündən sonrakı nəsilləri (qadın haqları mövzusunda) dərinlən təsirləndirən mütəfəkkir. Qədimlərdən 219 il öncə yayımlanan *"Qadın haqlarının müdafiəsi"* (1792) isə Vollstonekraftın ən təməl əsəri - daşdığı mövzuya görə "qadın əsəri"dir.

Mari qadının ikinci sinif sayılmasına gərəkcə göstərilən bütün təməl əsasları yerindən oynatmışdı. Məsələn, o, belə deyirdi: **"Qadının kişi kimi yaradılmış olduğu hakim görüş, hər halda, Musanın şeirsəl anlatılardan gəlir. Bu mövzuda yaxşıca düşünən biri, Həvvanın Adəmin qəbulundan yaradıldığı əfsanəsini sözbə söz qəbul etməz. Kişilərin qadın zamanlardan bəri qadınları boyunduruq altına almağa çalışması olduğu və bütün canlıların onların zövq və əyləncələri üçün yaradılmış olduqları tezisi bütünlüklə keçərsizdir."**

"Qadın uşaqlarının təhsili" kitabını xatırladan *Mari*, hiddətlə söyləyirdi: **"Qadın, özəlklilə qız uşağı bir an olsun öz halına buraxılmaz, beləcə təhsilə salınır, sonra da bu asılılığa "qadın təbiəti" deyilir"**.

Mari, oğlan uşaqlarına verilən təhsilin eynisini qız uşaqları üçün də istəyirdi: **"Bizim də oğlanlar kimi bənzəri vücut hərəkətləri etməmizə (qadın təbiəsinə) izin verilsin; özü də yalnız uşaqlıq dönmində də təhsil illərimizdə də. Buraxsınlar, bu sayədə bizim vücutumuz da qadın kimi inkişaf etsin. Beləcə əldə edəcəyimiz təcrübə ilə kişinin təhsil dönməsinin hansı ölçülər içində qaldığını da görmüş olarıq."**

Mari Vollstonekraft öz təcrübələrindən bunu da bilməkdəydi ki: **"Qadın əldə edə biləcəyi çox az saydakı məsləyin hamısı ev işləriylə məşğul olur."**

Mari əlavə edirdi: **"... Qadınlar əzəclilik təhsili görə bildikləri və eyni şəraitdə kişilərlə ola bildikləri kimi həkim də ola bilərlər... Qadınlar siyasi və elmi təhsil görərək elmi həyatda iştiraklarını ən geniş tabanlara çatdırmaq istəyirlər."**

Mari sıx-sıx, *“nə kişinin nifrətini qazanmaq nə də qadın-kişi ilişkisini pozmaq”* məqsədində olmadığını söyləyirdi. Fəqət öz yamada şahid olduğu ilişkılə bənzər qadın-kişi münasibətlərinə (buna “münasibətsizlik” də demək olar) qəddir. - Qadın kişinin “həyat yoldaşı” olmalıdır. - Mari bu ləcəkdə görmək istədiyi

buydu: *“Əgər qadın təhsillə kişinin həyat yoldaşı olmağa yönəlməzsə, onun bilgi və əxlaq yönündən irəliləməsi (tərəqqisi) gecikir. Gerçək hər kəsin gerçəyi olmalıdır, yoxsa qadının toplumda siri zəif qalacaq...”*

...Mari kitabının sonuna doğru fikirlərini bu cümlələrlə özətləyir: *“Buradan çıxardığım sonuc qayət açıqdır. - Qadınları ağıllı, özünəməxsus tənəidlərə çevirməli!.. Bax, o zaman qadınlar yaxşı bir həyat yoldaşı ana olarlar. Kişilərin ərlik və atalıq vəzifələrini yaddan çıxarmamış şərtilə.”*

Sürxli Berta Rahm 1975-ci ildə Mari Vollstonekraftın *“Qadın haqlarının müdafiəsi”* kitabını yayınladı. Berta Rahm kitabın “ön söz”ündə yazırdı: *“Onu oxuyanda mən dən öncə o qədər qadının bu öncüyə nə üçün heyranlıq duyduğunu (və ya özlərindən bu sualı soruşduqlarını) anlamadım: Nə üçün biz hələ daha irəli bir mərhələdə deyilik?!”*

**AVROPANIN NƏNƏSİ
KRALİÇA VİKTORİYA**

**İlk dəfə ağ gəlinlik geyən,
əri ölünce də ömrünün sonunadək
qara geyən kraliça...**

- O, **18 yaşında taxta çıxdı! 63 il 7 ay (!)** boyunca İngiltərəni idarə edərək bir rekorda imza atdı!
- İngiltərə onun uzun sürən iqtidarı dövründə sənaye inqilabını yaşadı - aqrar ölkədən sənaye ölkəsinə çevrildi. Ən böyük sərhədlənmiş yetişən ingilis dövləti "**Üzerində Günəş batmayan imperiya**"ya çevrildi.
- Kraliçanın məşhurluğunda, dövründə inkişaf edən qəzetçilik və toqrafçılıq kimi yeniliklərlə yanaşı, dəmir yollarının ilk dəfə onun nəminə çekilmiş olması da böyük rol oynadı. Sıx-sıx səyahət edərək geniş kütlələrlə görüşən Viktoriya, qatar səfərinə çıxan ilk kraliça olmaqla daha bir "ilk"ə imza atmışdı..!
- Toyunda ağ gəlinlik geyən **ilk qadın** da məhz o, idi və ondan sonra ağ gəlinlik bütün dünyada dəb oldu!

Viktoriya 1819-cu il, may ayının 24-də Londondakı Kensington Sarayında doğulub. Gələcək kraliçanın xaç atası Rusiya imperatoru **I Aleksandr** idi. Xaç atasının şərəfinə **Aleksandra Viktoriya** adı verilsə də, ailədə onu **Drina** deyərək çağırırdılar. Adının Aleksandra olması ailə içində problemlər yaratmışdı. Əmisi və gələcəkdə də İngiltərə kralı olacaq **IV Edvard** onun adının **Yelizaveta** qoyulmasını israrla istəmiş və Viktoriya adının o günədək İngiltərədə istifadə olunmadığını önə sürmüşdü. Ancaq etirazlar boş

adının Viktoriya adı başqa əhəmiyyətə malik deyil, istifadə olunmamışdı.

Viktoriya hələ uşaq ikən vəfat etdi və o, anasının ölümündə böyüdü. Əmisi IV Edvardın varisi olmasından taxtda onu əvəzləyən Viktoriyanın üzərinə düşdü. Ona görə də əslində Viktoriyanı hələ çox kiçik yaşından taxta çıxacaq və onun idarə edəcək varis kimi yetişdirib, qızçıqazın tərbiyəsi ilə xüsusi məşğul olmuşdu.

...nəticəsində Viktoriya kiçik yaşlarından yaxşı təhsil aldı və müxtəlif dillərlə (alman, italyan, fransız və yunan dillərini öyrəndi) habelə tarix və musiqi dərsləri aldı.

1840-ci ildə o, gələcəkdə həyat yoldaşı olacaq Saxe Coburq və Qorlənberq şahzadəsi **Albert** ilə tanış oldu. Şahzadə **Albert** Viktoriyanın dayısı idi. Bu tanışlıq onların gələcək həyatında önəmli bir iz buraxdı... (nəticədə bir qədər sonra.)

“Sən, artıq kraliçasan!”

18 yaşı tamam olanda o, artıq ölkənin siyasi həyatında ən çox diqqəti cəlb edən bir fiqura çevrilmişdi. Çünki ölkəni idarə edən kral çox yaşlanmışdı və onun yaxın günlərdə həyatdan kənarlaşacağını gözlənilirdi. 1837-ci ilin iyun ayının sonlarına yaxın, gecə saat 02.15-də kral ürək tutmasından vəfat etdi. Səhər saat 06 radələrində anası Viktoriyanı yuxudan oyadaraq, Lord **Konningham**ın və Koningham bari Baş Yepiskopunun onu görmək istədiklərini söylədi. Lord Konningham Viktoriyaya kralın öldüyünü söyləyərək: **“Sən, artıq kraliçasan”** dedi. O, bu dövrdən başlayaraq, ölkəni idarə etməyə başladı. Hələ uşaq ikən bu işə hazırlaşdığından və idarəetmə üzrə xüsusi təlim keçdiyindən İngiltərəni dünyanın ən inkişaf edəcək ölkəsinə çevirməyə qadir bir gücə sahib olmaq imkanı əldə etmişdi.

Qənirə Paşayeva **İngiltərəni idarə edən qadınlar**

1840-cı ildə Kraliça Viktoriya sevdiyi adamla - şahzadə Albertlə evləndi. Amma onun səbəbi çox uzun müddətə qaldı. Həyat yoldaşı Albertin Vindsor qalasında tiflərdən yoluxaraq ölməsi kraliçanın olduqca pərişan etdi. Bu dövrün sonuna kimi kraliçanın xalq arasında şöhrəti düşməyə başladı. Bu dövrün xalq arasında “**qadın düləsi**” adı ilə çağırılmasına səbəb oldu. Dövlət işlərində olmaqla digər işlərdə vaxt ayırmayan kraliçanın boş vaxtlarını və istirahətini, adətən, Şotlandiyanın Balmoral qalasında, İngiltərənin adasındakı Osborne qalasında və Vindsor qalasında keçirməyə məşğul idi.

İngiltərənin ardından 1848-ci il yas tutdu və qara geydi...

Kraliçanın sənətləri, rəsim çəkməyi və opera izləməyi sevdi kraliçanın. Onun adı ilə bağlı olan çağda, ədəbiyyat və sənətdəki sığırçılıq, köhnəni və yeniyi harmoniyaya gətirən memarlıq və layihələndirmə də özünəözgü bir sənət növünə döndü.

İngiltərə, Britaniya və İrlandiyadan ibarət olan Birləşmiş Krallığı

1837-1901-ci illər arasında idarə edən Kraliça I Viktoriya, İngiltərə taxtının ən uzun sürə taxta qalan ismiydi. Kraliça olduğu dönməndə birləşmiş Krallığa, bu dönmənin **Viktoriya Çağı** (Victorian Age) olaraq anılmasını təmin edəcək qədər təsirli bir idarə ortaya qoymuşdu.

Taxta çıxdığı dönməndə Birləşmiş Krallıqda konstitusiyalı monarxiya düzəninin çoxdan qurulmuş olmasına və Kral ilə Kraliçanın siyasət güclərinin məhdudlaşdırılmasına rəğmən, Viktoriya dönmənin **önəmli simvol ismi** olacaqdı. Viktoriya Çağında Sənaye İnqilabı başladı və özünün zirvə nöqtəsinə yaxınlaşdı. Böyük Britaniya imperiyası da tarixinin ən geniş torpaqlarına çatdı və dünyanın ən böyük (təbii) gücü halına gəldi.

...Sanki Avropa Birliyini qururdu

Viktoriya uşaqlarını və nəvələrini Avropanın soylu ailələrinə olan adamlarla evləndirdi. Beləliklə Avropanı biri-birinə bəyləyərək, bəzilərinə görə "Avropa Dövlət"inin təməllərini atdı. "Avropanın nənəsi" ləqəbini qazandı. Günümüzə hələ də bir çox Avropa monarxiyası, Kraliça Viktoriyanın soyundan gələn adamların rəfindən idarə edilməkdədir.

2008-ci il etibarilə Kraliça Viktoriyanın soyundan gələn və Avropa monarxiyalarında olan məşhur isimləri aşağıdakı şəkildə sıralana bilər: Böyük Britaniya Kraliçası 2-ci Elizabet II, Norveç Kralı 5-ci Harald, İsveç Kralı 16-cı Karl, Danimarka Kraliçası 2-ci Marqaret, İspaniya Kralı 1-ci Xuan Karlos, Yunanıstanın devrilmiş Kralı 2-ci Konstantin və Rumıniya Kralı Misi.

Norveç Kralı 5-ci Harald, İsveç Kralı 16-cı Karl, Danimarka Kraliçası 2-ci Marqaret, İspaniya Kralı 1-ci Xuan Karlos, Yunanıstanın devrilmiş Kralı 2-ci Konstantin və Rumıniya Kralı Misi.

Bundan başqa, Serbiya, Rusiya, Belarusiya, Almaniya monarxiyalarının varisləri, hətta Saxe-Coburq və Qotla, Hanover, Hesse, Baden və Fransanın bəzi xanədanları da Viktoriyanın vassalları olub.

Kraliça 1901-ci ilin ilk günündə Osbornadakı evində qaraciyər xəstəliyi ilə vəfat etdi. Ömrünü böyük bir imperiyanın səadəti üçün fəda etmiş bu qadın 1901-ci ilin yanvar ayının 22-də beynəlxalq qan sızması nəticəsində Osborn Evində vəfat etdi. Xanədanın ağ paltar geyinməsi və gəlinlik duvağı taxması. Həyat yoldaşı Albertin yanında, Vindsor parkında dəfn edildi. Kraliça sağlığının son qara geyimlə müşayiət olunan dəfn mərasimlərini izləməyi üçün onun son vaxtlarına yola salınması zamanı London başdan-başa bənövşəyi və ağ rənglə "bəzədilmişdi".

Kraliçanın son nəfəsədək ərinə sədaqət göstərərək qara geyinməməyi istəməyərək, onun özünə qapıldığı zamanlarda şotlandiyalı Con Braun adlı gizli eşq macərası yaşadığı, hətta onların gizli şəkildə evləndiyi iddiaları ortaya atılmışdır. Bu dedi-qodular ona verilən onlarla ləqəb arasında birinin - "xanım Braun"un da əlavə olunmasına səbəb oldu. Bu dedi-qoduları, iddiaları yalanlasa da Kraliça Viktoriyanın vəfatından sonra bu mövzunu diqqətə gətirdi. Belə ki, kraliçanın vəsiyyəti.

yəti ilə onun tabutuna iki şey qoyulmuşdu. Bunlardan biri Prins Albertin gecə geyimi, digəri isə Braunun şəkli idi. Kraliçanın sol əlinin altında isə Braunun bir dəstə saçları vardı...)

Viktoriya dönəmi İngiltərəni tarixinin ən yüksək nöqtəsinə dəyərli bir rəq dənə gücü edən bir seriya dəyişim və tərəqqiyə səhnə oldu.

Viktorianın dönəmində London dünyanın ən inkişaf etmiş şəhəri, mədəniyyət, sənaye şəhərinə çevrildi. O, taxta çıxanda Londonun əhalisi **2 milyon** idi. Kraliçə vəfat edəndə isə London **6,5 milyon** olan bir dünya şəhəri idi.

Onun dövründə İngiltərə aqrar ölkədən sənaye ölkəsinə keçdi. Təbii ki, buxarın bir güc olaraq sənayenin xidmətinə qoşulması sürət götürən sənaye inqilabı da bunda böyük rol oynayırdı. Məhsuldarlığın sənayedə sıçrayışı təmin etməsi, ölkəyə böyük bir zənginlik bəxş etsə də müəyyən problemlər də gətirmişdi.

İlk Viktoriya Dövrü olaraq adlandırılan **1838-1848-cü illərdə** London şəhərində ilk dəmiryolu açıldı. Eyni zamanda, ölkənin parlament sistemi də islahatlar həyata keçirildi. **1832-ci ildə** çıxarılan **İslahat Qanunu** orta təbəqəyə mənsub adamların səsvermə hüququ tanındı və beləcə ölkədə seçki sistemi daha ədalətli bir vəziyyətə gətirildi.

Problemlər də olmamış deyildi, təbii. Sənayeləşmənin ardınca gələn sosial və iqtisadi problemlərə görə, Viktorianın ilk dönəmi fəqirlik, yoxsulluq və tətillərlə dolu **“Problemlər Çağı”** olaraq ismarilə bilər. Bunun əksinə, **Orta Viktoriya Dövrü** olaraq adlandırılan **1848-1870-ci illər dönəmi** hər nə qədər problemsiz keçməsinə baxmayaraq, zənginlik, tərəqqi və istiqrar dönəmi olmuşdur. **Özəlliklə, bu dönəmdə insana, iqtisadiyyata və texnologiyaya qoyulan yatırım böyük maddi imperiyanı yaradacaqdı...**

İngilislər sənayeləşdirmə siyasətinin ölkəyə gətirdiyi maddi rifahı xoş nəticəsini öz üzərlərində hiss etməyə başladılar. O dönəmdə imperiyanın daha da genişləndirilməsi məsələsi ön plana çıxarılmışdı.

Bu dövəmdə imperiyanın genişlənməsi əxlaqi bir məsuliyyətə çevrildi. Bu predmeti olaraq görüldüyü üçün, missionerlik fəaliyyətləri həddindən artıq artmışdı. Bununla birlikdə eyni dövəmdə dinin necə anlaşılması gərəkirdi.

İngilislər müzakirələr, mübahisələr də ölkəni başına gətirmişdi. İngilis Kilsəsi mübahisələrin təbiəti haqqında mübahisə edən görüşlərə sahib 3 fərqli qola bölünmüşdü. Fəlsəfi sahədən dinə qədər müxtəlif mövzular haqqında mübahisələr...
Viktoriya Çağının son dönəmi olan **1870-1901-ci illər** imperiyanın faktual olaraq düşməyə başladığı bir zaman olmuşdu. Bu dövəmdə İngiltərənin iqtisadi və sosial vəziyyəti ilə bağlı təhdidlərle qarşılaşmağa qalmışdı. Karl Marks və Fridrix Engels kimi şəxslərin inqilabçı nəzəriyyələri bu dövəmdə bəslənən bir çox sosial axın populyarlıq qazandı. Yəni bu dövəmdə qadınlar arasında melanxolik və fəqirlik zirvəyə çıxmış, sosial problemlər də pöhlənəyə başlamışdı...

Viktorianın uzun sürəli hökmdarlığı eyni zamanda, ölkədəki qadınların yaşam şərtlərindəki tərəqqiyə şahidlik edəcəkdirdi. Qadınlarla bərabərlikdəki bərabərsizliklər, **“Qadın Məsələsi”** (“The Woman Question”) başlığı altında toplanan mübahisələri bəslədi və qadınlar məsələsi olaraq önəmli haqlar qazandı. Hər nə qədər başlanğıcda seçki hüququ qazınma haqqından məhrum olsalar da, qadınlara kiçik övladlara bərabərlik bərabərlik, evlilik dövründə birgə qazınılan malla bərabərlik bərabərlik) sahib olma hüququ, həmçinin ali təhsil almala

Queen Victoria, Empress of India

rı üçün icazə verilmişdi.

Yenə bu dövəndə oxur-yazarlıq səviyyəsi sürətlə artmış, ədəbi əsərlərin nəşri və yayımı, sənayenin inkişafı ilə daha ucuz başa gəlməyə başlamışdı. Ədəbi əsərlərin yayınında kəskin artım, romanların populyarlaşması, şeirdəki inkişaf da yenə bu dövənin özəlliklərindəndir. Dövəm boyunca populyar olan teatr, **Qeorge Bernard Şou** və **Oskar Vayld** kimi güclü isinləyici əsərləri ilə zirvə nöqtəsinə çatmışdı.

İngiltərə Viktoriya dövəmində sadəcə bir ada toplumu olaraq qalmamışdı. Daha çox bir dünya imperiyasının mərkəzi olaraq, bir mədəniyyətin mərkəzləşmə nöqtəsi olma vəzifəsini yerinə yetirmişdir.

Yuxarıda vurğuladığımız kimi, onun hakimiyyəti illər ərzində imperiyanın ərazisi xeyli genişlənərək, dünyanın 1/4-ni təşkil etmişdi. imperiyanın ərazisində **400 milyon nəfər** yaşayırdı. Daha doğrusu imperiyanın mərkəzi olan London 400 milyon insana hökm edirdi.

1901-ci ilə (kraliçanın vəfatı ilinə) gəlindiyində İngiltərənin dövlətindən və ya dolayısıylə müstəmləkələrini bu şəkildə sıralamaq mümkündür: **Avstraliya, İngilis Guyanası (indiki Guyana), Bruney, Kanada, Kipr, Misir, Qambiya, Qana, Honqkonq, İngilis Hindi (indiki Bangladesh), Hindistan, Myanma, Pakistan, Şri-Lanka, İrlandiya, Keniya, Malavi, Malaziya, Malta, Mauritius, Yeni Zelandiya, Nigeriya, Norveç, Ra Leone, Sinqapur, Somali, Güney Afrika, Sudan, Rodeziya (Zimbabve) və Trinidad Tobaqo!**

Bu ərazilərin var-dövləti talan edilərək, İngiltərəyə əvəz və imperiyanın daha da güclənməsinə təkan verirdi. Bir sözlə, son nəfəsinə kimi İngiltərənin qüdrətli və güclü dövlət olması üçün çalışdı kraliça Viktoriya...

Viktoriya dövəmi eyni zamanda, imperializm və müstəmləkəçiliklə bağlı mübahisələrin də başladığı bir zaman kəsiyi idi...

İngilislərin ünlü dövlət adamı **Joseph Chamberlain**in *"İmperiyanın həqiqi Konsepsiyası (anlayışı)"* ("The True Conception of Empire") isimli əsərində deyildiyi kimi, İngiltərənin Amerika qitəsinə

qitəçiliklərini itirmiş olması, imperiyanın imperiya olma işini kəsmişdi. ...Bununla yanaşı, özəlliklə, **1870-1890-cu illər**, imperiya qurma sürətlə yeni bir baxış tərzi dövlətin və beləliklə, "Yeni Imperializm" olaraq bilinən dövlətin Dünya müharibəsinə qədər davam edəcək) bir sürətə gətirmişdi ortaya...

Bu zaman kəsində İngiltərə Avropalı rəqibləri ilə, Asiyada, Afrikada olmaq üçün yeni torpaqlar əldə et-
mə üçün möhkəm bir rəqabətə girişdi. Yeni Imperializm dövəmində

imperializmlərdən ziyadə, özəlliklə, iqtisadi olaraq İngiltərəyə yeni müstəmləkələr ağırlıq qazanacaqdı. Yenə bu dövəm, klassik imperializmlə yeni imperializm arasındakı fərqlərə yönəlik sərbəst mübahisələrə də beşiklik etdi. Aralarında ingilislərin də bu mübahisələrin intellektualların müstəmləkəçilik və imperializmə qarşı ağır tənqidi "ağ adamın üstünlüyü" iddialarının da ortaya çıxmasına səbəb olmuşdu. Özəlliklə, Viktoriya dövəminin bir çox öndə gələn ismi, imperiyanın sərhədlərini genişlətməsinə mədəniləşdirmə donu geydirmə və irqi üstünlük zəminində açıqlamalar verir.

İkinci Dünya Çağının bir çox elm adamları da bu yöndəki iddialara elə geyindirmə missiyasını üstənmişdi. Onlara görə avropalı olmaqla, bioloji və mədəni baxımdan yetərli qədər inkişaf etməmişlər və buna görə özlərini idarə etmə və torpaqlarını becərmə xüsusi qabiliyyətə ehtiyacları vardı. Elə ki, **V. Vinwood Reade** və **Ricard** kimi, dövəmin önəmli yazarları, bölgələrdə yaşayan bu "yarı-məhəllə sənədləri", "qorxulması gərəkən yamyamlar", "canavarlar" və "insan bənzəri" varlıqlar olaraq dəyərləndirəcək qədər irə-
gətirirdilər. Bütün bu müstəmləkələşdirmə sürəcinə onu haqlı çıxar-

mağa yönəlik girişimlər, ünlü yazar Rudyard Kiplinqin *“The Man’s Burden”* (“Ağ adamın yükü”) başlıqlı şeiriylə ətə-sümürürmüş, müstəmləkələşdirmənin mədəniyyət gətirməklə eyniləşdirməsinə və digərlərini “ağ etmə”nin ağ Qərblilərin çiyindəki əxlaqi yükünü daşımağına inanılmağa başlanmışdı... Lakin bütün bunlara baxmayaraq, düşüncənin əlyahdarlarının sayı sürətlə artmağa başlayırdı. - Elə bu zamanın şairlərinin arasında da....

O, son anınadək imperiya üçün çalışdı

Viktoriyanın uzunmüddətli
darı, mərhələ-mərhələ seçkinləşdirilmiş
seçilmişlərə ötürüldü. Ard-ardınca
lən, 1867-cı il tarixli “İkinci
Aktı” (Second Reform Act), 18
ildə həyata keçirilən gizli səs
uygulanması və 1884-cü ildə
olunmağa başlayan, ildə 10
unddan artıq gəliri ya da mal
olanlara səs vermə məcburiyyəti
tirən “Xalqın təmsilçilik aktı” (Re-
presentation of the Peoples Act)
qanuni düzənləmələr, seçmə
çilməyə dayanan sistemin
və sosial təməllərini atdı. Sonu-
raq siyasi partiyaların da üz-
olan konstitusiyalı monarxiya
yenə Viktoriya dönəminin
luydu. (Buna qarşı Viktoriya
bitəni uzaqdan seyr etmədi və
gəldiyində öz görüşlərini
olsa siyasilərə diktə etmədi
geri durmadı!)

İkinci İslahat düzenləmə-
nin ardından ortaya çıxan
iki-partiyalı sistem (Liberal və
Mühafizəkar) kraliçanın ma-
nəvi əhəmiyyətini azaltdı və belə-
lik nazirinin seçilməsindəki
müəyyən müdaxilə özgürlü-
yünü ədd çəkildi. Onun döv-
ründə bir-birinin ardınca hə-
misi seçirilən islahatlar (bi-
ri və ikinci islahatlar) əha-
məd orta təbəqəsinə seçmək
hüququ verdi. Bu
islahatlar ölkədə iki-partiyalı
sistemin (Liberal və Mühafi-
zəkar) formalaşmasını təmin
etməsinə və seçilməsi ənə-
nəsinə, özü də imperiya fikr-
inə bənzər bir çox Baş nazi-

...Xəyanət sui-qəsd cəhdindən yara almadan qurtuldu. Hücumlardan sonra Azərbaycanın Xəyanət Əzablarına *Xəyanət Qanunu* çıxarıldı.

...İrəliləmiş yaşına rəğmədən son ana qədər vəzifəsinin tələblərini yerinə yetirməyə çalışdı, rəsmi ziyarətlərdən geri qalmadı. Güney Afrikadakı Boer Savaşı (Güney Afrikaya sahib olmaq üçün Hollandiyalı koloniyacılarla aparıldı) iqtidarının son illərində ağzının dadını qaçırırsa da kraliça, yarım əsr öncə gerçəkləşən Krım savaşında olduğu kimi, burada da cəbhəni və əskəri xəstaxanaları ziyarət etdi və tarixə keçən bu sözləri sərf etdi: ***“Yenilgi ehtimalları ilə ilgilənmirik. Bizim üçün elə bir şey söhbət mövzusu deyil...”***

Əziz oxucum! Dünya tarixi
onun yarım əsrdən artıq bir dövr
nə öz damğasını vurmuş bir QADIN
nın, Kraliça Viktoriyanın həyatı
kayətini vərəqləməyə çalışın.
Yazdıqlarımızdan xoşunuza gələn
də, gəlməyəni də ola bilər, təbii.
Amma faktdan başqa fakt yoxdur.
Viktoriyanın öz ölkəsi üçün, **QADIN ADI** üçün etdiyi böyük iş

öyrənilməyə, yazılmağa və oxunmağa layiqdir! O, əməlləri ilə
dünya **TARİXİNƏ** əbədiyyən yazmış bir **QADIN**, bir **LİDER**,
ŞƏXSİYYƏTDİR! Dünya var olduqca Kraliça Viktoriya da **var** ol-
caq, yaşayacaq, xatırlanacaq, oxunacaq və öyrəniləcək!

Florens Naytingeyl

Şöhrəti Kraliçanı
kölgədə qoyan
tibb bacısı

Qoruyucu mələk

- BMT onun ölümündən düz yüz il sonrakı tarixi - bu sətirlərin yazıldığı 2010-cu ili "Dünya tibb bacılığı ili", anadan olmasının 200-cü illiyi qeyd edən 2011-2020-ci illəri isə "Sağlam dünya illəri" elan edib.
- Onun anadan olduğu gün hər il Beynəlxalq Tibb Bacıları günü qeyd edilir.
- O, 1837-ci ilin fevralın 7-də *"Tanrı mənimlə danışdı və məni xidmətə çağırdı"* yazmış, ömrünün axırlarına doğru verdiyi bir bəyanatda belə yazmışdır.

"Tanrı" bütün ömrü boyu belə dəfə eşitdiyini iddia etmişdi.

Onun ölümündən üç il əvvəl İtaliya kralından "Britaniya İmperiyasına və Bəşəriyyətə Xidmət medalı" almışdı. O, bu medalı alan ilk qadın idi.

Onun 1907-ci ildə İngiltərənin "Böyük Xidmətə görə" (Order of Merit) medalı ilə təltif edildiyi qeyd edilir. O, bu medalı alan ilk qadın idi.

Onun müayinə tarixdə yalnız İngiltərədə onun adını daşıyan məktəblərin sayı minlərlə olmuşdur.

Onun İngiltərə banknotlarının üstündə şəkli olan nadir şəxslərdən biridir.

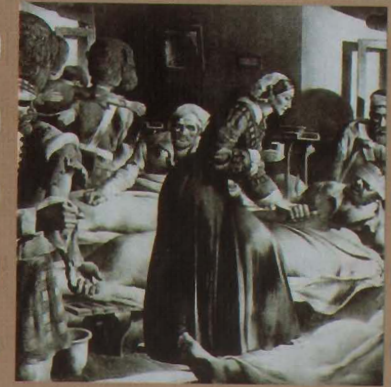
Onun bu dövrdə qazandığı şöhrətlə İngiltərə kraliçasını belə kölgədə qoyur.

Beləliklə, qarşınıza çıxan hər bir fədakar, öz işini sevən tibb bacısında onun adını görürsünüz. Onu...

Onun anadan olmasının 190, həyatdan köçməsinin isə 100 ili tamam olub. Bu əfsanəvi, şöhrəti ilə hətta kraliçanı belə kölgədə qoyan və adını qeyd etdiyi əsərlər yazmış qadın tibb bacısı Florens Naytingeyldir.

"Düni cəmiyyət- filan qurmaq istəmirəm. Bəlkə tam əksinə, onu daha da qazandıran bir ixtisas sahəsi yaratmaq istəyirəm. Tibb bacılığı ixtisası üçün lazım olan əxlaqi, mənəvi və fiziki cəhətləri özündə birləşdirən hər bir qadına, mənsub olduğu sinifdən və məzəmmətli olmayaraq, ən mükəmməl səviyyədə təhsil vermək mənim prinsipimdir... Xəstələrə kömək etmək istəyən bir adam tez qəbul olunan bir xəyalpərəst yox, əksinə, çətin işləri sevən sağlam bir adam olmalıdır."

Florens Naytingeyl

O, varlı bir ailənin qızı olaraq doğuldu. Bacılarının gözü bər-bər və əyləncədə olanda, o, oxuyur, tədqiq edir, bəşəriyyət üçün yaradılmalı olan işlər görməyə yol axtarırdı. Tədqiqatları onunla nəticələndi ki, öz sağlamlıqla desək, tanrının dəvətini qəbul edərək tibb bacılığı ixtisasının öyrənilməsi qoyacağı bir ömür sürmək qərarına gəldi. Krım müharibəsində gələcək üçün fəvqəladə fədakarlıq sayəsində öncə ingilis əsgərlərinin, sonra isə bütün millətin gözündə bir qəhrəman kimi ucaldı. Heç vaxt ön plana çıxmırmış, maq istəmədi. Dayanmadan işlədi, xəstələnib görmə qabiliyyətini itirdi, lakin belə belə... Onun adı məktəblərə verildi; o, tibb bacılığı sahəsində bir mütəxəssis kimi qalmaq oldu. Öz ixtisasını dünyanın ən mötəbər, ən hörmət göstərilən sahələrindən birinə çevirdi.

Əsilzadə... tibb bacısı

Varlı, yüksək təbəqəyə mənəviyyəli əlaqələrə sahib bir ailəsi olan **Naytinqeyllərin** qırmızı, Böyük Toskana Hersoqları ilə birləşən gözəl və möhtəşəm bir siya şəhərində doğuldu. Hələ uşaqlıqdan etibarən ləqəbi olan laca olduğu vaxtlardan mənəviyyəli həsinə maraq göstərdi. Valideynləri bütün etirazlarına baxmayaraq, tibbi olmaq istəyirdi. Əsilzadəlik və tibbi

ğı!.. Bu o dövrdə əsilzadə ailələri üçün edilə bilməz idi və ailəsi də tamamilə onun bu arzusu qayıdı idilər. Lakin tibb bacısı olmaq arzusu gənc qızın qəlbinə fəth etdi. Onun statusuna sahib olan bir qadın üçün, üzərinə götürdüyü yükə də ona layiq görülən “həyat yoldaşı” və “ana” rollarına üsyanı yətində idi! O dövrdə tibb bacılığı yoxsul qadınların və başqa çətinliklərlə mübarizə aparanların seçdiyi bir iş kimi qəbul edilirdi. Lakin Florens anasının

... maneçilik törətmə-
... mayaraq, tibb bacısı
... qararından əl çəkmədi.
... 1991-ci ildə dövlətin yar-
... da yaşayan bir yoxsulun
... xəstəxanalarından
... ictimai qalma-
... oldu. Bu qalmaqal
... seçdiyi yolda nə qə-
... olduğu qənaətini da-
... məhkəmələndirdi. Tibb
... vəziyyətində vəziyyət
... idi. Naytingeyl, tib-
... inkişaf etdiril-
... xəstəxanalarda şə-
... ildən qabaqcıllarından oldu

Qadınların necə müalicə olunduğunu öyrənmək üçün 1850-ci ildə Florensə gəldi. Florens burada xeyriyyəçilik işləriylə məşğul olan qadın cəmiyyəti kimi fəaliyyət göstərən bir qadın cəmiyyəti var idi. Qadın cəmiyyəti necə müalicə etdiklərini müşahidə etdi. Qazandığı təcrübəni öz kitabında dönmüş nöqtələrindən biri oldu. İlk öncə öyrəndikləri qadın cəmiyyəti fəaliyyət göstərən qadınlar üçün müalicədə praktik üsullar” kitabında topladı. O, tibb bacılığı ixtisasının kitabını yazmaq qərarına gəlmişdi...

Ədalət və səfqətli Bacı

...səharibəsi, Florens Naytinqeylin şöhrətinin sürətlə artdığı və ... bacılığı ixtisası üçün yeni bir istiqamət müəyyənləşdirdiyi bir ... 1854-cü ilin mart ayında İngiltərə və Fransa Rusiyaya mü ... etmişdilər. Sentyabr ayında isə müttəfiq orduları Kırma çıx ... döyüşlər gedirdi. “Tayms” qəzetində cəbhədəki ingilis səh ... yaralılar barəsində dəhşətli xəbərlər dərc edilirdi. ... naziri Sidney Herbert, mövcud duruma etirazını bu sözlərlə

Florence Nightingale

bildirmişdi: **“Nə üçün bizim şəfqətli tibb bacılarımız yoxdur?”** Nə üçün iş üçün ən əlverişli adama məktub yazaraq onu iş başına çağırırdı. Onu... Florens Naytinqeyli...

Nazir ən doğru qərarı qəbul etmiş və ən doğru insana müraciət etmişdi. 1854-cü ilin oktyabr ayında Naytinqeyl və onun yetişdirməsi olan könüllü tibb bacısı İstanbuldakı ingilis hərbi düşərgəsinə gəldi. Üstəlik da yerləşən Səlimiyyə kazarmasına gələn Naytinqeyl burada duruma ağır olan yaralı əsgərlərlə qarşılaşdı. Sayca az olan tibb işçiləri də qüvvəli şəxslərin öz işlərini layiqincə yerinə yetirməməsi ucbatından rəsiz qalmışdı. Dərman çatışmır, gigiyena qaydalarına riayət edilmir və ölümcül infeksiyalar yayılırdı. Xəstələr

şısı qidalanmır, tibb ləvazimatı çatışmırdı. Naytinqeylin Üsküdə keçirdiyi ilk qış mövsümündə min 77 əsgər müharibədə aldıkları yaralıları çox, səpmə yatalaq, qarın yatalağı, xolera, dizenteriya kimi xəstəliklər ucbatından ölmüşdü. Ancaq Naytinqeyl, bu şəraitdə belə necə işləməli kət etməli olduğunu bildirdi! Naytinqeyl daşları ilə birgə, hər şeydən öncə xəstəxanada və tibb alətlərinin başdan-başa təmizlənməsi və yaralıların hospitalda saxlanması işinin təşkil edilməsinə girişdi. Hospitalın nəqli daxmalarındakı gigiyena şəraiti çox sayda ölümün qalması üçün əlverişli deyildi. Daxmaların havası daha da ağırlaşdırırdı. Ancaq İngiltərə hökuməti gəldi gündüzə qataraq böyük fədakarlıqla işləyən Florensə köməkçi göndərdi və ölüm hadisələrinin sayı sürətlə azalmağa başladı.

Florens Naytinqeyl Krım müharibəsi dövründə statistik metodunu ilk dəfə tətbiq edən şəxs oldu!

Florens inanırdı ki, ölüm hadisələrinin çox olmasının səbəbi ordu dərmanların çatışmaması, habelə tibb işçilərinin sayının azlığıdır. İngiltərəyə qayıdandan sonra da öz fikrindən dönmədi və əsgərlərin əlverişsiz şəraitdə yaşadıklarını sübut etmək üçün dəlillər toplamağa başladı. O, bu dəlilləri ordu rəhbərliyinə təqdim etmək üçün toplayaraq cəldə etdiyi nəticələr başqa bir mənzərəni də ortaya çıxardı. Mə

ölüm hadisələrinin çoxu gigiyena şəraitinin qənaətbəxş səviyyəyə çatdırılmaması üzündən baş verirdi. Ancaq onun buradan əldə etdiyi acı təcrübələr, bundan sonrakı karyerası üçün çox vacib idi. Binanın təmizlənməsi çox gigiyenaya fikir verən Naytinqeyl sülh dövründə əsgərlərin azalmasında böyük rol oynayaraq, xəstəxanalardakı gigiyena qaydalarını yenidən gözədən keçirilməsinin önəmini vurğuladı.

“Qoruyucu mələk” əfsanəsi

Krım müharibəsi dövründə çətin şəraitdə gecəni gündüzə qataraq yaralıları baxdığı üçün əsgərlər Florens Naytinqeylə “lampalı qadın” deyirdilər. “Tayms”da dərc edilən bir məqalədə “qoruyucu mələk” kimi tanınan Florens Naytinqeyl haqqında deyilirdi ki, onun kölgəsi xəstəxananın bütün koridorlarında gəzir, onu gören hər kəsin üzünə təmin və dinclik yayılır. Axşam bütün tibb işçiləri evə gedəndən sonra xəstəxanada lampaları əlinə alaraq xəstəxanaya gəzir və ölümə mübarizə edən təqsirli insanları tək başına ruhlandırmağa çalışırdı.

İngiltərənin ən uzunömürlü əfsanələrindən biri olacaq və Florens Naytinqeyl, tarixçi **Rafael Samuelin** də dediyi kimi, İngiltərənin qəhrəmanlarından birinə çevriləcəkdi!

Onun məlumatına görə, Florens Naytinqeyl 1857-ci ildə İngiltərənin qəhrəmanı kimi qayıtmış və demək olar ki, kraliça Viktoriyadan təqdim edilmişdi!

Ancaq əfsanəyə çevrilmiş Florens Naytingeyl həddindən artırıqları lədiyindən fiziki cəhətdən çox zəifləmiş və “Malta qızdırması”na (bəselyoz xəstəliyinə) tutulmuşdu. Artıq onun özünə baxmaq lazım gəlirdi. Lakin onun işdən qalma kimi bir niyyəti yox idi.

O, yataqdan durmamalı olduğu halda, kraliça Viktoriyanın dövlət qəbul edərək, Krallıq Ordu Sağlamlığı komissiyasının yenidən təşkilatlandırılması işində önəmli rol oynadı. Fəqət qadın olduğu üçün, komissiyada ona rəsmi surətdə yer verməmişdilər! Onu rəsmi işçi kimi qəbul etməmişdilər! Çünki o, QADIN idi! Bu acı reallığı oxumaq və eşitmə belə insanı dəhşətə salır!

Müalicə turizminin əsasını qoyan QADIN!

Florens Naytingeyl Türkiyədə də onun adına bir yardım fondu təsis edilmiş və bu yardımların tibb bacılıq təhsilinə xərclənməsi nəzərdə tutulmuşdu. Bundan əlavə, Naytingeyl 1856-cı ildə Türkiyədən göndərdiyi məktublarla, hazırda “müalicə turizmi” adı verilən yeni bir anlayışın əsasını qoyurdu. O, öz məktublarında, Türkiyədəki isti bulaqları tərifləyir, xəstələrə müalicəsi, pəhriz və başqa vacib qaydaları izləmələrini təvsiyə edirdi.

1859-cu ildə Naytingeyl fonduna 45 min sterlinqdən artıq pul toplanmışdı. Bu pulla Müqəddəs Tomas xəstəxanası nəzdində “Naytingeyl yetişdirmə məktəbi” açıldı. (Londonda yerləşən xəstəxana hazırda “Florens Naytingeyl tibb bacılığı və məmurluq məktəbi” adını daşıyır.)

...O, hətta işinə məhəmmədliyi ehtimalını nəzərə alaraq ona edilən bütün izdivaclara mənfi cavab vermişdi. ...Onun, şəxsi həyatını başqaların sağlamlığının qorunması üçün qurban vermiş bu fədakar qadın üçün önəmli işlərin əsasını qoydu. Bu yerdə ümummilli liderimiz Əliyevin **“Təbabət işlərinin və əməli fəaliyyətlərinin başqa sahələrindən daha geniş dərəcədə ümumbəşəri əhəmiyyət daşıyır!”** sözlərini xatırlamaq da yerinə düşür...

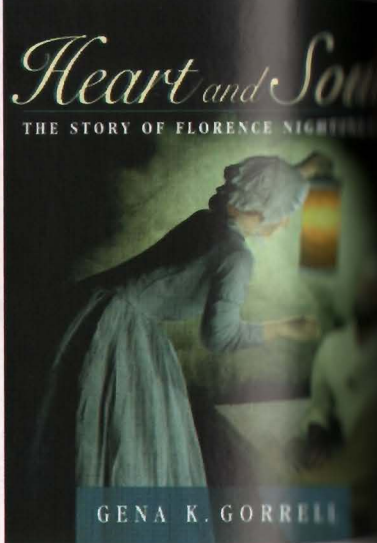
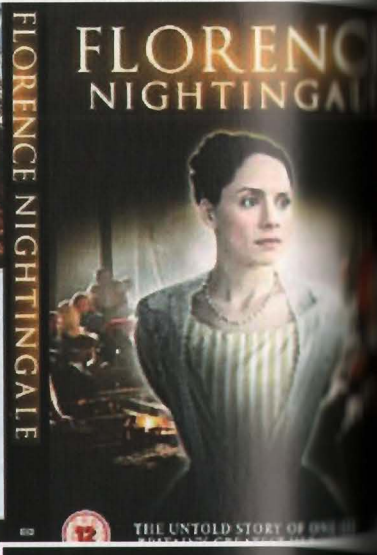
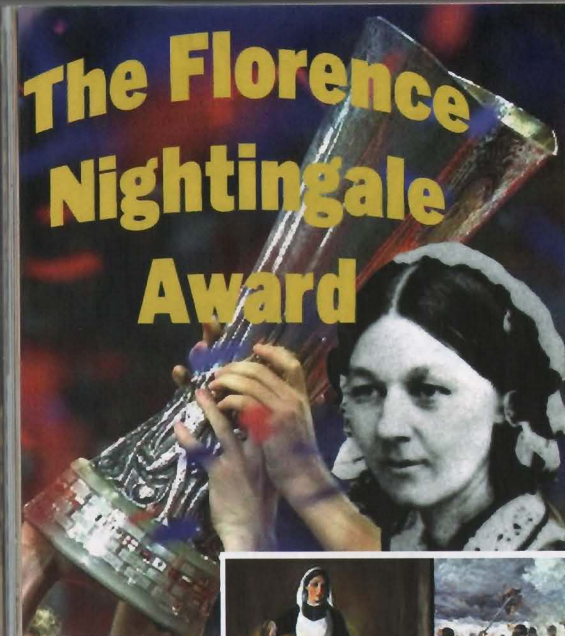
Naytingeyl, “Tibb bacılığı haqqında”

adlı kitabını 1860-cı ildə nəşr etdi. Tibb bacılığı ixtisasına sadə bir təhsilə ehtiyac olan bu kitab yüksək tirajla çap edildi. Naytingeyl kitabın sonrakı ömrünü tibb bacılığı ixtisasını inkişaf etdirməyə, çağdaş təhsilə çatdırmağa, onunla məşğul olanlara pul və etibar qazandıran imkanlara halına gətirməyə həsr etmək istəyirdi. Hətta dövlət sektorunun yenidən tənzimlənməsində də hökumət qərarlarının tövsiyələrinə müraciət etmişdi!

Naytingeyl öz fikirləriylə ABŞ Səhiyyə Komissiyasının qurulmasına təkan vermişdi!

1889-cu ildə qızlar üçün tibb kollecini açdı və bir ildən sonra Amerika-ya təhsilli tibb bacısı olan **Linda Riçardsı** yetişdirdi. Onun yetişdirdiyi Riçards sonralar Amerikada və Yaponiyada tibb bacılığı ixtisaslaşdırıcılarından biri oldu.

1889-cu ildə kraliça Viktoriya onu “Kralıq Qızıl Xaçı” ödəliyinə layiq görürdü. Həmin zaman o şöhrətinə görə kraliçanı belə geridə qoyurdu!

mu" adıyla bilinən xəstəliyə tutulmuşdu. O, öncə görmə qabiliyyətini itirdi. 13 avqust 1910-cu ildə, arxasında bəşəriyyətə xidmət etmək idealiyla höürülmüş əziyyətli bir ömür yolu qoyaraq "Park Lane South" küçəsindəki evində 90 yaşında bu dünyadan köçdü.

Naytingeyl bunu görə bilməsə də, onun həyatını həsr etdiyi ixtisas, zamanla mötəbər ixtisaslardan birinə çevrildi! Beynəlxalq

Qəniyə Pərvanə yazan qadınlar

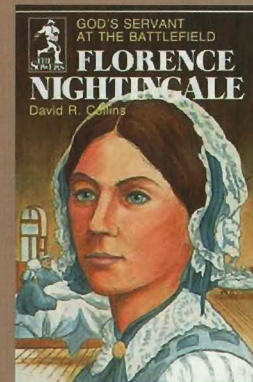
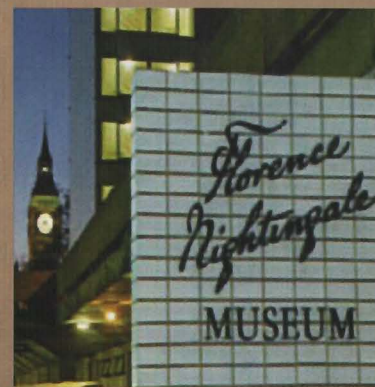
...Və bir gün

...Bu qədər fədakarcasına və işləməyin hesabını vermək tələbi gələcəkdi. Naytingeyl, çağdaş elmində "xroniki yorğunluq

...Xaç Komitəsinin 1854 ildə keçirilən 9-cu toplantısında yaralı əsgərlərə baxan tibb bacılarını təşkil etmək üçün təsis edilmiş "Florens Naytingeyl" mükafatı verildi. Həmin ildən bəri səhiyyə sahəsində 40 ildən çox təcrübəyə malik Qızıl Xaç və ya Qızıl Xaç Comiyyəti ilə fəal işləyən, xüsusən dövrün təhsilçilərində çalışan tibb bacılarının "Florens Naytingeyl" mükafatı ilə təltif olunur.

1910-cu ilin 12 mayından etibarən hər ilin 12 mayı beynəlxalq səhiyyədə Florens Naytingeyl şərəfinə Tibb Bacıları Günü kimi qeyd olunmağa başlayıb. Bu günə qədər dünyada 100-dən çox ölkədə bu mükafata layiq görülüb, onlar arasında Azərbaycan da var ki, bu mükafatın əsl mənasında istifadə edib.

...Nəticədə, dilindən və qəlbindən olmayanaraq, dünyada müxtəlif dövlətləri və xalqları birləşdirən adını xəstəxanalar, tibb bacıları, qadınlar ocaqlarına verib, onların müxtəlif yerlərində xidmətə qatılaraq, adına qurulan mükafatlara da rast gələ

bilərsiniz. Bu məşhur qadının sadə qəbir ziyarət etmək mənə də qismət olmuşdu. Dünya üçün çox vacib və əhəmiyyətli hələ hənin inkişafında müstəsna rol oynadı. Fədakar və böyük qadının ruhuna diqqət oxumuşdum. Bir sözlə, ƏFSANƏ QADIN hekayəsi bu gün də dünənki qədər möhkəmdir! Və sabah da belə olacaq!

Bu əfsanə qadını daha yaxından tanımaq istəyənlərə Gena K. Qorrelin "Ürək və ul" əsərini oxumağı tövsiyə edərdim. Xüsusilə, tibb bacılarına! Əminəm ki, bu gün gələcəkdə də ondan öyrəniləsi çox peyvar. Onun dəyərlərinə sahib olmağa və onları özümü yaşamağa dəyər! Əslində bunu tarix göstərdi. **Aradan 2 əsrə yaxın vaxt keçməyib baxmayaraq, TARİX və İNSANLIQ onu unutmadı! Qiymətləndirdi! İnsanlığa, Bəşəriyyətə Humanizmə fədakar xidməti və sevgini...**

Bundan böyük ibrət olarmı?

Harriyet Biçer-Stou

Böyük savaşı
kitabını yazan qadın

Harriyet Biçer-Stou

- ... 199 il əvvəl, iyunun 14-də dünyaya başqa uşaqlardan fərqli məyən tərzdə bir qızçıq göz açdı. Amma illər keçəndən sonra mıdan fəqlənəcəkdi. O, dünyada yeni inqilabi dəyişikliyin qoyacaqdı. Özü də silahla yox, qələmlə... O, dünyanın eybəcərliyini dəyişəcək bir inqilabi dəyişikliyə imza atacaqdı. Elə bir dəyişikliyə ki, yüzillər sonra belə insanlar onu hörmətlə, minnətdarlıq hissi ilə yad edəcəkdilər. Adını tarixə əbədi yazmış qadın. Onun adını lində nələrə qadir olduğunu hələ əsr yarım əvvəl dünyaya gələn edən bu qadın Hariyyet Biçer Stou idi.
- O, fiziki baxımdan diqqətçəkən deyildi. Elə o səbəbdən də Amerika Prezidenti Avraam Linkoln onunla görüşəndə təəccübünü belə ifadə edə eləmişdi: “Demək, bu böyük savaşı başladan kitabı yazan bu qadın sizsiniz!” Prezident “Tom dayının koması”ndan bəhs edəndə...
- ... Sözünl əsl mənasında bugünkü Amerika və amerikalılar üçün çox şey borcludur. Çünki məhz bu qadın ilk dəfə öz əsərində Amerikadakı köləlik rejimini kəskin tənqid etdi, bu sistemin sivilizasiyasının həm qaradərili, həm də ağdərili adamlar üçün ləkə olduğunu açıq mətnlə yazdı. O, bunu həyatını riskə qoyaraq etdi. Hariyyet Biçer-Stou Linkolnı “böyük savaş” adlandırdığı pulu qələbəyə təkbaşına başladı.
- Yalnız bir qadın! Fiziki cəhətdən güclü olmasa da, cəsarəti, ibrəti, iri, daxili gücü, qorxmazlığı, mənəviyyəti, ədalət hissi, insan sevgisi ilə dövrünün kişiləri ilə müqayisədə irəli gedib kənara qatı qarşı açıq mübarizəyə səsləyən əsərləri məhz O yazdı. Ona qatı ittihamlar irəli sürdülər, qorxutmağa çalışdılar, təhdidlər aldı, amma yazdı. Özü ağdərili olsa da, köləlik rejiminə qarşı mübarizədə önündə getdi. O, **“hər şeydən öncə İnsan”** dedi.

“Tom dayının koması”

**"Öz azadlığınızın qədrini bilin, səda-
mətə və namuslu olmağa çalışın, bizim Tom
mənimiz.."**

Əsəriyet Biçer-Stou məşhur əsərini bu
kitabla bitirir. Bu kitab dövründə 3
nəşr nüsxədən artıq satıldı. Əsər teatr
səhnələrinin və şouların mövzusunə çev-
rildi, sürətlə hər tərəfə yayıldı. Bu əs-
ər əsəri altında Amerikanın şimalında kölə-
liyi mübarizə başladı. Köləliyin saxlanıl-
ması tərəfdarı olan Amerikanın cənub bölgələ-
rinə bu əsər etirazlara səbəb oldu. Amerikanın cənub və şimal
bölgələri arasında yaşanan vətəndaş müharibəsi köləliyin ləğvi ilə
bitdi.

Harriyet öz əsərləri ilə Amerikada köləliyin ləğv edilməsi və yəni demokratik dövrün təməlinin qoyulmasının səbəbkarlarından olmaqla yanaşı, onun əsərləri təkcə Amerika ilə məhdudlaşmadı, həm dünyada köləlik sisteminin ləğv edilməsini gündəmə gətirdi, bu sistemə qarşı tamamilə ortadan qaldırılmasına təkan oldu. O, dünyanı sərbəstlik və ədalət alovun qığılcımı ola bildi. Bununla da Harriyet Biçer, öz əsərləri ilə qələmi ilə qılıncın görə bilmədiyi böyük zəfər qazandı.

Harriet Biçer kim idi?

Harriyet Biçer 1811-ci il iyunun 14-də ABŞ-ın Konnektikut ştatının Andar ailədə anadan olmuşdu. Atası Liman Biçer məşhur və təfəvvüzlu vaiz, teoloq və “Amerikan İncil Cəmiyyəti”nin banisi idi. Harriyetin ailəsinə fəaliyyətlərdə də aktiv rol oynayır. Harriyetin

anası da çox dindar qadın idi. Harriyet yaxşı təhsil almışdı, latın, italyan və fransız dillərində danışa bilirdi. Amma o, utancaq, öz daxili aləminə yaşamağı xoşlayan uşaq idi. On üç yaşında atasının din barəsində söhbətlərinə qulaq asdığı üçün sonra Harriyet həyatını Hz. İsayə həsr etməyi qərara aldı. Bu, onun həyatının sonrakı dövrlərini müəyyənləşdirən qərar oldu.

Kiçik yaşlarından etibarən Tanrı ilə arası xüsusi rabitə qurdu: **“Yaxşı bir insan olub Tanrıya xidmət etmək”** istəyirdi. Fəqət bunu necə edəcəkdi? Sadəcə “yaxşı” olmaq kifayət etməzdi, başqaları üçün də nə isə eləməli zım idi. Yaşadığı coğrafiya - köləlik sisteminin ölkədəki qaradərmlərə qan uddurduğu Amerika - onun fəaliyyəti üçün çox əlverişli. Yazmaq xoşuna gəlirdi və istedadlı idi. Demək ki, qələmində ilah kimi istifadə edərək “pisliyə” qarşı döyüşə bilərdi.

1833-cü ildə Harriyet “Aylıq Qərb jurnalı”nda (“Western Monthly Magazine”) hekayə yarışması haqqında elanı oxudu. Yazıçı olmağı arzu edən Harriyet bir hekayəsini redaksiyaya göndərdi. Amma heç gözləmədiyi halda müsabiqədə birinci yeri tutdu. Ondan sonra Harriyet bu müvəffəqiyyətdən sonra ürəkləndi və davamlı yazmağa başladı. 1836-cı ildə 25 yaşında quldarlıq əleyhdarı professor eyni zamanda, rahib olan **Kelvin Stou** ilə ailə qurdu. Buna görə müddət yazmağa fasilə verdi. Bu evlilikdən onların 7 uşaqları oldu. Kelvin ilə Harriyetin izdivacları uğurlu alınmışdı, çətin vəziyyətdə onlar bir-birlərinə dəstək ola bilmişdilər. Həyatları boyunca onlar bir çox çətinliklə qarşılaşdılar. Uşaqlarından birini kiçik yaşda itirdilər, maddi çətinliklər də onları

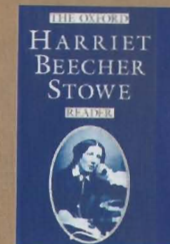
qorxutmuşdu. Buna baxmayaraq, onlar bir-biri ilə sevgi dolu münasibətə malik idi. Harriyetin dayaq olmağı və çətinliklərə sinə gərəcəni bacardılar.

Harriyet əri haqqında deyirdi: **“Əgər sən mənə çox sevdiyim həyat yoldaşım olmasaydın, səni yenə də sevdirdim”**. Harriyet uşaq böyütməyi müqəddəs fədakarlıq və Tanrıya xidmət etmək kimi qiymətləndirirdi.

Harriyetin həyat yoldaşının ailəni dolandırmaqda çətinlik çəkdiyini gördüyü üçün yenidən yazmağa başlamışdı. O, dini qəzetlərə və jurnallara ailə həyatı haqqında hekayələr yazmağa başladı. Eyni zamanda, Kelvin həyat yoldaşının yazıçılığına həvəsləndirir, Amerika və İngiltərədə Harriyetin ədəbiyyat agentı kimi fəaliyyət göstərərək ona kömək edirdi. Onların İngiltərədəki evi Kanadaya köçmək istəyən qadınların baş çəkdikləri “dayanacaq”lara çevrilmişdi.

Harriyetin yazıları dərhal diqqəti cəlb edərək, onun ailənin maddi durumunu da yaxşılaşdırdı. Harriyet daha iri həcmli əsərlər yazmağa başladı. Bu işdə onun ən böyük dayağı ilahınvericisi yenə də əri idi.

1850-ci ildə əhalisinin sayı 23 milyon nəfər olan Amerikada əhalinin 10% - ni, yəni 2,3 milyon nəfərini kölə qaradərililər təşkil edirdi.

Hələ XIX yüzilin 30-cu illərində Amerikada köləliyə qarşı mübarizə başlamışdı. Bu mübarizənin taleyini isə Harriyetin yazdığı və bütün Amerikanı sarsıdan "Tom dayının koması" kitabı həll edəcəkdi. O, əsərində kölədəriliyə qarşı yaranmış rəftar etməsi barədə yaradılan əfsanəni darmadağın etdi. "Tom dayının koması"nın qələmə alındığı illərdə Amerikada ağasından qorxan kölələr təqib edilərək ələ keçirilir və onlara amansız işgəncələr verilirdi.

Harriyyet məhz bu gerçəkləri yazırdı. Ətrafında isə onu dərinlən ləyənələr də vardı. "Əlimdən sən kimi yazmaq gəlsəydi, köləliyə nə qədər böyük ləkə olduğunu bütün millətə çatdırmaq üçün yazmış edərdim". Bu sətirləri qardaşı arvadı ona məktubunda yazmışdı. Sonralar özü yazacaqdı ki, bu məktub onun qələmə möhkəm basmasında böyük rol oynadı.

Harriyyet köləliyi ifşa edən bu əsərini yazmağa başlayanda uşağı Çarlz Eduard hələ ana südü ilə qidalanırdı və gecələr onun yanında yatırdı. Bu səbəbdən Harriyyet gündüz ev işləri ilə kən sūjetini qurduğu əsərini gecələr vərəqə köçürürdü. 25 il kiçik oğluna yazdığı məktubunda yazıçı əsərinin yazılma prosesini belə təsvir edirdi: "Xalqımızın qullara rəva gördüyü haqsızlıqları və həşilik müqabilində ürəyim kədərdən paralanırdı. Bəzi peşman sən yanımda yatıb yuxuladığın vaxt, uşaqları əllərindən alınıb anaları fikirləşirdim və gözlərimdən alov kimi yaşlar axırdı."

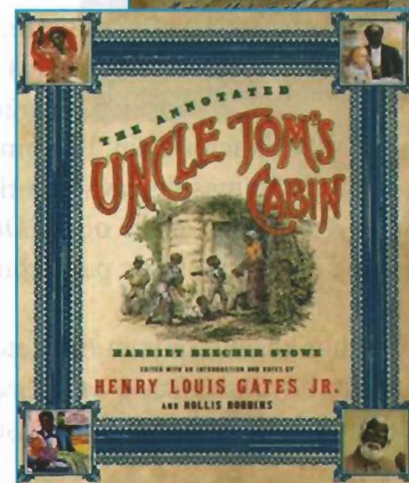
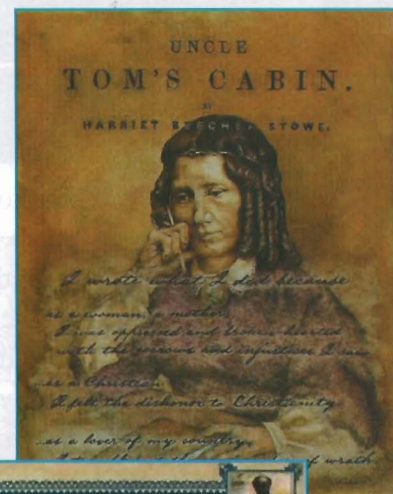
1851-ci ildə Harriyyet əsərinin birinci hissəsini bitirdi. Şingtonda nəşr edilən, o dövrün köləlik əleyhdarı qəzetlərdən olan "Milli era" ("National Era") qəzetinə göndərdi. Əsər üç ay əvvəl qəzetdə hissə-hissə nəşr olunmalıydı. Harriyyet romanını kimi nəşr etdirsə belə, onun sayəsində pul və şöhrət qazanmışdı.

Bostondakı böyük nəşriyyatlardan biri, güney ştatların əsas nəşr rəqəmlərinin aşağı düşməsindən çəkinərək Harriyetin kitabını nəşr etmək barədə təklifi rədd etmişdi. Əsərin dövrü mətbuatda dərc edilməsi ilə kifayətlənməyə razı olduğu əsnada Harriyet kitabı nəşrə hazır olan gənc bir nəşir tapdı. "Köləliyə qarşı mübarizə" mövzusu bu sistemə nifrət bəslənən quzeydə belə çox da rəğbətə malik olmayan bir mövzu deyildi. Bütün bunlara baxmayaraq, "Tom dayının koması" əsəri 1852-ci ildə kitab rəflərində yerini tutdu.

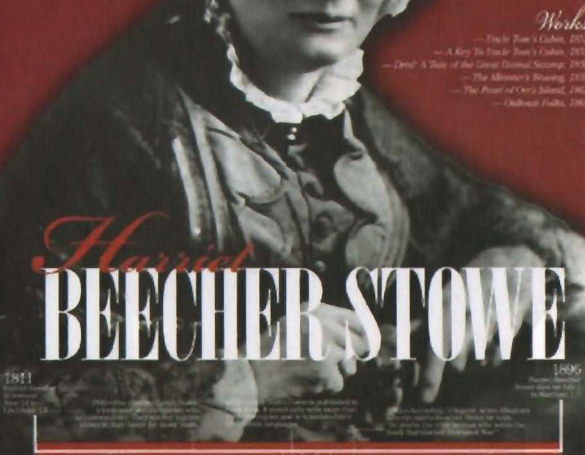
Bir günə 3 min nüsxə

Bu roman satışa çıxarıldığı gün 3 min nüsxə satıldı. Amma kitaba olan rəğbət böyük idi. Ona görə də 300 min nüsxə təkrar nüsxə çap edildi. Bu da yetmədi, dünyanın hər yerindən kitab üçün sifarişlər gəlirdi. Harriyyet gecə-gündüz bu romanı yazmaqla məşğul olurdu. Az sonra kitabın tirajı üç milyona çatdı. Kitab 50-dən çox dilinə tərcümə edilmişdi.

Harriyyet, "Tom dayının koması" romanını "Qaçaq köləliyi haqqında" qanun qüvvəyə gətirildikdən sonra yazmışdı. Bu, Amerika ədəbiyyatı tarixində qəhrəmanı köləlikdən azad edən ilk əsər idi! Harriyyet əsərində quldarlıq sistemini tənqid edir, bu sistemə yararlanan və ya köləliyi qoruyanları xoş qarşılayan ağ-

*Endowed with speaking
the Civil War, Harriet Beecher Stowe
in 1852, the first comprehensive
novel, Uncle Tom's Cabin, in which
she expressed her outrage at
the institution of slavery and
its destructive effects on both
whites and blacks. The book
remains an icon of the literary
struggle to abolish slavery in
the United States.*

yarayan qadın. Müraciət üçün: Uilyam Qlouer.”

“Tom dayının koması”ndan sonra Harriyet 1856-cı ildə qul-
əleyhinə ikinci önəmli əsəri olan “Dred” povestini yazdı və
müddətdə Amerikanın ən çox pul qazanan və ən ünlü yazıçılardan
biri oldu.

Harriyet hər kəsin möhkəm zənn etdiyi köləlik qalasının di-
da da qələmi ilə böyük bir yarıq açmış və “Quldarlıq insan heyv-
tinə ziddir və ləğv edilməlidir” düşüncəsini milyonlarla ad-
amə yeritmişdi. Onun bu şərəfli və cəsa-
tli ziddi nəticəsiz qalmadı.

Bu sərdən sonra Amerikada köləliyə qarşı
tərəqqi başladı. 1854-cü ildə köləliyə qarşı
tərəqqi geniş vüsət aldı və ölkədə Res-
publikanlar Partiyası yaradıldı. 1860-cı
ildə köləlik əleyhdarı olan Avraam Lin-
coln başçılıq etdiyi bu partiya hakimi-
yə gəldi və köləliyi qoruyub saxlamaq
qərarını güney bölgələrlə müharibə şimal
bölgələrin qələbəsi ilə başa çatdı, köləlik
qərarını ləğv edildi. Harriyet bu qələbədən
sonra Linkoln ilə görüşdü.

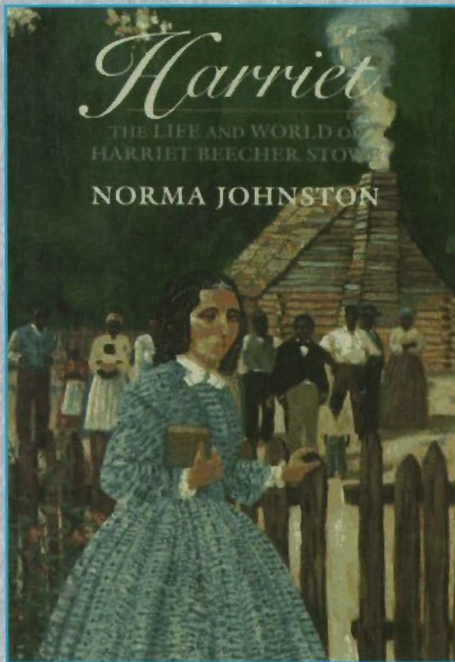
Qələbə müharibəsi başa çatandan sonra
Harriyet Biçer-Stounun ailəsi bir müddət Flo-
ridada yaşadı. O, burada qadınların səssizmə
müddafə edənlərə qoşuldu. Harriyet
“Heart and Ho-
me” adlı jurnalda qadınların
müddafə edən baş mə-
murlarından biri yazdı. Qadınların bütün
həyatında uğurlar qazanacağını
Harriyet Biçer onla-
rın müddət sahələrdə qo-
şulduqları müddətiylərin qaldırıl-
ması ilə çıxışlar edirdi.

Harriyet qadınların Allahın və tə-
bii qanunlara bəxş etdiyi bütün qabiliyyətlər-
ini istifadə etmək haqları olduğunu və onlar-
ın fərdi imkanlarının vacibliyini müddafə

Harriyet, Floridada çox qalmadı və qalan
vaxtını keçirmək üçün Konnektikut Hartforda
gəldi. Burada qadınları önə çıxaran “Müqəd-
dəsizlik” adlı jurnalı qurdu.

Qəhrəman yazan qadınlar

dəs tarixdə qadın" ("Woman in Sacred History") adlı əsərini qələmə aldı.

Yazıçı 1896-cı ildə 85 yaşında vəfat etdi. Massaçusets ştatının Andover şəhərində Filips Akademiyasının bağçasında dəfn edildi.

Harriyyetdən... bugünkü Amerikaya

Bir əsr yarım bundan öncə Harriyet Biçer-Stou "Tom dayının komandiri" yazırdı ki, nə vaxtsa Allah daxili sükutu yazırdı ki, nə vaxtsa Allah daxili sükutu

minin genişliyinə görə hansısa xalqı ən yüksək səviyyəyə qaldırsa, bu yəqin ki, qaradərili olacaq. Ağ dərili yazıçı bu yolla qaradəriliyə sığışdırılmağa, onların həlimliyinə heyranlığını ifadə edirdi. Bu yolla o, bir çoxlarının qaradəriliyə baxışlarını dəyişməyə, onları da ağdərili kimi münasibət göstərilməsinə çalışırdı.

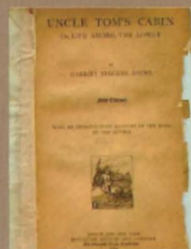
Yadımdadır, Amerika səfərlərimdən birində bələdçimə gələcək istədiyim yerlər arasında Harriyet Biçerin qəbrinin olduğunu deyəndə dərhal təəccüblə üzümə baxmışdı, sonra isə "yaxşı fikirləşərək kömək edəcəyinə söz vermişdi. Mən onun qəbrini ziyarət etdim. Ziyarətdən qayıdanda küçədə çox gözəl geyinmiş, özünə bir iş sahibi olduğu hər halından bəlli olan qaradərili xanım rastlaşdım. Zarafatla bələdçimə "Harriyetin ruhu bu mənzərəyə mütləq sevinir" dedim. O da təbəssümlə "mütləq" deyə cavab verdi. O zaman hələ Amerikada qaradəriliyə bu ölkənin prezidenti kimi bələdçi ilə bağlı müzakirələr belə yox idi. Amerikanın bələdçi mənzərəsinə baxanda amerikalıların Harriyet Biçer Stou adlı bir qadına çox şey borclu olduqlarına bir daha əmin olursan. Amma amerikalıların? O, bütün dünyanın köləlik kimi eybəcər bir işdən xilas olmasına kömək etdi, bu hərəkətin başlanmasına təkan verdi.

Aqibəti mübarək yazıçı

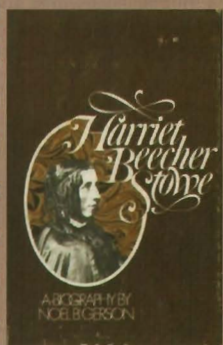
Harriyet Biçer-Stou otuzdan artıq kitab yazmışdır. On müxtəlif janrlarda əsərlərin müəllifi olan kitabları ilə birlikdə hekayə, roman və biçer-Stouya yazarlığı sahəsində də qələmini sınaq etmişdir. Bəzi tədqiqatçılar Yeni İngiltərədəki Harriyetin təsvir etdiyi "Nazirlərin qayğısı" və "Köhnə şəhərin adamları" adlı kitablarını Harriyetin ən yaxşı əsərləri hesab edirlər. Bu əsərlərdə H. Biçer-Stou dövrünün həyat tərzini rəqəmsal təsvir etmişdir. İctimai həyat barədəki təfərrüatları, özəlliklə də əsərlərində yer alan kiçik xarakterlər yazıçının fərqli mədəniyyətə qarşı təmas qurmaq bacarığını göstərir. Harriyet yazıçı idi. Dünyada bir çox məşhur əsərlər möhz onun təsiri altında yazılmışdır. Harriyetin əsərləri də onun qələminin məhsuludur: "Sunny places of foreign lands" (1854), "Sam-Lawson's fireside" (1871), "Mənim həyat yoldaşım və mən" ("My wife and I" /1872), "Köhnə şəhər adamları" ("Old-town folks" /1871), "Palmetto leaves" (1873), "Sahibkar adamları" ("Footsteps of the masters" /1876), "İtin missiyası" ("A dog's mission" /1881)...

Hər hansısa oxumazsınız? Ancaq Harriyetin son bir şeylər pıçıldadığını bilirəm, Harriyetin. Çünki əsər adı da insan adı kimi Harriyetin fiziki övladına da, mənəvi övladına da (-yaraşan!) ad qoyasan! Amma heç

Harriet Beecher Stowe
Uncle Tom's Cabin

şübhəsiz, yaxşı ad yaxşı əsərə qoyular! Yaxşı əsəri isə ... ilk növbədə, yazmaq lazımdır. Əsər öz adını doğruracaq (doğruldacaq!). Beləliklə, öz adını, həm də yazarının adını yaşadır. Nə xoş aqibətdir, özün vəfat etdikdən sonra yetim qalmayan əsərlər qoyub getmək!

Elə Harriyet Biçer kimi! Mən bu mülahizə aqibətli yazıçı haqqında yazımı onun öz sözləri ilə bitirmək istəyirəm: **"...Öz azadlığının qədrini bilin, sədaqətli, namuslu olmağa çalışın, bizim Tom dayı kimi!.."**

Berta fon Zuttner

**Sevgilisiylə Qafqaza qaçan
marşal qızının
sülhə qurban
gədən həyatı**

- O, Nobel sülh ödülünü alan ilk qadın kimi adını tarixə yazdı.
- O, Mariya Küriden sonra Nobel ödülünə layiq görülən ikinci qadın oldu!
- Onun Nobel ödülü ilə təltif olunmasının 100 illik yubileyi 2019-cu ildə YUNESKO-nun himayəsi altında dünya miqyasında qeyd ediləcəkdir.

O, qadınların demək olar ki, ictimai həyatdan kənara saxlanıldığı dövrlərdə “Silahları buraxın!” romanı ilə dünyanı düşünməyə dəvət edir, sülh uğrunda yorulmadan barizə aparırdı. Dünyada bu gün də ən məşhur mülkiyyətçi olan Nobel ödülinün təsis olunması üçün Alfred Nobelə təqdim olunan da məhz o idi! O, “Dövlətlər arasında münasibətlərdə nə üstünlük təşkil etməlidir: kobud gücmü, yoxsa ədalətəninmi sualı hadisələrle zəngin olan dövrümüzdə ən aktual məsələ kimi qalmaqdadır” - deyəndə 1905-ci il idi və o, 1906-cı ildə vəfat etmişdi.

üzərində düşünməyə çağırır. Bu məsələ dünya üçün bu günə qədər öz aktuallığını qoruyub saxlayır. O, Avropa ölkələrini müharibəyə qarşı yeganə alternativ təklif kimi birləşməyə çağıranda, yəni Avropa Birliyi ideyasını ortaya atanda, yer üzündə sülhün qorunub saxlanılması üçün bir çox xalq münisflər, beynəlxalq orqanlar, rəj məhkəmələrinin yaradılması və fəaliyyətinin vacibliyini hər yanda bəşəriyyət edəndə hələ XX yüzilin əvvəllərində idi, Avropa və dünyanı tarixi cəhətdən I və II Dünya müharibələri olmamışdı. Milyonlarla günahsız insan müharibələrin qurbanı olmamışdı. Məhz bu müharibələr

...sonra dünya onun fikir və ideyalarının həyata keçməsi-
nə nə qədər böyük əhəmiyyət daşıdığına əmin oldu! O, çox
müəmməllərlə, əziyyətlərlə üzləşsə də geri çəkilmədi, sülh uğ-
runda, qadın haqları uğrunda ömrünün sonuna qədər mü-
barizə apardı, dünyaya səs salan əsərlər yazdı, qadınların
haqları uğrunda mübarizə apardı və sülhü qorumaq uğrun-
da fəaliyyətinə görə Nobel sülh ödəliyinə layiq görülən ilk
qadın oldu! Bir cığır açdı...

Bu qadın, ölümündən təxminən 100 il keçməsinə baxmayaraq, bu gün də böyük sayğı ilə xatırladılan, adını TARİXə - sənət tarixinə, beynəlxalq sülh hərəkətinə və də qadınlıq tarixinə qızıl hərflərlə yazmış Berta fon Zeltnerdir!

Autokrat ailənin sevinci

ad-soyadı **Berta Sofiya Kinski** Avstriya yazıçısı və uluslararası pambıq müdafiəçisi) hərəkəti xadimi, pambıq ödəli almış ilk qadın Berta Zuttner (Berta Sophie Felicitas Freifrau Zuttner) 9 iyun 1843-cü ildə, o zaman Avstriya-Macaristan imperiyasına daxil olan Praqada dünyaya gəlib. Avstriya feldmarşalı qraf Frans Yozef Kinski fon Şinik und Tettaun, anası sültaninin qızı Sofiya Vilhelmdir. Atının ölümündən öncə vəfat etdiyindən atası anası məşğul olub.

Bu mənşəyi baxımından o, aristokrat təbəqədən idi. Bu səbəbdən Bertanın uşaqlıq və yeniyetmə-

liyi, aid olduğu sosial təbəqənin (və aid olduğu zəifləmənin!) gerçəkliklərinə uyğun keçib desək, yanlış müəyyən qədər deformasiya olunmuş ənənələrə bəslənmiş, bütün mümkün çətinliklərə rəğmən təhsilli və bacarıqlı hallarda öz gələcəyinə ümidli (daha doğrusu, öz idarəetmə prinsipləri uğrunda prinsipial)...

Amma Anası vaxtının və pulunun əksər hissəsini kurortlara sərf edən Bertanın uşaqlığı Paris, Venesiya, Badenbaden və digər Avropa şəhərlərində keçirdi. Bu səbəbdən də o, gənc yaşlarında ingilis, fransız və italyan dillərində mükəmməl danışa bilirdi. Hətta cəmiyyət də həmin şəhərlərdə bir çox ünlü insanlarla tanış olmuşdu. Berlinə gətirilsə də, inersiya ilə özü öz gələcəyinin quruculuğu ilə uğraşan Bertanın yaşları olanda anası artıq ailənin var-dövlətini son qəpiyinədək idarə etmişdi...

Kasıblıq və böyük məhəbbət

Peşəkar müğənni olmaq cəhdi uğursuz nəticələnəndən sonra Bertanın Vyanada Zuttner ailəsində dörd qıza mürəbbiyəlik etmək üçün işə düzəldi.

Amma çox tezliklə, elə bu ailənin üç oğlundan birinə - Artur fon Zuttnerə vuruldu. Lakin maliyyə durumu o qədər də yaxşı olmayan Zuttnerlər Arturu varlı ailədən olan bir qızla evləndirməyə ümidində idilər. Buna görə də, Zuttner ailəsinin müqaviməti ilə üzləşən, daha dəqiq desək, sevgilisinin ana və atası tərəfindən evdən qovulan Berta, 1876-cı ildə Parisə köçməli oldu... O, burada - qəribə elan verərək katibəlik və ev xanımlığı (təsərrüfat müdiri) funksiyalarını həyata keçirəcək bir qadın aradığını bildirən İsveçli zəngin, hətta la bərabər həm də maraqlı bir adamla münasibət yaratdı. Bu adam Alfred Nobeldən başqası deyildi... **"Nobel Alfred: İsveçli kimyaçı, dinamit və partlayıcı jelatini kəşf etdi və Nobel Vəqfini (Nobel mükafatını) təsis etdi"**. Berta fon Kinskinin yanında çalışdığı zaman maraqlı adam daha sonralar ensiklopediyalarda belə anılacaqdı.

İş yeri tapmağına baxmayaraq, Berta Parisdə çox ümitsiz duyurdu.

Həyatında bir dönmə uzaqdan da olsa eşq hüznü çəkən hər qadın Bertanın Parisdə nə üçün ümitsiz olduğunu anlamamış deyil, təbii ki. Berta Parisdə qəzet elanı vasitəsi ilə əldə etdiyi yeni iş yerində yalnız səkkiz gün dayana bildi. Sonra... Çox sonralar özü belə nəql etmişdi: **"...Çox dəyərli brilyant bir "xaç"ım vardı.** Onu satıb pulu qazandırmaya getdim. Aldığım pulla otel xərcini ödədim və növbəti gün ekspressinə bilet aldım. Bir qədər də nağd pulum qalmışdı.

Amma bu və dözülməz bir təzyiq altında, həyatı kimi hərəkət edirdim. Atdığım addımın adının dəlilik olduğunun fərqləndiyini, bəlkə də bir xoşbəxtlikdən qatəbəsən ümitsizliyin qollarına atırdım düşündüm. Bütün bunlar şüurumda şimşək kimi qaynaqlanırdı, fəqət başqa cür davranma bilirdim..."

Bertanın o anlarda hansı məntiqlə hərəkət etdiyi gerçəkdən təsirlidir. Məktub yazaraq qoyaraq tərk etdiyi Alfred Nobel onun barəsində eyni şeyi hiss etmişdi. Çünki Alfred Nobel onun Parisdən qaçışına başqa cür təpki göstərən imkanına sahib olmasına baxmayaraq, Bertanın bütün həyatı boyu ən böyük əsərlərindən biri olaraq qaldı.

Berta Vyanaya dönüb, Artur fon Zuttnerlə gizlicə görüşdü. Hətta gizlicə görüşmək, uzaqlara - Qafqaza qaçdılar. Hətta yazı Dadianinin dəvətindən istifadə edərək "səfər" adı ilə çıxdıqları gizli yolçuluğu - "kənüllü Qafqaz səfəri" doqquz il sürdü. Berta fon Zuttner həmin

zamanlara təsadüf edən 1877-78-ci illər Osmanlı-Rus müharibəsi zamanı da yaşamış oldu. (Onu da deyək ki, sevgililərinin dolanışıqlarını daha çox yazırlıqla təmin edirdi. Hətta ki, Artur fon Zuttner Vyananın dövrü dərgi-

liyi, aid olduğu sosial təbəqənin (və aid olduğu zaman!) gerçəkliklərinə uyğun keçib desək, yanlış müəyyən qədər deformasiya olunmuş ənənələrə bağlı, bütün mümkün çətinliklərə rəğmən təhsilli və bacarıqlı hallarda öz gələcəyinə ümidli (daha doğrusu, öz idarəetmə prinsipləri uğrunda prinsipial)...

Anası vaxtının və pulunun əksər hissəsini kurortlara sərf edən Bertanın uşaqlığı Paris, Venesiya, Badenbaden və Avstriyanın digər şəhərlərində keçirdi. Bu səbəbdən də o, gənc yaşlarında ingilis, fransız və italyan dillərində mükəmməl danışa bilirdi. Hətta cəmiyyətə də həmin şəhərlərdə bir çox ünlü insanlarla tanış olmuşdu. Bertanın inersiya ilə özü öz gələcəyinin quruculuğu ilə uğraşan Bertanın yaşı olanda anası artıq ailənin var-dövlətini son qəpiyinədək idarə edirdi...

Kasıblıq və böyük məhəbbət

Peşəkar müğənni olmaq cəhdi uğursuz nəticələnəndən sonra Bertanın Vyanada Zuttner ailəsində dörd qıza mürəbbiylik etmək üçün işə düzəldi.

Amma çox tezliklə, elə bu ailənin üç oğlundan birinə - Artur fon Zuttnerə vuruldu. Lakin maliyyə durumu o qədər də yaxşı olmayan Zuttnerlər Arturu varlı ailədən olan bir qızla evləndirməyə ümidində idilər. Buna görə də, Zuttner ailəsinin müqaviməti ilə qarşılaşan, daha dəqiq desək, sevgilisinin ana və atası tərəfindən evdən qovulan Berta, 1876-cı ildə Parisə köçməli oldu... O, burada - qədim elan verərək katibəlik və ev xanımlığı (təsərrüfat müdiri) funksiyalarını həyata keçirəcək bir qadın aradığını bildirən İsveçli zəngin, hətta la bərabər həm də maraqlı bir adamla münasibət yaratdı. Bu adam Alfred Nobeldən başqası deyildi... **"Nobel Alfred: İsveçli kimyaçı, dinamit və partlayıcı jelatini kəşf etdi və Nobel Vəqfini (Nobel mükafatını) təsis etdi"**. Berta fon Kinskinin yanında çalışdığı zaman maraqlı adam daha sonralar ensiklopediyalarda belə anılacaqdı.

İş yeri tapmağına baxmayaraq, Berta Parisdə çox ümitsiz dursa...

Həyatında bir dönmə uzaqdan da olsa eşq hüznü çəkən hər qadın Berta Parisdə nə üçün ümitsiz olduğunu anlamamış deyil, təbii ki. Berta Parisdə qəzet elanı vasitəsi ilə əldə etdiyi yeni iş yerində yalnız səkkiz gün dayana bildi. Sonra... Çox sonralar özü belə nəql etmişdi: **"...Çox dəyərli brilyant bir "xaç"ım vardı.** Onu satın almaq istəməyə getdim. Aldığım pulla otel xərcini ödədim və növbəti gün ekspresinə bilet aldım. Bir qədər də nağd pulum qalmışdı.

Bu nağd və dözülməz bir təzyiq altında, özüm kimi hərəkət edirdim. Atdığımdan daha çox adının dəlilik olduğunu fərqləndirirdim, bəlkə də bir xoşbəxtlikdən qatəbəsən və ümitsizliyin qollarına atırdım. Bütün bunlar şüurumda şimşək kimi qayıdırdı, fəqət başqa cür davranma bilirdim..."

Bertanın o anlarda hansı məntiqlə həyatı qurduğu gerçəkdən təsirlidir. Məktub yazaraq tərk etdiyi Alfred Nobel onun barəsində eyni şeyi hiss etmişdi. Çünki Alfred Nobel onun Parisdən qaçışına başqa cür təpki göstərən imkanına sahib olmasına baxmayaraq, Bertanın bütün həyatı boyu ən böyük arzularından biri olaraq qaldı.

Berta Vyanaya dönüb, Artur fon Zuttner ilə gizlicə görüşdü. Hətta gizlicə qaçmaq, uzaqlara - Qafqaza qaçdılar. Berta yazı Dadianinin dövlətindən istisna olaraq "səfər" adı ilə çıxdıqları yolçuluğu - "kənüllü Qafqaz səfəri" deyə qısqaldı. Berta fon Zuttner həmin

qadınla təsadüf edən 1877-78-ci illər Osmanlı-Rus müharibəsi zamanı da yaşamış oldu. (Onu da deyək ki, sevgililərinin dolanışıklarını daha çox yazılıqla təmin edirdi. Bəlkə ki, Artur fon Zuttner Vyananın dövrü dərgi-

lərinə türk-rus savaşından reportajlar yazırdı. Ərinin məqalələrinin aləmə ün salması Berta-da qələmə sarılmağa sövq etmişdi. O, hekayələr, esselər, məqalələr yazırdı. Yazılarının bir çoxu yük bir bölümünü isə B.Oulot təxəllüsü ilə yazırdı. Onlar Arturla birlikdə (həmən illərdə) Emil Zolyanın ideyalarının təsiri altında dörd roman yazdılar: “Bir ruhun siyahısı” / “Inventarium einer Seele” (1883), “Ein schlechter Mensch” (Leypsiq, 1885); “Kübar həyat” / “High Life” (1886), “Daniela Dormes” / “Daniela Dormes” (1886)...

Həmin illərdə hələ gəncliyində apılandığı ideya və amalların təsiri altında olan Berta, savaşa, özəlliklə tarixi önəmi olan ibtidai savaşa (sözlə, qədim) bir hadisəydi - **“Savaşın orada da yaşamaq da insana bu önəmi anladır”** - belə düşünürdü.

...Qafqazda (Tiflisdə) Bertanın dostları vardı. O, dil və musiqi üzrə özəl dərslər deyil, belə, özü çağdaş Avropa mədəniyyəti və

səti ilə marqlanırdı.

Qafqazda keçirdiyi illər Bertanı belə bir qənaətə gətirdi ki, savaşa düşüncə və təhsil olmadan bəşəriyyətin inkişafı mümkün deyil. Həmin Zuttner sonrakı illər boyu həmişə bu qənaətin həyata keçirilməsi yolunda əməli fəaliyyətdə oldu.

“Üfüqdə yenə savaşı var?”

Zuttner ailəsi Vyanaya qayıtdıqdan sonra (1885) Berta öz siyasi və ictimai baxışlarını bədii əsərlərində əks etdirməkdə davam edirdi. Həmin illərdə onun qələmindən “Pis adam” / “Ein schlechter Mensch” (1886), “Fırtınadan qabaq” / “Vordem Gewitter” (1894) kimi ünlü əsərlər çıxdı. 1885-ci ilin may ayında cütlük Avstriyaya döndü. Artıq fon Zuttner

“qaçaq”la barışmış sayılırdı. Artur və Berta, əsasən, Güney Avropada Harmannsdorf mülkündə yaşamaqda və hər ikisi yazırlıqda davam etməkdəydi.

1886-87-ci illərin qışını Parisdə keçirdilər. Berta, Alfred Nobeli tanış etdi; Nobelin çevrəsində dövrün maraqlı insanları ilə - ədəbiyyatçılar, hüquqçular və siyasətçilərlə tanış olub, gecələr boyu fikir mübadiləsi, müzakirələr apardı. Müzakirə mövzularının başında isə “Üfüqdə yenə savaşı var?” sualı gəlirdi...

1880-90-cı illərdə Almaniya və Fransa arasında siyasi münasibətlər çox gərgin idi. Münaqişələrin tam ortasında Berta fon Zuttner, öz sözləri ilə ifadə etsək, onu “səhər səhər corəyanı kimi vuran” bir xəbər eşidirdi. Bu xəbər ona 1880-ci ildən bəri fəaliyyətində “Beynəlxalq Uzlaşma və Sülh Cəmiyyəti” adlı bir qurumun, yəni sülh həyata keçirmə fəaliyyəti göstərdiyini söyləyirdi. Berta, sanki bu xəbəri illərdi gözləyirdi kimi, vaxt itirmədən həmin birlik qurumunda olavə bilgilər toplayıb, müvafiq tədbirlər öldə etdi.

1870-71-ci illərdə baş vermiş Fransa-Almaniya müharibəsi zamanı Fransanın bəşəriyyətinə görə revanş arzulayan militarist əhval-ruhiyyəsinə qarşı toqquşulan xanım Zuttner (və onun həyat yoldaşı), həmçinin, Beynəlxalq Arbitrajın fəaliyyəti, habelə, kontinental Avropa ölkələrində mövcud olan sülh təşkilatların işi ilə yaxından tanış olurdu.

Həmin dövrlərdə dövlətlərarası münaqişələrin sülh yolu ilə həllini yaradılmış Beynəlxalq məhkəməyə ictimai əsaslandırmaq məqsədilə Londonda təsis olunan Arbitrajın çalışmaları böyük maraq göstərirdilər.

Chère Baronne et Amie
Cher monsieur et ami

Der Briefwechsel
zwischen Alfred Nobel
und Bertha von Suttner

Herausgegeben von Edelgard Biedermann

Olms

ilə də, məzmunu ilə də bəlkə xahiş yox, daha çox çağırışı, ətə zabitəli xanım yazarın “əmr”ini ifadə edir, təhlükələrin miqyası göstərirdi...

Artıq yuxarıda vurğuladığımız kimi, Emil Zolyanın təsirində ictimai təbəqələrin (və təbəqələşmə prosesinin!) təsvirini vermək üçün ilkin araşdırmalarını tam olaraq həyata keçirdikdən sonra belə, Bertanın yazdıqları, kiməsə görə bəlkə də böyük sənət və nətkarlıq baxımından bir “şah əsər” deyildi, fəqət yayımlandıqdan sonra qorxunc bir gurultu qoparan yönləndirmə romanı olub, sərhədlərini təhdid etməyən (ülvi arzulara, sülh çağırışına köklənmiş) ideoloji-siyasi yükə malik əsərdi!

“Ən uca şərəf və namusun qaynağı...”

Xanım Zuttner sonralar, gənclik illərini xatırlayaraq, deyirdi: “vaxtlar “savaşların bütünlüklə ortadan qalxması mümkün olduğunu düşünmək belə xəyaldır” fikrindəymiş. O, deyirdi: **“Ağacları yandırmaq**

Berta Zuttner sonralar, “İkinci dünya lumatlar məni olduqca rıqqətə təvəzüz tirdi” deyərək xatırlayırdı. O, ictimai ideyaların səsinə səs verməyi və fəxrə alaraq Avropa ölkələrində milliyyətçiliyi və militarizmi tənqidiq atəşinə tutan “Maşınlar əsri” /“Das Maschinenzeitalter” (1885) əsərini yazdı. Əsər işıq üzünə çıxmadı, görməz, beynəlxalq ictimaiyyət və ədəbiyyat tənqidçiləri arasında geniş müzakirələrə səbəb oldu.

Sehirlənmişdi Berta... Sülhpərvər düşüncələrini yaymaq davam etmək istəyirdi. O, “Silahları buraxın!” / “Die Waffen nieder” adlı kitabını yazır. Əsər

“Silahları buraxın” əsəri dalsız təsəvvür etmək kimi bir şey olardı bu. Savaş, insanlığın tarixinin gerçəkləşmə biçimidir: İmperatorluqların qurulması, kəndlərlərin çözülməsi, həmişə savaşla təmin edilir”. Gənc baron Kinskinin belə düşüncəsi təəccüblü deyildi. İllər sonra, 1885-ci ildə, artıq yuxarıda adından söz etdiyimiz “Silahları buraxın” əsərində vaxtı ilə özünün və çağdaşlarının nə üçün belə bir inancları qəbul etmək zorunda qaldıqlarını və bunun nə qədər yanlış olduğunu izah edirdi Berta Zuttner hər kəsə!

Bəli Tolstoyun diqqəti

Berta Zuttnerin “Silahları buraxın” əsəri romanında - XIX əsrin 60-cı illərində yazılmış Avropa müharibələri zamanında həyatı məhv olmuş gənc qadınların həyatı haqqında bu ünlü əsərində yalın, sadə, fəalist düşüncələr deyil, eyni zamanda “savaş zamanı qədrətdə olan döyüş səhnələri” də yer almışdır. Tənqidçi İrvin Abrams 1962-ci ildə “Journal of Central European Affairs” jurnalında yazırdı ki, Berta Zuttnerin romanında döyüş səhnələri sonrakı illərdə yazılmış analoji epizodlardan heç də fərqlənmir.

Berta Zuttnerin də qayıtmamaq üzərə qeyd edək ki, onun həyat yoldaşı baron Artur Zuttnerin (1850-1902) də yazdığı roman və novellaları məşhurdur. Onun ənənəvi olaraq, “Daredcan” (Münxən, 1884); “Der Battono” (Ştutqart, 1885); “Anderl” (Drezden, 1889); “Die Adcaren” (Münxən, 1889) göstərmək olar.)

Bəli, deyirik ki, Berta Zuttner “Silahları buraxın” əsəri ilə sülh uğrunda ardıcıl mübariz kimi tanınmağa başladı. Avstriya hökumətində bu kitabdan sitat gətiri-

lik simvoluna çevrildi. Lev Tolstoy onun təsirini Harriet Bixsonun ünlü "Tom əminin koması" əsərinin göstərdiyi təsirlə müqayisə edirdi. Tolstoy Bertaya yazdığı bir məktubda: **"Tanrı əsərinizdə işığında savaşın ortadan qalxdığını göstərsin bizə!"** deyirdi.

Alfred Nobel isə ona yazdığı bir məktubda "Heyranlıq oyanmış şah əsərinizi oxudum. Mükəmməl əsərinizin tərcümə edilməyəcəyi oxuna bilməyəcəyi və müzakirə edilməyəcəyi bir dil kəsinliklə qərarlıdır". Şişirdilmiş deyildi bu, çünki 1905-ci ildə Berta fon Zuttner Nobel sülh mükafatını alarkən, kitabı 37-ci dəfə nəşr edilmişdi. Avropa dillərinin tam əksər hissəsinə çevrilmişdi...

Avstriyalı yazar Peter Rosegger bu romanı "Cığır açan bir əsər" olaraq dəyərləndirir. Təbii, "Barışçı Berta" və onun düşüncələri qarşı olanlar da vardı. Lakin Berta geri çəkilmək fikrində deyildi. Sülh üçün qərarlı bir şəkildə varlığı ilə meydana atılmaqda davam edirdi: **"Bu kitabım sayəsində əldə etdiyim təcrübələr, qazanılan fəndlər mənə bu hərəkətin içində daha artıq dərəcədə itələdi. Belə ki, başlanğıcda istədiyim kimi sadəcə qələmimlə deyil, bütün qüvvəliyimlə özümü bu işə həsr etmək zorunda qaldım..."**

Romanın məşhurluğu yazıçıya Avropanın sülh uğrunda mübarizə aparan qrupları ilə yaxın və ciddi əməkdaşlıq qurmaq imkanı verdi. 1891-ci ildə Berta Zuttner ömründə ilk dəfə Romada "Parlamentarizmi və Birlik" tərəfindən təşkil olunmuş sülhsevər qüvvələrin qurultayında iştirak etdi. Elə həmin il o, Avstriyada ilk pasifist təşkilatı "Avstriyanın Sülh Cəmiyyəti"ni təsis etdi.

Bəşəriyyətin inkişafının mümkün formulu

1892-ci ildə Berta Zuttner Avropanın bir çox ölkələrində yaradılan sülh qruplarının fəaliyyətini əlaqələndirmək missiyası daşıyan "Bern Sülh Bürosu"nun təsisçilərindən oldu (O, eyni zamanda 20 il bu Büronun vitse-prezidenti vəzifələrini icra etdi).

19-cu əsrin 90-cı illəri militarizmin zirvəyə çatdığı dövr idi. Berta Zuttner sülh qüvvələrin çoxsaylı təşkilatlarının işində iştirak edirdi. O, sülh bu tədbirlərin yeganə qadın nümayəndəsi olurdu!

1892-ci ildə Haaqada, 26 ölkədən 100-dən çox məşhur insanların iştirakı ilə keçirilən sülhsevər qüvvələrin konfransını təşkil o, açmışdı. Bu illər ərzində Berta Zuttner yaradıcılıqdan da qalmır, müxtəlif məqalələr yazır, pasifist jurnalı redaksiya edir, mühazirələr oxuyur, o dövrün ənənəvi dair tənqidlər yazırdı. (Bu tənqidlər ölümündən sonra (1917-ci ildə), toplanaraq "Dünya müharibələri zamanı qorxusunu almaq üçün aparılan mübarizə" başlığı ilə yayınlandı.)

1901-ci ildə başlayan tənqidlər dəniz qüvvələrinin qurulması problemləri, sülh müharibələri, Balkandakı qarışıqlıqlar, qadınların səsvermə hüququ kimi məsələlərə həsr olunmuşdu. Beləcə, xanım Zuttner Avropadakı hər bir münaqişəni izləyir və bu qüvvələrin uzlaşmanın qurtara biləcəyini vurğulayırdı. Təbii ki, monarxiyanın iç siyasəti ilə əlaqədar olaraq təbii ki, monarxiyanın iç siyasəti ilə əlaqədar deyildi...

O, tez-tez yazdığı Alfred Nobelə pasifist təşkilatların işi barədə fikirlər verir və onu sülhməramlı çalışmalara maddi dəstək göstərməyə çağırırdı.

1893-cü ildə Nobel öz planları barədə Bertha Zuttnerə yazmış "var-dövlətinin bir hissəsini ödəli kimi Avropada sülhün bərqəsurmasına kömək edəcək şəxslərə verəcəyini" bildirdirdi. Bertha Zuttner ona: "Mütləq bunu edin, sizdən rica edirəm" deyərək özünəməxsus cavab verirdi.

1902-ci ildə, örnin ölümündən sonra da Bertha Zuttner pasifist çalışmalarını müntəzəm davam etdirirdi. O, ABŞ və Almaniyaya səfərlər edərək, mühazirələr oxudu (1904-05), ABŞ-in prezidenti Teodor Ruzveltə görüşərək İngilis-Alman dostluğu Komitəsinin yaradılmasına nail oldu.

İsveçli böyük sənayeçi Alfred Nobel 1896-cı ildə vəfat etdikdən sonra bəlli oldu ki, o, sərvətinin bir qismini Nobel Sülh Mükafatına vəsiyyət edib. Bertha fon Zuttner 10 dekabr 1905-ci ildə bu ödüllə layiq görülən ilk qadın (həmçinin Mariya Küridən sonra Nobel ödüllərinə layiq görülmüş ikinci qadın) oldu... Xanım Zuttner artıq 62 yaşındaydı, bütün hücumlara, xəyal qırıqlıqlarına baxmayaraq, sülh uğrunda çalışmaq bilmədən çalışırdı... Ödül ona 18 aprel 1906-cı ildə, indiki Oslo şəhərində təqdim edildi.

1905-ci ildə Bertha Zuttner Nobel ödüllünü alan zaman Frederik Bissel ilə birgə Avropa ölkələrinin Sülh tərəfdarları Hərəkatına rəhbərlik edirdi.

O, Nobel ödüllünün təqdimatındakı çıxışında istənilən savaşa rətdiyi vəhşiliklərdən, mənəvi deqradasiyanın qaçılmazlığında və s. haqqında da yer üzündə sülhün qorunub saxlanması üçün beynəlxalq

Qadınların, demək olar ki, ictimai həyatda iştirak etmədikləri dövrlərdə Bertha Zuttner sülh uğrunda çalışmış mübarizəçi beynəlxalq ictimaiyyətə rəğbətini və Alfred Nobelə hörmətini qazandı.

bu və beynəlxalq arbitraj məhkəməsinin yaradılması zəruriliyini ifadə edirdi. "Dövlətlər arasındakı münasibətlərdə nəyin üstünlük təşkil etməli olması - "kəbud gücünmü, yoxsa qanununmu" - sualı, hadisələrlə zəngin olan dövrümüzdə də ən ümdə məsələ kimi qalmaqdadır. Bu problemin həlli, bizim Avropanı necə görmək istədiyimizdən asılıdır: xarabalıqlar, dağıntılar şəklindəmi, yoxsa qarşı-qarşıya duranlardan uzaq, dinc və çiçəklənən vəziyyətdəmi", - deyərək Bertha Zuttner müdrikcəsinə söyləyirdi.

Nobel ödəli aldıqdan sonra Bertha Zuttnerin həm yazıçı, həm də nətiq kimi şöhrəti daha da artdı. Ardınca o, çoxlu kitabın müqəddimə və əsas məqalə dərc etdirdi, dünyanın və Avropa hərəkatının problemləri haqqında "İnsanlığın məramı" / "Der Mensch und sein Gedanke" (1911) adlı roman yazdı.

1905-ci ilin mühazirələrində Bertha Zuttner Çindəki vəziyyətlə bağlı təhlükəsi haqqında xəbərdarlıq edir, qəti şəkildə hərbi təyinatın istehsalına qarşı çıxır, Avropa ölkələrinə yeganə alternativ kimi, savaşa alternativ təklif etməyə çağırırdı.

1911-ci ildəki bir mitinq zamanı Bertha Zuttner deyir: "Fəhlə qadınlar Vyanada sülhün səsvermə hüququ qazanmaq üçün böyük bir nümayiş keçirdilər. Sülh insan böyük bir nizam və səs-küy olmadan küçələrdən keçdiklər. Garaj salonunda çıxış etdiklər. Bu arada

Adolf Popp bunları da söylədi: "Eyni zamanda cinayətlərə, qardaşın qardaşı vurduğu savaşa qarşı milyonların xərclənməsinə qarşı da mübarizə aparmaq istəyirik. Ölümçül silahlanmanın sona çatması və bu milyonların xalqın ehtiyacları üçün

BERTHA
Frederik v. Zuttner qəb. Qəb. Kinsky

dü və bu I Dünya müharibəsinin başlanmasına
hanə rolunu oynadı...

Bəlkə də bu taleyin yazısıdır ki, ömrünü sülh
runda mübarizələrə bağlayan Berta Zuttner
tarixinə ağır nəticələrlə həkk edilən bu dünya
müharibəni görmədən vəfat etdi.

Dünyanın bir çox yerlərində Berta
Zuttnerin adını daşıyan ödüllər təsis olu-
muşdur. Poçt markaları və pul əskinazları ü-
nvanın şəkli əks edilib, adına küçələr və
illər keçsə də tərəqqipərvər dünya
mayıyyəti, sülh, mədəniyyət və ümumi
səhlik adına böyük xidmətlər sahibi

Berta fon Zuttneri unutmur. Onun
rəsi həmişə yüksək tutulur, haqqı
tblar yazılır. Onun dünyanın gələ-
ilə bağlı düşüncələri isə bu gün də
aktuallığını qoruyub saxlayır. Onun
kirləri dünya var olduğu
öz aktuallığını qoruyub
layacaq, əsərləri və on-
ri ilə bir TARİX yazmış
bununla da adına TARİX
əbədi yazmış bu böyük
DİNİ dünya var olduğu
im hörmətlə yad edən
xatırlayacaq...

Klara Setkin

**«8 mart»ın təşəbbüskarı
olan ünlü qadın**

İnsan ləyaqəti onun üçün hər şeydən yüksəkdə idi...

- **Klara Setkin!** Alman siyasətçisi, qadın hüquqlarının müdafiəçisi, kommunist hərəkatının fəal iştirakçısı, Almaniya Kommunist Partiyasının yaradıcılarından biri... Adı, demək olar ki, dünyanın hər yerində tanınan bir qadın! Gəncliyini, həyatını həqiqi diyi, ömrü boyu təbliğ etdiyi ideologiya əsasında qurulmuş partiya, neçə hökumət, dövlət süqut etsə də, dünya fərqli hüquq axtarışına girsə də unudulmayan, üstəlik, qəribə bir sevgi rəğbətlə anılan inqilabçı!
- **Klara Setkin!** Müasir dövrümüzədək dünyanın neçə-neçə ölkəsində dövlət səviyyəsində qeyd olunan **"8 mart - Beynəlxalq Qadınlar Günü"**nün təşəbbüsçüsü, o günün zamanla bəyaz çevrilməsinin əsas səbəbkarlarından biri!..

Klara Setkin (Clara Zetkin)

1857-ci ildə Almaniya, Saksoniya əyalətində doğulmuşdur (qızlıq soyadı Eissnerdir). O, kənd mülki H.Eysnerin ailəsində dünyaya gəlmiş Klaranın anası Alman Qadınları Partiyasının iclaslarında iştirak edirdi. O, onlara "Marselyoza"nı öyrədirdi. Klara isə kənd uşaqlarına təhsil verirdi. 1874-ci ildə Baxın çaldığı orqanda çalmaq şərəfindən imtina etmişdi. Baxın ailədə tərbiyə alan Klara artıq 5 yaşında valideynlərinə dedi ki, böyüməyə

Qust olmaq istəyir. 9 yaşında o, Hölte və Şilləri oxuyur, məmnunluqla şeirləri əzbərdən deklamasiya edirdi. 11 yaşında Homerin "İlliad"ını orijinal dildə əzbərdən deklamırdı. 12 yaşında isə Tomas Karleylin "Bizim inqilabın tarixi" kitabının əhəmiyyətli sitat gətirirdi.

Klara pedaqoji təhsil aldı. O, 18 yaşında diplom alanda gimnaziyanın direktoru belə demişdi: "Bizim gimnaziya fəxr edəcək ki, Klara Eysner pedaqogikasının doğan ulduzu kimi oxuyub". Amma Klara pedaqogikanın yox, tamam başqa "burxan" ulduzu oldu. Gimnaziya sonuncu inqilabi yığıncaqların havası ilə yolunu müəyyənləşdirdi.

1874-cü ildə təhsil alarkən emigrant inqilabçı tələbələrə tanış oldu. Onların arasında onun gələcək vətəndaş həyat yoldaşı **Osip Setkin** də var idi.

1874-cü ildən etibarən Klara Almaniya qadın və fəhlə hərəkatı ilə əlaqəyə girdi. 1878-ci ildə Klara əsaslı 1875-ci ildə qoşulan Almaniya Sosialist Fəhlə Partiyasına üzv oldu (*Partiya 1890-cı ildən sonra Almaniya Sosial-Demokrat Partiyası adlanmağa başladı*).

Monmarkın 1878-ci ildə sosialist hərəkatını yasaqlamasının ardınca Klara Almaniyanı tərk etmək məcburiyyətində qaldı. O, 1881-ci ildə Sürixə, 1882-ci ildə Parisə sürgün edildi. Həmin vaxt Klara sevgilisi Osip Setkinin soyadını götürmüşdü.

Osip Setkin ilə nikahı olmasa da, Klara məktubları Setkin imzası ilə imzalayırdı. Onlar Monmartırdə, kiçik bir mənzildə çox kasıb yaşayırdılar. Burada onların iki oğlu - 1883-cü ildə Maksim, 1885-ci ildə isə Konstantin dünyaya gəlir. Maddi vəziyyətləri çox ağır

idi. Əri prinsipial olaraq, yalnız sol yönlü qəzetlərə məqalələr yazırdı və qəpik-quruş qazanırdı. Buna görə də Klara günə 20 saat işləməli və varlıların paltarlarını yumalı olurdu ki, acından ölməzlər. Üstəlik, ev qayğıları, uşaqlar və vərəm xəstəsi olan ərə qulluq etmək lazım gəlirdi. Partiya tapşırıqları da bir yandan. Ona görə də 32 yaşında ərini itirən Klara 50 yaşlı qadına bənzəyirdi. Klara mətbəxələrin nümayəndəsi kimi, onların həyat tərzini, iş rejimini çox yaxşı bildi. Üstəlik, bu illər ərzində o, 952 məqalə yazmışdı və vaxt tapmışdı və rəfiqəsi Laura Lafarqdan (Karl Marksın qızı) təcrübəli fəaliyyətin sirlərini öyrənirdi. Parisdə sürgündə yaşadığı illərdə Klaranın Laura Lafarq və onun həyat yoldaşı Polemlə, həmçinin Fransa fəhlə hərəkatının əsas simalarından olan Jül Gedlo ilə dostluq münasibətləri yaranmışdı. Onlarla edilən söhbətlər və yazmalar Klaranın nəzəri biliklərini artırması və genişləndirməsi üçün böyük rol oynadı.

1889-cu ildə Osip Setkin vərəm xəstəliyindən vəfat etdi. Klara Osipin ölümündən 10 il sonra, 1899-cu ildə növbəti dəfə evləndi və 1928-ci ilə qədər - 19 il evli qaldı.

Klara Setkin II İnternasionalın yaradılmasında mühüm rol oynadı və onun təsis konqresində inqilabi mübarizədə qadınların rolunu barədə məruzə etdi.

Klara Setkin qadınların sosial hüququ və ümumən, hüquq bərabərliyi məsələləri ilə məşğul olurdu. O, "qadın siyasəti" adlandırılan bir fəaliyyət sahəsini, sosial-demokrat qadınların hərəkatını inkişaf etdirməyə çalışdı. 1891-ci ildən 1917-ci ilədək məşğul olduğu partiyanın qadın qəzeti "Die Gleichheit"-in ("Bərabərlik") redaktörəsi oldu. Qəzetin fəaliyyətinin davamı üçün Klara Setkin elektrotexnika fabrikinin təsisçisi Robert Boşunun maliyyəyə razı saldı. Qəzet uzun müddət redaktorluq edən Klara

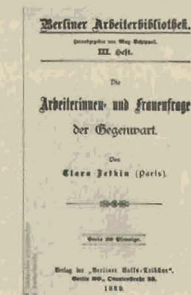

Setkin alman sosial-demokrat qadınların hərəkatını Avropada ən güclü inqilabi hərəkata çevirdi.

İnqilabçı Klara Setkin yalnız 1890-cı ildə, sosialist hərəkatını yasaqlaması haqqında xüsusi qanunun ləğvindən sonra qayıdaraq Yaxın rəfiqəsi Roza Lüksemburq kimi, o da sosial-demokratların hərəkatını təmsil edir və Eduard Bernşteyn islahatlarının tərəfdarları ilə siyasi mövqeyini tənqid edirdi. Bernşteynlilər aparmaqla yanaşı, o, qadın hüquqları, qadınlar üçün əmək şərtlərinin yüngülləşdirilməsi uğrunda mübarizədə iştirak edirdi.

1897-ci ildə 40 yaşlı Klara İncəsənət Akademiyasının tələbəsi, rəssam Hans Fridrix Tsundelə aşiq olur. Tsundel ondan 18 yaş kiçik idi. Çox

zəhmət ki, onlar evlənilirlər. Sifariş portretlərin satışı Tsundelə yaxşı gəlirdi və bu, onların 1904-cü ildə Ştutqart yaxınlığında, Silberhausen böyük bir ev almasına imkan verir. Bir neçə ildən sonra onlar avtomobil də alırlar. Onların birlikdəliyinə qarşı olanlardan biri Avqust Bebel belə sonda bu izdivacla barışıq. Lakin 1914-cü ilin avqustun yolları ayrılır. Qərribə də görünərsə, onların ayrılmasının əsas səbəbi müharibəyə olan fərqli münasibətləri oldu. Klara Setkin inqilabçı müharibəsinə qarşı çıxış edərkən, onun ziddinə olaraq, Gedlo illəllü orduya yazılmışdı. Klara həyat yoldaşının onu tərk etməsinə çox üzülmüş və bu ayrılığı rəsmiləşdirməyi uzun illər lənətləyirdi. Yalnız 1928-ci ildə, 71 yaşında ikən Klara boşanmağa razı verdi. Boşanma razılığı alan rəssam dərhal çoxdankı sevgilisi, Robert Boşun qızı Paula Boşla evlənir.

Məsləki, məsləkdaşları

1907-ci ildə Klara Setkin Sosial Demokrat Partiyasının qadınlar bölməsinin rəhbərlik etməyə başladı. 1910-cu il fevralın 26-27-də Danimarkanın Kopenhagen şəhərində II İnternasionalın qadınlar konfransında Klara Setkin 8 martın 1857-ci il tarixində tekstil fabrikinin baş vermiş yanğında ölənlər qadınların xatirəsinə 8 **Martın "Dünya Qadınlar Günü"** olaraq bayram edilməsinə təklifini verdi və təklif səs çoxluğu ilə qəbul edildi (*Bəzi fikirlərə görə, Klara Setkinin rəhbərlik etdiyi konfransda bu təklif Roza Lüksemburqun dəstəyi ilə Leni tərəfindən qəbul edilmişdi*).

Məhz bu tarixin "Qadınlar günü" kimi seçilməsi təsadüfi deyildi. Belə ki, 1857-ci ilin bu günü Nyu-Yorkda tikiş və ayaqqabı fabrikinin qadın işçiləri nümayişə çıxmışdılar. Onlar 10 saatlıq iş yerində işıqlı və quru iş yeri, kişilərlə eyni maaş tələb edirdilər. O zaman qadınlar sutka ərzində 16 saat işləyir, bunun müqabilində qəpik-quruş alırdılar. Qəti çıxışlardan sonra onlar iş saatının 10 saata endirilməsinə nail oldular. ABŞ-ın bir çox müəssisələrində Həmkarlar İttifaqı yarandı. 1857-ci il 8 mart tarixindən etibarən, ilk dəfə olaraq, qadın üzvlərdən ibarət yeni Həmkarlar İttifaqı təşkilatı yarandı. Həmin gün Nyu-Yorkun bir

şəhərlərində yüzlərlə qadın nümayişə çıxaraq seçki hüququnu tələb edirdilər.

1914-cü ilə qədər Avropada "Qadınlar günü"nü müxtəlif vaxtlarda qeyd edirdilər. Bu, indiki kimi yazda qadınların müşayiəti ilə baş verirdi. Adətən, bayrama çıxan qadınların geyimində gül dəstələri yox, polis qorqunluq göndərirdi. 1911-ci il 19 mart tarixində bu bayram Avstriya, Danimarka, Almaniya və İsveçrədə qeyd olundu. O zaman milyondan artıq qadın və qadın nümayişlərdə iştirak edirdi. "Seçmək, seçilmək və rəhbərlik etmək hüququ"ndan başqa qadınlar kişilərlə bərabər eyni işləri görmə hüququnu da tələb edirdilər. Rusiyada ilk "Beynəlxalq qadınlar günü" 1913-cü ildə Peterburqda qeyd olundu. Növbəti il Avropada 8 mart tarixində qadınlar müharibəyə qarşı etiraz marşları ilə çıxış edirdilər.

1917-ci ildə rusiyalı qadınlar "Çörək və sülh" şüarı ilə küçələrə çıxdılar. 4 gün sonra II Nikolay taxtdan düşdü. Müvəqqəti hökumət qadınlara seçki hüququ vəd etdi. Bu hadisə 8 mart tarixinə qədər təsadüf etdi.

"Beynəlxalq qadınlar günü" Sovet hakimiyyətinin ilk illərindən etibarən bayramı kimi qeyd olunmağa başladı. 1965-ci ildən etibarən qadınlar günü artıq iş günü hesab olunmurdu. Tədricən "Beynəlxalq qadınlar günü" öz siyasi mahiyyətini itirməyə başladı. 1977-ci ildə 8 martı "Beynəlxalq qadınlar günü" elan etdi və bununla da "qadınlar günü" sözü bayramın adından götürüldü, bayram sevgi, diqqət və ehtiram kimi tarixə düşdü.

Sovet İttifaqının dağılmasına baxmayaraq, 8 mart bir çox postsovet ölkələrində bu günə qədər qeyd olunur. Gürcüstan, Qazaxıstan,

CLARA ZETKIN

Selected Writings

Edited by
PHILIP S. FONER
Translated by
ANGELA Y. DAVIS

Qırğızıstan, Moldova, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna və Belarusda keçirilir. Həmçinin Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra da öz mahiyyətini qoruyub saxladı. Qeyd edək ki, Azərbaycanca bu bayram 1917-ci ildən

keçirilir. Artıq 100 yaşı tamam olan bayram isə TARİXə düşmüşdür - Klara Setkinin adı ilə qoşa düşdü!

... Klara Setkin partiyadan yaxın dostu **Roza Lüksemburq** ilə birlikdə inqilabçı radikal sol qanadın öndə gələn isimləri arasında yer alırdı. O, Revizyonizm mübahisəsində Lüksemburq ilə birlikdə Eduard Bernşteyni tənqid edirdi. Roza Lüksemburq Klara Setkinin ən yaxın dostu və silahdaşı idi. Dostları bu iki inqilabçı, mübariz cəsarətli qadını, iki rəfiqəni "Dəlisov Klara" və "Qırmızı Rəfiqə" deyərək çağırırdılar. Onlar hüquq bərabərliyi uğrunda nümayişlərə, polis tərəfindən döyülmələrinə, təqib və təzyiqlərə məruz qalmasına baxmayaraq, mübarizələrindən əl çəkmirdilər. Ölənə qədər mübarizələrinə sadıq qaldılar...

Alman sosial demokrati Frank Mesinq deyirdi: **"Klara Setkin və Roza Lüksemburq partiyamızda yeganə kişilərdir"**.

Klara Setkin I Dünya müharibəsi günlərində Karl Libknext və Roza Lüksemburq və partiyanın radikal qanadını təmsil edən digər fəal üzvlərlə birlikdə partiya rəhbərliyinin "Büyük Dönüş" siyasətinə (müharibə dönməyində tətilləşməyə, hüquq bərabərliyi və müharibənin tənqid olunmayacağına dair keçici bir siyasət anlayışının) qarşı çıxdı. Müharibə əleyhdarı olduğu üçün dahi mübariz həbs edildi, amma yenə də 1915-ci ildə Berlində keçirilən mübarizə əleyhinə konfransın təşkilatçılarından biri oldu.

Klara Setkin və tərəfdarları 1916-cı ildə partiya rəhbərliyinin siyasətinə etiraz olaraq partiyadan ayrıldılar və Almaniyanın Müqəddəs Sosial-Demokrat Partiyasını yaratdılar. Bu partiya ilə birlikdə Klara Setkin "Spartak Birliyi"yə daxil oldu. Daha doğrusu, Klara Setkin Frans Mering və Karl Libknextlə birlikdə "Spartak Birliyi"ni yaratdı. Birlik 1918-ci ilin dekabrın 31-də Almaniya Kommunist Partiyasına çevrildi. Bu birləşmə alman toplumuna öncəkindən daha

...adını yazan qadınlar

...miqyasda təsir imkanının əldə edilməsinə şərait yaratdı.

Klara Setkinin **Vladimir Lenin** ilə uzun həyat yoldaşı **Nadejda Krupskaya** ilə yaxın münasibətləri vardı. 1920-ci ildə o ilk dəfə Sovet Almaniyasına gəlmiş və Lenindən "Qadın Sosializmi" üçün müsahibə götürmüşdü.

Klara Setkin 1920-ci ildən 1933-cü ilə qədər Reyxstaqda Kommunist Partiyasını təmsil etdi. 1919-1924 və 1929-1933-cü illərdə o, Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin üzvü kimi daxil oldu. Bununla paralel olaraq Kominternin İcra komitəsinin üzvü seçilmişdi; o, Beynəlxalq Qadın Katibliyi bölməsinə, Kominternin 1922-ci ildə təsis edilmiş Beynəlxalq İnqilab Mübarizələrinə Təşkilatına rəhbərlik edirdi. Klara Setkinin Kommunist İnternasionalının bir neçə konqresində (2-ci konqresdən başlayaraq) iştirak etmişdir. O, faşizmi və Almaniya Milli Sosialist Fəhlə Partiyasını (almanca NSDAP) yarandığı gündən etibarən radikal olaraq tənqid etmişdir.

1920-ci ildən etibarən Klara Setkini mütəmadi olaraq Kommunist Partiyasından deputat seçirdilər, lakin o, vaxtının çox hissəsini Almaniya, Leninlə keçirirdi. Setkin sonuncu dəfə Almaniya ölkəsinə bir il əvvəl, 1932-ci ildə seçilən yeni Reyxstaqın açılış mərasimində gəlmişdi. Yaşca böyük olduğu üçün sədrlik etdiyi elə ilk konqresdə hər kəsi bütün vasitələrdən istifadə edərək nasizmi durdurmağa çağırırdı. **"Mən vəzifəmi yerinə yetirərək Reyxstaqın ilk sessiyasını açıq elan edirəm. Bugünkü nasazlığımıza baxmayaraq, mən edirəm ki, bir gün Sovet Almaniyasında Sovetlər qurultayı**

nin ilk iclasını açacağam”, - deyən Klara Setkin sözlərinə bunları da əlavə etdi: **“Günün tələb bütünü zəhmətkeşlərin faşizm əleyhinə vahid cəbhədə birləşməsi və kölə halına salınmış, istismar edilmiş təşkilatların güc və qüdrətinin qorunması saxlanmasıdır. Bu vacib tarixi zərurətin qarşısında bütün - işçiləri, dini, dünyəvi fikir ayrılıqları arxa plana salınmalıdır. Faşizm bütün lükəsinin gözləndiyi hər yerdə faşizm əsarətinə uğrayan hər bir insanı, si, bu zülmədən azad olmağa can atan bütün insanları faşizmə qarşı vahid cəbhədə birləşməyə çağırıram!”** Bu sözlərdən sonra Klara Setkin rəhbərliyi protokola müvafiq olaraq, seçkilərdə səs çoxluğu qazanmış fraksiyanın nümayəndəsinə təhvil verdi. Bu, German təşkilatı idi.

Reyxstaqın yandırılması və Hitlerin hakimiyyətə gəlişindən sonra Almaniya solçu partiyaların fəaliyyətinə qadağan qoyuldu və Klara Setkin sonuncu sürgünə - Sovet İttifaqına yollandı.

Setkin 20 iyun 1933-cü ildə, saat 2-də Arxangelskdə vəfat etdi (Diaqnozu “ürək tutması” idi). Klara Setkin ölkəsinin bir neçə il sonra başlandı və məğlub olacağı II Dünya müharibəsini, Almaniyanın ikiyə bölünməsinə qədər görmədən gözlərini əbədi bağladı.

O, son nəfəsində ailə üzvləri və hansısa qohumunun, yaxud sevgilisinin deyil, həmişə qarşılıqlı anıların içində olduğu əqidədaşı, rəfiqəsi Klara Lüksemburqun adını çəkmişdi. Klara Lüksemburqun adından qoparılan son söz “Rosa” idi (O, ömrünün son günlərində).

...il əvvəl qətlə yetirilmiş dostu Roza Lüksemburqu tez-tez xatırlamış). Klara Setkin Moskvada - Kremlin divarları önündə (Meydanda) dəfn edildi...

...deyirdək ki, keçmiş Almaniya Demokratik Respublikasının onun adını daşıyan banknotlarının üzərində onun təsviri yer alırdı...

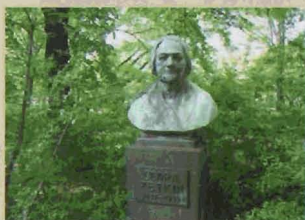
Klara Setkin Azərbaycanada

Klara Setkin 1924-cü ildə Bakıda olmuşdur. O vaxtkı Əli Bayramov adına kluba gələn Klara Setkində klub dərin təəssüratlar yaratmışdır. O, klubu “inqilabi qüvvələrin toplanış məntəqəsi” olaraq təqdim etmişdir. “Qafqaz od içində” kitabında yazırdı: **“Sovet İttifaqının şərq və güney-şərq respublikalarındakı müsəlman qadınların klubu proletar inqilabının yetirməsinin canlı təəcəssümü. Yüzlilliklər ərzində həyatın kütləşdirici şəraitinə baxmayaraq müsəlman qadınlarında insanlıq ləyaqəti və insan hüquqlarının qorunması üçün çalışmaq səyi oyanır..”**

Klara Setkin Əli Bayramov adına qadın klubunun iştirakçıları arasında
Клара Цеткин среди участниц женского клуба им. Али Байрамова
Klara Cetkin among the participants of women's club named after Ali Bayramov

Xatirəsinin əbədləşdirilməsi

Bütün dünyada Klara Setkinin mübariz qadının adı əbədləşdirilmişdir. 1971-ci ildə ADR-də çıxan pul gınazının üzərində Klara Setkinin viri həkk olunmuşdu. Neçə-neçə vrin küçələri onun adını daşıyır. Sənətin bir qəsəbəsi Klara Setkinin adı ilə onun adı ilə adlandırılıb. Mərkəzi Texniki Təcrübələr fabrikinə, kollecinə, 11 saylı Doğum evinə Klara Setkinin adı verilib. Novosibirskdə onun adını daşıyan Mədəniyyət evi aliyyət göstərir və s.

...Doğrusu, bu yazıdakı qələmənim - Klara Setkin haqqında fikirlərim necə yekunlaşdıracağımı dəqiqə bilməmişdim. İdeologiyası bəlli ideologiyasının sonu bəlli, özünün bəlli... Köməyimə öz sözləri gəlir mənəhz Azərbaycanda, Bakıda (məni yaşadığım və bu sətirləri yazdığım doğma şəhərdə) olarkən dilə gələn sözlər: **İNSANLIQ LƏYAQƏTİ! İNSAN HÜQUQLARINI ƏLDƏTMEK MƏK SƏYİ!!!** - Məncə, bu sözlər daxili aləmini, düşüncələrini çox ifadə edir. Harada doğulmasından, harada vəfat etməsindən, hansı mənsub olmasından və hansı ideyaya yaya inanmasından asılı olmasın onun ruhu doğmadır!

Selma Ottiliana Lovisa Lagerlöf

Nobel mükafatını və qızıl medalı
SSRİ ilə müharibəyə
xərcləyən müəllimə

■ O, ədəbiyyat üzrə Nobel ödülünü almış ilk İsveç müəllifi kimi TARİXƏ yazdı!

■ O, ədəbiyyat üzrə Nobel ödülü alan ilk qadın olaraq TARİXə düşdü!

■ Bu qadın, "Kosta Berlinqin saqası" (Gösta Berlings Saga, 1891), "Tənha məz zəncirlər" (Osynliga lankar, 1894), "Antixrist möcüzələr" (Antikrist mirakler, 1897), "Malikanə hekayələri" (En herrgardssagen, 1899), "Kosta salem" (1901-02), "Cənab Arnesin xəzinəsi" (Herr Arnes penningar, 1904), "Xrist möcüzələri" (Kristuslegender, 1904), "Nils holgerssonun möcüzəli səyyahəti" (Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige, 1906-07), "Kirpi" (Körkarlen, 1912), "Portugaliya imperatoru" (Kongressen av Portugallien, 1914), "Levenskaldların üzüyü" (Löwensköldskeden, 1925), "Şarlotta Levenskold" (Carlotte Löwensköld, 1927), "Svard" (Anna Svard, 1928) və s. kimi məşhur və ölməz əsərlərin müəllifi kimi adını **TARİXə** əbədiyyən yazmış bir **QADIN**, bir **ŞƏXSİYYƏT**! Bu qadın ölümündən 70 il keçməsinə baxmayaraq, bu gün də, unudulmayacaq və əbədiyyən xatırlanacaq, **Selma Ottiliana Lovisa Lagerlöf** **qerləfdür!** (Selma Ottilia Lovisa Lagerlöf).

■ O, bir örnək **QADIN** idi... O, yazdığı əsərləri ilə bütün dünyaya tanındı, ədəbiyyat üzrə ilk Nobel ödülü alan **QADIN** oldu. Amma o, əsərləri ilə deyil, bəşəriyyət üçün xidmətləri ilə də adını **TARİXə** yazdı.

O, 2-ci Dünya Müharibəsi zamanı Finlandiya və İsveç arasında Nobel ödülü medalını və İsveç Akademiyasının onu təltif etdiyi qızıl medalı Sovet İttifaqına qarşı mübarizə zamanı Finlandiya hökumətinə göndərən qadın idi. Bu **QADIN** **Selma Ottiliana Lagerlöf** idi! 20 noyabr 1858-ci ildə Cənubi İsveçin Vermland əyalətində **Laqerlöflər** ailəsində bir qız dünyaya gəldi. İstefada olan zabit Erik Oskar **Laqerlöf** və qızlıq soyadı Valm **Laqerlöf** müəllimə Luiza **Laqerlöf** cütlüyün üçüncü uşağına Selma adını verdilər. Selma Ottiliya Lovisa **Laqerlöf**! İllər keçən və o, öz adını **TARİXə** əbədiyyən yazdı.

...məşhurdur! Üstəlik, öz adı ilə məşhur, ailəsinin və doğma bölgələrinin də adını bütün dünyada məşhurlaşdıraraq yazdı!

Selma ailənin 5 övladından üçüncüsü idi. 3 yaşında balaca Selma ölümcül keçirdi və onun il yeriyə bilmədi. Keçirdiyi illərin nəticələri Selmaya bütün həyatı boyu əziyyət verdi və o, həmişəlik axsaq qaldı. Keçirdiyi bu əziyyətlər onu həmişə də sındır-
mışdı! Selmanın yaşayıb-yazması istəyi həmyaşidlardan daha çox idi. O, evdə böyümən nənəsinin himayəsi altında böyüyürdü. Nənəsi ona çoxlu maraqlı nağıl və hekayələr danışdı. O, balaca yaşlarında baxmayaraq, mütaliə edir, şeirlər yazırdı. Bir sözlə, balaca yaşlarında osl istedad idi. 7 yaşında roman yazacaq qədər istedad! Selma artıq 9 yaşında İncili tam şəkildə bilməyi bacarırdı. Vaxtının çoxunu oxumaqla keçirən və mütaliə ilə məşğul olan Selma doğma bölgələrinə və həmyaşidlara nisbətən daha ciddi və ciddi idi.

Ən böyük arzusu müəllimlik olduğundan, Selma Stokholmda Kral Qadın Pedaqoji Akademiyasına daxil olur və oranı 1882-ci ildə bitirir. Elə həmin zaman atasının xəstəliyi şiddətlənir və bunun nəticəsində Marbakkadakı evlərini satmağa məcbur olur. Bu, ailəni ciddi maddi problemlərlə üz-üzə qoyur. Üstəlik, 1885-ci ildə Selma atasını da itirir. Həm atasını, həm də evlərini itirməsi ona ağır zərbə olur. Amma Selma nə sarsılmaz, sınılmır və həyatla mübarizə aparmağa davam edir! O, 10 il çin qərbində Landskronda müəllim kimi işləməyə gedir və çox qısa müddət ərzində şagirdlərinin sevimlisinə çevrilir!

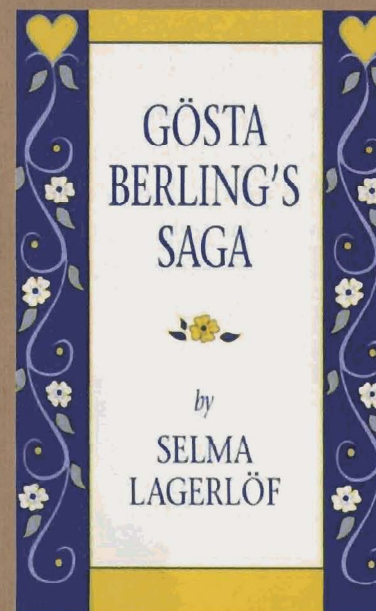
Vermland əfsanələri təsiri altında yazılan ilk romanı!

Selma Vermlandın əfsanələri və gözəl təbiətinin təsiri altında yazdığı ilk romanı "İdun" jurnalının təşkil etdiyi müsabiqəyə göndərir. Təşkilatçılar onu müsabiqənin əsas mükafatına layiq təltif etməklə yanaşı, Selmaya bütün romanı jurnalda nəşr etdirməyi təklif edirlər. Bu, onun üçün önəmli bir şans idi. Artıq ədəbiyyat dünyasında özünü deməyin vaxtı gəlib çatmışdı. Rəfiqəsi Sofi Aldesparın maddi dəstəyindən yararlanan Selma məktəbdən tətillərlə ayrılaraq, 1891-ci ildə ölkənin bütün dünyada şöhrət qazandıran "Gosta Berlings saga" əsərini yazmağa başlayır.

Roman Avqust Strinberq, Henrik İbsenin və Skandinaviyanın o dövrdəki digər yazıçılarına xas olan realizmdən uzaq, romantik jərgəyə yazılmışdı. Əsərdə "bayronik" qəhrəmanların sərgüzəştlərindəki cümlədən, dönük keşidən bəhs edilir. Roman əvvəlcə yaxşı qarşı alınmasa da, danimarkalı tənqidçi Vilhelm Brandes əsərdə romantik dəyərlərin dirçəlişi ilə bağlı fikirlərini əsərdən yəndən sonra, əsər misilsiz uğur qazandı.

İlk romanın nəşrindən sonra Selma yenidən müəllimlik peşəsinə qayıdır, çünki onun peşəkarlıq vəziyyəti ona işindən ayrılmaq imkanı vermirdi. Ədəbiyyətlə, Selma Laqerlöv deyir ki, 10 il Landskronda məktəb müəllimi kimi çalışmış və bu zaman onun diqqətini uşaqılıqda öyrəndiyi əfsanələrdə nəql edilən hadisələrə yönəlmişdi. Bir müddət sonra o, "İdun" kitabını yazmaq üçün Vermlandı yenidən ayrılır. Onun Vermlandda nəşr edilən ikinci romanı "Görünməz zəncirlər" əsəri novellalar toplusu da qəhrəman tərəfindən böyük qarşılanılır. Elə həmin dövrdə Selma yazıçı Sofi Elkanla tanış olur və onlar yaxın rəfiqə və dostlar olur. Kral II Oskar adından Selma toqqud və İsveç Akademiyasının

həqiqi dostu olur. Bu dövrdə, Selma bütün ömrünü ədəbiyyatla həsr etməyə başlayır. Selmaya söylən zaman onun özünün "Gosta Berlings saga" əsərini,

“Antixrist möcüzələr”i ilə bağlı materiallar toplamağa başlayır və 1899-cü ildə oxucuların ixtiyarına verir. Əsərdə nəql olunan hadisələr Selma Laqerlöfün baş verir və yazıcı tərəfindən satirik dillə verilir.

Selmanın Fələstin və Misirə səyahəti onun iki cildli ‘Yerusalem: In det heliga lander’, 1901, ‘Jerusalem: In det heliga lander’, 1902). Əsərdə Fələstinə mühacirət etmiş vəçli fermer ailələrin həyatından bəhs edilir. Roman fleqmatik gənclik lakin mənəvi ideal axtarışında olan İsveç kəndlilərinin dərin psixologiyasını acıb göstərdiyinə görə, yüksək dəyərləndirilir. Əsərlərinin gəncliyi şöhrət Selmaya 1904-cü ildə Vətəni Marbokkada malikanə almağa imkan yaradır. Elə həmin il o, İsveç Akademiyası tərəfindən qızıl medalı layiq görülür! 2 il sonra Selma məşhur **“Nils Holgerssonun mühacirət səyahəti”** (“Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige”) nəşr etdirir. 1907-ci ildə isə onun uşaqlar üçün digər bir məşhur əsəri **“Fermadan olan qız bataqlıqlarda”** (“Tösen fran Stormyrten”) işıqla görünür. Hər iki kitab xalq arasında yayılmış rəvayətlər əsasında yazılıb. Hər iki əsərdə sehrli nağılların xəyalpərvərliyi ilə kəndliyə xas

realizm uyğunlaşdırılıb. O, uşaqlar üçün yazdığı hekayələrinə gənclik ölkəsində çox sevilirdi. Bununla yanaşı, beynəlxalq aləmdə də əsərlərinə maraq çox böyük idi. Onun əsərləri parlaq təxəyyülün, mənəvi dəyərlərin bəhrəsi kimi təhlil edilirdi.

Bu səbəbdən də, ədəbi yaradıcılığı 1909-cü ildə Nobel mükafatı ilə nəticələndi. Nobel mükafatı ona “əsərlərində yüksək idealizm, parlaq təxəyyül və mənəvi dəyərləri tərənnümünə” görə verildi. Ləliklə, Selma Laqerlöf ödəniş üzrə Nobel mükafatına layiq gənclik İLK QADIN kimi TARİXə yazıldı! Ümumiyyətlə isə o, hər

şeyi alan 3-cü qadın kimi TARİXə düşdü!

1909-cu ildə ona Nobel mükafatı təqdim edilən zaman qadınlar üçün söz İsveç Akademiyasının

Ən Klav An-
dada verilən-
“Yest Ber-
haqda sa-
“zəmanə-
qeyri-sağ-
qəlp re-
ilo cəsa-
şeyi də-
qıymoyi bir
təsisna də-

ədəbi orijinal olmağı ilə
qıymom bir kitab olduğu-
şeylodi. Daha sonra An-
Selma Laqerlöfün “öz
mədəliyində” ilin təmizliyi
mədəliyi, üslubun gözəlliyi
mədəlin zənginliyini etik
mədəli və ürfani hisslərin də-
mədəli birləşdirdiyini qeyd

Nobel mükafatını aldıqdan
daha, Laqerlöf Vermland
mədəli rəvayətlərini, təcə-
mədəli dəyərlərdən yaz-
mədəli davam edir. O, həmçi-
mədəli mədəlinin çox hissəsini fe-
mədəli məsələlərinə həsr
mədəli Feminizm hərəkatının

fəali kimi, 1911-ci ildə o, Stokholmda beynəlxalq qadın konfransında iştirak etmişdir. 1924-cü ildə isə Qadınlar Konqresinin üzvü kimi ABŞ-a gəlmişdir.

1914-cü ildə Selma Laqerlöf İsveç Akademiyası komitəsinin üzvü seçilir. 20-ci illərin əvvəllərində onun adı aparıcı İsveç yazıçısı kimi bir sırada çəkilirdi. Həmin dövrdə onun bir sıra avtobioqrafik romanları nəşr olundu. Onlardan biri **“Morbaka”** idi ki, onun uşaqlıq xatirələrini əks etdirirdi. Laqerlöfün bir neçə romanı ekranlaşdırılıb və böyük uğur qazanıb. İsveç təbiətinin unudulmaz mənzərələrini və ənənələrini təsvir və tərənnüm etdiyinə görə onu İsveçdə çox dəyərləndirirlər.

Selma xarici ölkələrdə də məşhurlaşmışdı, amma ona olan müəddət birmənalı deyildi. Selma Laqerlöfün monoqrafiyasına ön sözü yazmış gənc yazıçı **Viktoriya Sekvil-Uest** qeyd edirdi ki, “Laqerlöfün məqsətləri, saqlar və rəvayətləri çox uğurlu alınsa da psixologiya və adi yaşayış zərərən haqqında bunu demək olmaz”. Digər bir ədəbiyyatşünas **Erilə hanessson** Laqerlöfə danimarkalı yazıçı İsaak Dinesonla müqayisə edərək yazır ki, “Skandinaviya araşdırmaları”nda (1960) Laqerlöfün əsərləri daim münaqişədə olduğu mədəni dünyadır, orada Tanrı qəhrəmanla inamla xoşbəxt sonluğa aparır. Bu səbəbdən onun kitabları bəzən dəfəlik çalar daşıyır”. İsveç bəstəkarı **Hügo Alfena** görə isə **“Laqerlöfün əsərləri, yarıqaranlıq ispan qəsridə oturmaq və bunun yuxu və ya qorub-olmadığının fərqi varmadan bütün varlığıyla bunların əsəri dəs yerdə baş verdiyini hiss etməyə bərabərdir”**.

Selma Laqerlöfün əsas yaradıcılığına **“Qüds”**, **“Levenskeldlər”** və **“Xəzinə”** kimi romanlar daxildir. Kontinental Avropa böyükləri hət Siciliyada yazılmış **“Antixrist Möcüzələri”** kimi əsərinin yaradıcılığına

na ilham verməsinə bəzən yaraq, hekayələrinin yaraq o, Varmlandda (Varmland) yazıb.

İkinci dünya müharibəsinin əvvəlində özünü təhlükə mükafatı medalını və İsveç Akademiyasının onu təltif etdiyi qızıl medalı, Sovet İttifaqı

Laqerlöf mübarizə aparması-
qadın göstərmək məqsə-
Finlandiya hökumətinə
O, ömrünün son il-
Sunna şəhərində yaşa-
Burada onu

əvə və hörmət
Onu o qə-
sevirdilər
iki meh-
bu qad-
Selma
adını ver-

il mənəli
almış Selma
1940-cı il-

son sürən xəstəlikdən
Marbakkadakı evində
xostəliyindən dünya-
Dünya şöhrətli bu
Marbakkadakı mali-
müze kimi qoru-
1947-ci ildə
Vellingşbyuttel
Buhenveq küçəsi
Lagerlöfstrasse

1947-ci ildən etibarən onun
İsveçin pul vahidi olan
üzərini bəzəyir,
bu gün də insanla-
həvə və hörmətlə
bir abidədir!

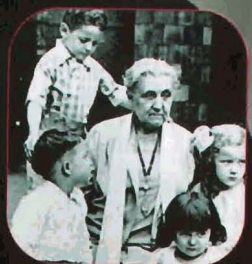

Dünya şöhrəti qazanmış ödəyər
yat üzrə ilk Nobel mükafatı
Selma Laqerlöf artıq 60 ildir anı
da yoxdur. Amma onun xatirəsi
əziz tutulub, müxtəlif yerlərdə
və heykəlləri ucaldılıb, şəkl
hidi üzərinə əks olunub, həyat
aliyyətinə dair maraqlı əsərlər
lib, evi, bu gün də muzey kimi
aliyyət göstərir. Amma ön əsərlər
onun əsərlərinə olan oxucular

ğını azalda bilməyib, adını **TARİXƏ yazan bu böyük QADIN və SİYYƏTƏ marağı azalda bilməyib.** İllər keçəcək, bu yenə də bələdçi
caq...

Əsl Ədəbiyyat da elə bax budur!

Qüdrətli qadın

**O, Nobel ödülünə layiq
rülməklə adını dünya TARİX
nə əbədiyyən yazmış bir
DINDIR! Nobel ödülünə
kəsində və ondan kənarda
ideallarını yaratmaq təşə**

**sünə” görə layiq görüldü! O, Nobel mükafatına layiq görüldü.
Amerikalı qadın kimi də adını TARİXə yazıb! O, Amerika sosi
formizminin ilk xadimlərindən biridir!**

**O, 1911-ci ildən 1914-cü ilədək Qadınların Seçki Hüququ U
da Amerika Assosiasiyasının vitse-prezidenti olmaqla, daha bir
imza atıb!**

O, 1915-ci ildə Dünya Qadınlar partiyasının sədri olub!

O, 1919-cu ildə sülh və azadlıq uğrunda təsis edilmiş Beynəlxalq Qadınların Liqasının ilk prezidenti kimi də **adını TARİXə yazmağa müvafiq**
olub! Amerika sosioloqu və filosofu, qadın haqları müdafiəçisi, po
hərəkatının liderlərindən biri olan bu böyük qadın və şəxsiyyət d
rixinə adın həm də “Hull-House”ün yaradıcısı kimi yazıb! Bu Qad
bu böyük **ŞƏXSİYYƏT** idealları, əməlləri, gördüyü işlərlə il
**TARİXə yazmağı bacarmış, bir çox İLKlərə imza atmış və ar
ca işıqlı bir yol, cığır açmış, milyonların sevimlisi Laura J
Adamsdır!** Jurnalist işlədiyim dövrlərdə ABŞ-a səfərim zamanı bu
nəvi qadının məzarını ziyarət etmək imkanı əldə etmişdim və h
man bələdçim onun şəxsiyyəti və fəaliyyəti haqqında mənə çoxl
matlar vermişdi. Sonra onun haqqında yazılmış kitablarla yanaşı, on
əsərlərini də oxumaq və onu daha yaxından tanımaq imkanım olu

QADINA, ŞƏXSİYYƏTƏ, Lİ-

heyran qalmamaq mümkün deyil
sənim kimi... Zəngin həyat yolu,
qətiyyət və əziyyətlərə baxmaya
sənadan, sarsılmadan arzu və ideal
arxasınca getmək, idealların uğrunda
sənədən bir an belə olsun çəkilməmək,
fəaliyyət üçün, insanlıq üçün yorulmadan fə
aliyyətinə çalışmaq, İLKlərə imza atmaq, ye
niçiliklər açmaq və fədakarlığının əvəzində
gözlənməmək... Bu, Ceyn Adamsın hə
yatının qısa bir özətidir... Onun 1902-ci il
yazdığı “Demokratiya və İctimai əxlaq”
(Democracy and Social Ethics) əsəri hətta bu
gün də aktuallığını qoruyub saxlayır. 1910-
cı illərdə yazdığı “Hull House-da iyirmi il” əsə
ri isə bu böyük QADININ, ŞƏXSİYYƏ
TİNİN LİDERİN bəşəriyyətə və insanlığa xid
mətinə fədakar ömür yolunu görmək olur...
Bu böyük xidmətlərini dünya bu gün də eh
salatırlayır və bu, sabah da belə olacaq...
Onun həyatı və fəaliyyəti çoxlu sayda kitabl
arxasında olub, büst və heykəlləri qoyulub!

**Qadınlar həyat idealına çevrilən
məhəlli atanın sevimli qızı**

1860-cı ildə ABŞ-ın İllinoys ştatında bö
yük zəngin ailələrindən biri olan Adamsla
məhəlli bir qız dünyaya gəlir. Böyük bir
ailənin üçüncü uşağından səkkizincisi olan bu qız
məhəlli ailənin və yaxınlarının, sonra isə
ştatın seçimlisinə çevriləcək **Laura J
Addams** (Laura Jane Addams) idi! Onun

atası **Con Hyu Adams** mülkiyyətçi, bankir və Respublikaçılar Partiyası üzvü idi. Ceynin atası Avraam Linkolnün dostu idi və Amerika Vətəndaş Savaşının haribəsində zabıt kimi xidmət etmişdi. Yəni Amerikanın gələcəyi üçün çalışan insanlardan idi! Ceynin anası **Sara Vell** alman kökənli idi. O, anasını erkən itirdi, həmin zaman Ceyn cəmi 2 yaşı var idi. Həmin vaxtdan başlayaraq, qızcağı

valdlar həyat idealına çevrilən atasına daha da çox bağlandı. Bir müddət sonra atası yenidən ailə həyatı qurdu. Onun ailə həyatı qurduğu qeyri-adi 2 övladı var idi və ailə daha da böyüdü. Amma Ceynin tərbiyəsi daha atasının nəzarətində idi. Con Hyu Adams ona işdə dözümlülük, filizləməyə piyaya meyl və güclü etika aşılamışdı.

O, həyatdan çox şey istəyirdi

Ata qızının ali təhsil almaq arzusunu dəstəkləyirdi. Lakin bu arzunun incəliyinin və o vaxtlar yüksək təbəqəyə məxsus gənc qızların hədəfləri ümidverici nikah və analıq hisslərinin itirilməsi hesabına mümkün idi. Ceyn, 1877-ci ildə Rokford qızlar üçün missioner məktəbiə daxil olur və 1881-ci ildə məktəbi əla qiymətlərlə bitirir. Bir il sonra bakalavr dərəcəsi alır. Onun güclü liderlik xüsusiyyətləri var idi. Ceyn 11-ci sinif yoldaşları bu qeyri-adi qıza heyran qalır və onu özlərinə nümunə göstərirlər. Ceyn Rokfordda tədqiqatları bitirdikdən sonra təbabət universitetinə daxil olmağa qərarına gəlir. Adamsların evində bu seçim böyük narazılıqla qarşılanır. Valideynləri hesab edirdilər ki, o, kifayət qədər təhsil almış və artıq ailə qurmaq zamanıdır. Onlar Ceynin heç vaxt ailə həyatı qurmayacağından narahat idilər. Ailədəki bu fikirlər Ceyni çox məyus edirdi. Həyatdan çox şey istəyirdi. Əgər qardaşları təbabət və elm sahəsində karyera qura bilmişdilərse, o, nə üçün buna nail olmamalı idi? Bu, başqa, Ceyn ev işlərini heç xoşlamırdı və uşaq böyütmək də ona maraqsız görünürdü. Valideynləri belə qərara gəlirlər ki, Ceyn dostları ilə birlikdə bir və ya iki illiyə Avropa turnesinə çıxsınlar. Onlar düşünürdülər ki,

bu səfər Ceyni inadından döndərə bilər və ailə qurmaq haqqında düşünər. Lakin Ceyni sadəcə bir şey maraqlandırırırdı - təhsilini davam etdirmək, karyera qurmaq və inkişaf etmək! 1881 ilin sonunda o, Filadelfiyada qızlar üçün kollecə daxil olur. Bu vaxt Ceyndə sosial məsələlərlə əlaqəli problemlər özünü büruzə verməyə başlayır. Səhhətindəki problemlər səbəbindən Ceyn cəmi bir neçə ay oxuya bilir. Geri döndüyündən sonra atası vəfat edir. Bu, Ceyni daha da məyus edir. O, atasının ölümündə özünü günahkar hiss edirdi. Bu hadisənin onun inadı üzündən baş verə bilər, lakin güman edir. Əslində bu doğru deyildi. Atasının ölümündə onun qərarı rol oynamamışdı. Buna baxmayaraq, Ceyn 8 il özünə gələ bilməmişdi. Qəmginlik, gələcəyə ümitsizlik, üzün-üzə problemlər daim onu izləyirdi. Xəstəliyi səbəbiylə, onu əlillik dərəcəsinə çatdırır. Həmin vaxt zamanı böyük ağrı hiss edir. Bu bel sütununun əyriliyi olduğundan o, hərəkət etməliyyət keçirir və təxminən bir il yerində qalmaq məcburiyyətində qalır. Bu bir il ona düşünmək vaxtı verir!

"Hell House"nin yaradıcısı

Qayıdandan sonra - 1883-cü ildə o, **Elizabet Qeyts Starrla** birgə Avropa turnesinə İngiltərədə olan zaman sosial məsələlərlə əlaqəli problemlər onun diqqətini daha çox cəmləndirir. Həmin vaxtda, o, müşahidə etdiyi hadisələri yazmağa başlayır. Həvəskar kimi yaradıcılıqlarında ilk addımlarını atan Ceyn Adams qərarına gəlir ki, onun yazdığılar məqsətləndirici deyil, lakin dünyanın diqqət mərkəzinə

də olacaq və o, milyonların sevinməsinə çevriləcək!

Ceyn Adams rəfiqəsi Ellen Starrla Londonun East-End məhəlləsində Oksford universitetinin bir qrup tələbəsinin xidmət göstərdiyi "Toynbi-hall" məhəlləsinə baş çəkirlər. Onların işində təsirlənərək, Adams və Starr ABS-a qoşulurlar və hər ikisi "həyatı həyatın öyrənmək mümkün ola biləcək" yola mağa qərarı verərək, bu fikri reallaşdırmağa başlayırlar. Axtarışlar onları yoxsulların, kasıb mühacirlərin məskunlaşdığı

gəyə - Çikaqonun 19-cu məhəlləsinə gətirib çıxarır. 1889-cu ilin fevral ayında rəfiqələr Çarlz Hullın evinə köçürlər və orada gələcəkdə çox görkəmli islahatçıların diqqətini çəkən eksperiment təşkil edirlər. Rəfiqəsi Ellen Starrla birlikdə Ceyn Addams 1889-cu ildə Çikaqonun qar yerlərindən birində "Hull Haus"u ("Hull House") təsis edirlər. Neçə il ərzində Çikaqoda "Hull-House"da rəfiqəsi E.Starrla bərabər bağçası, kitabxana, gimnastika zalı, nəşr işləri emalatxanası, komissiya mətbəx, bədii studiya, əmək muzeyi, gənc işçi qadınlar üçün yataylıq məktəb qururlar. Burada onlarca klub, rəqs qrupları, musiqi məclisi, hətta aktyor truppası yerləşirdi. Məhəllə sakinləri burada ingilis dilini öyrənməyə, xəbərləri, dərsləri ala bilirdilər. Xarabalıqların yerlərlə sakini müxtəlif zamanlarda "Hull-House"ə baş çəkirdilər.

Sosial haqların qorunması uğrunda hərəkətin pioneri

Çikaqonun varlı insansevərlərinin dəstəyi sayəsində "Hull-House" imkanları xeyli artdı, artıq on üç binaya sahib olan Xeyriyyə Cəmiyyətinin fəaliyyəti maarifçilik, sosial və asudə vaxtda yaradıcılıq sahələrində nəzərəcarpacaq dərəcədə genişləndi. Amma mesenatların xeyriyyə fəaliyyəti, bəzi hallarda Adamsın kasıbların vəziyyətinin siyasi yaxşılaşdırılması cəhdlərinə görə məhdudlaşdırılırdı. 1893-cü ildə qanunvericiliyin tətbiqi haqqında ilk qanunun İllinoysda qəbul edilməsi "Hull-House" az əmək sərf etmədi. Bu işin önündə isə Ceyn Adams

1890-ci ildən cəmi ikicə il sonra isə "Hull-House"da, əhali sıx olan məhəllələrdəki müəssisələrin istismaredici iş sisteminin sosioloji icmalını s. dərc olundu. "Hull-House"un təzminatı ilə ölkədə həddi-buluğa qədər işləyən qadınların işləri üzrə məhkəmə qərarı alındı! Böyük əmək, fədakarlıq, prinsiplilik, inadkarlıq, tələb edən bu hərəkətin nəticəsi yenə də Ceyn Adams varlığını heç bir təzyiqin qarşısında qoruyub qaldırmı, idealları, prinsipləri üçün yorulmadan çalışır və nəticələrə də nail olurdu. Arxasında çoxlu sayda tərəfdarı da var olan fədakar fəaliyyətini qiymətləndirən qadın dostək göstərənlərin sayı artırdı... O, qadın tabuları sındırır, İLKlərə imza atırdı! Qadın, qadın və uşaq əməyi, məcburi orta məktəp sonayədə təhlükəsizlik texnikası haqqında qanunvericiliyin yaradılması üçün öz nüfuzunu bacardığı qədər işə saldı! Qadınlar kimi o da lobbicilik fəaliyyəti ilə məşğul olur, informasiya toplaya- r, məsləhətçilik, ictimai rəy

qadınlar kimi o da lobbicilik fəaliyyəti ilə məşğul olur, informasiya toplaya- r, məsləhətçilik, ictimai rəy qadınlar kimi o da lobbicilik fəaliyyəti ilə məşğul olur, informasiya toplaya- r, məsləhətçilik, ictimai rəy qadınlar kimi o da lobbicilik fəaliyyəti ilə məşğul olur, informasiya toplaya- r, məsləhətçilik, ictimai rəy

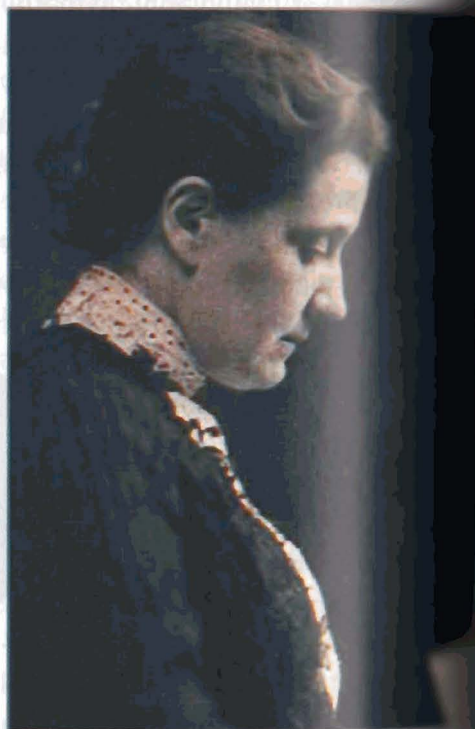
qadınlar kimi o da lobbicilik fəaliyyəti ilə məşğul olur, informasiya toplaya- r, məsləhətçilik, ictimai rəy qadınlar kimi o da lobbicilik fəaliyyəti ilə məşğul olur, informasiya toplaya- r, məsləhətçilik, ictimai rəy qadınlar kimi o da lobbicilik fəaliyyəti ilə məşğul olur, informasiya toplaya- r, məsləhətçilik, ictimai rəy

ittifaqının qurultayında təmsilçi idi. Onun fikrinə görə, təbiət qadınları cəmiyyətin işində iştirak etmək üçün rəqli hər şeyi verib və vətəndaşlıq hüquqlarını alaraq, qadınlar sosial problemlərin həllinə qat-qat çox töhfə verə bilərlər. Onların bu mübarizəsi, nəticədə, öz bəhrəsini verdi. 19-cu ildə ABŞ-da qadınların seçilmək və seçilmək hüquqları qəbul edildi və bu işdə onun rolu çox böyük idi! Müəmmə Partiya tərəfindən 1920-ci ildə qəbul edilən

vensiyadan sonra Ceyn Adams Teodor Ruzveltin namizədliyinə olan münasibətini dəyişərək, ona dəstək kampaniyasına başladı. Bununla belə, heç zaman ideallarının və prinsiplərinin əleyhinə getməyən Ceyn Adams Birinci Dünya müharibəsinin başlamasıyla pasifistlər (sülhçülər) hərəkətində fəal iştirak etməyə başladı! 1915-ci ilin yanvarında yenidən qurulan Dünya Qadınlar Partiyasının sədri seçildi! Bir neçə ay sonra Adams Emili Qrin Bolç ilə birlikdə Haaqada keçirilən Beynəlxalq Qadınlar Konqresinin işində iştirak etdi. Həmin dövrdə ölkələrin vasitəçiliyi ilə müharibə aparan ölkələr arasında sülh əldə etməsi uğursuzluqla nəticələnmişdi.

Ruzveltin "qüdrətli siçan"ı

1917-ci ildə ABŞ-da müharibəyə qoşulan Adams özünün pasifist görüşlərinə əsaslanaraq iştirak etmədi! O, səfərbərlik elan edilməsinə etiraz edirdi, müharibənin ən qızğın vaxtında alman mühacirlərinin müdafiə kampaniyasını təşkil edir, Almaniyalı qadınları və uşaqlarına ərzaq yardımı təqdim edirdi və Q.Quverin rəhbərlik etdiyi Amerikanın yardım idarəsi ilə əməkdaşlıq edirdi. 1920-ci ildə Ceyn Adams vətəndaşlıq hüquqları uğrunda Amerika ittifaqının qurucuları arasında idi! O zamanlar onun fikirlərini bölüşənlər az idi. Mətbuat onu tənqid edirdi, Ruzvelt ona "qüdrətli siçan" deyirdi, ədliyyə nazirliyi onu izləməyə başlamışdı. Təxribatçılıq fəaliyyəti qadınların hüquqlarında təqsirləndirilən Adams 1917-ci ildə İngilabı Qızlarının İttifaqından çıxarıldı, üstəlik, ona qarşı kommunist gəlişinin də olduğuna dair ittihamlar da qaldırıldı. Lakin bunları onu sarsıtmadı, fikrini bilmədi və o, ideallarından və prinsiplərindən geri çəkilmədi! Sülh uğrunda mübarizəsindən bir an da olsa vaz keçmədi! Onun sülh tərəfdarlığı Avropa müharibəsinin bitməsi ilə sona çatdı. 1915-ci il Haaqa konqresində 1919-cu ildə sülh və azadlıq uğrunda Beynəlxalq Qadın Liqası qurulmasına səbəb oldu. Ceyn Adams bu liqanın prezidenti

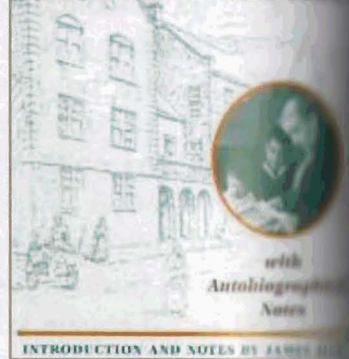

seçildi! 1919-1929-cu illər ərzində sülh və azadlıq uğrunda bəşəri nəsləlxalq Qadın Liqasının prezidenti vəzifəsini icra etdi. “konfliktlərin insanlar arasında həmrəylik, barışdırma və ümumi bəşəri əməkdaşlıq sayəsində, cinsi, irqi, sinfi və dini fərqlərə baxmadan sosial, siyasi və iqtisadi ədalətin bərqərar edilməsi ilə həll olması” uğrunda çıxış edirdi. 1-ci Dünya müharibəsi

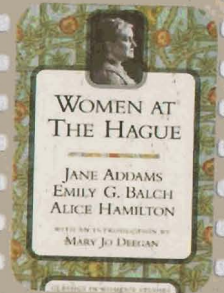
qadınları daha fəal müdafiə etməsinə mane ola bilmədi. Adamsın böyük xidmətləri arasında, dialoq və tərsiləh üçün hökumətlərə təzyiq və təsir göstərmək cəhdləri də var idi. Adams üçün sülh, sadəcə, müharibənin olmaması deyildi, eyni zamanda, insan həyatının şərti idi. Onun fikrinə görə, “qadınlar sahib olduqları xüsusi ilham ilə sülhün keşikçiliyi üçün yaradılmışlar”. O, “əsas insan hüquqlarının gerçəkləşdirilməsi üçün qadınların tarixi rolunu” dəfələrlə vurğulayırdı. Uzun illər bəhs etdiyi gerçəkləşdirən Adams Amerikanın reformizm tarixində ədalət və sonra parlaq iz qoydu!

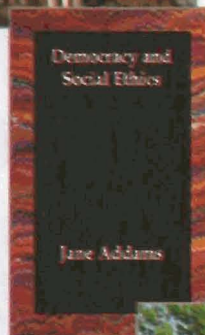
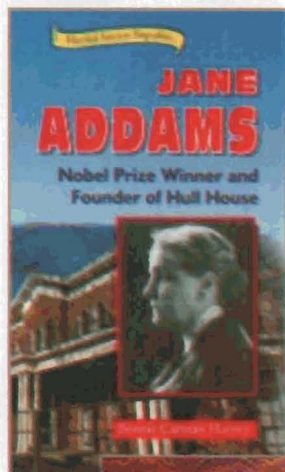
JANE ADDAMS Twenty Years at Hull-House

Dünyanın bütün sülhsevər qadınlarının həqiqi təmsilçisi

Ceyn Adams hesab edirdi ki, Mahatma Qandəvəblig etdiyi passiv müqavimət özlüyündə təmin edə bilməz, bunun üçün hökumətlərin müəssəsskil təzyiq göstərmək lazımdır. Onun rəhbərliyi altında Beynəlxalq Qadın Sülh müqavilələrinə baxılması yolu ilə təhlükələrin rədd edilməsi, hərbi mükəllətdən imtina, ümumi tərsiləh, təzminat məsələlərinin dayandırılması yoluyla müharibə mənasını ortadan qaldırmaq istəyirdi. Liqanın əsas katibi Emili Qrin Bolç ilə birlikdə qadın azlıqların hüquqlarının tanınması yoluyla demokratikləşməyə nail olaraq, Millətlər Liqasına təsir etməyə çalışırdı! Ceyn Adams 1918-ci ildə səhhətində yaranan problemlərlə Qadın Liqasını tərk etməyə məcbur olur. 1921-ci ildə isə Adams “dünyanın bütün sülhsevər qadınlarının həqiqi təmsilçisi” olaraq Nobel Sülh mükafatına layiq görülür! O, 1931-ci ildə mükafatına layiq görülən ilk amerikalı qadın olaraq adını TARİXə yazır! Ceyn Adams 1931-ci mükafatını Nikolas Mürrey Batler ilə qazanmışdı. Təəssüf ki, xəstəliyi ona Nobel mükafatının təqdimat mərasimində iştirak etməyə imkan vermədi. Bu böyük xeyriyyəçi qadın, “Settlement House Movement”-in təsisçisi kimi də tanınır. Ceyn Adams həm də kateqoriya qeydinə qalan fədakar insan kimi daim əhatəli sevgi ilə xatırlanır! O, həm də əmək islahatı (uşaq və qadınların əmək şəraitlərini tənzimləyən qanunlar) sahəsində təşəbbüskar və

Rəngli Dərili Adamların Hərəkatı üzrə Milli siyasiyanın təsisçisi olmuşdur. Adams ömrünün dınlar arasında keçirdi. Onurğa xəstəliyinin onun uşağı olmamalı idi və Adams ömrünün Dostları onu dostluq etməyi sevən və həssas kimi xatırlayırdılar, hərçənd, onun özünə qayğı meyli də var idi. Onu **Ellen Qeyts Starr** və **Rozet Smitə** ən səmimi dostluq bağlayırdı. Onun son illərini Adams daha çox Meri evində keçirdirdi. **1935-ci il mayın 21-də** böyük **QADIN və ŞƏXSİYYƏT** əziyyəti xərcəng xəstəliyindən vəfat etdi və All dərvişlərdə kiçik bir qəbiristanlıqda dəfn olundu. Ceyn Adams vəfat etsə də, onun əməlləri, fəaliyyəti ictimai həyatın humanitar sahəsinə güclü

sir göstərdi. "Hull-hous"da görülməli işlər həm müharibənin ögeyləşməsinə və həm də vətəndaşların vəziyyətlərini yumşaltmaqda hər yerdə belə müharibənin yaradılmasına nümunə oldu! Adamsın şəhər küçələrində həyat şərtlərinin yaxşılaşdırılması uğrunda peşəsinə verdiyi səylər yeni sosial işlərin peşəsinə yaratdı! Artıq ki, o, aramızda yoxdur, lakin o, hər gün aramızda isə o, hər gün aramızda

dir...Çünki onun dünyanın daha gözəl gələcəyi ilə bağlı arzu və ideyaları mübarizəsi davam edir və onun başladığı yolla, açdığı cığırda bu gün milyonlarla insan, QADIN gedir və üstəlik, adını əbədi yazdığı TARIH unutmur, bu gün də, sabah da unudulmağa qoymayacaq. Çünki hər bəşəriyyət, insanlıq üçün fədakarlığına sərf edənlər heç zaman unudulmur! **Ceyn Adams kimi!**

Mariya Sklodovskaya Kuri

**Yaxasında
ölüm kapsulu gəzdiren
qadının əsrarəngiz həyatı**

- O, həyat yoldaşı ilə birlikdə Mendeleevin kimyəvi elementlər cədvəlinə Mendeleevin adını yazdı, daha doğrusu, bir element gətirdi - radium və polonium.
- O, iki dəfə - hər birində ayrı elmlər üzrə - Nobel ödələyinə layiq görüldü. İlk qadın oldu (Bir əsrdən artıq).

sinə baxmayaraq, bu günə qədər heç kəs onun nəticələrini bilməyib!)

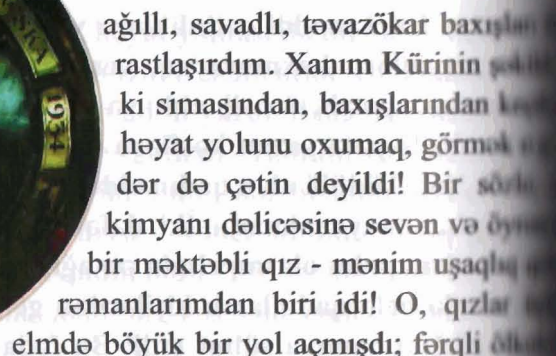
- 1944-cü ildə kəşf edilən yeni bir elementə onun və həyat yoldaşının xatirəsinə "Curium" adı verildi.
- O, ölümündən 61 il sonra (1995-ci ildə), Fransanın qəhrəmanları ləvazimlərinin xatirə abidəsinin olduğu yerə - Pantheonə basdırıldı. Dediymiz kimi, külli basdırıldı; xatirələri isə basdırmaq münasib deyil! Fransanın qəhrəman övladları ilə bərabər tutulan bu qadının xatirələri ziya şüaları saçmaqda davam edir. O, həmişə daim şüa saçan radioaktiv maddələrə həsr etmişdi.
- Bu qadın yaşadığı 67 il boyunca gənc bir qızdan analığa, bir girdədən fizika üzrə professorla, idealist bir uşağından dünyasını ötürən ünlü elm adamı olmağa qədər maraqlı, çətin, keşməkeşli, bütünü bunlara baxmayaraq şərəfli bir ömür yolu keçmiş, əlavə olaraq Mariya Sklodovskaya Küridir (Marie Curie).
- Hələ çox kiçik yaşlarımdan kimyaçı olan anamın onun haqqında danışdığı sirli və maraqlı hekayələrdən tanımış və heyran olmuşam dünyaya səs salan bu qadına! Anam kimya elmini mənə ötürdü. Mariya və İren Kürü adlı iki qadının, ana-balanın yaşam öyküsü ilə sevdirmişdi. Anamın Mariya Kürü və ümumiyyətlə, Nobel ödələyinə qadınlar haqqında danışdıqlarının əsas xəttini bir qədər qısaltmaq istəyirəm. bütünü uğurlar böyük zəhmət, əziyyət bahasına, sağlamlığını, həyatını qurban vermək bahasına başa gəlir!
- Bəli, böyük zəhmət, əziyyət bahasına, bəzən sağlamlığını, həyatını qurban vermək bahasına! Amma onlar həyatları ilə, anamın kimi qadınlar, gənc qızlar üçün gözəl nümunələr qoyub, çıxır. İndi dünyanın əksər yerlərində qızlar öz ölkəsində məhz qadınlar üçün universitetə daxil ola bilməyən Mariya Kürinin adını diyi əngəllərlə üzləşir.

Mariya Kürü maddi çətinliklərə və məşqə toziqlərə baxmayaraq, yenilmədi, sərbəst apardı, təhsil aldı və üstəlik, əlavə obediyyət yazan kəşflərə imza atdı. İlk Nobel ödələyinə alan qadın oldu, ilk ciyər açdı... bəyurulmadı. İki dəfə Nobel ödələyinə alan qadın olaraq elmin ən ağır sahələrində belə qadınların kişilərdən geri qalmadığını həmişə sübut etdi! Bu fədakar qadın Mendeleevin kimyəvi elementlər cədvəlinə düşmüş iki elementdən birinə nə zamansa ona universitetə məhz qadın olduğu üçün daxil olmaq imkanı verməyən ölkəsinin (Polşanın) şərəfinə "Polonium" adını verdi, Vətəninin adını öz adıyla bərabər obedişdirdi! Bu hal, Mariya Kürü Qadın, bir Alim olmağı ilə bərabər onun təmənnaşızlığının, nəzakətinin tam mənzərəsini cızır!

Heç vaxt geri çəkilmədi - Fransa Akademiyası məhz qadın olduqdan Akademiyaya üzv olmaq üçün onun namizədliyini rədd edəndə də, ağır xəstəlikdə işləyəndə də... O, insanlıq üçün, elmi üçün çalışdı və radiologiya elminin əsaslarını qoydu. Baxmayaraq ki, bəşəriyyət üçün əvərsiz çalışmaları onun öz sağlamlığını tamamilə qısaltdı, ancaq məhz bu elmin elmi fəhmləri milyonlarla insanın sağlamlığına qovuşmasını şərtləndirdi!

Mariya Kürü anam və onun simasında mənim üçün həmişə fərqli idi. Anamın çox maraqlı otağında Mariya Kürünün şəkli asılı idi və mən tez-tez onun şəkildən boylanan

də, fərqli quruluşlarda yaşayan, fərqli irqlərdən, fərqli mənəviyəyə malik gələcəyin kimyaçı qızları onun adının, elminin şərəfinə çalışdılar. Bu qızlar yetişdirdi...

...riya Küri durmadan üf-qə - kimya elminin (ümumi)
...ğru yürüyərkən bunu hesablamışdımı? Amma o, b
...ndə inanılmaz bir gözəlliyi olduğuna inanıram. Lə
...damı, sadəcə, bir texniki işçi deyil, eyni zamanda
...rşısında, pəri nağıllarını böyük bir heyranlıq və çu
...r uşaq kimidir" (Mariya Küri).

olyak olan və “Madam Curie” kimi tanınan Mariya (Skłodovskaya) 1867-ci ilin bir payız günündə (Polşa) doğulub. Vladislava və Bronislava Skłodovskaya dünyaya gəlmiş Mariya, ailədəki beş uşağın sonuncusu idi. Ailənin atası, rəhbərlik edən ziyalı bir ailə idi. Vladislav (Vladyslaw Skłodowski) bir neçə məktəbə rəhbərlik etmişdi. Mariyanın atası o qədər savadlı idi ki, ictimaiyyat üçün “Mariyanın ensiklopediya” deyirdilər. Mariyanın “Yüksək təhsil üçün düşüncələrinə sahib babası Cozef Skłodovski də müəllimlikdən birinə rəhbərlik edirdi. O, yoxsul ailə uşaqları üçün təhsil uşaqları ilə eyni sinifdə oxumağa təşviq edən addımı atmışdı. Çox böyük təhlükə altında qoymuşdu.

ası və üzərində böyük təsiri olan Bronislava da sil
ni özünü elmə, təhsilə həsr etmişdi. Bronislava
anın ən böyük qız məktəblərindən birinə rəhbərlik
özün həqiqi anlamında, əsl respublikaçı ideologiya

olan anası övladlarına tək cə elm deyil, cə olmağı da öyrədirdi! Məsələn, fəhlə sin-
xş roxsullara yuxarıdan aşağı baxmamağı...
bir insan üçün ən böyük xəta olduğu-
dirdi övladlarına... Övladları ondan el-
məli məhəbbətlə yanaşı, zəhmətkeşliyi
nəirdilər. Çünki Bronislava həm gözəl
həyat yoldaşı, gözəl ev xanımı, həm
müəllim, gözəl idarəçi idi, bunların
çox yüksək səviyyədə yerinə yetirər-
yurulduğunu da heç zaman heç kəsə bəl-
mirdi.

Mariya sevimli anasını çox tez itirdi. O zaman onun cəmi 11 yaşı var idi. Anasının ölümü onda geniş yayılmış və müalicəsi dərsiz olanlar ki, mümkünsüz olan vərəm idi. Anasının vərəmi hardan tutduğu barədə müxtəlif söyləyərlər var. Onlardan birinə görə, Bronislava vərəm 1871-ci ildə yaşamaq üçün onlara gətirən və sonralar vərəmə tutulduğu bilinən qondan keçmişdi. Digər bir versiyaya görə, anası bu xəstəlik vərəmli bir şagirdindən keçmişdi. Bronislavada vərəm aşkar edildikdən sonra anası eyni ayı ayrı bir otaqda yaşamağa başladı. Anası bu xəstəliyin ailəsinə, övladlarına keçməsinə istəmirdi və bundan çox ehtiyat edirdi. Bu, Mariyanın hələ kiçik yaşlarında xəstəliyi döşətlə bir faciə idi. Bronislava müalicələri nəticə vermədi və Mariya 11 yaş olarkən (1878-ci ildə) anasını itirdi. Bu itki onun həyatında çox dərin, ağrılı iz qoydu. Amma bu, hələ başlanğıc idi... Ananın qayıdan taleyin həddindən artıq ağır sınavı gözəl idi...

...elə o vaxtlar anasının xəstəliyinin
...kömək edə bilməməsi, onu mil-

yonlarla insanın həyatını xilas edəcək elmi kəşflər yönəlməyə sövq etmişdi. O, uşaqlıqda (yəni atasının xəstə olduğu dövrlərdə) uşaqlarla anasını xilas edəcək həkim oyunları oynayırmış... Mariya anasını xilas edə bilməsə də, bu gün də milyonlarla insanın sağlamlığına qovuşmasında, sağlamlığında onun kəşflərinə borcludur!

İbtidai və orta məktəbdə əla qiymətlərlə oxuyan Mariya, hələ gənc yaşlarında elmin cazibə qüvvəsini hiss etmiş və atası oğlunun kimya laboratoriyasında laborant kimi ilk əmək fəaliyyəti başlamışdı. Qarşısına böyük məqsədlər qoyan bu qız vaxtının çoxunu laboratoriyada keçirirdi. Atasıyla dost olan, kimyəvi elementlərin təcrübəli cədvəlinin yaradıcısı, dahi rus kimyaçısı Dmitri İvanoviç Mendeleev Mariyanın vaxtının böyük bir hissəsini laboratoriyada keçirdiyini görüb, bu qızın kimya elmi üzrə bilgi və məşğələlərini davam etdirəcəyi təqdirdə, böyük gələcəyi olacağını söyləyirdi.

Gənc Mariyanın böyük zəkası olmaqla bərabər, sinəsində vətənə və bir ürək də döyünürdü. Mariyanın həyatına yön verəcək əsas hadisələrdən biri də Polşa Müqavimət Hərəkatı idi. Həmin vaxtlar, yəni 19-20-ci illərdə Polşa işğal altında - Rusiya, Almaniya və Avstriya arasında bölünmüş vəziyyətdə idi. Mariyanın yaşadığı Varşava Rusiyanın əlində idi. Mariya anadan olmağdan 3 il öncə ruslara qarşı bir üsyan olmuşdu, onun babası da bu mübarizədə, müqavimət hərəkatında aktiv rol almışdı. Ancaq üsyan uğursuzluqla nəticələnmişdi və Mariyanın ailəsi daxil olmaqla Polşanın bir çox varlı və soylu ailələri var-dövlətlərini itirmişdilər. İdarəetmə rusların əlində idi və dövlət məktəblərinə də nəzarət edirdilər. Üsyanın, müqavimət hərəkatının uğursuz nəticəsindən sonra bir çox ziyalılar, elm adamları təzyiqlər nəticəsində ölkədən də daxil olmaqla Avropa şəhərlərinə qaçır və ya köç edirdilər. Mariyanın atası silahlı müqavimətdə iştirak etmək yerinə passiv müqavimət üstünlük verirdi. "Polşa pozitivizmi" olaraq bilinən təhsilin, müqavimətin ən önəmli vasitələrindən biri olduğuna inanırdı. Bu düşüncə təhsilə görə, dünyanı daha yaşanılır hala gətirəcək ən önəmli vasitədir. Mariyanın da ailəsi təhsilə böyük önəm verirdi. Bu fikri də

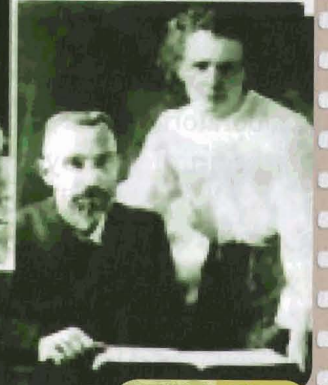
bilimlər məktəblərin rusların nəzarətində olmasına baxmayaraq bir yolunu tapıb şəhərdən Polşanın tarixini və dilini öyrədirdilər. Bu idarəetmə sistemində böyüyən Mariya anasının azadlığı uğrunda mübarizə aparan Polşa Milliyyətçiləri Hərəkatına qoşulmuş, sonralar ömrünün çox hissəsini Fransada keçirməsinə baxmayaraq, anasının müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparmış, həmişə sədaqətli olmuş və əlinə gələnlərin köməyi əsirgəməmişdi.

Bilimlərini artırmaq üçün ali təhsil arzusu ilə yaşayan gənc Mariyanın bu arzusunun həyata keçməsi yolunda iki maneə dururdu: ailənin təhsilə bəxş etməsi və onun bitirdiyi məktəbləri qızların Varşava Universitetinə qəbul edilməsinə qoyduğu məhdudiyyət. Lakin heç bir maneə böyük işlər üçün doğulan qızın qarşısını kəsməkdə qabiliyyətində deyildi. Mariya Bronya ilə birlikdə təhsilə başlayıb hazırladı. Atasının fikrincə, Polşaya görə, öncə təhsilə baxılmalı idi. Mariya bacısının Pauline Universitetini

bitirməsinə imkan yaratmaq üçün beş il işləmişdi. Sonra isə Bronya Sorbonnada oxuyarkən Mariyanın ali təhsil almasına maddi kömək etmək üçün çalışmalıydı. Mariya bacısının təhsil sahəsindəki qabiliyyəti olaraq fizika və riyaziyyatı seçmişdi. Bu sahədə Polşada Cadviqa Szczasinska-Da-

Above: Marie with her daughters, Eve, 4, and Irène, 11, in 1906. At right, in 1902 with husband, Pierre, a scientist who treated her as an equal and championed her work.

vidova tərəfindən "Uçan Universitet" (Flying University) qurulmuşdu. Bura universitet səviyyəsində bilik almaq istəyən qızların gətirdiyi gələcək akademiya idi. Mariya da bu universitetin fizika və riyaziyyat dərslərində iştirak etmiş, biliklərini artırmışdı. Beləliklə, bacılar hazırladıqları "piezo" hərəkət etdilər və Mariya, Bronyanın Parisdəki təhsili almasına maddi dəstək göstərə bilmək üçün çalışmağa başladı.

1891-ci ildə iki günlük uzun qatar səfəri ilə Mariya Parisə bəyənə gəlmişdi. Bir müddət də bacısına kömək etdikdən sonra Sorbonnada təbii elmlər fakültəsinə daxil olmaq üçün bu universitetə müraciət etdi. O, imtahan verən 1825 nəfər arasında universitetə daxil olan 25 qızın biri oldu. Məqsədi fizik, fizika müəlliməsi olmaq idi. Universitetə daxil olduqdan sonra Mariya fransızsayaq Mari kimi təqdim edilməyə təvəllül edildi.

Bir neçə il sonra Broniya ailə həyatı qurdu. Gənc ailə və Mariya universitetdən bir saat uzaqlıqda yerləşən bir evdə yaşayırdılar. Amma tələmə gəlib-gedəni çox olduğundan Mariya belə bir şəraitdə yaxşı təhsil ala bilməyəcəyini düşündü və Parisin kasıb məhəllələrindən birinə köçürüldü. Yaşadığı yerin yoxsul və geri qalmış məhəllə olması onu heç narahat etmirdi. O, vaxtının çoxunu universitetin laboratoriyasında elmlə məşğul olmaqla keçirirdi və həyatından çox razı idi. Lüks həyat, var-dövlət onu maraqlandırmırdı, onu maraqlandıran tək bir şey vardı: ELM!

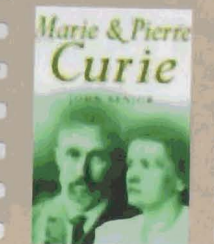
Mariya istedadlı idi və universitetin ilk illərində artıq hər kəs onun fərqli olduğunu görə bilirdi. Cəmi 2 il içərisində o, sinif birincilikləri ilə yanaşı fizika və riyaziyyat sahələrində maddə dərəcəsi alaraq məzun oldu. 1893-cü ildə kursu birinci bitirən Mariya Sorbonnada fizika üzrə indiki magistr dərəcəsinə bərabər olan elmi dərəcə aldı. Bir ildən sonra isə o, riyaziyyat üzrə də dərəcə aldı.

...Onun hədəfi müəllimlik diplomunu alıb Varşavaya dönməkdir.

İstedadlı insan, iki sevən qəlb!

1894-cü ildə də Mariya bir mühacir polyak ailəsinin evində gələcəkdə həyat yoldaşı və elmi fəaliyyətlərinin ortağı olacaq Pyer Küri ilə tanış oldu. Pyer bələdiyyə məktəbi nəzdindəki "fizika və kimyası məktəbi" laboratoriyasının rəhbəri idi. "Piezo elektrik"i kəşf etmiş Pyer kristalların fizikası və maddələrin xüsusiyyətlərinin temperaturdan asılılığını öyrənmənin önəmli tədqiqatları aparmışdı. Mariya Pyerlə tanışlığının nəticəsi olaraq Pyerlə tanışlığının məqnitləşməsi üzrə tədqiqatlarla məşğul idi. Onları bir-birlərinə yaxınlaşdıran şeylər arasında təbii ki, fizika sahəsinə maraqları maraqları da var idi... Çox keçmədi ki, Pyer elmlərin aşiqinin dostluğu öz aralarında da bir məhəbbətə çevrildi. Lakin... "hər bir elmi yeni problemin həllindən asılıdır". Bir ildən sonra Pyer Mariyaya evlənmək təklifi etdi. Sürəndə o buna çox da isti yanaşmadı və Pyerlə tanışlığının qarşısında bəzi əngəllərin olduğunu dilo gətirdi. Onun üçün elm hər şeydən daha gəlirdi. İkincisi, Pyer polşalı deyildi, Mariya düşünürdü ki, əgər Pyerlə ailə həyatı qurarsa, Polşaya dönmək xəyalından daşınmalı olardı... Amma bir şərqində deyildiyi kimi "məhəbbət əşq"di və o, Pyerə onunla birlikdə yaşamağı təklif etdi. Uzun düşüncələrdən sonra sevgililər, nəhayət, bir ildən sonra doktorluq dissertasiyası müdafiə etmədən sonra (1895-ci ilin 26 iyulunda) nikah bağladılar.

Bu qadın Mariya Küri idi...

Adlarını elmə əbədi həkk edən xoşbəxt cütlük

Ailə həyatı qurduqdan sonra bu il aşiqi, elm fədaisi radioaktiv elementlər dünyasında bərabər çalışmağa başladı. Özü də az, nə çox - düz 14 il! Bu, Mariyanın elminin elmə bağlı ən önəmli illəri idi.

Ailə həyatı qurduqdan bir az sonra əllimlik diplomunu alan Mariya həyat yoldaşının tutduğu bir laboratoriyada çalışmağa, daha doğrusu, tədqiqatlaşmağa başladı...

1896-cı ildə Henri Bekkerel uran birləşmələrinin dərinə nüfuz edən şüalar buraxdığını kəşf etdi. Vilhelm Rentgen tərəfindən 1895-ci ildə kəşf edilmiş rentgen şüalarından fərqli olaraq Bekkerel şüası, məlum işıq şüası kimi enerjinin xarici qaynaqdan induksiyanın nəticəsi deyil, uranın özünün daxili xüsusiyyəti hesabına yaranırdı. Bu müəyyən hadisəyə heyrtlənən və tədqiqatın yeni sahəsinin başlanğıcını qoyan Mariya Kuri sonralar radioaktivlik adlandıracağı bu şüalanmanın təbiəti ilə məşğul olmaq qərarına gəldi.

1897-ci ildə onların qızı İren anadan oldu. Körpə uşağının olmağı baxmayaraq, üç aydan sonra Mariya Kuri yenidən işinə sarıldı. 1898-ci ilin əvvəlindən başlayaraq Mariya uran birləşmələrindən başqa bəzi maddələr tərəfindən kəşf edilən şüaları buraxan digər maddələrin mövcud olduğunu da müəyyən etməyə çalışdı. Bekkerelin uran birləşmələrinin təsirindən havanın elektrik ötürücülüyyəinə malik olduğunu müəyyən etdiyindən, Pyer Kuri və onun qardaşı Jak tərəfindən işlənib hazırlanmış və quraşdırılmış bir neçə dəqiq cihazdan istifadə etməklə, Mariya uranın elektrik ötürücülüyyətini ölçmüşdü.

O, tədqiqatlarına əsasən belə bir qənaətə gəldi ki, məlum elementlərdən yalnız uran, torium və onların birləşmələri radioaktivlik xüsusiyyətinə malikdir. Lakin tezliklə Mariya Kuri daha önəmli kəşfin şahidinə çevrildi. Uran qətran əvəzedicisi kimi tanınan uran filizi uran və torium birləşmələrindən daha güclü "Bekkerel şüası" buraxır və bu şüalanmanın təbiəti

bu təmiz uranla müqayisədə dörd dəfə böyükdür! Mariya Kuri belə bir fərziyyə irəli sürdü. Uran qətran əvəzedicisində kəşf edilməmiş, lakin güclü radioaktiv xassəyə malik olan element var.

Bu dövrdə onun radioaktivliklə bağlı bir çox işi nəşr olundu. 1898-ci ildə o bu istiqamətdə işlərini daha da sürətləndirmişdi. Sonra Pyer uran filizində olan yeni elementi ayırdı. Pyer təhd göstərdi. Pyer Mariyaya kömək etməyi təklif etdi. Pyer kristallar fizikası üzrə şəxsi tədqiqatları davam etdirirdi. Pyer urana qoydu və cütlük bu işin üzərində çalışdı, yorulmadan çalışmağa başladı. Onlar uranın tərkibini mineral turşular və hidrogen sulfid ilə işləyərək bəlli komponentlərə ayırdılar. Pyer komponentləri ayrı-ayrılıqda tədqiq etdi.

məklə onların tərkibində vismut və bariumun olduğu qənaətinə gələndilər. Bekkerel tərəfindən kəşf edilən şüa, nə vismut, nə də bariumun xarakterik olmadığından Kürilər belə bir qənaətə gəldilər ki, əslində bu komponentlərin tərkibində əvvəllər məlum olmayan və radioaktiv xassəsinə malik bir və ya bir neçə element var.

Bu həmin dövrlər idi ki, bir çox elm adamları atom deyərək bir şeyin varlığına inanmırdılar. Mariyanın bu istiqamətdə iddialarını qəbul etməyə istəmədilər. Amma əbəs yerə...

1898-ci ilin iyul və dekabr aylarında Mariya və Pyer Kürilər öz tərəfindən poloniumu kəşf etdiklərini açıqladılar. Artıq vurğuladığımız kimi, kimyəvi elementə Mariyanın vətəni Polşanın şərəfinə Polonium adı verildi. "Polonium" latınca - Poloniya, Polşa sözündən götürülüb. Bunun ardınca isə elm aləmi Kürilərin yeni bir böyük kəşfinə tanınmışdır. Onlar təbii radioaktiv element olan radiumu kəşf etdiklərini elan etdilər. "Radium" isə latınca - "nur sacan" anlamına gəlir...

Mariya, nəhayət, öz doktorluq dissertasiyasını başa çatdırdı. Dissertasiya "Radioaktiv maddələrin tədqiqatı" ("Researcher on Radioactive Substances") adlanırdı və 1903-cü ilin iyun ayında Sorbonnada elmi dərəcəyə təqdim edildi. Sözügedən işə Mariya və Pyer Kürilər tərəfindən aparılmış çoxlu sayda radioaktivlik üzrə müşahidələr daxil edilmişdi. Mariya Küriyə elmi dərəcə verən komitənin rəyinə görə, onun doktorluq dissertasiyası elmə verilmiş ən böyük töhfələrdən biri idi! Və nəticədə, Mariya Fransada elm sahəsində doktor adını alan ilk qadın oldu.

1903-cü ilin dekabr ayında İsveçin Kral Elmlər Akademiyası Mariya və Küri ailəsini fizika üzrə Nobel ödəli ilə təltif etdi. Həyat yoldaşı Pyer Küri ilə birgə apardıqları araşdırmalarda professor Anri Bekkerelə bərabər əməkdaşlıq etdiyi radiasiya hadisələrində ekstraordinar imkanları kəşf etdikləri üçün Mariya Küri "Nobel"ə layiq görülmüş ilk qadın oldu!

Kürilərin Nobel ödəli almasından sonra mətbuat onların kəşf etdikləri radiumu "möcüzə dərman" adlandırmağa başladı. Amma çalışmaları zamanı Kürilər radiasiyaya məruz qalaraq səhhətlərində rahatsızlıqların baş verməyə başlamışdılar. Həmin zaman keçirdikləri ağır həyat və maddi çətinliklər nəticəsində sağlamlıqlarını itirən Mariya və Pyer Kürilər xəstə idilər və onlar ödəlin Stokholmda keçirilən təqdimatına qatılmaq gedə bilmədilər. Gözlə görünən bir xəstəliyin olmamasına baxmayaraq, Mariya laboratoriyada çalışmaları zamanı 8 kiloqram arıqlamışdı.

Amma ehtimalla radiasiyanın təsiri nəticəsində həmin zaman hamilə olan Mariya Küri 5 aylıq körpəsini də itirmişdi. Həmin zaman Kürilər və dünyanın bilmədiyi şey, radium və digər radioaktiv elementlərin güclü və görünməz "qamma" şüalarını yayması idi. Qamma şüaları insan, həm də heyvan bədənini üçün böyük təhlükə (monfi!) təsirə malik idi!

Radiasiya Kürilərə elə təsir etmişdi ki, Nobel ödəlini almağa getmək üçün nə Mariya, nə də Pyer Kürinin gücü var idi. Həkimlər Mariyanı müayinə edir, amma bir diaqnoz qoya bilmədilər. Bu günəşirə radiasiyaya məruz qalmaq insanın fəsadları geniş bilinsə də, o dövrlərdə bu maddəsinin insan orqanizminə zərər verəcəyi yeni-yeni bilinirdi... Onlar həmin ödəli təqdimatı növbəti ilin yayında ala bildilər...

Küri ailəsi hələ öz tədqiqatlarını başa çatdırmamış qədər onların işləri bir çox fiziklərlə radioaktivliyin öyrənilməsi ilə məşğul olmağa sövq etmişdi. 1903-cü ildə Ernest Rutherford və Frederik Soddi yeni nəzəriyyə təqdim etdilər. Bu nəzəriyyəyə görə, radioaktiv şüalanma atom nüvələrinin parçalanması zamanı yaranır. Parçalanma zamanı atomun tərkibində olan bəzi zərrəciklərin ayrılması ilə radioaktiv elementlər digər elementlərə çevrilərək transmutasiyaya məruz qalır. Radium və radiumun radioaktiv parçalanma sürətlə getdiyindən və öz təcrübələrində bunu müşahidə edə bilməyən Mariya Küri heç bir tərəddüd etmədən bu nəzəriyyəni qəbul etdi (*Doğrudur, poloniumun parçalanması barədə məlumatlar var idi, lakin bu elementin parçalanmasını Mariya Küri qeyri-səciyyəvi hesab edirdi*).

1906-cı ildə radioaktivliyin daha düzgün izahı kimi Eddinqford-Soddi nəzəriyyəsini qəbul edən Mariya Küri parçalanma və transmutasiya terminlərini dəfə elmə daxil etmişdi.

Küri ailəsi radiumun insan orqanizminə təsirini tədqiq edirdi (Anri Bekkerel kimi, radium maddələrlə davranmağın təhlükəsini başa düşənədək onlar yanlış rəti almışdılar). Və radiumun şişlərin müalicəsində istifadə edilə bilməsinin mümkünlüyü təklifini irəli sürdülər. Radiumun müalicəvi xüsusiyyəti demək olar ki, dərhal qəbul edildi və radium qaynaqları üzərindəki tədqiqatlar kəskin şəkildə artdı. Lakin Küri ailəsi ekstrasiya prosesini təntələşdirməkdən və öz tədqiqatlarının nəticələrini istənilən kommersiya məqsədləri üçün istifadə etməkdən imtina etdilər. Onların fikrinə görə, kommersiya mənfəəti güdmək elmin üslubuna, biliyə sərbəst çıxış idarəsinə uyğun gəlmirdi.

Elmə bu cür ülvü münasibətin nəticəsi özünü çox gözlətmədi. Hər şeyin ödənilməsi və digər ödüllər onlara təkcə şan-şöhrət yox, həm də müəyyən gəlirlər gətirdi. 1904-cü ilin oktyabr ayında Pyer Sorbonnada fizika professoru təyin edildi və bir aydan sonra Mariya rəsmi şəkildə onun laboratoriyasının rəhbəri oldu, üstəlik Sevrədə bir qız məktəbində dərs deməyə başladı... Dekabr ayında onların ikinci qızı Yeva dünyaya gəldi. Bu bəxt ailənin qapısını artıq... uğurlar döyməkdə idi!

Mariya tükənməz qüvvəsini elmi nailiyyətlərindən, sevimli qızı Pyerin sevgi və dəstəyindən alırdı!

İki yorulmaz alim, iki istedadlı insan, iki sevən qəlb! Bu ümumi bəhrəsi çox maraqlı və anamlı oldu...

Pyer Küri və Mariya Sklodovskaya birlikdə radioaktivliyi öyrənməyə kəşflər etdilər. Onlar həmkarlarından çox irəli gedərək, adlarını fizika elminə əbədi yazdılar: bir sıra elmi qanunların, kəşflərin, oxşar cəhətlərin ixtiralarının müəllifi kimi!

İki yeni kimyəvi elementin kəşfi

Alədə də, elmi axtarışlarda da onlar həmkarlarının əlindən tutaraq zirvələrə qalxdılar. **Onların kəşfləri elmdə yeni bir inqilabın əsasını qoymuşdu.**

Yeni alimlər radiumun xəstə toxumalar üzərində təsir göstərərək müalicədə istifadə edilə bilməyi ilə bağlı çalışmağa başladılar. Amerikalı alim Aleksander Grant Bell xərcəng xəstəliyinin müalicəsində şişlərin çıxarılması fikrini irəli sürdü - tibb elmində yeni bir mərhələ başlayırdı!

Alimlərin vaxtları olan zaman Pyer və Mariyanın sevimli məşğuliyyətləri velosipeddə səhərkəçilikə və gözləntilərə çıxmaq idi. Mariya üzməyi də sevirirdi. Amma iş demək olar ki, onun həyatını tamamilə işğal etmişdi...

1906-cı ilin aprel ayında Pyer yol qəzasında həlak oldu. Yaxın dostları və həmkarları itirən Mariya tək qaldı və... özünə qapandı. Mariya, Sosial Təhsil Nazirliyinin təyin etdiyi təqaüddən belə imtina etdi. Əlbəttə, o, güclü qadın idi, dərddən qarşısında əyilmədi, elmi işlərini davam etdirmək üçün özündə qüvvə tapdı (*Üstəlik iki sevimli qızı hər zaman onların yanında idi...*)!

Pyerin ölümündən bir ay ötməmiş Sorbonnanın fakültə şurası onu Pyerin ölümünün ərinin rəhbərliyi etdiyi fizika kafedrasına müdir təyin etdi. Alimlərdən sonra ilk mühazirəsini oxuyan Mariya Küri Sorbonnanın ilk qadın professoru - müəllimə oldu! Bununla da o, daha bir İLKə imza atdı! Laboratoriyada Mariya Küri öz qüvvəsini radium birləşmələrinin də təmiz radium metalının ayrılmasına sərf etməyə başladı. 1910-cu ilin dekabr ayında Andre Debirn ilə birgə o, radiumu təmiz halda əldə etməyə müvəffəq oldu və bununla da 12 il öncə başlanmış tədqiqat başa çatdı! Onun inadkarlığı, radiumun kimyəvi element olduğunu sübuta yetirdi.

Mariya Küri radioaktiv şüalanmanın ölçülməsi metodunu işləyib ha-

zırladı və uluslararası standartlar bürosu üçün bütün digər qaynaqları müqayisə edilməsinin lazım gəldiyi, radium xloridin təmiz örnəklərini radiumun ilk uluslararası etalonunu hazırladı.

1910-cu ilin sonunda, bir çox alimin təkidi ilə nüfuzlu elmi cəmiyyətlərdən biri hesab olunan Fransa Elmlər Akademiyasına keçirilən seçkilərdə Mariya Kürinin namizədliyi irəli sürüldü (*Pyer Küri oraya yalnız bir il əvvəl seçilmişdi*). Mariya namizədliyini irəli sürəndə Fransa Elmlər Akademiyasının qadın üzvü olmamışdı, bütün üzvləri kişilər idi. Buna görə də Mariya Kürinin namizədliyinin irəli sürülməsi bu addımın tərəfdarları və əleyhdarları arasında qızgın mübahisələrə səbəb oldu. Bir neçə ay davam edən gərgin müzakirələrdən sonra, nəhayət, 1911-ci ilin yanvarında Mariya Kürinin namizədliyi yekdilliklə qəbul edildi. Onun elminə, savadına, uğurlarına heç bir şey tapa bilməyən onu həssas yerindən vurmağa başladılar. İttiham etdikləri məsələlərə sevgi idi... Onlar Mariyanı Paul Lanqevinlə yaşadığı sevgiyə görə ittiham hədəfinə çevirmişdilər... Mariyanın sevgisi uğursuzluqla daha da doğrusu, bitirdilər... Amma o, yenə yenilmədi, ruhdan düşmədi, həyatla (həyatı ilə!) mübarizəsini davam etdirdi və hamıya göstərdi ki, onu əzmək, sındırmaq, adına kölgə, ləkə salmaq o qədər də asan deyil.

O, yenə də geri çəkilmədi, ruhdan düşmədi, yorulmadan çalışdı və nə davam etdirdi və öz işi ilə onun namizədliyini rədd edənlərə nə qədər ədalətsiz olduqlarını və qərar verdikləri hər addımı ilə göstərməyə çalışdı...

Cəmi bir neçə aydan sonra, 1911-ci ildə İsveç Kral Elmlər Akademiyası Mariya Küri və Poinjareni "kimya elminin inkişafındakı xidmətlərinə: radium və polonium elementlərinin kəşf edilməsinə, radiumun tədarükünə və bu son dərəcə mühüm elementin xüsusiyyətlərinin və tətbiq mələlərinin öyrənilməsinə" görə Nobel ödəli ilə təltif etdi. İlk dəfə kimiya, ikinci dəfə isə kimya sahəsində Nobel ödəlinə layiq görölən Mariya Küri "Nobel"ə iki dəfə layiq görölən ilk qadın olaraq adını TARİXə yazdı. O, yenə bir İLKə imza atdı. O, eyni zamanda, kimya üzrə Nobel ödəlinə layiq görölən ilk qadın olaraq da adını TARİXə yazdı! O, öz səmimiyyəti ilə bir elementin radioaktiv işləmələrdən sonra başqa bir elementə çevrilə biləcəyini göstərirdi. Bu kimya sahəsində yepyeni bir sahənin açılması demək idi!

Yeni laureatı təqdim edərkən E.V.Dalqren deyirdi: **"Radiumun kəşfi"**

"Bir çox şəxsi institut və jurnalları olan, son illərdə elmin yeni sahəsinə - radiologiyaya yaranmasına gətirib çıxarmışdır".

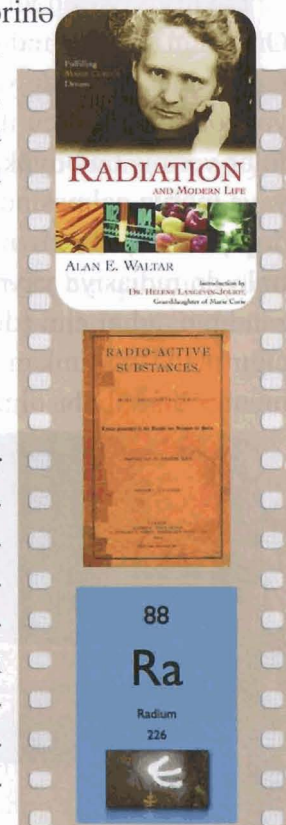
I Dünya müharibəsinin başlanmasına az qalmış Mariyanın rəhbərliyi altında Paris Universitetində radioaktivliyin tədqiqi üçün Radium İnstitutu təsis edildi və o, İnstitutun ilk rəhbəri oldu. I Dünya müharibəsi zamanı o, hərbi həkimlərə radioaktivliyin tətbiqini, xüsusilə rentgen şüalarının köməkliyi ilə yaralıların bədənində olan qəlpələrin yerinin tədqiq edilməsini öyrədirdi. Cəbhə zonasında Mariya Küri radioloji qurğuların yaradılmasına, daşıyan rentgen aparatları ilə ilk yardım məntəqələri təşkil edilməsinə köməklik göstərirdi. 1914-cü ildə I Dünya müharibəsi zamanı Mariya Küri, cəbhələrdə istifadə olunması üçün rentgen cihazları ilə təchiz olunmuş ambulansları hazırladı. Toplanmış təcrübəni o, 1920-ci ildə "Radiologiya və müharibə" adlı ("La Radiologie et la guerre") monoqrafiyasında ümumiləşdirdi.

Müharibədən sonra Mariya Küri yenidən Radium İnstitutuna qayıtdı. Müharibədən son illərində o, tələbələrini işlərinə təhvil verirdi və fəal şəkildə radiologiyaya tibbi tətbiqinə köməklik göstərirdi. 1923-cü ildə o, sevdiliyi həyat yoldaşının, ölümündən sonra depressiyaya düşdüyü Pyer Kürinin "Mənim sevgim"ini də yazdı...

Elmi axtarışların

başladığı sevinc və acılar

Mariya Küri vətəni Polşaya tez-tez səfərlər edirdi və orada yerli tədqiqatçılara dəyərli məsləhətlər verirdi. Bütün həyatı boyunca elm sahəsinə böyük xidmətlər göstərən, kəşflər edən Mariya Kürininə, Varşavada Radium İnstitutunun qurucusu kimi da önəmli rol oynadı. O, həmin zamanda ABŞ Prezidenti Herber Hooverin ona təqdim etdiyi 50 min dollar ödəli belə... yeni qurulan laboratoriyaya radium satın almaq üçün istifa-

də edəcək qədər işini dəlicəsinə sevirdi! 1921-ci ildə Mariya Küri qızı ilə birgə, təcrübələrini davam etdirmək məqsədilə bir qram radium almaq üçün Birləşmiş Ştatlara səfər etdi. ABŞ-a ikinci səfəri zamanı Varşava hospitallarından birində müalicəvi istifadə üçün daha bir qram radium əldə etdi. Lakin... radiumla çoxillik iş fəaliyyəti nəticəsində sağlamlıq səhhəti nəzərəcarpacaq dərəcədə pisləşməyə başlamışdı.

Mariya Küri iki dəfə Nobel ödülundən başqa Fransa Elmlər Akademiyasının Bertelo medalına (1902), London Kral Cəmiyyətinin Davi medalına (1903) və Franklinovski İstitutunun Elliot Kresson medalına (1909) layiq görülüb. O, Fransanın Tibb Akademiyası da daxil olmaqla dünyanın 85 elmi cəmiyyətinin üzvü olmuş, 20 fəxri elmi dərəcə almışdı. 1911-ci ildən ömrünün sonuna qədər Mariya Küri fizika üzrə nüfuzlu Solveyev konfranslarında iştirak etmiş, 12 il ərzində Millətlər Liqasının Əqli əməkdaşlıq üzrə Beynəlxalq Komissiyasının əməkdaşı kimi fəaliyyət göstərmişdi.

Lakin ilk və əbədi sevgisi olan ELM də onun ölümünü tezlədi. Ömrünün son illərində, Alp dağları ərazisində yerləşən Sanselleme adlanan kiçik bir yerdə yaşayan Mariya Küri leykemiya xəstəliyindən əziyyət çəkirdi. 1934-cü ilin 4 iyulunda dünya elminin inkişafına böyük töhfələr vermiş bu böyük insan uzun müddət radiasiyaya, yəni aşırı radiasiyaya məruz qalmasından dolayı yaxalandığı qan xərçəngindən dünyasını dəyişdi... O, elə bir radiasiya almışdı ki, istifadə etdiyi qeyd dəftəri belə də radiasiya yaymaqda davam edir... Ona iki dəfə Nobel ödüli təqdim zəndirən, adını elm (dünya!) TARİXinə əbədi yazmağa, elm dünyasına cığır açmasına imkan yaradan çalışmaları, kəşfləri həmçinin onun ölümünün də səbəbi olmuşdu... Ona görə də Mariyaya ölümündən sonra

"elm üçün ölə qadın"

adını yazılacakdı... Onun kəşf etdiyi məhsulu olan radiumun şüaların xərçəng xəstəliyinin bəzi növlərində tərapiyələri yox etdiyi böllü o zaman xərçəngin müalicəsində istifadə olunan radioaktiv üsula, onun soyadında hamı ham alaraq, Mariya Küri

radioaktiv terapiya (kimyəvi terapiya) adı verildi. Bu onunla da xərçəngin müalicəsində yeni bir dövrü başladı - milyonlarla insanın sağlamlığı üçün ən vacib üsullardan biri...

Onun ölümü çox kədərli bir sınaq idi - radioaktiv maddələrlə işləyən zaman o, heç bir təhlükəli üsullarından istifadə etmir və hətta sinəsinə radium ampulu olan bir talisman gəzdirdirdi!

Bu alim kimi Mariya Kürinin əsas məziyyəti inadla sinə gərmək qabiliyyəti idi! Bu ona inadkarlığı, məqsədinə doğru getmək qətiyyəti və bitib-tükənməz sevgisi çox kömək etmişdi.

Mariya Küri qarşısına çıxan problemin həllini tapana qədər sakitləşməzdi. Şöhrətin ən yüksək dərəcəsinə qalxsa da, o, şöhrət səmasında uçmağa qənaətlilik verməyərək, məşhurluqdan tənqəd gətirən və təvazökar bir qadın ömrü yaşadı.

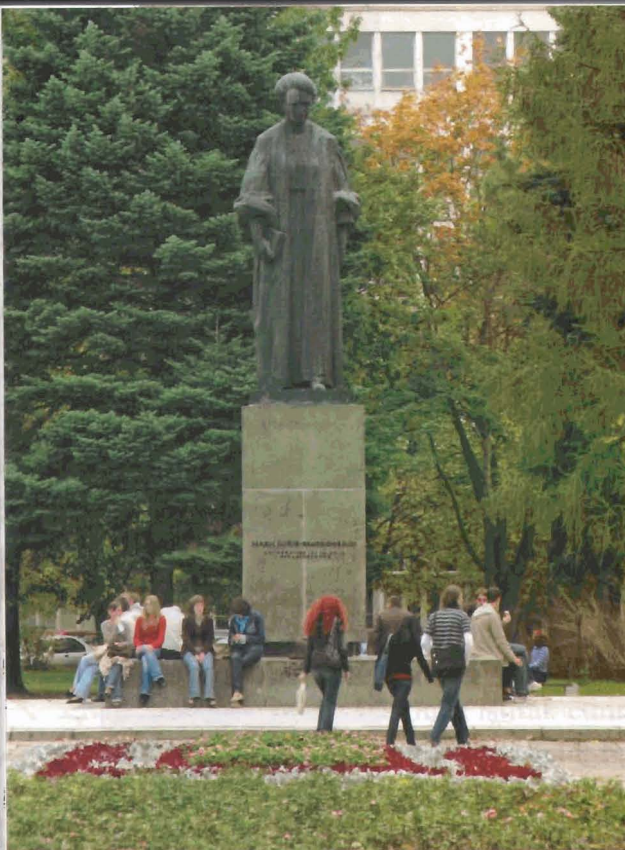
Mariya Küri inandığı ideallara və qayğısını bütün insanlara səmimi münasibətini və sədaqətini həmişə qoruyub saxlamışdı.

Onun vəfatından sonra o, iki qız övladı üçün mehriban və sədaqətli qadın qaldı. Onun həyatı, dahi bir alimin, sevən bir qadının, gözəl insanın və böyük bir insanın tarixçəsi oldu və bu tarixçə çoxlarının tarixinə çevrildi...

Onun yoxluğunun dünyanın müxtəlif yerlərində pul əsginaslarının, poçt markalarının üstünü bəzəyir, adına küçələr verilib, muzeylər açılıb, ayrı-ayrı ölkələrdə büstləri qoyulub...

Mariya Kürinin bu unudulmaz cəfəkeşlərinin izdivacından doğulan qızı da öz valideynlərinin yolu ilə gedərək, adlarını əbədləşdirdilər. Onun davam etdirən ailənin ilk övladı **İren Küri 1935-ci ildə kimya üzrə Nobel ödülini aldı!** Tarix davam edirdi... **İren də anası kimi bir qadın kimi həyatı qurmuşdu.** O, həyat yoldaşı **Frederik Joliot** ilə birgə çalışaraq süni radioaktivləri kəşf etdi və onlar birlikdə də Nobel mükafatı layiq görüldülər - Mariya Kürinin ölümündən cəmi 1 il sonra... Onun Nobel ödüli almasının şahidi olmasa da, əslində qızının ona

doğru gedən yolunu bilirdi
görürdül!

Ailənin ikinci qızı Eva
ri isə ixtisasca jurnalist idi.
sahəsində uğurlu bir iş
olan Evanın ailə həyatı qısa
ğu Henri Riçardson Labu
Nobel ödüli laureatı kimi
xə adını yazdı! **Bir ailə**
“Nobel”çi!!!

Mariya Kürinin həyat
rixçəsini qızı Eva yazdı.
maraqlı bir kitabdır, hər
oxumağı məsləhət görür.
Mariya öz ailə həyatı haqda
yazırdı: **“Mən nikaha girmə**
yim an arzuladığım hər şey

və hətta ondan da artığını əldə etdim”.

Bəli, o, əslində, istədiyi hər şeyi əldə etmişdi. Gözəl
gözəl övladlar, **ELM TARİXinə** qızıl hərflərlə və əbədi
yazılmış AD, neçə **İLKlərin** müəllifi olmaq, Dünyanın sevdiyi
yeni cığır açmaq xoşbəxtliyi, **TARİXdə** qazanılmış əbədi
ünvanı!

Emili Qrin Bolç

**89 İL YAŞAMIŞ,
«TAYI-BƏRABƏRİ OLMAYAN
GÖZƏLLİYƏ MALİK GƏNC ÜRƏK...»**

İki Dünya müharibəsi görmüş sülhpərvər qadının həyat öyküsü

- O, Litvanın ilk qadın prezidenti kimi adını TARİXƏ yazdı.
- O, görkəmli iqtisadçısı, Amerikanın ünlü sosial islahatlar çarisi kimi adını Tarixə yazıb! Nobel ödülü ona "sülh uğrunda çoxillik rəhbərlik və rifah uğrunda yorulmaz mübarizdir!" görə verilib!
- SÜLH və İNSAN HAQLARININ müdafiəsi uğrunda bir çox uğurlu addımlar atmış bu böyük ŞƏXSİYYƏT Emili Qrin Bolçdur!

Emili Qrin Bolç (Emily Greene Balch) 1867-ci ilin yanvar ayının 9-da Boston yaxınlığında (Massachusetts ştatı) ünlü bir ingilis ailəsində doğulub. Atası Verne Bolç (Francis Vergnies Balch) və Ellen Mariya Noyesin (Ellen Maria Noyes Balch) ikinci qız övladı idi. Emili təfəkkür cəhəti, özünü idarə qabiliyyəti və əxlaqın yüksək tələblərini nəzərdə tutan unitarizm ənənələrində tərbiyə almışdı. Onun atası vətən vəkili idi, keçmişdə isə pasifist və missionarist olan Çarlz Samnerin yarımlu kimi çalışmışdı.

Emili Qrin Bolçun "özkeçmiş"i təxminən XIX yüzilin sonunda qadınlar üçün təhsil almaq imkanının necə genişləndiyini görmək olar. 1886-cı ildə onun yenicə yaradılmış qadın kolleciyə daxil olur və üç ildən sonra ona bənzər dərəcəsi verilir. Müəllimləri arasında "tayı-bərabəri olmayan gözəl əxlaqsal ürək" sahibi kimi xarakterizə edilirdilər.

Kolledən sonra Emili iki il ərzində Sorbonnada keçirilən konfranslarda iştirak edərək, yoxsullara yardımın fransız sistemini öyrənirdi. 1891-ci ildə Avropadan qayıtdıqdan sonra Emili Bostonun Yardım Cəmiyyətinin əməkdaşı oldu. Növbəti il Bostonda Denison Həməkarlar Evi (Denison House) təsis edənlərdən biri oldu. Elə həmin vaxt Emili həmkarlar hərəkatına cəlb edilərək 1893-cü ildə Federal Şurasına daxil oldu. Lakin, daima içində insanlara fayda vermək arzusu hiss edən Emili bu qənaətdə gəldi ki, ən səmərəlisi müəllimlik fəaliyyətidir. Çünki bu fəaliyyət çərçivəsində o, şagirdlərdə sosial şəraitin dəyişdirilməsi uğrunda çalışmaq arzusunun da yarada bilirdi. Bu fikrini ruhlanaraq Emili Qrin Bolç, (sonralar Red-kliif-kollec adlanan) Harvard Enneks kollecində (Harvard Annex), Çikaqo Universitetində fəaliyyəti öyrənməyə başladı və təhsilini Berlin Universitetində davam etdirdi.

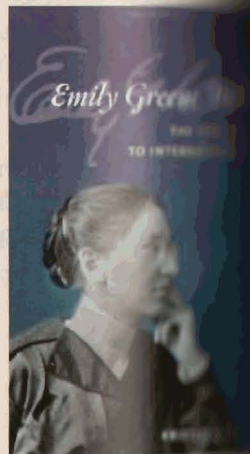
Populyar olmayan düşüncələri və üsyanları dəstəkləyən Emili!

Bundan sonra Emili Qrin Bolç Wellesley Kollecdə (Wellesley College) sadi elmlər sahəsində dərs deməyə başladı. Burada onun həmkarları Ketrin Koman, Vida Skadden və Xeyes idi. Emili Qrin Bolç mühazirələrində sosializm, işçi nəzəriyyəsi, əmək, immiqrasiya

qadınların iqtisadiyyatda rolu kimi mövzuları işıqlandırır. Onun qadın tələbələrindən olan **Meri Vyumen** sonralar söyləyirdi ki, Emili Bolç hələ o zamanlar dinləyicilərə *sınıfı və irqi düşüncələrdən imtina etməyin vacibliyini* çatdırırdı!

Emili Qrin Bolçun akademik məşğələləri reformizmə maraqlı olan və tədrisən o, radikal baxışlı insanlarla dostlaşırdı. O, çox vaxt populyar olmayan üsyanları dəstəkləyirdi. Emili Qrin Bolç 1902-ci ildə qadın əmək haqlarının qaldırılması və iş şəraitlərinin yaxşılaşdırılmasına çalışan olan təşkilatın - Qadın Həmkarlar Təşkilatı Liqasının Boston şöbəsinin təsisçilərindən biri idi! 1906-cı ildə Emili Qrin Bolç müxtəlif dövlət bələdiyyə vəzifələrinin icrasına başladı. O, 1913-cü ildə əməyin minimal ödənişi haqqında ilk milli qanunun qəbul olunmasına gətirib çıxaran minimal əmək haqları üzrə komissiyaya rəhbərlik etdi!

Emili Qrin Bolçun sosial məsələlərə cəlb edilməsi yalnız onun müəllimlik fəaliyyətini zənginləşdirmədi, həm də onu elmi işlə məşğul olmağa sövq etdi. O, 1904-1906-cı illərdə immiqrasiya və irqçilik problemlərini tədqiq edərək, ABŞ-dakı bir sıra slavyan icmalarına baş çəkdi və hətta immiqrantların əsas hissəsinin gəldiyi Avstriya - Macarıstana səfər etmək firsəti əldə etdi. Tədqiqatların nəticəsi kimi

kitabı *həmvətənlər - slavyanlar* ("Our Slavik Fellow Citizens", 1910) adlı kitabı işıq üzünə gördü. O, öz kitabında slavyanların " irqi keyfiyyətləri" iddiasını irəli sürərək immiqrasiyanın məhdudlaşdırılması tələbini irəli sürənləri təkzib və tənqid edir, bu düşüncə və yanaşmaların yanlış olduğunu açıqlayırdı.

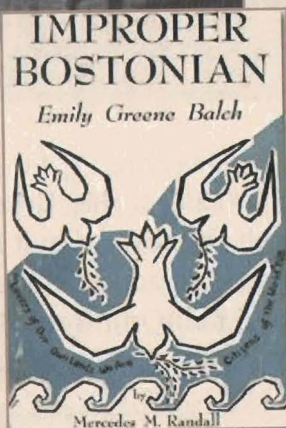
Emili Qrin Bolç 1913-cü ildə Uelsli Kollecinə (Wellesley College) professor vəzifəsində çalışdı, ardınca, beş il müddətinə iqtisadiyyat və sosiologiya şöbəsinə dekan seçildi.

Qadın müharibəyə qoymaqla bağlı planları

İkinci dünya müharibəsinin başlaması ilə bağlı, 1915-ci ildə Beynəlxalq Qadınlar Qurultayında iştirak etmək üçün Emili Qrin Bolç, **Ceyn Adams** ilə birgə 40 fəaldan ibarət *ABŞ nümayəndə heyəti* yaradıldı. Müharibəyə qoymaqla bağlı planı işləyib hazırlamağa çalışan Emili Qrin Bolç uluslararası ədalətin, öz baxışlarını çatdırmağın ən tutarlı vasitəsi olduğu qənaətinə gəldi. O, iki il ərzində müharibə, səfərbərlik, qadınlara dair qanunvericiliklərə qarşı çıxaraq "**Neyşən**" (Nation) adlı liberal qəzetdə məqalələr yazmağa başladı.

Silahlı müharibə (Silahlanma) Komitəsinin üzvü olan Emili Bolç, müharibə qadınlarının müdafiəsi üçün fəaliyyət göstərən və onların nümayəndələri ilə iştirak edirdi. Onun fəaliyyəti, çıxışları, məqalələri, müəyyən reaksiya qazanmış qadınlar, tərəddüd qadınlar doğururdu.

Beləki, Uelsli Kollecinin (Wellesley College) rəhbərliyi dəfələrlə Emili Qrin Bolç baxışlarına öz narazılığını bildirib, ona fəaliyyətini korrektə etməyi məsləhət bilirdi. Lakin Emili Qrin Bolç öz addımlarından geri çəkilmədi və bu onun 1918-ci ildə işdən çıxarılması ilə nəticələndi. Lakin, necə deyirlər, “yollar qurtarmayır, yollar dəyişir”.

Emili Qrin Bolç o vaxtdan sülh uğrunda mübarizəyə başladı. O, 1919-cu ildə Sülh və Anadolı uğrunda Beynəlxalq Qadın Liqası təsis edən II Beynəlxalq Qadın Qurultayının işində iştirak edən qadınların birinci katibi və xarici işlər olan Emili Qrin Bolç təşkilatın sədini müharibə əleyhinə fəaliyyət göstərirdi.

O, yeni fəaliyyəti ilə bağlı yaradılmış Millətlər Liqası ilə

əlaqə yaratdı. Rəhbər işçilərlə yazışma Emili Qrin Bolçun maraqlarını geniş əhatəliliyini göstərirdi: müzakirə olunan məsələlər arasında beynəlxalq silahsızlaşdırma, narkomaniya ilə mübarizə, azlıqların hüquqlarının müdafiəsi və s. kimi məsələlər var idi.

Emili Qrin Bolç 1926-cı ildə işğal edilmiş Haitidə həyat şəraitini qəbul edən komissiyada Qadın Liqasını təmsil edirdi. Komissiyanın, həmin illərdən birinin Bolç olduğu hesabatında Amerika ordusunun Haitiə çıxarılması və adaya muxtariyyət verilməsi tövsiyə edilirdi. Emili Qrin Bolç *millətlərarası bazar günü məktəblərinin* qurucularından biri idi. Fərqli baxışları uzlaşdırmaq, mübahisə edən tərəfləri razılığa gətirmək qabiliyyəti ilə seçilirdi. Onun fikrincə, beynəlxalq arenada işbirliyi cəhd göstərilməsi, dayanıqlı (davamlı) sülhün bərqərar olmasını təmin edə bilərdi!

1930-cu illərin 30-cu illərində nasist Almaniyasında yəhudilərin təqiblərinə məruz qalmaqdan narahat olan Bolç qaçqınları müdafiə etmiş, onlara böyük yardım göstərmişdir. II Dünya müharibəsinin başlanması Emili Qrin Bolç nasizmə olan münasibətini müəyyən etmək zərurəti qarşısında qoymuşdu. Yaponiyanın 1941-ci ilin 7 dekabrında Perl-Harbora hücum etməsinə görə Bolç *miütləq pasifizmdən* uzaqlaşdı və Amerikanın müharibəyə qatılmasını alqışladı. Buna baxmayaraq, Liqa adından o, xüsusi düşüncə ilə sığınmış yapon mənşəli amerikalılara yardım göstərirdi. Emili Qrin Bolç Yaponiyanın qeyd-şərtsiz təslim olmasını tələb edən dövlət siyasətini pisləyir və hesab edirdi ki, bu müharibəni uzadacaq.

1944-cü ildə prezident **Franklin D. Ruzvelt**ə müharibədən sonrakı dünyada təkliflər təqdim etmişdir. Emili Qrin Bolç 1946-cı ildə Norveçdə Nobel ödülinə layiq görülmüş ikinci amerikalı qadın olmuşdur! “Sülh uğrunda çoxillik, yorulmaz əməyinə görə” bu ödüllə təltif edilmişdir. Emili Qrin Bolç sözügedən ödüli **Con Mott** ilə paylaşdı. Təssüf ki, ölkə xəstəliyi onun təltif tərəfinə iştirak etməsinə imkan vermədi. **Fəaliyyətin birliyi. Nasizmə qalib gəlmək**” adlı Nobel mühazirəsini Norveçdə qəbul edəndən sonra, 1948-ci ilin aprelində Norveçə səfəri zamanı təqdim

Jane Addams and Emily Green Balch, Nobel prize winners (8th and 9th from left). They found “great exhilaration in the sense of active and organized commitment with women working for peace all over the world.”
photo credit: Swarthmore College Peace Collection

Emili Qrin Bolç xalqları ayıran göbələlər çərçivəsindən çıxaraq, harada olub olmasın, özünü sanki evindəki kimi hiss edirdi. O, özünü “yalnız kitablarla, din və təbiətə yaşamağa qadir olan varlıq” adlandırırdı. Bolç Nobel müəhazirəsində deyirdi: *“Bundan bu və ya digər utopiyaya, gözəl dünyaya, inama sitayiş etmək tələb etmir. Hər hansı bir fəaliyyət sahəsində məşğul olanda ləyaqət və allahın ideallarını qoruyub saxlamaq lazımdır.”*

Tənha ömür sürmüş Emili Qrin 1956-cı ildə sağlamlığında yaranan problemlərlə bağlı (Massaçusets qəbiristanlığıdakı) Kembriç xəstəxanasına köçmüş və 1961-ci ildə burada 89 yaşında vəfat etmişdir. Onun 89 il yaşadığını qeyd edərkən, ürəyimdən keçən bir şeyi hiss edirdim: Bilirsiniz, mənə elə gəlirdi ki, rəqəm, məşğul olduğu işlərin, təsbit etdiyi üzüntülərin miqyasını, düşüncənin gedişatını görən xanım Bolçun missiyasının başa çatmadığını, bu üçün də onun ölməyə haqqı olmadığını “ifadə edir”, “şəkilləndirir”.

Vəfatından 50 ilə qədər vaxt keçməsinə baxmayaraq, o, sanki hələ də öz düşüncə və arzuları ilə yaşayır (düşüncə və arzularında yəqin ki, dəyişikliklər yoxdur).

Onu, öz müəllifinə ÖLMƏZLİK ünvanı qazandıran sülhpərvər xatirələri, tarixi xidmətləri bəşəriyyət üçün bu gün də böyük anlam daşıyan bir qadın kimi bu gün də öz güncəlliyini saxlayır.

Tarixə adını yazmağı bacarmış böyük QADIN, ŞƏXSİYYƏT, FƏDAKAR ZİYALI Emili Qrin Bolçun işıqlı xatirəsi, işıqlı xatirələri bu gün onun Yolu ilə milyonlarla insan yürüməsinə səbəb olan bir yürüyüşün bir adı var: **Dünyanın daha gözəl gələcəyi naminalı.**

Emili ürəklərdədir, Emili yaddaşlardadır, Emili əməllərdədir, Emili Tarixdədir. Bir sözlə, Emili sülhdən rifahdan, birgəyaşayışdan, tolerantlıqdan danışılan hər yerə aiddir! Bu gün və sabah!..

Elena Rubinstein

«Çirkin qadın yoxdu, tənbel qadın var»

tehsal olunan bu əmtəə yığma keyfiyyətə malik idi və onun olduğu enerji ilə təxəyyülün "Nyu-York Tayms"ın sözləri ilə ifadə eləsək, Elenanı "Amerikanın ən böyük qadın təşəbbüsü sünə çevirmişdi". Elenanın elmi gözəllik nəzəriyyələri, təcrübələri, müalicə üsulları və üsulları XX yüzildə böyük sürətə inkişaf edən şirkətlər üçün bir növ rəhbər təşkil edirdi. Bu ağıllı qadın "soyuq kremə və təxəyyülün

nə" söykənən və heyranamiz sürətlə inkişaf edən bir imperiya qurmuş, üstəlik, Napoleon kimi, öz qardaşlarını imperiyasının uğurlu idarəsidə canişinləri təyin etmişdi.

Polşada anadan olmuş bir yəhudi idi. Elena Polşanın Krakov şəhərində, çox güman ki, milad bayramı ərəfəsində doğulub. Həyatının ilk dövrü haqqında dəqiq məlumat olmayan Rubinşteynin anadan olduğu il də dəqiq bilinmir. Çoxları tərəfindən qəbul edilən tarix 1871-ci il olsa da, onun 1871-ci və ya 1872-ci ildə anadan olduğu da ehtimal daxilindədir. O, yumurta satan bir ata ilə ev xanımı bir ailənin səkkiz qızından ən böyüyü idi.

Orta həyat səviyyəli bir ailə olan Rubinşteynlər, Elenanı evdə təhsil verən İsveçrədə bir tibb məktəbinə göndərirdi. Dərslərində uğur qazanmayan Elenanın məcburiyyətə məruz qalması, onu məktəbdən çıxmaq məcburiyyətində qaldığına görə, anasının bir varlı dul kişiylə ərə vermək istədi. Elena evdən qaçaraq Avstraliyada yaşayan əmisinin yanına getdi. Vaxt itirmədən ingilis dilini öyrənməyə başladı. Sonralar Avstraliyadan danışarkən, orada "aşağı və yoxsul" olduğunu deyib şikayət etsə də, bu "məcburiyyətə məruz qalmaq" onu kosmetika imperiyasına aparıb çıxaran pilləkənlərin bir pilləsi olacağını hələ bilmirdi... Müqəddəs kitabın buyurduğu

"Hər ziyanda bir xeyir var"...

Ənənəslə birgə doğan günəş

Avstraliya qadınlarının üzlərinin tozdan və şəkərdən quruyub çatlaması Elenanın diqqətini cəlb etmişdi. Polşadan gələndə anasının ona verdiyi südün bəzi maddələrlə qarışığından hazırlanmış üz kremi avstraliyalı qadınların diqqətini cəlb etməmişdi. Bu kremi Elenanın anası - avstriyalı dostu kimyagər Yakob Likuski hazırlamışdı. Rubinşteyn daha sonralar, Avstraliyaya ancaq bu kremi tətbiq etməklə faydalı olduğunu göstərmək üçün getdiyini deyəcəkdi. Daha sonra, çox sonralar - şöhrət qazandıqdan sonra...

Elenanın öz ifadəsinə görə, ilk biznesini Melburna gedərkən gəmiçilik şirkəti olduğu iki nəfərlə birgə qurmuşdu. Dediyinə görə, o iki nəfərdən biri vali köməkçisi idi və Elenanı "kübar cəmiyyətlə" tanış etmişdi. Digəri isə Yelizaveta küçəsində yerləşən ilk gözəllik salonu açmaq üçün Elenaya 250 funt-sterlinq borc vermişdi. Halbuki Elenanın Melburnda əvvəlcə Dor kafesində, sonra isə sənət adamlarının toplaşdığı baş çəkdiqləri "Qış bağı" adlı çay evində ofisiant işləyərək qazandırmışdı. Digər tərəfdən o, Celonq yaxınlığında yerləşən Melburn Stiv Feebern adlı varlı bir adamın uşaqlarına dayəlik də ələ keçirmişdi.

Dor kafesində işləyərkən o, gələcək planlarını "Robar Çay Şirkəti" adlı şirkətin idarəçilərindən olan C.T.Tomsona danışmışdı. Tomson gənc bir rəssam və sənət adamı idi. Onun bacısı Cessika da Elenanın gəldiyi yerdən - Krakovdan təzəcə gəlmişdi. Tomson bu yaxınlıqda yaranan simpatiya səbəbiylə gənc qızın öz xəyallarını həqiqətdəşirməyinə kömək etmək qərarına gəlmişdi. Elena Tomsondan aldığı 250 funt-sterlinqlə ilk gözəllik salonunu açdı. "Valez kremi" adıyla tanınmağa başladığı kremi 10 penniyə başa gətirir, fəqət çox böyük qazanmışdı. Avstraliyanın günəşi Elenanın ciblərini doldurmuşdu...

Üfüqlər genişləndi, o isə üfünün ötəsini can atırdı...

Elena öz biznesini inkişaf etdirmək qərarına gəlmişdi. Artıq sadəcə, tək satmaqla kifayətlənməyi təmirdi. Dünyada gözəllik etmək ehtiyacı hiss edən qadınlarla qadın var idi. Hər bir il də o, Avropanın ən məşhur müxtəssislərindən biri ilə görüşməyi və dəriyə qulluq etməyi üsullarını öyrənməyi üçün Parisə getdi. Onun dövrünün dəb sektorunun hələ də

təzə iməkləməyə başladığı bu şəhər "gözəlliyin sirlərini" öyrənmək üçün seçilən düz ünvan idi. O andan etibarən tanış olacağı şəxslər, uğura aparan yolda Elenaya kömək edəcəkdilər. Elena Parisdə, 243-cü Kolins küçəsində gözəllik salonu açdı. O dövrdə Elena Melburnda tanış olduğu Polşa əsilli amerikalı yazıçı **Edvard Uilyam Titin** təsirinə qapılmışdı. Onlar 28 iyul 1908-ci ildə Londonda evləndilər. Edvard Elenanı sənət və ədəbiyyatda modernizm cərəyanı ilə tanış etdi. Bundan sonra gənc qadın öz gözəllik salonlarının divarlarını Leon Bakst və Aleksandr Benua kimi rəssamların əsərləri ilə bəzəməyə başladı.

İzdivacdan sonra Londona köçən Elena Lord Solsberinin Qrafton küçəsində

London evini aldı. Bir müddət sonra isə 100 min funt-sterlinq sərmayəyə qarşı, Londonda "Elena Rubinsteynin Valez Gözəllik Salonu" adını bir gözəllik mərkəzi açdı. Dörd mərtəbəli, 26 otaqlı bu bina əvvəlki rəssamlarının əsərləri ilə bəzədilmişdi. Yaşıl rəngə boyanmış divardan Elenanın Avropada aldığı kosmetika mütəxəssisi sertifikatı asılmışdı və qızılı rəngə boyanmış oyma taxtalı kresloların qoyulduğu Valez Gözəllik İnstitutunda qurumun qanunları müalicə edilir, əllərdə və bədənə olan döyənəklər yumşaldılır, saçlara qulluq edilirdi. Elena Polşa Manka və Stella adlı bacılarını və onların böyük əksəriyyətini özü həyata da) doktor Likuskini köməkçi kimi yanına çağırırmışdı. Bacılarıyla birgə Londona "Valez Masaj İnstitutu"nu və Avstraliyada təzə bir şöbə açmışdı. Rubinsteyn "krallığı"nın sərhədlərini genişləndirirdi...

O dövrdə qadınlar kosmetikayla çox maraqlanmırdılar, ancaq Elenanın həyatının daxil olduğu kübar cəmiyyətinin əsas mərkəzləri qısa zaman içində London şəhəri mərkəzinə axışmağa başladılar. Bundan sonra minlərlə kübar ingilis qadın Londona gəlir və gözəl görünmək üçün ildə təxminən 1000 funt-sterlinq xərcləməyə başlamışdı. O dövr üçün çox yüksək bir məbləğ idi.

Elena Parisdə də (bacısı Polin tərəfindən təşkil edilən) bir gözəllik salonu açmışdı. Bu malları yenə də doktor Likuskinin kremləri ilə. Bundan əlavə, aralarında göz karandaşlarının da olduğu yeni mallardan da istifadə etməyə başlamışdı. O dövrdə kosmetikaya qarşı ənənəvi mənfi reaksiya azalır və kosmetika qadınların gündəlik həya-

tının bir hissəsinə çevrilirdi. Dünya dəyişdikcə, zövqlər də dəyişilirdi. ...Və bu dəyişikliklər Elenanın nəfinə işləyirdi.

Bu arada Elenanın Roy Valentin Tit Horasi Tit adlı iki oğlu oldu. Elena övladlarını tərbiyə etmək üçün qısa müddətə İtaliyaya uzaqlaşdı və 1914-cü ildə Parisə köçdü. O günlərdə "Böyük müharibə" - I Dünya müharibəsi üfəqdə görünmüşdü.

"Köhnə dünya"dan "təzə dünya"ya

I Dünya müharibəsi başlayanda Elena həyat yoldaşının millətindən üzündən Parisdən Amerikaya qaçmaq məcburiyyətində qaldı. Rubinstein bu dəfə də məcburi surətdə gəldiyi bu yeni Vətəninə geniş və ac bir bazar olduğunu gördü. Amerikalı qadınların çoxu baxmaq olar ki, özlərinə baxmırdılar. Avropadakı həmcinsləri kimi onlar da üz kosmetikasına qarşı laqeyd idilər. Bazarda bu istiqamətdə bir təşəbbüs də gözə dəymirdi. Bu, Elena üçün qızıl fürsət idi.

Amerikaya köçəndən bir il sonra, yəni 1916-cı ildə Elena Nyu Yorkun 49-cu Qərb küçəsində "Gözəllik evi" adlı ilk salonunu açdı. Zaman keçdikcə San-Fransisko, Boston, Filadelfiya, Çikaqo, Vaşinqton və Torontoda da yeni salonlar açıldı. Elena bu salonları öz döndən çağırdığı bacısı Mankaya həvalə etdi. Digər tərəfdən o, öz aldığı kosmetika mallarını saxlamaq üçün anbar kimi istifadə edirdi. Neçə mənzil də tutmuşdu.

Kosmetika sənayesində güclü qadınlardan olan Elizabet Arden Elena arasındakı rəqabət də elə o illərdə Amerikada başladı. Hər bir qadın təsirli satış üsullarının, lüks qablaşdırmanın, təmiz geyimlərin, kosmetika mütəxəssislərinin cəlbədiciliyinin, satışa çıxarılan məhsulun ünlü adamlar tərəfindən tövsiyə edilməsinin, dəriyə qulluqla əlaqədar reklamlar verməyin və mallarını yüksək qiymətlərlə satmağın qazanc gətirdiyini başa düşürdü.

1917-ci ildə Rubinstein artıq topdansa satışa başlamışdı. Digər tərəfdən

öz salonlarında tətbiq etməyə başladığı "gözəllik günü" layihəsinə böyük uğur qazanmışdı. Elena reklamlarda orta təbəqədən cəziyyətə bir qadının fotosundan istifadə edirdi. Bununla vermək istədiyi rahatlıqla başa düşmək olardı: **"Hamı gözəl görünə bilər: gözəllik üçün kübar təbəqəyə mənsub və ya varlı olmaq lazım deyil."** Elenanın Beşinci küçədə Elizabet Arden və "Revlon"-un əsas rəqibi Çarlz Revlon ilə rəqabəti artıq qızıl fürsət kimi itirmişdi. Rubinstein, öz rəqibini xeyli geridə qoymuşdu.

Yeni Avropa

Bu arada Elena həyat yoldaşından boşandı və Avropadakı işiylə daha yaxşı məşğul olmaq məqsədiylə 1928-ci ildə Avropadakı şirkətlərini 7,3 milyon dollarla Lehman qardaşlarına sataraq Parisə köçdü. Sent-Luisdə özəlliklə sənət sənətlərinin, yazıçıların baş çəkdiyi gözəllik salonu açdı və oranı həmin salon üçün çağdaş olan dekorativ sənət əsərləri, müxtəlif mebellər və ləzzətli qidalarla doldurdu. Həddən artıq əşya toplanmış olmağı barədə söz düşəndə, Elena belə deyirdi: "Mən bizneslə məşğul olan bir qadınam, hər şeydən çoxlu əşya almağa adət etmişəm."

Hər daha Amerika...

Amerikada Uoll-strit birjasında çöküş yaşandığı 1929-cu ilin oktyabrın payları 60 dollardan 3 dollara düşmüşdü. Elena satdığından xeyli aşağı qiymətə, təxminən 1

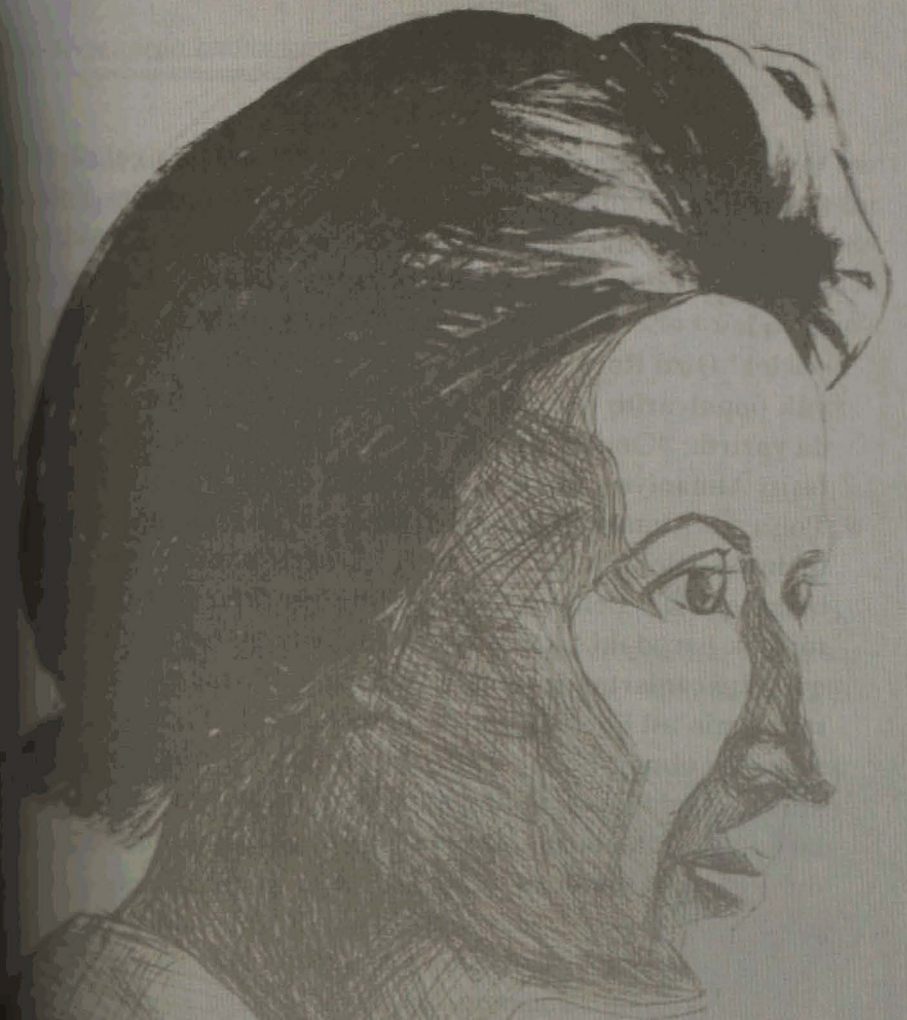

sələr də, Elena pulların və qiymətli qəşlərin yerini demədi! Qarətçilər boş qayıtmaq məcburiyyətində qaldı.

Gözəlliyə həsr edilmiş ömür

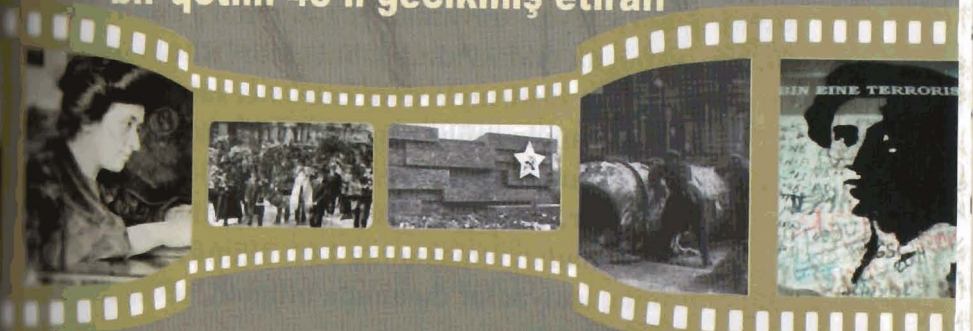
O, heç vaxt öz işindən uzaqlayıb rahatə çəkilmədi. Ancaq ömrünün illərində işlərini flüoressensiya lara

ları vasitəsilə işıqlandırılan çarpayısından idarə edirdi. Elena Rubinşteyn öz xatirələrini 1964-cü ildə "Gözəlliyə həsr edilmiş ömür" adı altında çap etdirdi. 1 aprel 1965-ci ildə Nyu-Yorkda bir təxanada 95 yaşında həyata, gözəlliyə gözələrini əbədi yumdu. xada ancaq bir oğlu qalmışdı. Onun təxminən bir milyon dollar nəğd pulu qurduğu fondların sərəncamındaydı. Şirkətləriylə birlikdə bütün sərvətinin toplam 100 milyon dollara çatdığı ehtimal edilirdi. Ancaq heç şübhəsiz, Elena Rubinşteynin həmcinslərinə, həyata yalnız əllə atılıb böyük sərvət yiyəsi olmaq istəyənlərə, dərədən zirvəyə ucalmaq istəyənlərə örnək qoyduğu **ÖMÜR ÖRNƏYİ** daha böyük dəyəərə malikdir! Üstəlik, o, adını **DÜNYA TARİXİNə** yazmağı bacaran və arxasınca böyük bir cığır açan bir **QADIN** idi!

Roza Lüksemburq

**«Qızıl medal»sız əlaçı,
Leninin qartalı,
bir qətlin 43 il gecikmiş etirafı**

- Yəqin ki, Marqareta von Trottanın 1986-cı ildə çəkdiyi "Rosa Lüksemburq" filminə baxmısınız. Baş rolda Barbara Sukowa oynadığı film dünyada böyük uğur qazanmışdı. Çünki bu film qadını dünya tarixinə yazmış bir qadındən - Roza Lüksemburqdan bəhs edirdi. Ünlü şair Bertold Brexten ona ithaf etdiyi şeirini "Qızıl Roza" adlandırmışdı. "Qızıl Roza" da dünyada böyük populyarlıq qazandı. Tarixçi İsaak Deutscher Roza haqqında yazırdı: "Onun öldürülməsiylə Hohenzollern Almaniyanı və faşist Almaniyanı isə ilk zəfərini əldə etdi."
- Polşa və Almaniyaadakı sol fraksiyaların ulduzuna çevrilən qadını Leninlə bəhsə girişməyi bacaran nadir adamlardan biri hesab edirlər. Leninin fəhlə sinfinin şüuruna xaricdən təsir etmək tərmək barədəki fikrinə etiraz edir və onların öz-özlərinə bəhs qəti tapacaqlarına inanırdı. Bəzilərinin fikrincə, Avropada kommunizmin əsl lideri Lenin deyil, məhz o, idi. O, hər hansı bir şeyi təkcə əldə etmək üçün ən kəsə yollardan birinin kütləvi bəhs olduğu fikrindəydi. Kütləvi təhəllərin fəhlələrin öz sosial hüquqlarını əldə etmələrinə aparan bir yol olduğuna inanırdı. Bu qadın Roza Lüksemburq idi!

"Azadlıq - həmişə və ancaq fərqli fikirləşməyi bacaranlar üçün azadlıqdır"

Roza Lüksemburq

- **Roza Lüksemburq. İnqilab lideri, jurnalist, sosializm nəzakətçisi.** O, həmişə özünü "fəhlə sinfi" ölkəsinin vətəndaşı kimi qəbul edirdi. Kütləvi aksiyaların, spontanlığın və fəhlə sinfinin demokratik siyasətinin tərəfdarı idi. Təftişçilik tərəfdarlarına və onlara bəhs edən Eduard Bernşteynə ünvanladığı tənqidlər, onun Avropa sosializminin fikrinə ən böyük töhfəsi kimi qəbul edilir. Bütün ömrü həbsxanalarda və siqaret tüstüsüylə dolu cansıxıcı salonlarda keçdi. Bu qadın sosializm uğrunda mübarizə apardı və mübarizəyə həmişə müvafiq həyatı bir kanalda başa çatdı. Onun ölümünün üstünlikli qala yüz il keçir, ancaq adı düşünən beyinlərdə daim yaşayır. Onun anadan olmasından 140, ölümündən isə 100 il keçir. Onu unutmaq istəyənlər də unuda bilmədi, sevənlər də.

İdeyalarını bölüşüb-bölüşməməklə bağlı deyil. Bu, bəlkə bir qadının inadkarlığı, prinsipiallığı, inandığı yolda ölümə qədər gedə bilməsi ilə bağlıdır. Bu o qədər güclü idi ki, Roza Lüksemburq ismi sərhədləri aşaraq dünyanın dörd bir yanına yayıldı, neçə-neçə yeni doğulan qız uşağına məhz onun şərəfinə Roza adı verildi.

Öldürdülər, amma öldürə bilmədilər...

Həyatı boyu özünü fəhlə sinfinin nümayəndəsi olaraq gördü və beynəlxalq bir mühacir kimi yaşadı. Sosial ədaləti və azadlığı ancaq sosializmin sayəsində əldə etməyin mümkün olduğuna inanırdı. Sosializm (və kommunizm) fikrinin, ideyasının yüksəlişində (hərəkət dövründə) meydana atdığı liderlərlə ad qazandı. İrəli sürdüyü fikir və ideyaları onu Lenin və Stalinlə ziddiyyətə gətirib çıxaran qədər böyük təsirə malik idi. I Dünya müharibəsi illərində, dövrünün sosialistlərindən ayrılaraq meydana gətirdiyi Spartakçıları, daha sonra Almaniya Kommunist Partiyasına çevrildi. Spartakçılar qrupunun həm lideri, həm də hərəkət baxımından lideri kimi, sosialistlərin mərkəzi orqanı olan "Qızıl bayraq" qəzetini təsis etdi. Müharibədən sonra Spartakçıların üsyanının ardınca, Spartak İttifaqı və "Qızıl bayraq" qəzetini birgə təsis etdiyi Karl Libknehtlə birgə monarxiyaya xidmət edən əsgərlər tərəfindən öldürüldü. Lakin bu ölümü onun məşhurluğunu azaltmadı, əksinə daha da artırdı. Ölümündən sonra Libknehtlə birgə həm marksistlərin, həm də sosial-demokratların simvolu oldu. Cəsədi kəndə atılmışdı, bir neçə ay sonra tapıldı, amma təx-

minən 55 ildən sonra (15 yanvar 1974-ci ildə) dövlət (Alman Federativ Respublikasının Rabitə Nazirliyi) Roza Lüksemburq xatirəsinə xüsusi poçt markası buraxdı. Dövlət üzərini onun əbəzəyən pullar buraxdı. Marksist nəzəriyyə

çi, sosializmin ideoloqu və aktiv bir inqilabçı olan, fikirləri ilə dövlət kəsi sosializm hərəkatına təsir göstərən bu qadın "Qızıl Roza" ləqəbi ilə tanınan Roza Lüksemburq idi.

"Sosialist Bacı" kimi tanınan Roza Lüksemburq 1870-ci ildə (bu qaynaqlarda 1871-ci il göstərilir) Rusiyanın işğalı altında olan Polşa Zamovça şəhərində yəhudi ailəsində anadan olmuşdu. Atası taxta tikməti ilə məşğul olan **Elias Lüksemburq**, anası isə **Line Lovenşteyn**. Roza ailənin beşinci uşağıydı. 1873-cü ildə, yəni Roza iki yaş yamanda olanda, ailəsi Varşavaya köçdü. Roza beş yaşında bud oynağında bir problemlə üzləşdi və tam bir il çarpayıya məhkum oldu. O, bu "məcburi istirahət dövrü"nü boş keçirmək istəmədi. İstedadını elə o vaxtda bürüzə verən Roza yataqda ikən yazmağı və oxumağı öyrəndi. Ancaq çirdiyi xəstəlik onun ayağında öz izini qoymuşdu: Roza öləndə qadın qayacağı sayacaqdı.

Haqsızlığa öyrəşmişdi, amma barışmamışdı!

Roza uşaq olanda Polşa müstəqil bir dövlət deyildi. Ölkə Varşav konfransında qalib dövlətlər tərəfindən bölüşdürülmüş, qərbi hissəsi Prussiyaya, güney-şərq qismi Avstriyaya, Rozanın ailəsinin yaşadığı orta hissəsi isə şərq və qüzey-şərq hissəsi isə Rusiyaya verilmişdi. Roza 13 yaşında olanda Varşavada ikinci dərəcəli qız liseyinə daxil oldu. Bu məktəbdə əsasən rus idarəçilərin uşaqları təhsil alırdılar və dərslər polşada deyil, rus dilində keçirilirdi. Şagirdlərə də öz aralarında ancaq rusca danışmağa icazə verilirdi. Balaca Rozanın yeganə problemi dil deyildi, o

həmişə olduğu üçün də təzyiqlərə məruz qalırdı. Ona görə də onda mövqeyi hakimiyyətə və idarəetmə sisteminə qarşı nifrət əmələ gəldi. Bu nifrəti gizlətməyi bacarmayaraq, məktəbdə rejimə olan nifrətini açıq şəkildə bürüzə verirdi. Roza, şəxsiyyətinin ayrılmaz hissəsi olan müxalif davranışlarını hələ o vaxtdan etibarən nümayiş etdirməyə başlamışdı. Ona iş o yerə gəlib çatmışdı ki, məktəbi qurtaranda onun şəhadətnaməsinə "hakimiyyətə qarşı müxalif davranışları səbəbindən müəllimlərlə problemlər yaşadığı" yazılmışdı. O, yalnız Rusiya deyil, həm də Avstriyanın tanınmış dövlət başçılarına münasibətlə belə nifrətini gizlətmirdi. Roza 13 yaşında olanda Almaniya imperatoru I Vilhelmin Varşavaya səfərinə etiraz edərək, şeir yazmışdı.

İmperatora səslənən uşaq!

Rozanın misraları hələ o yaşda hakimiyyətə qarşı üsyankar ruhunu meydana çıxarırdı:

*Qorxmayın, görəcəyik səni ?
Qorbin gücü.
Belə mən belə izləyəcəyəm
Almaniya bağçalarında dolaşan səni
Qorba, saraya gələcəyimi sanma.
Qorba belə təstirməmə əsla
Qorba Almaniya sayğılarını isbatlamağı.
Qorba isbatladım amma
Qorba dərslər aranızda.
Qorba mənli danışsın
Qorba mənli danışsın yaqin
Qorbadan heç anlamam ya.
Qorba çox da uzatmayım, ancaq
Qorba, sən də saqın unutma:
Qorba o hiyləgər Bismark soysuzuna,
Qorba zorlamaq həvəsindən əl çəksin.
Qorba Qorbin imperatoru,
Qorba Avropa üçün eləməlisən.*

Roza 15 yaşına çatmışdı və damarlarında qan qaynayırdı. Siyasətə sirli aləmi onu maqnit kimi özünə cəzb edirdi. Rusiya tərəfdarı partiyalara müxalif olaraq qurulan sol partiyaya Proletariat Partiyasına üzv oldu. Roza 15 yaşında olarkən çarizmin əleyhinə fəaliyyət göstərən Proletariat Partiyasına daxil oldu. O dövrdə xüsusən lisey şagirdləri və universitet tələbələri bu partiyaya böyük rəğbət bəsləyirdilər. Roza 1887-ci ildə təhsilini başa vurdu və məktəbdə ən yaxşı nəticəni göstərdi. Ancaq müxalif davranışları üzündən məktəbin ən yüksək ödəli olan "qızıl medal" Rozaya verilmədi. Roza buna elə də önəm vermədi. Onsuz da haqqı ədalətə və ədalətsizliyə məruz qalmağa öyrəşmişdi. Ona görə də "qızıl medal" verilməməsi heç halını da pozmadı. Onun üçün həyatda başlıca məqsəd tələbəlikdən qurtulmaq və işləməkdir. Çünki Roza üçün iş həyatı həqiqi həyat yolunu artıq müəyyən etmişdi. Bu yol isə onu həbslərə və qiblərə məruz qoyacaqdı.

İlk addım, yeni həyat

Siyasətdə ilk addımını bir etiraz aksiyasını təşkil edərək atdı. Bu aksiyasının iştirakçılarına rus kazakları tərəfindən dəhşətli şəkildə bəslənildi, tutuldu, üsyan sərt bir şəkildə yatırıldı və onun rəhbərlərindən biri edam edildi. Partiyanın fəaliyyəti isə qadağan edildi. Bundan sonra partiyanın azadlıqda qalan üzvləri gizli fəaliyyətə keçməyə məcbur oldu. Roza və onun kimi liderliyə namizəd olan digər üzvlər gizli-gizli təşkilat mağa başladılar. Ruslar Proletariat Partiyasının üzvlərinə göz verib tapmaq vermirdilər. Rusiya xəfiyyələri dağıdılmış partiya üzvlərinin gizli fəaliyyətə keçməsinə xəbər tutmuşdular. Ona görə də "Proletariat"ın üzvlərinin həbsi davam edirdi. Onlara qarşı yeni əməliyyatlar başlayanda partiya üzvləri qaçmaqdan başqa çıxış yolu tapa bilmədilər. Bunu görən partiyanın digər üzvləri təqiblərdən və həbslərdən yaxa qurtarmaq üçün qərarə qaçmağı qərara aldılar. Roza Polşa Fəhlə İttifaqının rəhbərləri ilə birgə samanla dolu bir at arabasında gizlənərək Almaniya-Polşa sərhədindən İsveçrəyə qaçdı. O vaxt Rozanın heç 18 yaşı tamam olmamışdı. O, yeni bir həyata başlayırdı...

Roza, **Anatoli Lunaçarski** və **Leo Jogiçes** kimi sosialistlərlə birgə **Sürix Universitetinə** daxil oldu. Burada o, fəlsəfə, tarix, siyasət, iqtisadiyyat

və riyaziyyat sahələrində təhsil almağa başladı. İdarəçilik elmi, tarixi, iqtisadiyyat və birja böhranları mövzularında ixtisaslaşdı. Bu universitetdə siyasi-fəlsəfi elmlərlə yaxından tanış oldu, və Engelsin əsərlərini oxudu. 1892-ci ildə o, hüquq təhsili almağa başladı. Həmin ilin axırlarına doğru Birləşmiş Polşa Sosialist Partiyası (BPSP) təsis edildi və bütün mühacir qruplar bu partiyaya daxil oldu. O günlərdə İsveçrə, rus inqilabçı marksizm mərkəzlərindən biri idi.

Ancaq 1893-cü ildə Jogiçes və Julian Marçlevski ilə birlikdə BPSP-nin millətçi mövzularını tənqid etməyə başladılar. 1893-cü ildə Birləşmiş Polşa Sosialist Partiyasının millətçi siyasətinə qarşı mübarizə aparmaq məqsədilə **Leo Jogiçes** və **Julian Marçlevski** ilə birlikdə **"Sprawa Robotnicza"** (İşçi Davası) qəzetini təsis etməyə başladı. O, müstəqil bir Polşa dövlətinə ancaq Rusiya, Avstriya və Almaniya imperiyalarının inqilabının baş tutmasıyla mümkün ola biləcəyinə inanırdı. Onlar bunun üçün kapitalizmə qarşı ümumi mübarizə aparılmasının zərurətini təbliğ edirdilər. Roza sadəcə müstəqil Polşa uğrunda deyil, eləcə də kapitalizmə qarşı mübarizə aparmaq lazım gələn fikrindəydi. Roza **"R. Kruzsynska"** təxəllüsüylə qəzetin redaktorluğu işini də öz üstünə götürmüşdü.

Həm fikirlər... fikirləri toqquşur

Həmin dövərdə Sürixdə Sosialist İnternasionalın III Konqresi keçirildi. Qəzetlə əlaqədar bir qrup, bu konqresdə Polşa nümayəndəsi kimi iştirak etmək istədi. Lakin buna imkan verilmədi. Eyni zamanda, qrupun öz müqəddəratını təyin etməsinə önəmli gənc **Leninlə** Lüksemburq arasında qarşı-

durma yarandı. Lüksemburq xalqların azadlıqlarının onların birlikdə sosialist quruluşu qurması əsasında mümkün ola biləcəyini söyləyən şəxslərlə bu fikrini müdafiə edirdi.

Belə bir durumda Roza Lüksemburq **Leo Jogiches, Julian Marchlewski** və **Adolf Varşavski** birlikdə Polşa Sosial Demokrat Partiyasını (PPS) qurdular. Bu partiya, özünü "Proletariat"ın davamçısı kimi görürdü.

Bu partiya maliyyə yardımını o vaxt Almaniya yaşayan işçilərdən göstərirdi. Həyatının böyük hissəsini Almaniya yaşamasına baxmayaraq, o, Polşa sosial-demokratlarının başlıca nəzəriyyəçisi olmuş və bu fəaliyyətə yardım ilə partiyasını idarə etmişdi. Libknext yazdığı əsərlərində sosialistlərin millətçiliklərini kəskin şəkildə tənqid edərək, onların bu fəaliyyətlərinin fəhlə sinfinin mübarizəsinə uğur gətirməyəcəyini yazırdı. Ona görə də Lüksemburq, Lenin də daxil olmaqla, sosialistlər tərəfindən kəskin şəkildə tənqid edilirdi.

Dörd lider Polşa Kommunist Partiyası təsis edilənə qədər, partiyaya fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirirdilər. Roza 1895-ci ildə sosialist fikirlərini ehtiva edən və sosializmdə millətçilik problemi haqqında ilk dəfə danışdığı bir kitab nəşr etdi. Bu kitabında da o, gizli təşkilatından istifadə edirdi. Rozanın fikrincə, sosializm içərisində millətçilik (xüsusən Polşa millətçiliyi) düşüncəsinin önə çıxması, əməkçi sinfinin ləvişməsi və saf və qatı sosializm anlayışından uzaqlaşdıracaqdı. O, sosialistlərin

millətçi düşüncələrə icazə vermələrinin, onları siyasi cəhətdən zəif bir siyasətçiyə bağlamaqdan başqa bir işə yaramayacağı qənaətində idi. Bu düşüncəsiylə Roza Libknextdən Leninə qədər bir çox sosialistlə fəaliyyətinə düşdü. Elə bu səbəbdən də onun əsərləri, sosialistlər tərəfindən kəskin surətdə tənqid edildi.

1898-ci ildə Roza Lüksemburq, **Qustav Lübek** ilə ailə qurdu və Almaniya vətəndaşlığı qazanaraq, Berlinə köçdü. Almaniya köçməsi səbəblərindən ən önəmlisi o idi ki, Roza bu ölkəni siyasi hərəkətin uğurlu uğur qazana biləcəyi yer kimi görürdü. Roza Berlində alman sosial-demokratlarla birlikdə fəaliyyət göstərməyə başladı. O, partiyanın mərkəzindən və Leypsiqdə çıxan qəzetlərində məqalələr yazaraq, alman sosialistlərinin qarşısında duran vəzifələrlə bağlı fikirlərini bildirirdi. Partiyanın silahdaşı **Leo Jogiches** isə Sürixdə qalmışdı.

Roza ona qulaq asanları sehləyən və partiyasının xeyli sayda tərəfdarı olan sos qazanmasına səbəb olan alovlu natiq, iti qələmli jurnalist idi. Sosial Demokrat Partiya lehinə hərəkətə keçirmək məqsədilə Almaniya İmperiyasının demək olar, hər yerinə səyahətlər təşkil edir, onları mübarizəyə çağırırdı. O, bu fəaliyyətinə görə Sosial Demokrat Partiyasının sol qanadının lideri kimi şöhrət qazanmışdı.

Həbsxanadan zorla çıxardılar

Almaniya parlamentinə seçkilərdən öncə, partiya kampaniyası əsnasında Roza 20 il qabaq tənqid etdiyi imperator Vilhelmə bu dəfə belə cavab verirdi: **"Alman fəhlələrin həyatının əhatə altında olduğundan və onların yaxşı olduğundan danışan adamın, həqiqətlərdən xəbəri yoxdu"**. Fəqət bu dəfə Roza "əlaqədar" təhqir etdiyi üçün üç ay həbsə məhkum edildi. Roza Lüksemburq 1904-1906-cı illər arasında siyasi fəaliyyəti və düşüncələri üzündən üç dəfə həbsə düşdü. O, 1907-ci ilin bir qismini İsveçrədə yerləşən həbsxanada keçirdi. Saksoniya kralı Albertin vəfatı münasibətilə elan

edilən ümumi amnistiya nəticəsində Rosa azadlığa buraxıldı, fəqət **“yer üzündəki bir kralın heç bir hədiyyəsini qəbul etməmədiyini”** bildirərək, həbsxanadan çıxmaq istəmədi və oradan zorla çıxarıldı.

İnqilab prosesinin nəzəriyyəçisi

1905-1907-ci illərdə baş verən Birinci Rus İnqilabı bu ölkəni dünya inqilabının mərkəzlərindən birinə çevirdi. Bu da Rozanın rus sosial-demokratlarla yaxınlaşmasına səbəb oldu. Rusiyada 1905-ci il inqilabı əsnasında Roza belə bir tezislə çıxış etdi: **“Sosializm, siyasi və iqtisadi əlaqələrin birbaşa fəhlələr tərəfindən böyük bir demokratik nəzarətə çevrildiyi bir inqilab prosesidir.”** Bu 1905-ci il inqilabına böyük ümidlər bəsləyirdi. O, 1906-cı ildə Varsavda həbs edildi, ancaq səhhəti korlandığı üçün azadlığa buraxıldı. Roza Lüksemburq rus sosial-demokratlarının 1907-ci ilin may ayında Londona keçirilən V qurultayında SDP-nin nümayəndəsi kimi iştirak etdi. Həmin il o, Almaniya Sosial Demokrat Partiyasının Berlində yerləşən Mərkəzi Partiya Məktəbində dosent oldu və 1914-cü ilə qədər orada fəaliyyət göstərən əlillik etdi. Burada o, kütləvi tətillərdən siyasi bir silah kimi istifadə edilməsi haqqında fikirlərini daha da təkmilləşdirdi. Həmin dövrdə Roza Lüksemburq iki böyük nəzəri əsər - **“Milli iqtisadiyyatın gələcəyi”** və **“Sərmayə yığıcı”**-ni yazdı. Roza kapitalizmin lənətləndiyi və iqtisadi böhranlar üzündən süquta məhkum olduğu fikrini müdafiə edirdi. O, əsərlərində kapitalizmin çökməyə məruz qalacağını yazaraq, bunu inqilabların qəddarcasına istismarı ilə əlaqələndirirdi.

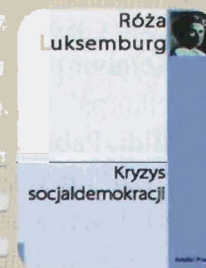
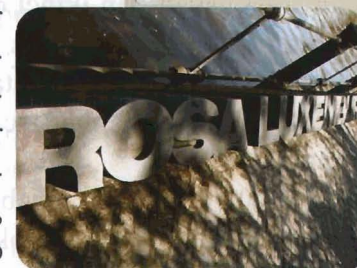
I Dünya müharibəsinin başlanmasıyla birgə millətçilik havanı gətirildi və SDP də bu havanın təsiri altında qaldı. Ancaq Lüksemburq millətçi fikirlərə qətiyyətlə etiraz edirdi. SDP-nin Almaniyanın müharibə iştirakını dəstəkləməsi də onu hiddətləndirmişdi. I Dünya müharibəsi zamanı Lüksemburq Almaniyanın müharibədə iştirak etməsinin əleyhdarı nə çıxdı. Buna görə də onunla partiya arasında fikir ayrılıqları omlağına gətirdi. Nəticədə, Lüksemburq Sosial Demokrat Partiyası ilə bütün əlaqələri kəsdi. Almaniyanın savaşa qatılmasına etiraz etdiyi üçün onu təhlikəli adam kimi həbs etdilər və müharibə illərinin böyük bir hissəsini həbsxanada keçirdi. Həbsdə ikən **“Spartak məktubları”** və **“Rus inqilabı”**

adlı əsərlərini yazdı.

Roza həbsxanada yazdığı məktubların əksəriyyətini rəfiqəsi və kateqori Matilda Yakoba xitabən yazır, Matilda isə onları həbsxanadan çıxarılmasını həyata keçirirdi. Roza Oktyabr inqilabını, bütün dünyada həyata keçəcək inqilabın xəbərçisi kimi qiymətləndirirdi. 1916-cı ildə nəşr edilən **“Cunius Pamflet”** (**“The Junius Pamphlet”**) adlı əsərində Roza Lüksemburq, sosializmlə monarxi arasında seçimin, dünyanın tarixi bir dönüş nöqtəsi olacağını yazır. Bu fəhlə sinfinin qətiyyətlə hərəkət etməli olduğunu bildirirdi. Roza Lüksemburq, mötədil sosial-demokratlarla fikir ayrılığına düşdüyü üçün həbsdən çıxıldı. Sonra 1916-cı ildə **Klara Setkin**, **Yana Mehriq** və **Karl Liebknecht** ilə **“Spartak İttifaqı”**-ni təsis elədi. Bu ittifaq iki aydan sonra Almaniya Kommunist Partiyasına çevrildi.

Yenə də həbs, yenə də həbs

Roza 1916-cı ilin oktyabr ayında yenidən həbsdə edildi. 1917-ci ilin iyuluna qədərki dövrü Roza Lüksemburq yenə həbsdə keçirdi. Ancaq 1917-ci ilin iyul ayında həbsdən azad edildi. Spartak İttifaqı 1917-ci ildə müharibə əleyhdarlarından olan SDP-nin sabiq üzvlərindən Karl Liebknechtin təsis elədiyi Müstəqil Sosial-Demokrat Partiya (MSDP) ilə birləşdi. Amma yenə də həbs edildi. Həmin il müharibədə məğlub olan Almaniya inqilab başladı. Almaniyanın inqilab yerində, müharibəyə və monarxiya üsul-usullarına son qoyulması tələbiylə alman fəhlə şuraları təsis edildi. MSDP də bu şuralara dəstəkləyirdi. İnqilab Lüksemburqun azadlığına və təhlükəsizliyinə dəstəkləndi.

Breslaudakı həbsxanadan azadlığa buraxılan Lüksemburq, özünü bir gün sonra həbsdən çıxan Libknextlə birgə Spartak İttifaqını təşkilatlandırdı və "Red Flag" ("Qırmızı bayraq") adlı qəzet çıxarmağa başladı. Onlar bütün siyasi məhbusların azadlığa buraxılması və cəzasının ləğvi tələbiylə çıxış edirdilər. Müstəqil Sosialistlər və Bütün xalq Kommunistlərlə birləşən Spartak İttifaqı, Roza Lüksemburq və Karl Libknextin rəhbərlikləri altında Almaniya Kommunist Partiyasına çevrildi.

Yanvarda üsyanların ikinci dalğası başladı, ancaq Roza Lüksemburq Libknextdən fərqli olaraq, bu hərəkəti dəstəkləmədi və spartakistlər Berлиндə hökumətə qarşı həyata keçirdikləri üsyanda könülsüz iştirak etdi. Bu etiraz hərəkəti amansızcasına yatırıldı və Lüksemburq Libknextlə birlikdə həbs edildi.

Uğursuzluqla nəticələnən bu hərəkət, **Adolf Hitler** üçün də nöqtəsi olmuşdu. Sosial-demokrat lider **Fridrix Ebert**, millətçi və sağdüşüncəli "Freikorps" əsgərlərinə əmr verdi ki, solların bu üsyanını yatırınsınlar. Roza Lüksemburq da **Karl Libknext** və **Vilhelm Pieck**lə birlikdə həbs edildi. Pieck qaçmağı bacardı, ancaq Roza Lüksemburq və Karl Libknext, həbsxanaya aparıldıqları gecə - yanvarın 15-dən 16-na keçən gecə alman "Freikorps" əsgərləri tərəfindən öldürüldülər. 1919-cu il yanvar ayının 15-dən 16-na keçən gecə Lüksemburq və Libknexti məhkəməsiz güllələdilər. Ölüm əmrini, onları sorguya çəkən kapitan **Valdemar Pabst** vermişdi. Lüksemburqun cəsədi Landwehr kanalına atıldı, ancaq may ayında Berlin zooparkının kanallarından birində tapıldı. Libknextin cəsədi isə adsız olaraq morqa göndərildi.

Lüksemburqun qətlə yetirilməsi səbəbiylə Valdemar Pabst yox, ancaq "Freikorps" əsgərlərindən biri - Otto Runge 2 il həbs cəzasına məhkum edildi. Pabst 1962-ci ildə "Der Spiegel" jurnalına verdiyi müsahibədə, iki SDP liderinin - müdafiə naziri Qustav Noske ilə Kansler **Fridrix Ebert**in Lüksemburqa qarşı edilənlərə razılıq verdiyini bildirmişdi.

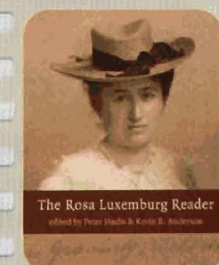
**Sevgilisi öldürüldü,
kitabı çap edilmədi...**

Lüksemburqun sevgilisi Leo Jo-

son da 1919-cu ildə öldürüldü. Roza ilə onların arasındakı məhəbbət əlaqəsi isə 1906-cı ildə nöqtələnmişdi. Amma Leo Jogiçes, ölümündən bir müddət əvvəl Klara Setkin və Matilda Yakobla birgə Lüksemburqun əsərlərini toplayıb nəşr etmək qərarına gəlmişdi. Ancaq onların bu cəhdi, Leninin Lüksemburqa tənqidi yanaşması səbəbiylə xeyli lənətlənmişdi. Lenin bu fikirdə idi ki, Lüksemburq millətçi ideologiyasının önəmi- ni dərk etmirdi, Kommunist Partiyasının rolunu küçüldürür və kütləvi hərəkətin gücünə gərəkli- yə daha artıq önəm verirdi. Lüksemburq isə özünün "xalqların öz müqəddəratını təyin et- mək haqqı" prinsipini qəbul eləməsini tənqid etmişdi. Daha sonra stalinçi cərəyanlar Lüksemburqun fikirlərini tənqid etdilər. Lük- semburqun əsərləri toplansa da, 1970-1975-ci il- lərə qədər Almaniya Demokratik Respublika- sında nəşr edilmədi. 1970-ci illərdə Lüksemburq- un əsərləri və fikirləri ciddi bir şəkildə ələ- almağa və yenidən qiymətləndirilməyə baş- landı. Onun nəzəriyyələrini sosial-demokratiya- na alternativ kimi görürdülər. 1980-ci illərdə marksist əsərlər öz cazibəsini itir- mək belə, Lüksemburqun fikirləri xüsusən fe- dərasiyyətçi nəzəriyyəçilər tərəfindən hələ də maraq- lıdır. Lüksemburq heç vaxt qadın hü- quqları uğrunda mübarizə hərəkətlərinin içəri- sində olmamışdı. Onun fikrincə, qadınlar azad- lıq əldə etmək üçün kapitalizmin təzyiqindən xi- şəlməliyidilər. Ancaq sosialist azadlıq da qadın- ın azadlığı olmadan mümkünsüzdür.

Lenin onun haqqında belə deyirdi:
**"Siyasi məsələlərlə bağlı düşüncələrimiz
onun olmasa da Roza Lüksemburq bir "qartal"**

■ O, ölməz əsərləri ilə adını Dünya Ədəbiyyatı Tarixinə, ümumən Tarixə yazdı!

■ O, "yaşadığı doğma adasındakı həyatı plastik aydınlıqla təsvir etdiyinə; eyni zamanda, insan üzüntülərinə bütövlükdə dərin yanaşmanın poetik işləmələrinə görə" Nobel ödəliyinə layiq görülüb!

■ Bu Qadın ünlü italyan yazıçısı, böyük Şəxsiyyət Qrazia Deleddadır!

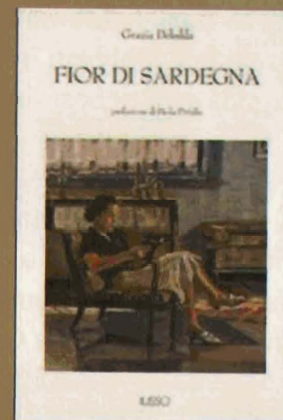
Grazia Deledda, (Grazia Deledda) "*Sardiniya çiçəyi*" (*Fior di Sardegna*, 1892), "*Sardiniya hekayələri*" (*Racconti Sardi*, 1895), "*Vicdanlı qəlblər*" (*Anime oneste*, 1895), "*Elias Portoli*" (*Elias Portolu*, 1903), "*Kül*" (*Cenere*, 1904), "*Sarmaşiq*" (*L'edera*, 1912), "*Küləkdə qəmiş*" (*Canne al vento*, 1913), "*Marianna Sirca*" (*Marianna Sirca*, 1915), "*Ana*" (*La madre*, 1920) və daha onlarla ölməz romanın (kitablaşmış, başqa dillərə çevrilmiş Əsərin!), habelə, "Gizli oğlan", "Oğulun qayıtması", "Oğurlanan uşaq", "Pis şəhər", "Vudda fleyta", "Sevginin möhürü" və s. kimi ilginclik hekayələrin müəllifidir.

İtalyan xanım yazıçının əsərlərinin hamısını oxuma bilməsəm də, yaradıcılığı ilə tanışlığım var. Bir neçə əsəri isə məsələn üzərində (necə deyərlər) oxu(n)maq növünü gözləyir.

Əlaun anadan olmasından təxminən 130 il keçməsinə baxmayaraq, əsərləri bu gün də böyük maraqla oxunur. Qrazia Deledda yaradıcılığı ilə hələ tanış olmayanlara böyük məmnuniyyətlə tanışlıq edə bilərəm. O əsərlər və müəllif haqqında yazdığım bu kiçik məqalədə fikirlərimi bildirmişəm... Oxusanız, böyük zövq alacağınıza, bu zaman peşman olmaacağınıza inanıram.

Onkiz yaşlı mədərkid qız!

Böyük yazıçısı **Grazia Deledda** 27 sentyabr 1871-ci ildə Sardiniaya, Nuoro kəndində dünyaya göz açıb. Onun atası bir hüquqşünas idi, 3

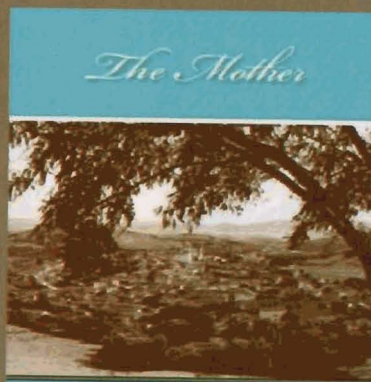
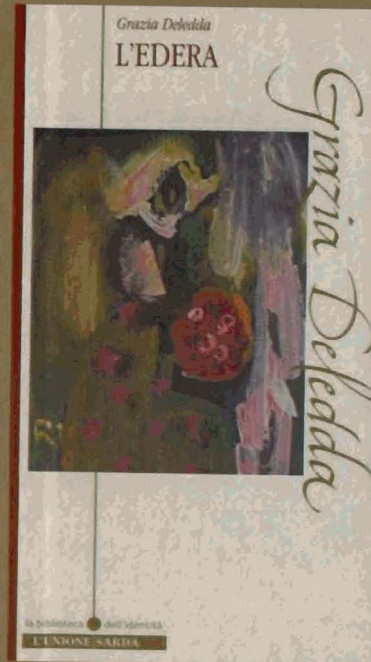
xil olmağa can atır.”

Ədəbiyyat tənqidçiləri Qrazia Deleddanın yaradıcılığı ilə bağlı düşüncələr dılar ki, o hər hansı bir cərəyana bağlı olmasa da, onun yetkin əsərləri nə naturalist cərəyanı kontekstində yanaşmaq olar. **Emil Zolya, Teodor Drayzer** kimi yazıçılar **Carlz Darvin, Herbert Speoner** və digər filosof və alimlərin dərin təsiri altında idilər. Adətən, naturalistlərin qəhrəmanı əvvəllər yazıçıların diqqətindən kənarda qalan aşağı təbəqənin nümayəndələri olurdu. Onlar sosial şərait və idarəolunmayan cəmiyyətləri ucbatından bədbəxt idilər. 20-ci illərin əvvəllərinə qədər Qrazia Deleddanın yaradıcılığında naturalizmin elementləri duyulurdu, baxmayaraq ki, onun əsərlərində olan poetiklik və bütövlük naturalist məktəbdən olan yazıçılara xas deyildi. Həm də Deledda bir çox naturalistlərdən fərqli olaraq sosialist deyildi. (*Ümumiyyətlə Deledda heç bir siyasətə xışa bağlı olmayıb.*)

nın çağdaş həyatla heç bir əlaqəsi olmayan sadə və sakinlərinin parlaq illüstrasiyalarıdır... “Mən Sardinianı sevirəm, onun xalqı mənə xalqımdır. Onun dağ və dənizliyi mənə bir hissdən ibarətdir. Mən niyə əsərlərimə mənə xalqımdır hardasa uzaqlarda axtarım; mənə xalqımdır səhnələri gözümüz önündə baxmaq üçün. Hər halda Sardinia özü mənə romanlarıma

1903-cü ildə onu bir müəllim kimi təsdiq edən roman və əsərləri sahəsində uğurlu əsərlərinin təməlini qoyan əsərləri nəşr etməyə başladı. Onun ilk və böyük uğur qazanması “Elias Portolu” (1903) romanının qəhrəmanı uğursuz bədbəxtini unutmaq üçün ölümə qərara alır. Lakin əsərlərində anlaşıq ki, Tanrı-şükür etməyə yararlı deyə qəhrəmanın öz təzad dolu həyatı və duyğuları, ona cəmiyyətin tələblərindən baş açmaq imkan vermir. O, yazıçının qəhrəmanlarının taleyini qəbul etməyə məhkumdur; o qəhrəmanlardan günaha və günahından doğru gələn şeyə doğru gələn şeyə isə iztirablardan keçməyə məhkumdur. Qrazia Deleddanın onilliklərdə İtaliyanın İtaliyada populyarlığı çox artır. Onun “Kül” (1904) qanunsuz niyə qəhrəman uşağı naminə qəhrəman fəda edən tənha qadının həyatından bəhs olunur. Roman ekranlaşdırılır, baş rolda qadın aktrisasi Elonora Duze oynadı. “Sarmaşiq” (1908) romanı isə 1909-cu ildə teatr əsəri kimi ekranlaşdırılır.

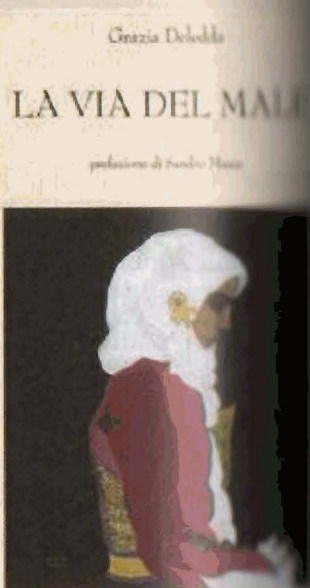
ilə gözəl, sakit, dəyişməmiş qalır; insan fiziki və ruhi çətinliyə həmişə üstün gəlir. Qrazia Deledda, "Küləyə" romanını, "öz keçmiş"ini də nülmüş təxəyyüllə birləşdirərək ərsəyə gətirmişdir.

Nobel ödüünün təqdimatöründən bir neçə ay öncə yazmış Qrazianın döşündə ağır kərkar edildi. Yazıçı ağır xəstəliklə mübarizə edə-edə ədəbi qız il yaşadı və mükəmməl

əsərlər yazdı. O, 1936-cı ildə Romada 64 yaşında vəfat etdi.

Qrazia Deledda ağır təbiətli, təkliyə meyilli, daxili ehtiyaclarını qəbul etmə alan bir qadın idi. Onun ən parlaq əsərləri Sardiniyada cərəyan edirdi. Sə də, İtalyan tənqidçisi Cüzeppa Ravenyani onu "yerli koloritli" mövzularla əlaqəli əsərlərə aid etmirdi. "O, öz sənətində həyatı yalnız qadına xas olan şeylərlə, gözllülük və həssaslıqla araşdırırdı, ən yaxşı əsərlərində "İncil"dən ilham almalı idi" deyərək bildirirdi. Digər bir tənqidçi D.Q.Laurens yazırdı ki, Deledda sadəcə və mərkəzdən uzaq kənd həyatını **Tomas Qardinin** qələminə məxsus ustalıqla təsvir edir. "Ana" romanına yazdığı ön sözdə Laurens qeyd edir ki, "roman ustası primitiv insanın psixologiyasına vararaq onu açmağa müyəssər olur."

Əsərlərinin coxu güclü məhəbbət, ağır və ölüm faktlarına əsaslanan yazıçı

1930

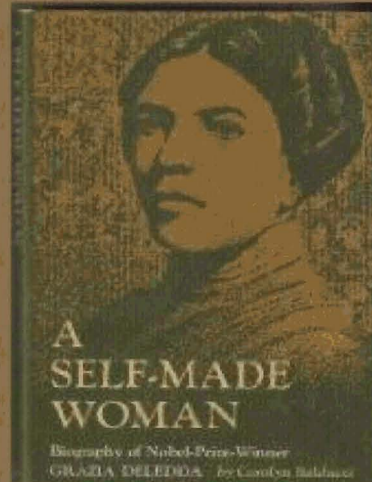
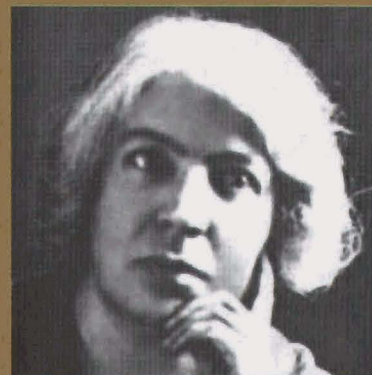
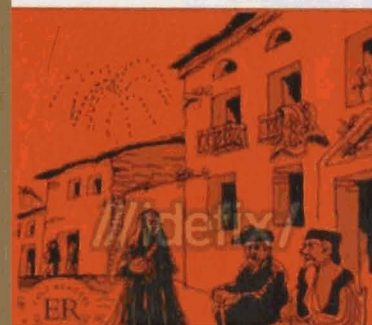
Onun roman və teatr əsərləri arasında: **"Kül"** ("Cenevada"), **"Sarmaşıq"** ("L'edera"), **"Küləkdə qamış"** ("L'edera al vento") və s. müəllifin dünya şöhrəti gətirdi. "Cenevada" ünlü İtalyan aktrisi Eleonora Duse ilə kino ekranına çıxmağa ilham verdi.

Qrazia Deleddanın bütün əsərləri güclü məhəbbət, ağır ölüm faktlarına əsaslanır. Onun yaradıcılığında günah və qaçılmaz bədbəxtlik mövzusu deyil. Müəllifin əsərlərində biz Covanni Verqanın "İncil"ini görə və tanıya bilərik, lakin bəzən Qabriel Garcia Markes dekadentizminə də nə isə görürük...

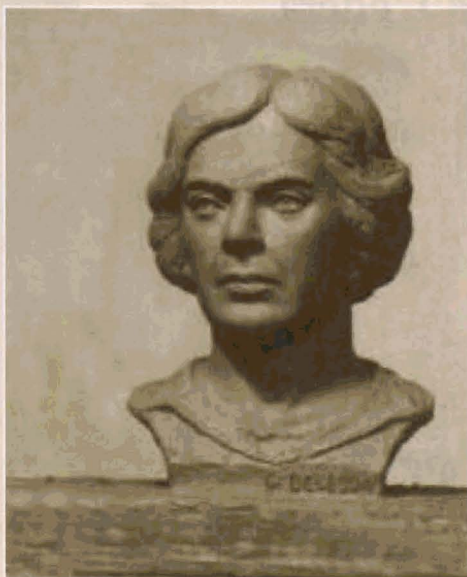
Qrazia Deleddanın romanlarında məkanlar və insanlar, şəhər və ətraf mühit arasında güclü bağlılıq olur. Onun ətraf mühit çox vaxt onun doğma Sardiniyasıdır, lakin bu, nə bölgəni veristik sxem, nə də romanın axirət xəyalları üçün uyğun olaraq təsvir edilmişdir, lakin yenə də əfsanələrə keçərək sehirli bir təsirlə oxuculara çatdırılır...

Onun haqqında daha geniş yazmaq olardı, daha doğrusu, yaza bilərdik. Amma bütün yaradıcılığı ilə tanış olmadığım üçün hələlik bu kiçik məqalə ilə kifayətlənirəm. Amma əminəm ki, yaxın gələcəkdə onun ya-

L'edera

Biography of Nobel-Prize-Winner
GRAZIA DELEDDA by Carolyn Balaguer

radıcılığını daha geniş oxudu və tanış olduqdan sonra yenidən böyük yazar, şəxsiyyət haqqında daha geniş bir yazı yazacaqdı. Özü də mütləq! Amma onun bəli, onun buna ehtiyacı da yoxdu. Yazdığı əsərləri ilə adını Tanrı yazmaqla yanaşı, özünə həmişə **ÖLMƏZLİK** ünvanı qazanmış qadındır. 100 illər də keçəcək, amma insanlar onu yenə də oxuyacaqlar, xatırlayacaqlar, hörmətlə qeyd edib, “əhsən” deyəcəklər. Yaxşı

gımız yazılar sadəcə onun xatirəsinə sayğı əlaməti və onu tanımaq üçün, oxumayanlara daha yaxından tanıtmaq istəyinin ifadəsidir. Çünki zün əsl anlamında **ONU TANIMAĞA və OXUMAĞA DƏYƏR** **ƏDƏBİYYATIN, SÖZÜN DƏYƏRİNİ, BU DƏYƏRİN DAHA BİR** **PARLAQ ÖRNƏYİNİ GÖRMƏK ÜÇÜN!..**

Sigrid Undset

«Ruhunun **ucalığ**ından
və **dəyanət**indən güc alan
bədi yaradıcılıq dühası»

Uşaqkən muzey eksponatları ilə oynayan, böyükdən sonra isə psixoloji metodları rəvayətlərlə birləşdirən kamil yazıçının həyat və yaradıcılıq yolu

- O, ölməz əsərlər müəllifi və ədəbiyyat üzrə Nobel ödəli laureatı (1920) olaraq adını Ədəbiyyatın Tarixinə (Ədəbiyyata, Tarixə və də Ədəbiyyatın Tarixinə!) yazdı!
- Nobel ödəli ona “əsərlərində əsasən orta yüzillikdə Quzeydə (Skandinaviyada) yaşanan həyatın koloritli təsvirinə görə” verilib!
- Bu qadın milyonlarla oxucunun könlündə taxt qurmuş, dünyanın bütün çox yerlərində adına küçələr verilmiş, poçt markaları və pul valutaları üzərində şəklə əks edilmiş, haqqında bir sıra maraqlı əsərlər yazmış Danimarka-Norveç yazıçısı **Siqrid Undset**dir!
- Siqrid Undsetin əsərlərinin əksəriyyətini hələ oxumamış olsam da (bu na imkan tapmasam da) bir çox əsərlərini böyük maraq və həyəcanla oxumuşam. O, özünəözgü üslubu olan təkrarolunmaz bir yazıçıdır. Onun “*Fru Marta Ouli*” (*Fru Marta Oulie*, 1907), “*Viqa-Lyot və Vigdis*” (*Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis*, 1909), *Jenny* (1911), “*Bahar*” (*Om våren*, 1914), “*Çələng*” (*Kransen*, 1920), “*Sahibə*” (*Husfrue*, 1921), “*Xaç*” (*Korset*, 1922), “*Hestvikenin sahibkari*” (*Olav Audunsson i Hestviken*, 1925), “*Olav və onun övladları*” (*Olav Audunsson og hans barn*, 1927) kimi məşhur əsərləri bu gün də dünyanın bir çox yerlərində oxucular tərəfindən böyük maraqla oxunur. (Bu böyük yazıçının əsərlərini oxuyan hər kəsə tövsiyə edirik.)

Siqrid Undset 20 may 1882-ci ildə Danimarkanın Kalunborq şəhərində doğulmuşdur. O, ünlü Norveç arxeoloqu **İnqvald Martin** və danimarkalı **Anna Şarlotta Martin** üç qızından ən böyüyü idi. Onun 12 yaşında ailələri Norveçin paytaxtı

Kristianiaya (indiki Osloya. Əvvəllər 1925-ci ildə Oslo adı almışdır) köçdü və ailənin başı İqvald Unset “Qədim Qələndər” muzeyinin direktoru vəzifəsində işə başladı.

Onun paytaxt Kristianiada böyüdü. Siqridin atası demək olar ki, atası-atası xəstəliyə düşər oldu. Ona təsadüf etdi. Lakin, baxmayaraq, o, hər şeyə qətiyyət göstərir, özəlliklə də təhsilə bağlı bilgilərini artırır. Əvvəllər Balaca Siqrid muzeyin eksponatları ilə oynamağı çox sevirdi. Erkən yaşlarında yalnız arxeologiyanın maraqlı deyil, eləcə də Norveç və Skandinaviya xalq ədəbiyyatının sirlərini də öyrənməyi Norveç saqalarını oxumağı onun sevimli məşğuliyyətlərindən biri idi.

Siqridin elmlə məşğul olmağına nəzərdə tutan ata-anası onun üçün təhsil verən məktəbə göndərirdi. Atasını itirəndə Siqridin yaşı 11 yaş var idi. Onun olduqca sıxıntılı anlar keçirdi, ağır günlər keçirirdi. Onun yaşadığı faciə gələcək əsərinin taleyində öz ağır izi qoyurdu. Ailənin ağır mədəniyyəti yeniyetmə qızı

gimnaziyadan kommersiya məktəbinə dəyişilməyə, 16 yaşında isə Oslodakı alman şirkətlərindən birində katibə kimi işə düzəlməyə məcbur olmuşdu. Çünki onun universitetdə təhsil almaq arzularının həyata keçməsi şansı yox idi. Bu səbəbdən də orta məktəbi bitirdikdən sonra o, bir neçə katibəlik kursu keçərək, 16 yaşından işləməyə başladı. İlk öncə, almanların mülkiyyətində olan maşınqayırma şirkətində işə düzəldi. Almaniya durumunun aşağı olması və bacılarının təhsil alması zəruriyyəti onu 17 yaşında elektrotexnika kompaniyasına işə girməyə vadar etdi. Bu anasını və iki balaca bacısını saxlamaq üçün çox vacib idi. Çünki ayağına kömək üçün pul qazanmalı idi. Başqa çıxış yolu isə yox idi. O, hələ şirkətdə 10 il katibə işləmiş, ağılı və insanlarla işləmək qabiliyyətinə görə rə sayğı, sevgi qazanmışdı və təhsili olmasa da bu keyfiyyətlərinə görə ona get-gedə daha yüksək vəzifələr etibar edilirdi. Lakin, bütün bunlar onu sıxırdı.

Ofisdə gördüyü işlər o qədər də ürəyincə deyildi. O, hesab edirdi ki onun vaxtı və gəncliyi hədəf yerə sərf edilir. Bütün bunlarla yanaşı, Oslodakı sənaye müəssisəsində çalışması ona bu sahəni yaxşı bilmək, texniki işləmək bacarığı vermiş və gənc qız insanlarla ünsiyyət qurmaqda nə yiyələnmişdi. Yaxşı təşkilatçılıq vərdişləri əldə etmişdi. Dövrün qadınları üçün tam yeni ixtisaslarından sayılan reminqtonistika-matrisa işləmək peşəsini mənimsəmişdi. Eyni zamanda, botanika və rəsminə maraqlanmış, klassik ədəbiyyatı və saqaları dərinlən öyrənmişdi.

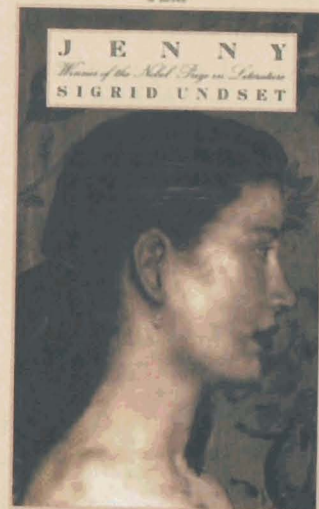
Sonralar o, ailədə, habelə Norveç Müəllifləri Cəmiyyətinin təşkilatlarında olarkən həmin təcrübə köməyinə çatırdı. Bir sözlə, həyat Sigrid Unseti kamil insan kimi yetişdirmişdi. Bu kamillik həm həyatda, həm də ədəbiyyatda radikalıqda onun aparıcı qüvvəsinə çevrildi.

Psixoloji metodları Norveç rəvayətləri ilə birləşdirən yazıçı

Məhz saqaların təsiri altında Sigrid Unset 1904-cü ildə "Hələlik" əsərlər Danimarka həyatının

əks etdirmək üçün romantik üslublu "Hələlik" romanını başa çatdırmışdı. 1905-ci ildə nəşriyyata verən bu tarixi romanının əlyazmasını yazıçının özünə qaytararaq Olyazanın üstündə bir nüsxə də verdilər. Kağızda bir nüsxə vardı: **"Bir də tarixi roman yazmayın... Nə isə çağırmağa bir şey barədə yazıda məsləhət verin".** Məsləhətə əsaslanaraq, özünün "Fru Oulie" (1907) romanının əsas qəhrəmanının həyatı, nikah, ana-çatna kimi güncəl məsələlərinə əsaslanaraq Oslodakı insanlar arasında mövzuları münasibətlər mövzularına müraciət etdi. Bir il sonra "Ömrün xoşbəxt çağırmağa" novellalar toplusu çap etdi. Novellalardakı hadisələr qəhrəmanı istedadlı, həyatın gerçəkliyindən xəbərdar qadınlardır.

Bu ədəbi uğuru Sigridi sevgi tarixi mövzulara qayıtmağa ruhlandırdı. O, qədim island saqalarının təsiri altında "Viga-Lyot və Viqdis" romanını (1909) yazdı. "Viga-Lyot və Viqdis" qədim island saqaları motivlərinə əsasən və qədim üslubu təqlid edilən yazılmışdır. Tənqidçilər bu əsər kənd həyatının təsvir-

lərini yüksək qiymətləndirsələr də, yazıcının ilk ədəbi təcrübələri təmkinlə qarşıladılar.

İkinci romanı işıq üzü görəndən qısa müddət sonra Siqrid Undset Dövlət təqaüdünə layiq görüldü. Maddi vəziyyətinin yaxşılaşması onun kontor işindən uzaqlaşmağa, yalnız ədəbiyyatla məşğul olmağa imkan yaratdı. Bundan sonra on il çalışdığı bürodan işdən çıxdı və Almaniya, İtaliya səyahətlərinə yollandı. Romada norveçli rəssam Kastes Svarsta ilə tanış oldu. Bu tanışlıq tezliklə böyük məhəbbətə çevrildi. Özündən on yaş böyük və evli olmasına baxmayaraq, rəssama aşiq oldu. Onlar birgə yaşlarını həqiqi məhəbbətlə sevdilər. Siqrid çətin seçim qarşısında qaldı. Yazıçı bu hiss və yaşantılarını ədəbi tənqidin ilk uğurlu ösəri kimi qiymətləndirdiyi “Yenni” romanında (1911) əks etdirmişdi. Romanın artistik təbiətli gənc qadının yaşlı adama faciəvi eşqi və onun oğluna mənasız bəxti təsvir olunurdu. Süjet xətti Norveçdə və İtaliyada baş verən hadisələr üzərində qurulmuş avtobioqrafik roman gənc yazıcının ilk ədəbi küylü müvəffəqiyyəti oldu.

1912-ci ildə Siqrid həyat yoldaşından boşanan Svarsta ilə birinci oğulları dünyaya gələndən sonra Norveçə qayıtdılar.

Əvvəlcə Skidə yaşadılar. Sonra Lillehammer şəhərinin yaxınlığında kiçik həyətyanı təsərrüfat olan bir kənd evinə köçdülər. Burada ikinci oğulları və əqli cəhətdən çatışmazlığı olan qızları dünyaya gəldi. Bir il sonra Siqrid artıq böyük bir ailənin yükünü çiyinlərində daşıyırdı.

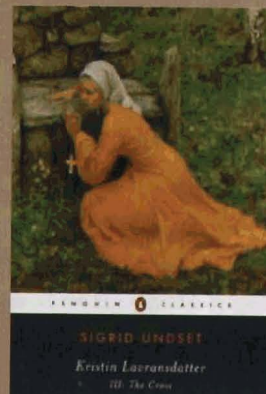
Ərinin ilk evliliyindən olan üç övladından birgə nikahdan doğulan daha üç övladın əlavə olunmuşdu. Bədbəxtlikdən üç uşaqlardan ikisi psixi cəhətdən xəstə idi. Məişət qayğılarından başqa, Siqrid yalnız gecələr, yuxu saatlarında bina yazırdı.

Çətinliklərlə dolu ailə həyatı on ili ərzində 1912-ci ildən 1922-ci ilədək o, iki novellalar toplusu, “Bahar” (1914) romanı və “Günəşin əksolunmaları” (1917) povestləri ilə

qələmə nəşr etdirdi. “Bahar” romanında yazıçı güzətlər dünyasına baş tutan rəsmi izdivandan nikahsız məhəbbətdən keçən çox bədbəxtlik gətirdiyi qadınları əsaslandırılmışdı. Ümumiyyətlə, onun roman və povestlərində həyatın müsibət çətinliklərindən baş çıxaran qadınlar təsvir edilmişdir.

Siqrid Undset Birinci Dünya Müharibəsi boyunca Norveçin ictimai həyatında feminizmi, sosializmi, liberalizmi, özünə kimi rəvaca olan ideyalara şübhə gətirir, şübhələri arasında qoyur. Mənəvi axmaq dövrünü keçdikdən sonra o, özünün mühafizəkar düşüncəsinə uyğun olaraq, 1925-ci ildə katolikliyi qəbul etdi. Katolik kilsəsi hələ həyatı olan qadınlardan boşanmağa icazə vermədiyinə görə, Siqrid özünün birinci arvadından boşanmasını qəbul etmir və 1926-cı ildə isə özü ondan ayrıldı.

“Yalnız müqəddəslər insanın bədbəxtlik, sülh, ədalət, səhraxahlıq istəyini izah edə bilərlər” qənaətinə gələn Siqrid dini hislərini bütün dərinliyi ilə “Lavransın qızı

Kristin” trilogiyasında (1920-1922) əks etdirmişdi. Yazıçının çox böyük əsərləri “Çələng” (1920), “Sahibə” (1922) və “Xaç” (1922) romanlarından ibarət **“Lavransın qızı Kristin”** (“Kristin Lavransdatter”) trilogiyası müəllifin dindar bir insan kimi duyğularının dərinliyi açıq-aşkar əksini tapmışdır. Onu ən çox tanıdan, adına ün gətirən bu əsər, orta yüzillərdə Skandinaviya viyadakı həyatdan bəhs edir.

Trilogiyada təsvir edilən olaylar XIV yüzildə Norveçdə yaşamış bir torpaq sahibinin gözəl qızının başına gələnlərdir. O, Kristin Lavransdatter adlı xanımın doğulandan ölənədək həyatını təsvir edir. Qız həmişə çox məğrurdur, amma layiq olmadığı bir insana ərə gedib. Buna görə də çox müsibətlərə və məhrumiyyətlərə məruz qalır. Hadisələrin sonuncusu əsərin qəhrəmanı taun epidemiyası zamanı xəstələnərək vəfat edir. Yazıçı trilogiyada konkret tarixi qəhrəman surəti yaratmasa da, tarixçilərin və tənqidçilərin fikrincə, dövrün ruhu, ab-havası dəqiqliklə ifadə edilmişdi. Müəllif buna qismən də saqaların stilizasiyası yolu ilə nail olmuşdu.

Tənqidçi **Edvin Byerkman** 1923-cü ildə əsər haqqında yazdığı kitabında qeyd edirdi: “XIV yüzilin Norveçi elə dəqiq təsvir edilməmişdir, sanki hadisələr altı yüz əvvəl deyil, bugün səhər bizim həyətində baş verir.” Byerkmanın dediyinə görə, Kristin “ədəbi təxəyyülün məhsuluna” ola bilər, amma bununla birlikdə romanda nə həddən artıq hisslər ifadə edilmişdir, nə də coşğunluğa yer verilməmişdir.

Siqrid çağdaş psixoloji analiz metodu ilə Norveç saqalarına xas emosionaları nəql etmə tərzini birləşdirir. Bu zaman üstünlüyü nəql edən digər cəhətlərinə deyil, süjetin özünə verməyə çalışır. 1940-cı ildə amerikalı tənqidçi **Alrik Qustafson** yazırdı ki, “yazının sadəliyi və orada kitabın əhəmiyyətliliyin, qəsd-qərəzliyin olmaması” onu valeh etmişdi.

Olaf haqqındakı dialogiyasında **“Hestvikenin sahibi”** (1925) və **“Olafın oğulları”** (1927) romanlarında da Siqrid Undset orta əsrlər Norveç tarixinə üz tutmuşdu. Lakin əsərdə bədbin notlar və didaktik meyl daha çox idi.

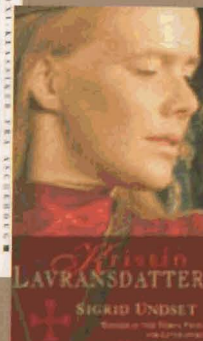
Siqrid Undsetin qələmə aldığı

bu romanın süjet xəttini əsərin oğlu Olaf haqqında təsvir edilən hadisələr təşkil edir. Bir vaxtlar məhz bu roman paytaxt nəşrləri tərəfindən nədd edilmişdi. İki kitabı — **“Hestvikenin sahibi”** (1925) və **“Olaf və onun uşaqları”** (1927) əsərlərindən ibarət olan bu roman **“Lavransın qızı Kristin”** trilogiyasında olma kimi, orta yüzilliklərdə baş verən hadisələr zənciridir. Əsərdəki personajların başına gələn müsibətlərin əsas səbəbi yenə də onların həddindən artıq olan qüruru, məğrurlığıdır. Başqa tənqidçilər isə Qustafsonun da fikrinə uyğun olaraq Kristin haqqındakı eposun trilogiyadakı eposdan daha əhəmiyyətli olduğunu qeyd edir, çünki **“Olafın hekayəsi Kristinin hekayəsindən daha faciəvi, daha kədərli və daha böyük vericidir”**.

1928-ci ildə **“əsasən Skandinaviyanın orta yüzilliklərinin boyatı haqqında yaratdığı əvəzolunmaz təsvirlərə görə”** Siqrid Undset ədəbiyyat üzrə Nobel ödəli ald! O, qadın aları üçün Norveç yazıçısı idi. Ödəlin təqdimat tövsiyəsi — **Petr Halstrem**

SIGRID
UNDET
JENNY

Kristin
LAVRANSDATTER
SIGRID UNDET

onun "sözün düzünü rəhmsizcəsinə deyərək... onların (çağdaş qadınların) taleyini şübhə qəbuletməyən məntiqlə nəql edən" bütün yaradıcılıq yolunu dilə gətirdi. Halstrem onun kitablarındakı şöhrət və namus nüsxə humlarını ətraflı təhlil etdi, kişilər və qadınlar arasındakı mürəkkəb əlaqə və nasibətlərin təsvirini nəzərdən keçirdi.

Nəticədə o, xanım yazarı "ruhunun ucalığından və dəyanətindən zərər alan bədii yaradıcılıq dühası" adlandırdı.

Siqrid Undset gələnəksəl Nobel mühazirəsi ilə çıxış etmədi, sadəcə cavab mahiyyətli qısa nitqində **"mənim üçün yazmaq daha asan görünür, nəinki danışmaq, özəlliklə də özüm haqqında danışmaq"** ifadəsini işlətdi.

Nobel ödüli aldıqdan sonra II Dünya müharibəsinədək Siqrid Undsetin beş romanı nəşr edildi. Bu romanlar çağdaş mövzulara aid idi və dar katolik qadın mövqeyindən yazılmışdı. Bu illərdə Siqrid Undset əsasən sayda məqalə yazdı, misal üçün **"Mərhələlər"** (1933) toplusu bu dərəcəyə aiddir.

1939-cu ildə yazıçının anası və qızı vəfat edir. 1940-cı ildə alman işğalı zamanı Siqrid Undset Müqavimət Hərəkatına qoşulur, amma qısa müddət sonra İsveçə qaçmalı olur. Faşistlər onu ölkəni əqidəni müdafiə edən və irqi-ayrı seçkiliyi ifşa edən məqalələrinin təbliğatı üçün maniyada və Norveçdə nəşr edilməsini qadağan edir.

1940-cı ilin sentyabr ayında Siqrid Undset oğlu **Hansla** birlikdə İsveçə qaçmış Ştatlara, Nyu-Yorka yola düşür. Burada müharibənin sonuna qədər yaşayır, mühazirələrlə çıxış edir və Norveçin Londonda yerləşən mərkəzi cəmiyyət hökuməti ilə əlaqə saxlayır və Norveç xalqının faşizmə qarşı müqavimət rəhbərliyini dəstəkləyirdi.

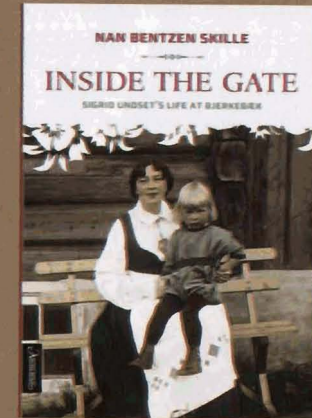
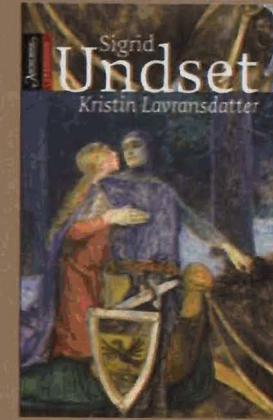
Onun böyük oğlu **Hans** 1940-cı ilin sentyabr ayında Norveçdə alman işğalçıları ilə döyüşdə həlak olmuşdur. Müharibə qurtarandan sonra Siqrid Undset Vətənə qayıtmaq istəyirdi. O, Vətənə qayıtmaq istəyirdi.

Onun "ədəbiyyatda görkəmli əsərlərinə və xalqa xidmətinə görə" Müqəddəs Olavin böyük Xaçı Ordeni ilə təltif edildi.

1949-cu ildə Siqrid Undsetin yaşadığı Lillehammerdə iflic xəstəliyi və burada dünyasını dəyişməsi. Lakin illər keçsə də, o, hələ oxunur, yenə sevilir; yenə də tənqidçilər onun əsərlərini yüksək dəyərləndirir, unutmurlar.

"Lavransın qızı Kristin" 20-ci illərdən bəri Norveçdə və ABŞ-da dəfələrlə təqdim olundu. 1940-cı ildə Alrik Qustafson yazırdı: **"Çağdaş qadınlar arasında Siqrid Undset yəqin ki, ancaq Tomas Xorslandan geri qalar"**. Qustafsonu həm də Corc Eliot və Edvard Skottla müqayisə edir. 1985-ci ildə Siqrid Undsetin əsərləri haqqında amerikalı tədqiqatçı müsbət rəy verərək onların çağdaşlığa yönəldildiyini qeyd etdi, "Lavransın qızı Kristin" trilogiya **"Səzsüz ki, yüzilimizin ən böyük romanlarından... böyük roman"** olaraq adlandırdı.

Siqrid Undset öz romanının qəhrəman kimi çağdaş yolunu eksperiment aparmış, la-

kin əsər **Çarlz Arçer** tərəfindən ingilis dilinə çevirərkən bu cildlərin çoxu ixtisara salınıb. Bu səbəbdən də əsərin orijinalı ilə çevirməsi arasında xeyli fərq var idi. 1997-ci ildə Nussim adlı yeni çevirmənin ingiliscəyə çevirdiyi birinci cild çevirmə nəzəriyyəsində Belletristika görə PEN /Folkner ödülinə layiq görüldü. (Cildlərin adı *Arçer* tərəfindən "Toy çələngi", "Həyatın binin sahibəsi" "Xaç", Nussim tərəfindən isə "Çələng", "Həyat yoldaşı" və yenə "Xaç" kimi adlandırılmışdı.)

İllər keçir, **Sigrid Undsetin** - orta yüzilliklərdən yazan yazıçısının XXI yüzildəki oxucularını onun doğum günündən 130 ilə yaxın, vəfatı günündən isə 62 illik dövr ayırır. Amma o, bu gün də sanki həyatdadır, özünün ölməz əsərləri ilə yaşama davam edir... Məhz özünün böyük yaradıcılığı ilə adını dünyaya Tarixinə yazmış bu ünlü qadın, böyük yazıçı hələ neçə illər, yüzillər də yeni nəsillər arasında öz yerini qoruyub saxlayacaq. Onun əsərlərini oxuyan hər bir kəs onu xatırlayacaq, sayğı ilə yad edəcəkdir...

Məkanı cənnət olsun!

Qabriela Mistral

**Qara sevdalı,
NOBEL ÖDÜLLÜ
yazıçı**

“Ümidsizliyi” yazan ümidsaçan qadının yaşam və yaradıcılıq yolu

- O, Nobel ödülünə (1954) layiq görülmüş Qadınlardan biri olaraq adını Tarixə yazdı!
- Nobel ödülü “**onun adını Latin Amerikasında idealist məqsədlərlə yönümlülük simvoluna çevirən mohtəşəm emosiyalarla zənginləşdirən şeiriyətinə görə**” verildi!
- Merkuridə bir krater onun şərəfinə adlandırılıb. Onu əvvəllər adlandırıldığı kimi bu gün də, ədəbi aləmdə “**Nəhəng naməlum qadın**” adlandırırlar!
- Bu Qadın, görkəmli Çili maarifçisi, diplomat, qadın haqlarının müdafiəçisi, “Nonbel”li şair, Qabriela Mistral təxəllüsünü seçən **Lusila De Maria Del Perpetuo Sokorro Qodoy Alcayaga**dır. (Lucila de Maria del Perpetuo Socorro Godoy Alcayaga).
- Onun “**Ölüm sonetləri**” (*Sonetos de la Muerte*, 1914), “**Ümidsizlik**” (*Densolanciun*, 1922), “**Zəriflik**” (*Ternura*, 1924), “**Məhvənə**” (*Tala*, 1938), “**Antologiya**” (*Anntonlogna*, 1941), “**Şirəçaxna**” (*Lagar*, 1954), “**Çili poemaları**” (*Poema de Chile*, 1967) kimi əsərləri (**şeyrləri**!) **dünyanın hər yerində müəllifinə hörmət, oxucularına zövq verir.**

Qabriela Mistral (Lucila de Maria del Perpetuo Socorro Godoy Alcayaga) 1889-cu il, aprelin 7-də Vikunyada doğulub. O, Andeslərin ləslindəki yüksək dağ kəndlərinin birində dünyaya gəlmişdi. Qadın sənətkar-minstrel olan atası hindu tayfasından, anası isə İspaniyalı idi.

Qadının nəsindən idi.

O, böyük bacısı **Emiliya Moliney**in işlədiyi kiçik kənd məktəbində təhsil almışdı. Qabriela həmişə bacısına sayğı ilə yanaşırdı. Atası **Huan Qeronimo Qodoy Viyanu** da həmcinin məktəb müəllimi idi. Qızın 10 yaş olanda ata ailəsini tərk etdi.

Uğursuz ilk məhəbbət

1892-ci ildə Qabriela Mistral anası ilə birlikdə Monte-Grand şəhərinə köçür. Anası Pertonila Alsayaqa dərzi işləyirdi. Sonra ögey bacısı Evelinanın müəllim işlədiyi La-Serena şəhərinə köçməli olurlar. Ögey bacısı Evelina Luizanın müəlliməyə və ədəbiyyata marağının yaranmasında mühüm rol oynamışdı. Evelina müəllim idi. O da bacısı kimi müəllim olmaq istəyirdi. Lakin o, müəllim təhsil ala bilməmişdi. Bunun üçün səbəb imkan yox idi. Qabriela daha çox müəlliməyə yolu ilə özünü yetişdirmişdi.

Qabriela Mistral 14 yaşında La-Serenanın məktəbində olan və dənizkənarında yerləşən Kompaniya Baha şəhərində müəllim işləyərək, özünü və anasını saxlamağa başlayır. Qabriela da müəllim olmaq qərarinə düşür, bununla yanaşı, siyasətlə də maraqlanmağa başlayır. Bu sahədə əldə etdiyi təcrübələr sonrakı illərdə yazdığı şerlərdə yerli mətbuatda dərc olunan məqalələrinə öz fikrini sərbəst ifadə etmək vərdisi oluyur. 1904-cu ildə o, “El Kokimbo” və “La Voz de Elki” adlanan yerli qəzetdə müxtəlif təcrübələrindən istifadə edərək ilk şeyrlərini dərc etdirir.

ALREDEDOR de tres mil niños (hombres y mujeres), del Terror Sector Escolar de Valparaíso, cumplieron una lucida presentación gimnástica en el Estadio Militar. Así ponía término a lo que ha sido uno de los más fructíferos años de estafas, y de este ni olvidaremos, además, que la mejor política, la de un cuerpo sano para una mente sana, orienta e informa, hoy más que nunca, a nuestra primera enseñanza.

UN cable de Estocolmo le como posible elegida para el Premio Nobel de Literatura. Gabriela Mistral, actualmente en Valparaíso, Chile. La actividad literaria de Gabriela, gran por su calidad e interés, está al borde de un reconocimiento mundial. El pueblo de Valparaíso, cuna de nuestra poeta, celebró la noticia como un hecho común. Los sencillos habitantes de la ciudad donde nació la poeta salieron a las calles banderas, mientras los balcones mostraban flores de adorno. Lucila Godoy Alcayaga, -luchadora por la cultura- Gabriela, como la llama ahora, argentina José y Kelly- acía la noticia en el mundo que obtiene el premio Nobel. Nació en 1889 y se crió en el campo hasta los 10 años. Fue maestra y llegó a graduarse como maestra en la Universidad. En Valparaíso, por Ley Expediente 1000, se le otorga el título de poeta. Gabriela Mistral, poeta chilena, reconocida por su obra poética, es una de las más importantes de América.

1907-ci ildə müəllim işlədiyi **Kantera** kəndində, dəmir yolunda tanış olur. Bu vaxt onun 18 yaşı var idi. Arvad kecdikdən sonra onlar nişanlanırlar. Lakin tez-tez aralarının dəydiyini gənclərə evlənmək qismət olmur. Bu kecdikdən sonra isə Uretro intihar etdi. Bu hadisə Qabrielaya çox ağır təsir etdi. Onun həyatında sarsıdıcı izlər buraxdı. Bu kədərli duyğular şairin şeirlərində

böyük yer tutur. Eyni zamanda, onun böyük ədəbiyyata gəlməsinə imkan verir. Onun ölümü barədə məktub isə Gabriela Mistralın ölümünə **həyat fəlsəfəsinə, Latin Amerikasının şairlərinin öncəki nəslinə** nisbətən daha geniş nəzər salmağa məcbur etdi...

Nişanlısının ölümündən sarsıntı keçirdiyi hüznü günlərdə yazdığı **"Ölüm soneti"** adlı ilk ciddi poetik əsər Santyaqoda keçirilən **"Festival"** adlı ədəbiyyat müsabiqəsində birinci yerə layiq görülür.

Qabrielanın digər məhəbbəti də (- əgər "məhəbbət"ə "diger" demək olarsa -) kədərli sonluqla bitir. Belə ki, Qabrielanın vurulduğu santyaqolu gənc şair sonda varlı bir qadınla evlənir. Yenidən ağız məhəbbət yaşayan Gabriela ölkənin güneyində yerləşən Punta-Arenasə köçüb gedir. Orada yaşadığı iki ildə yazdığı şeirlər silsiləsində qəlbi sarsıntıları qələmə alır. Həyatının sonuna qədər tənha yaşayan Gabriela Mistral taleyinə yazılan tənhalığı, analıq sevinci və ailə, ocaqlıq, uzaqlığı bir çox şeirlərinə mövzu seçmişdi. Şair kimi məşhurlaşandan əvvəl o, pedaqoji sahədə uğur qazanmışdı. Müəllim, impektant işlədikdən sonra o, Punta-Arenasdan Temuka şəhərində köçür.

Temuko şəhərinə köçdükdən sonra oradakı Qadın litseyinin direktoru vəzifəsində çalışır. Yerli Ədəbiyyat Cəmiyyətinin prezidenti, gələcəyin böyük Çili şairi, gənc Pablo Neruda ilə tanış olub onun poetik sənətkarlığına **yüksək qiymət verərək**, inkişafına şərait yaratmağa ona bacardığı qədər yardım göstərməyə çalışmışdı.

Qabriela Mistralın istedadının rəsmi şəkildə tanınması ona Santyaqoda 1914-cü ilin dekabrında keçirilən Juegos Florales Milli Qadın

müsabiqəsində **"Sonetos de la Muerte"** ("Ölüm Sonetləri") işinə görə aldığı birinci mükafat böyük ödənilməsi ilə müşayiət olundu.

"İspan poeziyası və hindu mifologiyasının vəhdətindən yaranan əsərlər"

Şairə yaradıcılığı boyu müxtəlif təxəllüs- lərlə üstünlük vermişdir. O, Gabriela Mistral təxəllüsündən 1909-cu ildə istifadə etmiş- di. Juegos Florales ödənlərini aldıqdan sonra **Kolumbiya Qodoy** adını öz dərgilərində nadir hallarda işlədərdi. Əslində, öz təxəllüsünü qəbul edən şairlər olan italyan şairi, Gabriele d'Annunzionun adından və Nobel laureatı Federico Mistralın soyadından götürmüşdür. Başqa bir fikrə görə isə o, öz təxəllüsünü şərqçi Qabrielandan və Mistral Provans ədəbiyyatından götürmüşdür.

1921-ci ildə müxtəlif ödənlər alan Qabriela, Çilidə qızlar üçün açılmış yeni və nüfuzlu məktəbin direktoru olur. 1921-ci ildə Santyaqoda məktəb direktoru işləyən bu şəxsiyyətli qadının simasında tənhalıq, qüdrət və kədər üzvi surətdə birləşmiş olur. O, peşə qadını kimi böyük hörmət-izzət sahibi olur.

1922-ci ildə Kolumbiya Universitetinin professoru Federico de Onisin təşəbbüsü ilə **"Ümitsizlik"** ("Desolacion") şeir toplusu işıq dünyasına çıxır. Məcmuənin adı ilə məzmunu səslənən Qüssə, kədər, ümitsizlik motivləri kəndə, qədim uşaqlarına məhəbbət və müəllimin cəmiy-

harı, sevgilisi ilə savaşıb sonra da onu əbədi itirən qadının izləri, hüzn, həsrət, ümitsizlik kənd peyzajına və kənd uşaqlarına olan məhəbbətlə üzvi surətdə uzlaşır. Poetik dil sadədir, həmişə mütəvədir."

İlk kitabı Gabriela Mistralı ispan dilli ölkələrdə tanıtdı. Amerikalı ədəbiyyatşünası Alfred Ortis-Varqas "Poeziya haqqında elm" əsərində yazırdı ki, **"Mistral kimi şairlərin sənətə gəlişi əsrin hadisəsidir, çünki onun şeirlərində ədəbiyyatın izləri var... Onun poeziyası oxucuda yüksək və nəcib hisslər yaradır."**

Çilidə universitet təhsili almayanların müəllim işləmələri qadağan olunanda Meksika təhsil naziri Xose Vaskonselos şairəni öz ölkəsinə çağırdı, məktəb və kitabxana sahəsində islahat layihəsi hazırlamaq ona həvalə etdi. Layihə uğurla həyata keçirildi. Meksikada yazdığı illərdə Gabriela Mistral hindu sivilizasiyasının öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirmişdi. ABŞ və Avropa səyahətindən sonra Çiliyə qayıdanda, nəhayət, Vətəninə də onu layiqincə qiymətləndirdilər. Mistral hökuməti yanında Latin Amerikasının mədəniyyəti üzrə məsləhətçi təyin edildi.

Onun **"Zəriflik"** ("Ternura", 1924) adlı ikinci şeir toplusu da müəllifə böyük uğur gətirir. Bu topluya daxil olan şeirlərin çoxunda şairin ana olmaq istəyini gerçəkləşdirə bilməməyinin kədəri vurulmuşdur...

yətdəki yüksək missiyası haqqında nikbin notlarla tamamlanırdı. Qabriela Mistralın Nyu-Yorkda nəşr edilmiş **"Ümitsizlik"** kitabı ümumiyyətlə doğrultdu - ona dünya düzeyində şöhrət gətirdi. Cəmi bir ildən sonra müəllifin qadınlar üçün nəzərdə tutulmuş nəsr və şeirlərindən ibarət külliyyatı çap edildi. Təxminən 30 ildən sonra Amerika tədqiqatçısı Mildred Adame **"Neyşn"** ("Nəşr jurnalında yazırdı: **"Ümitsizlik"** **ehtiras və faciədir; nişanlısının itirilməsi**

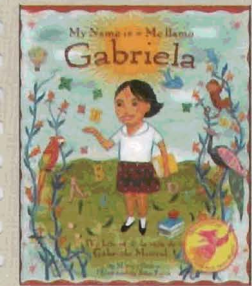
1926-cı ildən Mistral Parisdə, Millətlər Şurasının İntellektual əməkdaşlıq komitəsinə çalışırdı. Fəaliyyət sahəsinə Avropada çalışmaq üçün Latin Amerikasının ədəbiyyatından nümunələrin seçilməsi və tərcümələrinin təşkili daxil idi.

1929-cu ildə Qabriela anasını itirdi. Bu onun üçün çox böyük itki idi. Qabriela sonralar yazdığı və ona böyük ün qazandıran **"Tala"** kitabının birinci bölməsini anasına həsr etmişdi. Bu hələ bir qədər sonrakı işlərdəki...
1930-1932-ci illərdə Qabriela Mistral bir sıra kolleclərinə və Puerto-Riko universitetində Latin Amerikasının ədəbiyyatını tədris etmişdi. Ardınca Çilinin İtaliya, Avstriya və Fransada konsulu olmuşdu.

Xanım yazarın 1938-ci ildə çap olunan **"Tala"** ("Tala") şeirlər toplusu İspaniyada vətəndaş savaşında əzab çəkənlərə həsr edilib. Kitabda antifaşist əhval-ruhiyyə aydın hiss olunur. Eyni ildə öz xahişi ilə Fransadan Braziliyaya dəyişdirildi və konsul kimi ölkəsini Rio-de-Janeyro-nun təmsil etmişdi. Şairənin həyatının dəhşətli səhnələri də bu ölkə ilə bağlı olmuşdu.

1941-ci ildə yaxın dostu, faşizmdən qaçıb Braziliyaya pənah gətirən Avstriya yazıçısı **Svevq** və arvadı, yarım il sonra isə 60 yaşından övladı kimi böyütdüyü 18 yaşlı qardaşı oğlu Xuan Migel burada intihar etdilər.

Qabriela Mistralın müxtəlif kişi və qadınlarla olan dostluğu onun yaradıcılığında məktub üslubunda şeirlərin yazılmasına öz təsirini göstərmişdir.

“Latin ədəbiyyatının kraliçası”

1945-ci ildə Qabriela Mistral ədəbiyyat üzrə Nobel ödənişini qazanmışdır. Bütün “Nobel” laureatları kimi, o da özünə gərəkçələrle, belə deyək, elmi əsərlərinə uyğun olaraq verilmişdir. Ancaq onun gərəkçəsi özəl idi. Gəlin, həmin gərəkçəni bir də oxuyaq: **“Mükafat ona bir**

Latin Amerikasının idealist təşəbbüslərinin simvoluna çevrilmiş yüksək hisslər poeziyasına” görə verilir. İsveç Akademiyasının təqdim etmə tövründə akademiyanın üzvü Yalmar Qulberq deyir: “Zəngin Latin Amerikası ədəbiyyatına qiymət verərkən, biz onun kraliçasını, tənhalıq və kədərini böyük tərənnümçüsü olmuş “Ünvanlı” əsərinin yaradıcısını salamlayırıq”. O, Qabriela Mistralı **“Latin Amerikası ədəbiyyatının şahzadəsi”** adlandırırdı. Bununla da Qabriela Mistral 1945-ci ildə ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatı layiq görülən ilk Latin Amerikası şairi olur!

Nobel ödənişini almış ilk Latin Amerikası yazıçısı cavab nəqədən özünü bütün Latin Amerikası mədəniyyətinin təmsilçisi hesab edərək, ni özəlliklə vurğuladı. Həmçinin poeziyasında təmsil etdiyi qadın və uşaqların səsinin ucaldığını da vurğuladı. Qabriela Mistral milli ədəbiyyat adamı içərisində fərqləndirilməsinin səbəbini şeirlərində qadınların və uşaqların səsinin eşidilməsi ilə əlaqələndirmişdi.

30-cu illərdə Çili yazıçısı, keşiş Fransisko Donozo yazırdı: *“onun şeirləri dua kimi səslənir, bəzən bu dualarda sevgi duyulur, bəzən də onun ruhunda faciəli görüntülər baş qaldırır və ümidin sədaları eşidilir”*. Amerika şairi Lengston Hyuz Qabriela Mistralı seçilmiş şeirlər kitabına yazdığı *“ön söz”*də (1957) qeyd edirdi: *“onun şeirləri sadə və təbiidir, bu poetik parçalarda yetişmişlik və dəbdəbə yoxdur”*. Digər Amerikalı ədəbiyyatşünas Marqaret Beytsin fikrinə görə, *“Qabriela, İspan poetik mədəniyyətinə xas olan*

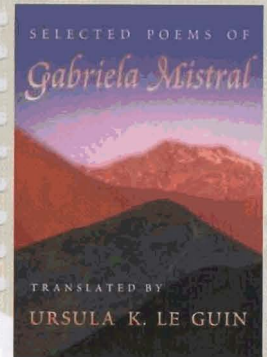
şəxsiyyəti bilərəkdən arxa çevirir, axıcılıqdan qorunaraq kəskin və kobud ştrixlərə üstünlük verir. ...Həyatda olduğu kimi, o şeirlərində qəhrəmpərəstliyə yad idi.”

O, yaratdığı əsərlərində analığı və əzəliyi tərənnüm edir, insanlarda milli dəyərləri alqışlayır, öz oxucularını təhsilə, fəaliyyətə çağırırdı!

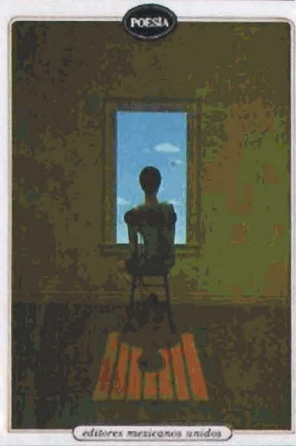
O dövrün yazıçıları, rəssamları, ümumiyyətlə ziyalıları sanki bir yazılmamış qaydaya kimi, müxtəlif şəhərlərdə konsul vəzifəsində çalışmalı olurdular. Bu Latin Amerikasında dəbdə idi. Qabriela Mistral da bu təbəqəyə yaşamış, 1932-ci ildən etibarən vəfatı ilə **Neapolda, Madriddə, Lissabonda, Quito, Petropolisdə, Los-Ancelesdə, Santa-Barbarada, Verakrusda, Meksikada və Nyu-Yorkda** konsul vəzifəsini icra etmişdir. Madriddə konsul olarkən onun diqqətə Çili konsulu və Nobel ödənişinin sonrakı illərindən Pablo Neruda ilə peşəkar əlaqə münasibətləri yaranmışdı.

Təbiət, sevgi, məhəbbət, kədər onun əsərlərində yer alan əsas mövzulardandır. Onun lirikası haqqında belə bir fikir də mövcuddur ki, Qabrielanın əsərləri gələcək ispan poeziyası ilə animistik (heyvatalı) hindu mifologiyasının vəhdətinə yaranmışdır.

1951-ci ildə o, Çilinin milli ədəbi mükafatını almış, 1954-cü ildə isə Santyaqo universitetinin fəxri doktoru seçilmişdi. Bu müqəddərlə keçirilən təntənələrə qatılmaq üçün Çili paytaxtında onu milli qəhrəman kimi qarşıladılar. Nitqini dinləmək üçün paytaxt bələdiyyəsi qar-

Gabriela Mistral

şısındaki meydanda iki yüz min nəfərdən çox
həmvətəni toplaşmışdı. **1954-cü ildə Qabriela
Mistralın "Məhək" adlandırdığı sonuncu şe-
irlər kitabı işıq üzü görmüşdü.**

Dünya şöhrəti qazanmış Nobel ödüli laureatı
Gabriela Mistral 1957-ci ilin yanvarında vəfat
etmişdir. Nyu-Yorkda vəfat edən şairənin fəaliyyətinə
əsasən Vətəninə torpağa tapşırılmışdı. Onun baş daşı
üzərinə şeirlərinin toplusu qoyulmuşdu. Onun
dən götürülmüş **"Sənətkarsız xalq üroksiz, dən kimidir"**
misraları həkk olunmuşdur.

Gabriela Mistralın xatirəsi daim əziz tutulmuş, müxtəlif
yerlərdə abidə və heykəlləri ucaldılmış, şəkli isə pul
vahidi üzərində əks olunub. Onun həyat və fəaliyyətinə
dair maraqlı əsərlər yazılıb. Bu gün onun muzeyi fəaliyyət
göstərir. Bu Muzeyi görməyə dəyər, eləcə də onun böyük
poeziyasını... Özəlliklə əsl məhəbbət haqqında şeirlərlər
üçün Mistralın yaradıcılığı sözün həqiqi anlamında möhtəşəmdir.
**Onun şeirlərində sözün əsl anlamında SEVGİNİN, EŞQİN hər üzünü dərin-
dən görmək və hiss etmək mümkündür!**

Nelli Saçs

Səssiz etirazın
BÖYÜK SƏSİ

15 yaşından Selma Laquerlöfün təsiri altında formalaşan Nelli

Nelli Saçs 1891-ci il, dekabr ayının 10-da Berlinə, orta təbəqə məxsus yəhudi ailəsində doğulub. O, ixtiraçı və sənaye sahibi **Ulrich Saçs və Marqareta (Karner) Saçsın** yeganə övladı idi. Bu liberal-mədəni ailə Almaniyanı öz evləri hesab edirdi. Almaniya yəhudilərinə qarşı təzyiq və təqiblər başlamazdan öncə, Saçs artıq təhsil almış və özəl müəllim kimi çalışırdı.

Nelli Saçs musiqi, rəqs və ədəbiyyat vurğunu idi və bu sahələrdə dərslər də alırdı. O, uşaq vaxtı hətta balerina olmağı da arzulamışdı. Nelli Saçs 15 yaşında **Selma Laquerlöfün** əsərlərini oxuduqdan sonra lirik vəç yazarları ilə yazışmağa başladı. Onun adıkeçən Nobelçi ilə yazışması demək olar ki, 35 il davam etmişdir. Bu münasibətlər də Nelli

■ O, “yəhudi xalqının taleyini şərh edən ədəbiyyatın ən böyük liriki və dramatik əsərlərinə görə” (1962 ildə) Nobel ödəli laureatı olub!

■ O, “Ölüm məkanında” (“In den Wänden des Todes”, 1946), “Ulduz sönür” (“Sternverdunkelung”, 1949), “İsrailin izləri haqqında misteriya” (“Ein Mysterium aus dem Leben Israels”, 1951), “Sonra necə olacağını hec kim bilmir” (“Und niemand weiß weiter”, 1957), “Qaçış və çevrilmə” (“Flucht und Verwandlung”, 1959), “Qumsallıqda izlər” (“Zeichen im Sand”, 1962) kimi əsərlərin müəllifidir. Onun əsərlərini hec kəs oxumaq olmur...

■ Bu qadın, şair-dramaturq, əsərləri bütün dünyada böyük maraqla oxunan və sevilən bir SAÇSDIR!

ədəbiyyatın formalaşmasına və ədəbiyyata marağın artmasına səbəb olmuşdur.

Nelli valideynləri ilə birlikdə Mineral Sular şəhərində dincələrkən bir oğlana vurulur. Ona nə yazıqlar ki, aradan 3 il keçəndən sonra həmin oğlanın nasist düşərgəsində öldürüldüyünü eşidir... Bu, şairin sonralar yazdığı əsərlərdə öz dərin izini qoyur. Vüsalsız əbədi ağrısı şairi ömrü boyu tərk etmir.

Nelli ilk şeirlərini 18 yaşında olarkən yazır. Əsərlərdə əsasən mifoloji mövzulara və təbii təsvirlərinə rast gəlinir. O dövrdə Avropa ədəbiyyatında sürətlə inkişaf edən sürrealist və ekspressionist poeziya təsəvvürü olduğundan bu şeirlər məzmun və forma əhəmiyyəti ilə **Stefan Remek** kimi sənətkarların diqqətini çəkir və beləcə bu “diqqət çəkmə” ola-raq onun bir neçə şeirinin nəşrini təmin edir.

Xanım Saçs **Höte** və **Frederik Şil-ler** kimi bir çox romantik alman müəlliflərinin əsərlərini oxumuş və bir qədər melankolik olan çağdaş şeirlər ona təsir göstərmiş, onun neoromantik əsərlərində əks olunmuşdur. Buna əlavə olaraq, sonralar Nelli Saçs ədəbiyyat xas olan bu ovqatı öz əsərlərində ruhundan çıxarmışdır.

Onun birinci kitabı hekayələrdən ibarət olan “LEGENDEN UND ERZÄHLUNGEN” (1921) bu toplu 1921-ci ildə nəşr edilib. 1920-ci və 1930-cu illər ərzində Nelli Saçsın lirik əsərləri qəzet və jurnallarda işıq üzünə çıxmışdır. Və bu, onun görkəmli yerə layiq olduğunu deməkdir. Və bu, onun görkəmli yerə layiq olduğunu deməkdir. Və bu, onun görkəmli yerə layiq olduğunu deməkdir.

keçirdi. Sığındığı ölkədə Nelli Saçs İsveç dilini öyrəndi: üstəlik, Gunnar Ekelof, Erik Lindegren və Cohannes Edfelt kimi İsveç şairlərinin əsərlərini alman dilinə çevirdi, bununla da, yalnız bədii təfəkkürünü, ödəniş şüncəsini zənginləşdirməyib, özünü və anasını maddi baxımdan təmin edə bildi..! 1953-cü ildə o, İsveç vətəndaşı oldu.

Nelli Saçsın anası 1950-ci ildə vəfat etdi və bu hadisə onun ciddi psixoloji sarsıntı keçirməsinə səbəb oldu. Lakin şair demiş, “içindəki gəzənləri dayanaraq” taleyin bu qəfil zərbəsindən sonra da (bir Anadolu qanqalı kimi) “yıxılmadım, ayaqdayım, dərdlərimlə baş-başa deyə bildi...”

Müharibədən sonrakı illər ərzində Nelli Saçs “Hasidizm” və “Tora”-ya”-nı oxumuş, **Lenke Rotmanla** birgə alman dilində “Kaballa”-nı öyrənirdi. Nelli Saçs Holokosta qarşı “**Səssiz etiraz**” kimi pyeslər, eləcə də dramaturji fraqmentlər və şeirlər yazaraq dərc etdirirdi. 1954-cü ildə o, **Pol Selanla** yazışmağa başladı. (Bu dostluq o qədər dərin və möhkəm idi

rüşeyimləri ilə görünən nasizmin (faytizm) mətbuata sirayəti ilə bağlı idi...

Nelli Saçsın “səssiz etiraz”ları

1933-cü ildə Almaniya hakimiyyəti təsistlər gəldi və Nelli Saçsın həyatı daha əzəblı xarakter almağa başladı. 1940-cı ildə Nelli Saçs anası ilə birgə köhnə dostu və əli alı Selma Laqerlöfün köməyi ilə İsveçə qaçdı. Deyirlər ki, dörd dörd üstə gələr. Onlar İsveçə çatdıqda artıq Selma Laqerlöf vəfat etmişdi. Nelli Saçs icbari əmək düşərgəsində (ölüm düşərgəsindən) xilas olmağı bacarmırdı lakin ailəsinin digər üzvləri həbs düşərgələrində məhv oldular.

O, Almaniyanı tərk etdiyi vaxtdan sonra bir də yalnız 1960-cı ildə oraya baş çəkmişdi. 1940-cı ildən, yəni Almaniya qatiliyindən sonra ömrünün qalan hissəsini İsveçdə keçirdi.

Nelli Saçs 1960-cı ildə Pol Selanın Parisdə nəşr etdiyi əsərinə də baş çəkdi, münasibətlər daha da mehriban xarakter aldı.)

Uzun illər təcrid olunduqdan sonra Nelli Saçs uluslararası aləmdə geniş şöhrət qazanmağa başladı. 1960-cı ildə o, Droste-Hulshoff mülkünü, 1965-ci ildə isə Almaniya Kitab Təqdimatı Palatasından Dünya ödəlünü aldı.

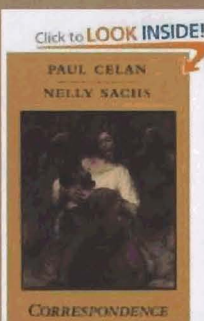
“Uzun illər təcrid olunduqdan sonra” ifadəsinə və II Dünya müharibədən öncəki dövrə yenidən qayıdışı daq, deməli ki, xanım Saçs 1930-cu illərdə, atasının ölümündən sonra anası ilə bərabər qapalı həyat tərzini yaşayırdı. Hitlerin hakimiyyətə gəlişiylə Almaniya anti-semit əhval-ruhiyyəyə keçirdiyindən onun tanışlarından çoxu həmin illərdə ölkəni tərk etmişdi.

O məşum illərdə Nelli yəhudi və mistikası ilə məşğul olmağa başlamışdı. 1938-ci ilə qədər vaxtaşırı yəhudi dövrü mətbuatında dərc olunurdu. Onu da əlavə edək ki, o, 1920-30-cu illərdə özünü peşəkar ədəbiyyatçı hesab etmirdi. Amma həmin illərdə şeirləri ara-sıra “*Berliner Tageblatt*” kimi qəzetlərdə çap olunurdu.

“Yəhudi özünüdərkinin simvolu”

Saçsın qafiyəsiz, lakonik şeirləri çağdaş nasizmin örnəkləri sayıla bilər. Onun “Ölüm məkanında” (“In den Wohnungen des Todes”) şeiri

adlı ilk şeir toplusu müharibədən sonra 1946-cı ildə Şərqi Almaniyada işıq üzünə çıxdı. Onun ardınca isə *"Ulduz sönməsi"* (*Stern und Dunkelung*, 1949), *"Sonra necə olacağını hec kim bilmir"* (*"Und niemand weiss es"*, 1957), *"Qaçış və çevrilmə"* (*Flucht und Verwandlung*, 1959) kitabları nəşr olundu. İngilis şairi və tənqidçisi Stiven Spenser yazırdı ki, *"o yalnız bir şeir yazır. Onun digər apokalipsis himnləri yəhudi özünüdərkinə simvoldur"*.

Müharibədən sonrakı illərdə xanım bəzən şeirlərlə yanaşı, özünün "səhnə poeziyası" adlandırdığı pyes və dram əsərlərini yazmağa başlayır. Onun *"İsrailin iztirablari haqqında misteriya"* (*"Ein Mysterienspiel vom Leiden Israels"*, 1951) adlı ilk pyesinin qəhrəmanı polşalı çoban qızı öldürmüş alman əsgəri axtaran səyyar çəkməçidir. Əsər 1950-ci ildə Qərbi Almaniya radiosu ilə səslənmiş, 1963-cü ildə isə İsveç bəstəçisi Moses Perqamun

tərəfindən Dortmundda opera kimi səhnəyə qoyulmuşdur.

Nelli Saçsın 1959-cu ildə nəşr olunmuş *"Qaçış və çevrilmə"* əsəri müəllifə böyük uğur gətirdi. 1960-cı ildə, Almaniyanı məcburi tərk edəndən 20 il sonra ona **Anetta fon Droste-Xyulşoff** ödəli verildi. Həmin bəti ildə isə Dortmund rəsmi dairəsi onun adına ödəli təsis etdi, şairin həyatı isə ömürlük təqaüd kəsdi.

1966-cı ildə **Ş.Aqnonla** birlikdə ədəbiyyat üzrə Nobel ödəlinə layiq görülən N.Saçs, bu nüfuzlu ödəli artıq bəlli olduğu kimi, *"yəhudi xalqının taleyini şərh edən məşhur lirik və dramatik əsərlərinə görə"* verildi.

İsveç Akademiyasının nümayəndəsi Anders Esterlinq ödəli təqdim etmə təşərinə söyləyirdi: *"Onun kitablarında yəhudi xalqının faciəli sədasi müstəsna gücylə səslənmişdir"*. Sözüni davam etdirən Anders Esterlinq, daha sonra deyirdi: *"Onun yazdığı kitablarda dəhşətli həqiqətdən... kütləvi qırğın düşərgəsindən, ölüm fabrikindən bəhs olunur"*.

"... yazıçı işgəncə verənlərə olan nifrətdən qaynaqlanmışdır."

Cavab nitqində N.Saçs söyləyirdi: *"mənim üçün baş verənlərin hamısı gözəl bir nağıla bənzəyir. Aqnon (Ş.Aqnon) İsraili təmsil edən, mənə yəhudi xalqının faciəsini..."*

Yəhudilərin məhv edilməsinə qarşı poetik əsərləri ilə böyük şöhrət qazanan xanım yazar haqqında Spenser belə yazırdı: *"Onun poeziyası bizə tariximiz və dirçəlişimiz barədə bəlli olan şeyləri öyrədir"*.

Ünlü "Tayms" qəzetinin "ədəbi əlavə"sinə daxil olunmuş, tənqidçi Elvin Rozenfeldə aid şərh də ilginçdir: *"Onun şeirləri kütləvi ədəbi kimidir. Onlar yaddaşda silinməz ləkə kimi qalır, onlar bizim qazandığımız təcrübəyə bərabərdir. Bununla bərabər, bu qorxulu təcrübədən canlı aləmə simpatiya doğurur"*.

Nobel ödəli aldıqdan sonra da, N.Saçs ödəli kimi Stokholmdakı kiçik otağında yazırdı. O, ərə getməyib tənha yaşadı, uzun müddət xəstəlikdən sonra isə 78 yaşında dünyasını dəyişdi...

Yaşadıqları bütün əziyyətlərə, əzablara, yaşadığının öldürülməsinə, 10 ildən çox ölüm xəstəliyi içərisində yaşamasına baxmayaraq, o, həmişə zaman geri çəkilməmiş və daim həyatla bağlı əsl mənasında mübarizə aparmış, savaşıq və sonunda qalib olmuşdu. Çünki Nelli Saçs bütün dünyada hörmətlə yad edilir, sevilir və insanlar onu böyük maraqla oxuyurdu. O bilirdi ki, artıq adını TARİXƏ əbədi yazılardan biri olaraq həyatdan köçdükdən son-

Nelly Sachs

Gedichte

Bibliothek Suhrkamp

ra belə daim xatırlanaçaq, hörmətlə yad ediləcək və seviləcəkdirlər. Bu fərə gedən yol **ağrı-acılı, keşməkeşli, əziyyət və zəhmətlə** dolu olub ki, sonunda qazandığı **mükafat, yəni SEVGİ və ƏBƏDİYYƏT** hor pəhlə idi onun üçün...

O, arxasınca bir ciğır açmışdı. Minlərlə gənc qızı heç nədən qorxmadan, çəkinmədən, özünə inam hissi ilə həyatla mübarizəyə səsləyən bir ciğır. Belə yolun sonunda isə həmişə UĞUR, QALİBİYYƏT VƏ ZƏFƏR olur!

Perl Bak

İmperial qadın

- Nobel ödülü ona “Çində kəndli həyatının zəngin və həqiqi təsvirlərinə və bioqrafik şedevrlərinə görə” gərəkcəsi ilə verilib!
- Bu böyük ŞƏXSİYYƏT, İCTİMAİ XADİM, məşhur Amerika yazıçısı, 1938-ci ildə layiq görüldüyü Nobel ödülündən savayı, iki dəfə Pulitser ödülünə, habelə, Vilyam Hauvells medalına (William Dean Howells Medal, 1935) layiq görülmüş, bütün dünyada tanınan və hörmətlə xatırlanan **Perl Bakdır!**
- Yazımıza onun əsərlərindən bir neçəsinin adını çəkməklə başlayaq: “Şərq küləyi, Qərb küləyi”, “Oğullar” (1933), “Ana” (The Mother, 1933), “Yer kürəsinin evi” (The House of Earth, 1933), “Dağıdılmış ev” (A House Divided, 1935), “Qürurlu ürək” (The Proud Heart, 1938), “Vətənpərvər” (The Patriot, 1939), “Digər tanrılar” (Other Gods, 1940), “Çin səması” (China Sky, 1941), “Əjdaha toxumu” (Dragon Seed, 1942), “Vəd” (The Promise, 1943), “Çin reysi” (China Flight, 1943), “Şəhərli” (The Townsman, 1945), “Nikahın portreti” (Portrait of a Marriage, 1945), “Qadınların pavilyonu” (Pavilion of Women, 1946), “Acıqlı Həyat yoldaşı” (The Angry Wife, 1947), “Pionlar” (Peony, 1948), “Böyük Dələn” (The Big Wave, 1948), “Uzun Sevgi” (A Long Love, 1949), “Kinfolk” (Kinfolk, 1950), “Tanrının adamları” (God’s Men, 1951), “Gizli Çiçək” (The Hidden Flower, 1952), “Gəlin, mənim sevgilim” (Come, My Beloved, 1953), “Palatada səslər” (Voices in the House, 1953), “İmperial Qadın” (Imperial Woman, 1956), “Pekindən məktub” (Letter from Peking, 1957), “Səhərə əmr edir” (Command in the Morning, 1959), “İblis heç vaxt yatmır” (Satan Never Sleeps, 1961), “Canlı Qamış” (The Living Reed, 1963)... Bilirsiniz, mənə elə gəlir ki, bu böyük yazıçının qələmindən çıxan əsərlərin adını oxumaq, hələ onun fəaliyyət diapozonunu, miqyasını və coğrafiyasını; onun həyəcanının və ideallarının “təyinat”ını və heç şübhəsiz ki, **ƏDƏBİ DİN DÜNYASININ, YAZIÇI DÜNYASININ** gözəlliyini göstərməyə gücündədir...

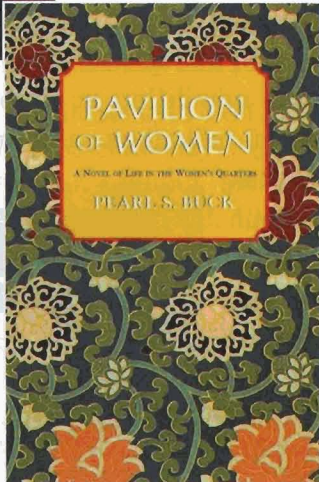
Perl Komfort (Saydenstriker) Bak (Pearl Sydenstricker Bak) əsərlərini oxumamaq... (mübaligəyə varmış olmayım) sadəcə, mümkün deyil. İndiyədək oxuduğum bir neçə əsəri mənə bir əsər kimi valeh edib və vaxt imkanı tapan kimi yenidən məmnunluqla müraciət etdiyim müəlliflərdən biridir Perl Bak! Onun əsərlərində mənə o qədər də tanış olmayan bir dünyanı nəinki gördüm, sanki onun bir parçası kimi yaşayıram həmin hadisələri...

XX əsrin 30-cu illərində Amerika müəllifləri üç dəfə Nobel mükafatına layiq görülmüşdülər. Üçüncü mükafatın sahibi məşhur yazıçı Perl Komfort (Saydenstriker) Bak olmuşdu. O, 1892-ci ilin yayında, iyunun 4-də Qərbi Virciniyada, missioner fəaliyyəti ilə məşğul olan amerikalı presvetrian xadiminin ailəsində doğulmuşdu. Atasının incili yunancadan Çin dilinə tərcümə etdiyi sət, quru və qapalı adam idi. Anası isə ədəbiyyat və sənət bilicisi kimi tanınırdı. Perl üç aylıq olanda atasının missiya yazıçısı təyin edilməsi ilə əlaqədar ailə Çin Cencianq (Zhenciang) əyalətinə göndərilmişdi.

Onların ailəsi 1892-ci ildə Çinə, Cencianq (Zhenciang) gedəndə Perl cəmi 3 aylıq idi. O, Çində tərbiyə almış və Kunq adlı müəllimdən Çin dilini və adət-ənənələrini öyrənmişdir. Nəticədə, **Perl Çin dilini ingilis dilindən əvvəl öyrənmişdi. Çox az yaşlarında özünü çinlilərdən qətiyyən fərqləndirmirdi.** İngilis dilini ona atası və mürəbbiyəsi ikinci dil kimi öyrətdilər. O, hələ erkən yaşlarından ədəbiyyatla uğraşmağa (könlünü ədəbiyyata verməyə), yazmağa başlamışdı.

Ölkədə baş verən Boksçu üsyanı Perlə

San-Fransiskoya getdilər. Yalnız növbəti il nisbi sakitlik yaranandan sonra Saydenstrikerlər yenidən geriye - Çinə dönə bilməmişdilər. Perl Bakın ilk təhsili ilə anası və Konfutsi rahibi məşğul olmaqla 15 yaşında onu Şanxaya, pansiona göndərmişdilər. 1910-cu ildə Perl ABŞ-a qayıdıb Virciniya ştatındakı Randolph-Manson qadın kollecində psixologiya üzrə təhsil almışdı. 1914-cü ildə o, artıq yenidən Çində idi və presvetrian missiyasında müəllimlik edirdi. 25 yaşında Perl missiyada kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan iqtisadçı Con Lossinq Bakla tanış olur. Onlar 1917-ci ilin 13 may tarixində ailə həyatı qururlar. 1921-ci ildə onların ilk övladları dünyaya gəlir. (Təssüf ki, Kerol adlandırılan bu qızcığaz doğuş zamanı aldığı xəstəlikdən əziyyət çəkirdi.)

Əvvəlcə kiçik Çin kəndlərindən birində yaşayan Bak ailəsi 1921-ci ildə Nankin şəhərinə köçmüşdü. Perl burada yerli kollecin ingilis-amerikan ədəbiyyatından, əri isə kənd təsərrüfatı ixtisasından dərslər deyirdilər.

və onun ailəsinə olduqca ağır təsir edir. 1899-cu ildə Çindəki xristian missionerlərinə qarşı Bokser üsyanı başlayanda və imperatriçə "ağ adamları" edam etməklə əmri verəndə Saydenstiker ailəsi çinli dostlarının yardımını ilə Şanxaya qaçmış, 1901-ci ildə isə San-Fransiskoya qayıtmışdı.

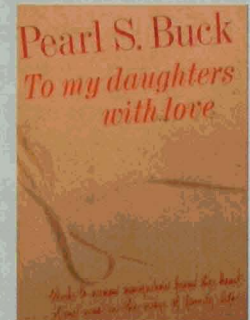
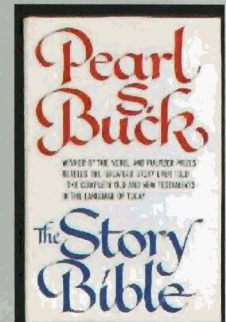
Perl Bak yazırdı ki, bu vaxtda "...səkkiz illik uşaqlıq dövrüm darmadağın oldu." Perl Bakın anası missioner idi və anası, bələdbacısı demək olar ki, bir il qaçqınlıq həyatı sürdükdən sonra məhəbbətən təhlükəsiz yer olan Şanxaya köçürüldülər.

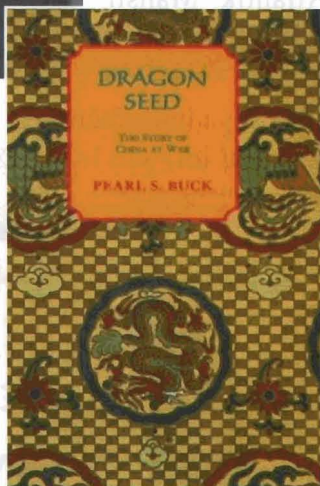
Onun gözəl uşaqlıq həyatı burada kəsildi. 1901-ci ilin iyul ayında Perl Bak və ailəsi gəmi ilə

Perl Bak çox erkən yaşlarından yazmağa başlayır; o ilk qələm əsərlərini "Şanxay Merkuri" ("Shanghai Mercury") qəzetinin ingilisdilli əlavəsində çap etdirməyə başlayır. Anası haqda avtobiqrafik yazısını bitirdikdən sonra o roman yazmaqla məşğul olur. 1910-ci illərin əvvəllərində artıq "Atlantik Mansli" ("Atlantic Monthly") və digər Amerika jurnallarında onun Çinlə bağlı yazıları dərc olunurdu.

1925-ci ildə Bak ailəsi (sonralar Volş soyadını götürmüş) Jenis Qeyslərin yeganə qızları əqli cəhətdən qüsurlu idi) adlı bir uşağı övladlığa götürürlər. Bundan sonra Perl Kornell Universitetində İncəsənət magistiri təhsili almaq məqsədilə Çini tərk edərək Birləşmiş Ştatlara qayıdır (1926). Burada birillik müddətdə olduqları zaman Bak ailəsi təhsillərini Kornell Universitetinin aspiranturasında davam etdirirlər. Perl burada humanitar elmlər üzrə magistr təhsilini başa çatdırır.

Bak ailəsi 1927-ci ildə yenidən Çinə qayıdanda burada vətəndaş müharibəsi baş verirdi. Onların evləri dağıdılmış, onları bir neçə gün labüd ölüm təhlükəsi qarşılayırdı. Perl burada yaşamışdılar. Perl-in ilk romanının yazılması həmişəlik məhv olmuşdu. Təhlükəsizlik məqsədi ilə amerikan missiyası onları özlərini əvvəlcə Şanxaya, sonra Yaponiyaya köçürmüşdülər. Gənclikdən Perl Bak "Şərq küləyi, qərb küləyi" adlı ikinci romanını yazmağa başlamışdı. Ənənəvi məhəbbət mövzusunda bəhs edən əsər 1930-cu ildə ABŞ-da çap olundu.

“Şərq küləyi, qərb küləyi” “atalar və övladın problemlərinə toxunan gələcəksəl məhəbbət romanı” idi. Əsərdə cərəyan edən olaylar əsrin qovşağında Çin də baş verir; onun qəhrəmanları hələ ilk uşaqlıq cənglərindən həyatlarına və yaqatı tərzlərinə yaxşı bələd olduğu cəngdər çinlilər idi.

Nəşirlər əvvəlcə mövzuları amerikan oxucusunda maraq doğulmayacağına əsas gətirərək kitabın çapından boyun qaçırdılar. Lakin ilk nəşr o qədər böyük uğur qazandı ki, onlar “Şərq küləyi, qərb küləyi” əsərini qısa bir müddət ərzində üç dəfə çap etməli oldular.

1931-ci ildə, onun ən yaxşı əsərlərindən biri kimi dəyərləndirilən “Yaxşı Torpaq” (“The Good Earth”) əsəri yuxarıda da vurğuladığımız kimi, Pulitser ödülinə layiq görülür.

Əsər tezliklə bestsellerə çevrilib “insan həyatı haqqında ibrətamiz hekayə”yə çevrilir.

Perl Bak yaxşı bələd olduğu Çin mövzusunu davam etdirən “Oğullar” (“Sons”, 1932) və “Bölünmüş ev” (“A House Divided”, 1935) adlı daha iki roman yazır. Trilogiyada əski Çin ədəbi ənənələrindən də istifadə olunmuşdu.

Hər üç roman 1935-ci ildə “Torpağın evi” (“The Good Earth”) adı altında bir cildlikdə nəşr olunmuşdur.

Perl Bakın karyerası çiçəklənməkdə davam edir. 1932-ci ildə “Fermer Vonq Lanqın həyat hekayəsi” əsəri müəllifinə ikinci dəfə Pulitser ödülinə qazandırır. 1935-ci ildə isə o, əsərlərinə görə Uilyam Din Hovell medalını alır.

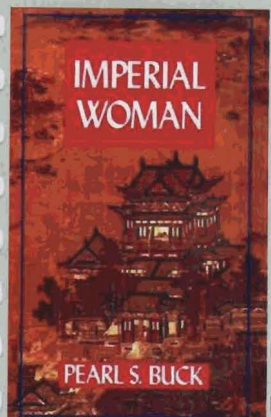
Yaradıcılığının intensiv dövrü olan 30-cu illərdə Perl Bak “Ana” (“Mother”, 1934), “Qovulma” (“The Exile”, 1936), “Savaşan melek” (“Fighting Angel”, 1936), “Məğrur ürək” (“The Proud Heart”) romanlarını da yazmışdı.

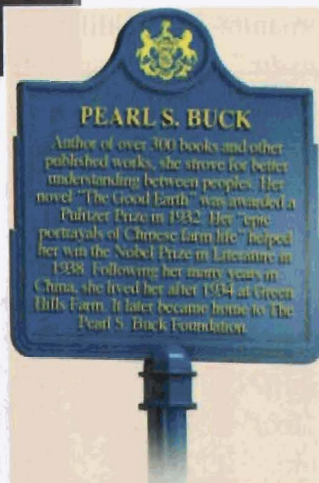
İlk üç əsər daha çox avtobioqrafik əsəriyə daşıyır, müəllifin uşaqlıq və gənlik həyatını işıqlandırır. Bu dövrə Perl Bak Çin klassik ədəbiyyatının diqqətəlayiq nümunəsini - iki cildlik “Şuy-xu-Xuan” romanını ingilis dilinə çevirib, 1933-cü ildə “**Bütün insanlar qardaşdır**” (“All Men Are Brothers”) adı altında ABŞ-da çap etdirmişdi.

Siyasi baxımdan gərgin münasibətlər üzündən Bak ailəsi 1934-cü ildə Çini tərk etmək məcburiyyətində qaldı. Onlar həmişəlik ABŞ-a qayıtdılar. Birləşmiş Ştatlara qayıdan zaman Perl və Con boşadılar. Sonralar, 1935-ci ilin 11 iyun tarixində Perl “Con Day” nəşriyyatının prezidenti **Riçard Uolsa** ilə görüşdü və onlar 9 uşağı övladlığa götürdülər. Onlar Şərq-Qərb Assosiasiyasının qurucuları və fəal üzvləri idilər. Xeyriyyəçilik işləri ilə məşğul olur, Asiya-Afrika mənşəli uşaqları övladlığa götürmək istəyənlərə yardım göstərirdilər. Özləri də bir neçə çinli uşağı övlad kimi ailələrinə qəbul etmişdilər.

Çətin və şəərəfli işlə məşğul olan Perl Bak, yaradıcılıqla məşğul olmağa da vaxt tapırdı. **1938-ci ildə o, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatını layiq görülür.** Perl Bak artıq həm də ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı almış ilk Amerikalı qadın kimi də dünyada tanınırdı.

Mükafat ona “Çin kəndlilərinin həyatı haqqında çoxtərəfli, həqiqi epik təsvirinə və yazdığı bioqrafik şedevrlərə” görə verilirdi. Bu mükafata layiq görülməsi onun uşaqlıq və gənlik illərinin həyəcanına, o həyəcanın ağ kağız üzərində şəkillənməsinə bir sübut olsa gərək!.. İsveç Akademiyası Çin haqqında yazan amerika-

Nobel ödülünü alan zaman Perl Bak demişdi: ***"Bu mükafat mənə cə mənə deyil, bütün amerikan yazıçıları üçün ruhlandıracaqdır. Bizim ölkədə qadının Nobel mükafatı almasının son dərəcə böyük önəmi var"*** - deyə Perl Bak cavab nitqində yaradıcılığına verilən yüksək qiymətə görə İsveç Akademiyasına, əsərlərinin qəhrəman kimi isə Çin insanlarına dərin təşəkkür və minnətdarlığını bildirmişdi.

O, uzun illər şəxsi həyatının sıx bağlı olduğu Çin xalqına dərin minnətdarlığını bildirməyi də unutmadı.

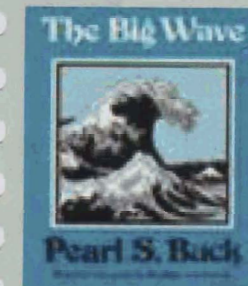
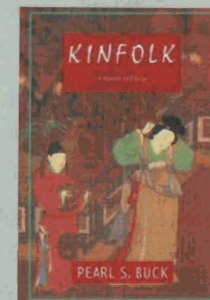
Bir sıra laureatlar kimi, Perl Bakın Nobel mükafatına layiq görülməsi də ədəbi dairələrdə birmənalı qarşılanmamışdı. Əleyhdarları onun istedadlı yazıçı olması faktını inkar etmirdilər. Lakin sentimentalizm və didaktika üsulları ilə zəngin yaradıcılığının əhəmiyyət və miqyas baxımından bu qədər yüksək qiymətə layiq görülməz. Belə düşünənlərin iradəsindən asılı olmayaraq Perl Bakın ölməsi yurdular, o isə yorulmaq bilmədən yazırdı. Perl Bakın kitabları populyarlığını saxlamaqda davam edir, yazıçının yaradıcılıq enerjisi tükənmirdi. **Qırx il ərzində onun səksən əsəri çap olundu!**

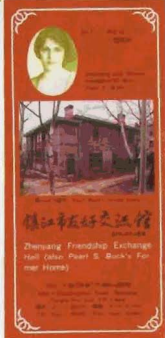
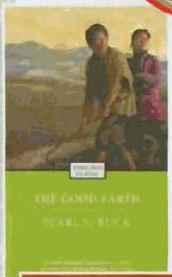
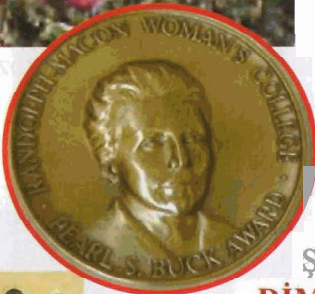
Bir daha "Yaxşı torpaq" haqqında

"Yaxşı torpaq" əsəri yazıçının yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi təşkil edirdi. Nobel Ödülü aldıqdan sonra onun əsərlərində yaradıcılığı üçün xarakterik olan didaktizm və sentimentalizm üzə çıxmağa başlamışdı. Bəzi tənqidçilərin fikrinə görə, Perl Bak söz səmərəsindən çox humanist, "vahid dünya" müdafiəçisi kimi daha böyük diqqətə layiqdir. Onun yaradıcılığı ilə bağlı mübahisələr səngimək bilmirdi; **Ernest Taynen** kimi tənqidçilər onun kitablarının səviyyəsini yüksək dəyərləndirərək onu müdafiə edir, **Corc Staynerin** əsərində olan digərləri isə bunun əksini deyirdilər...

O, insan haqlarının fəal qoruyucusu idi!

Perl Bak insan hüquqlarının qorunması məsələsində son dərəcə fəal mövqə tuturdu. Onun mərhəmətli və xeyirxah olması yaradığı cəmiyyətdə birmənalı qarşılanmırdı. Özəlliklə də asiyalı və qarışıq irqdən olan uşaqların övladlığa götürülməsi qəbulolunmaz hesab olunurdu. Buna baxmayaraq, o, nəinki övladlığa bu irqlərdən olan uşaqlar götürürdü, eyni zamanda, Perl Bak, 1949-cü ildə ilk Uluslararası Övladlığa Götürmə Agentliyinin (Welcome House, Inc) yaradılmasına nail olmuşdu. Demək ki, əlli il fəaliyyət göstərən bu agentlik beş mindən yuxarı uşağın yerləş-

məsinə, böyüməsinə, tərbiyə alması, həyata hazırlanmasına kömək göstərmişdir. Bir qadın üçün Dünya və İmparatoriyyət qarşısında bundan böyük nə qədər mət ola bilər?!

Perl Bak bir sıra Amerika universitetlərinin fəxri doktoru idi. 1951-ci ildə isə Amerika Elm və İncəsənət Akademiyasının üzvü seçilmişdi.

1973-cü ilin martında Vermont Denbədə vəfat edən bu böyük İNSAN Şəxsiyyət, **YAZIÇI, İCTİMAİ**

DİM, İNSAN HAQLARININ FÜ

MÜDAFİƏÇİSİ özünün sevimli Yaşıl Təpələr millətinin ərazisində torpağa tapşırıldı. Perl Bakın xatirəsi hər gün də əziz tutulur. Onun adını daşıyan ödənlər qurulub. Artıq uzun illərdir ki, Amerikada Perl Bakın xatirəsini əbədiləşdirmək üçün "Perl Bak İnterneyşn" təşəbbüsü təsis olunmuşdur. Bu qurum vaxtilə Perl Bakın yaratdığı "Welcome House, Inc"-dəki işləri davam etdirir və həmçinin onun Pensilvaniyadakı tarixi evini saxlanılmasına yardım göstərir. "Perl Bak İnterneyşn" ictimai fəaliyyətlərinə görə hər il Amerikanın tanınmış qadınlarına Perl Bak adına "İlin qadını" ödənlərini təqdim edir. "İlin qadını" ödənlünə layiq görülməsi arasında Nobelçilər Toni Morrison, Aun San Lu həmçinin Amerikanın keçmiş birinci xanımları Hilari Klinton və Lora Buş və başqaları da var.

Gerti Tereza Kori

**Elm və bəşəriyyət qarşısında
böyük xidmətləri olan
sönməyən ulduz**

Elmə və elmdəşinə könül vermiş “Nobel”li qadının həyatı

- O, bəşər üçün misilsiz kəşfə imza atmaqla, həmin kəşfinə görə Nobel ödülinə layiq görülməklə adını dünya səhiyyəsinin (Səhiyyə Dünyasının, Dünyanın!) tarixinə yazdı!
- Nobel ödüli ona **“Qlikogenin katalitik çevrilməsinin kəşfinə görə”** fiziologiya və təbabət üzrə (Karl Kori və Bernard Usayla) birgə verilib.
- Bu qadın, böyük alim, ünlü şəxsiyyət, Amerika biokimyəçisi Gerti Tereza Koridir!

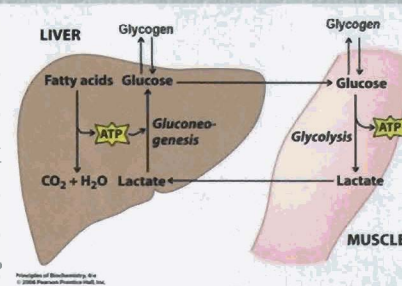
Gerti Tereza Kori (Gerty Theresa Cori) 15 avqust 1896-cı ildə Praqa (Çexiya) şəhərində doğulub. İlk təhsilini evdə şəxsi müəllimlərdən alan Gerti, 1906-cı ildə Qızlar Liseyində oxumuşdur. Hələ uşaqlıqdan elmə böyük həvəsi olan Gertinin yaşıdlarından fərqlənməsi çoxunun diqqətini çəkirdi. Hər şeylə maraqlanan qızı, insan fiziologiyası və təbabət daha çox düşündürürdü. Gertinin ailəsi bizneslə məşğul idi. Onların şəkər zavodları var idi. Ailədə 3 qız böyüyürdü. Gerti valideynlərinin ilk övladı idi. O, 1914-cü ildə Tethen Gimnaziyasına (Tet-

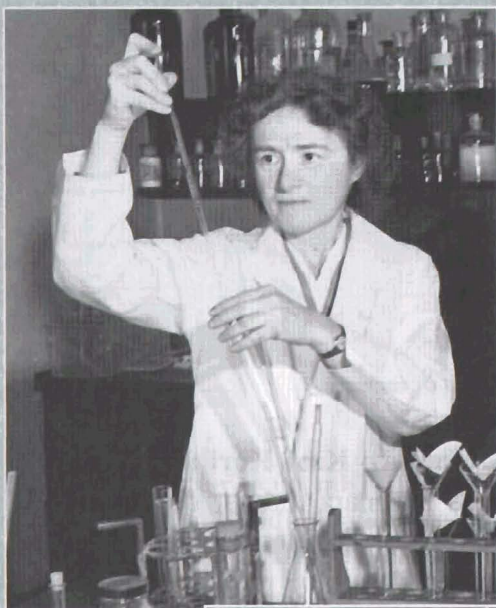

nschen Realgymnasium) daxil olur. Gimnaziyanı bitirdikdən sonra tibb sahəsində çalışan əmisinin yanına gedərək ondan təbabəti yaxından öyrənmək niyyətinə düşür. Xoşbəxtlikdən elə həmin ildə Praqadakı alman Universitetinə hərbi-tibb məktəbinə daxil olur. 18 yaşlı birinci kurs tələbəsi Gerti, həyatının iki məhəbbəti ilə üzləşir - biokimya və **Karl Kori ilə!** O, biokimyanın cazibəsində idi. Elm ona insanlara xidmət göstərmək yollarını müəyyən etməyə istiqamət verirdi. Biokimya elmin elə bir sahəsi idi ki, orada kimyanın prinsipləri ilə bioloji problemləri həll etmək mümkün idi!

Universitetin hərbi-tibb məktəbində o, tələbə **Karl Ferdinand Kori ilə** tanış olur. Onlar yaşıd idilər. Karl da Praqada anadan olmuşdu. Yetərincə tanınmış ailənin övladı idi. Onun atası, doktor **Karl L. Kori** Triyestdə Dəniz Bioloji Stansiyasının direktoru idi. Məhz burada gənc Karl uşaqlıq illərini keçirmişdi. Onun elmlə beşiyən erkən məşğul olmasının səbəbkarı atası olmuşdur və bu məşğuliyyət onun bəstəsi, Praqanın Nəzəri Fizika üzrə professoru **Ferdinand Lippixanın** Tipolyadada keçirdiyi yay tətilləri zamanı daha da möhkəmlənmişdi. Onlar biri-birini tamamlayaraq, elmin yeni-yeni səhifələrini açmışdılar.

O, Triyestdəki gimnaziyada oxumuşdu və tibb sahəsini öyrənmək üçün 1914-cü ildə Gertinin oxuduğu Praqadakı alman Universitetinə daxil olmuşdu. Birinci Dünya müharibəsindən sonra o, Avstriya ordusunun İtalyan cəbhəsində Sanitar Korpusta leytenant qismində xidmət edirdi.

Qrasa Universitetinin farmokologiya fakültəsində köməkçi vəzifəsində heç bir il çalışmamışdı ki, Nyu-Yorkda, Buffaloda Böd Xəstəliklərin Tədqiqatı üzrə dövlət institutunda ona biokimyəvi vəzifəsi təklif olundu və o, bu təklifi qəbul etdi.

1931-ci ildə Korilər Vaşinqton Universitetinin Tibb məktəbində işləmək üçün Sent-Luisə (Missuri ştatı) gəlirlər. Burada onları **enerjinin bədənə bir hissəsindən digər hissəsinə ötürülməsi ilə bağlı ciddi tədqiqatlar aparırlar.**

Hələ XIX yüzildə fransız fizioloqu **Klod Vernar** ciyər və böyrəklərin tərkibində şəkəri yaradan nişastayabənzər maddə - qlükogenin olduğunu sübut etmişdi. Lakin o, bir-birinə kimyəvi üsulla bə

1920-ci ildə Ferdinand Kori Tibb elmləri doktoru diplomunu almaq üçün gələcək həyat yoldaşı ilə birlikdə təhsil aldığı universitetə qayıtdı. Onların niyyəti mə və həyata olan maraqları üst-üstə düşürdü. Gənclər bu sahədə biri-birlərini tamamilə yırıdılar. Münasibətlər sıxlaşdıqca əlaqələr daha da möhkəmləndirdi.

Gənclər 1920-ci ildə əlaqələri həyatı quraraq tələmə ömür yollarını deyil, elmdə də yollarını birləşdirdilər!

Qızlıq soyadı Radet olan **Gerti Tereza** evliliqdən sonra Kori soyadını daşımağa başladı. Həmin ili Gerti tibb sahəsi üzrə doktoranturaya daxil oldu. O, Vyana Universitetində, eləcə də

olan qlükogenin hər bir molekulunun qlukoza şəkərinin yüzlərlə molekulundan ibarət olduğunu bilmirdi. Qorilər uzun illər laboratoriyada heyvanlar üzərində təcrübə zamanı şəkərin ən

ilk ölçülərini, qlükogeni və hormonları araşdırmaqla. "Bu sahədə heç şübhəsiz yüksək səviyyəyə yeni analitik metodoloji üsulun ortaya qoyulması yalnız Gertanın əli ilə bağlıdır" - deyər bioqraf **Gerti Cozef Larner** bildirmişdi.

Altı il gərgin sınaqlardan sonra Korilər məməlilərin ağır əzələ fəaliyyətinin enerji mənbəyini aşkar edə bilmişdilər. Onlar bu problemin dərininə varıb bir çox suallara cavab tapa bildilər. Bu iki əmin yeni nəzəriyyəsi "Kori silsiləsi" adlandırıldı və şəkərli diabetin müalicəsində ciddi dönüşə səbəb oldu. Həkimlər "Kori silsiləsi"nin köməyi ilə sağlam bədənə qandakı şəkər, qida və fiziki hərəkətlərin arasındakı balansın saxlanılmasını öyrənə bildilər. Yeni kəşf Korilərə şöhrət gətirdi. Bir müddətdən sonra Gerti Tereza Kori biokimya üzrə professor oldu. Onun həyat yoldaşı ilə birgə işi, **immunoqlobulin tədqiqatı və insan serumunun əldə edilməsi ilə bağlı idi!**

İnsan sağlamlığı üçün əldə edilən nailiyyət

Amerikada onlar ilk öncə şəkərin heyvan bədənində müqəddəratını, eləcə də insulin və adrenalinin təsirini öyrənirlər. Tibbi şəraitlərdə şişlərin qlükolizininin mövcudluğu nümayiş etdirilmişdi. Onların karbohidrat metabolizminə dair işləri həyata keçirilmiş toxumaları olan çoxlu heyvanlar üzərində tədqiqatın aparılması və sonralar həmin heyvanların to-

fiz üzərində bir neçə tədqiqat aparırdılar. Onlar tədqiqat zamanı hipofiz vəzi çıxarılmış siçovulların qlikogenlərindəki qeyd edilən azalmanın və qanlarındakı şəkərin aşağı düşməsinə müşahidə etdilər.

Gerti Kori 1947-ci ildə biokimya üzrə professor elmi ünvanı aldı. Ən nəhayət Gerti Kori əri Karl Kori ilə birlikdə **“Qlikogenin katalitik çevrilməsinin kəşfinə görə”** Nobel ödülinə layiq görüldü. Ödülün təqdimatında argentinalı fizioloq **Bernardo Yassem** tərik nitqində deyirdi ki, bəşəriyyət bu kəşfləri üçün Korilərə ailənin həmişə minnətdarlıqla xatırlayacaqlar. İnsan sağlamlığı üçün edilən nailiyyət əbədidir.

Gerti Tereza Kori 1947-ci ildən ömrünün sonuna kimi Vaşinqton Universitetinin professoru vəzifəsində çalışmışdır. O, həm də fiziologiya və təbabət üzrə “Nobel”ə layiq görülmüş ilk qadın alim idi. Gerti Kori Nobel ödüli aldıqdan sonra Milli Elmlər Akademiyasına üzv seçildi. Prezident **Trumen** onu yenidən Milli Elmi Fondun Təhsil Şurasına təyin etdi. Gerti Kori orada iki il işləyə bildi. Onun mütəmadi olaraq çoxlu qanköçürmə seansları keçməyindən yaxınlarının xəbəri vardı. Bununla belə, digər pasientlər yataqlı

xumalarından fermentlərin ayrılmasının nəticəsi idi.

1936-cı ildə onlar *glucose-1-fosfatı*, “Kori ester”-i əldə etmiş və həmçinin fəaliyyətdə polimer xaridlərin parçalanmasını katalizə edən fosforilazanın mövcudluğunu müşahidə etdilər. Bu kəşf sınaq şüşəsindəki qlikogenin və nişastanın fermentativ sintezini mümkün etmiş oldu.

Gerti və Karl Korilər ardıcıl şəkildə hormonların fəaliyyət mexanizmi ilə maraqlanıb hipofiz

qaldığı saatlarda Gerti qəbul olunmuş qrafiki pozmamalıq üçün iclaslara gedirdi.

Ömrünün son on ilini Gerti xəstəliyi ilə əlbəyaxada keçirdi. Ağır məqamlarında Karl onu tək qoyur, dəstək olurdu. 1957-ci ilin yayında Gerti yataqda ağır xəstəlikdən **“Qlikogendən asılı olan uşaq xəstəliklərinin icmalı”**ni hazırlayıb çap etdirdi. Bu onun son işi oldu...

Gerti Tereza Kori tək-cə elmdə deyil, həyatda da çox məşəqətli bir şəxsiyyət idi. Əri ilə birlikdə səyahətə çıxmağı, təbiəti seyr etməyi, zəhmətlə dağlara qalxmağı çox sevərdi.

Alpinistlik onun xobbisi idi. Bununla belə, tennis oynamağı, çünki sürməyi də xoşlayırdı.

Yaşillıq vurğunu olan xanım Tereza Kori bağda işləməyi çox sevirirdi. O, həm də mehriban və fədakar ana idi. Korilərin bir oğul uşaqları olmuşdu.

Həm alim, həm də insan kimi çox parlaq şəxsiyyət olan Gerti Tereza Kori 1957-ci ildə vəfat etmişdir...

Gerti Kori Nobel ödüli ilə yanaşı, nüfuzlu təltiflər olan **“Skvibbe”** (**Endokrinoloji Cəmiyyətinin ödüli**) və **“Qarven”**ə (**Amerika Kimya Cəmiyyətinin ödüli**) də layiq görüldü. O, eyni zamanda, Amerikanın bir çox elmi cəmiyyətlərinin üzvü olub və ABŞ-ın bir sıra nüfuzlu universitetlərinin fəxri adlarını alıb.

Uluslararası Astronomiya Təşkilatlarının qərarı ilə Ayın böyük

vurulub.

ABŞ ştatlarına, Kaliforniyaya son səfərim zamanı Hollivudda gəzərkən bu iki böyük alimin - bəşəriyyət üçün misilsiz köylən müəlliflərinin ulduzlarını görmək imkanım oldu. Əslində, onların ulduzu nə Hollivudda, nə də başqa bir yerdədir, o ulduz könüllər dedir, onların öz əməllərindədir və heç zaman sönməyəcək, hətə bundan sonra da işıq saçmaqda davam edəcəkdir!

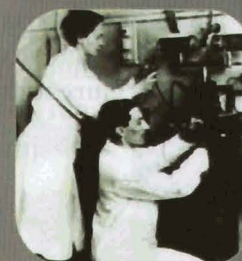
*Bu böyük qadının kəşfləri, onun adını sonsuza qədər ölməyə qoymayacaq, həmişə (bu gün olduğu kimi) canlı tutacaq! Bu onun **ELM** və **BƏŞƏRİYYƏT** qarşısındakı xidmətlərinin kiçik bir əvəzidir!*

İren Jolio Küri

Günəş tək parlayıb,
şam kimi sönən

«Sarışın qız»ın nağıl ömrü

■ O, iki Nobel mükafatçısının ailəsində dünyaya göz açmışdı. Amma TARİXƏ adını yazdı. Elmi nailiyyətləri, misilsiz kəşfləri ilə... O, həyat yoldaşı ilə birlikdə elmdə inqilab etdi. "Süni radioaktivlik" adlanan mühüm kəşf məhz onlara məxsusdur.

■ Onun həyat yoldaşı ilə birlikdə tədqiqatları alimlərə atom nüvəsini parçalayıb atom enerjisi almağın yolunu göstərdi.

■ O, hələ 1947-ci ildə əcnəbi olmasına baxmayaraq, SSRİ Elmlər Akademiyasının xarici nümayəndəsi seçilmişdi!

■ O, Belçika Kral Akademiyasının, Hindistan Elmlər Akademiyasının diplomlarına layiq görülmüşdü.

■ O, Edinburq, Oslo və başqa Universitetlərin fəxri doktoru adlarına layiq görülmüşdü.

■ 1940-cı ildə mühüm elmi xidmətlərinə görə Kolumbiya Universiteti tərəfindən ona Barnard qızıl medalı təqdim olunub.

■ O, qadınların hüquqlarının qorunması və onların layiq olduğu yeri tutması işinin fəal mübarizlərindən idi.

■ O, Fransanın Fəxri legion ordenli kavaleri idi.

■ Bu qadın Nobel mükafatı laureatları, dünyaca məşhur alimlər Mariya Sklodovskaya Küri və Pyer Kürinin böyük qızı, Nobel mükafatı laureatı, böyük alim Frederik Jolionun həyat yoldaşı və Nobel mükafatı laureatı **İren Jolio Küridir!**

■ Mariya və İren Kürilər - ana və qızı! Hər ikisi Nobel mükafatı laureatı! Fizika və kimya üzrə ilk qadın Nobel mükafatı laureatı olan Mariya Küridən sonra kimya üzrə 2-ci Nobel mükafatını məhz qızı İren Küri aldı. Ümumiyyətlə, Kürilər ailəsi ən çox Nobel mükafatı qazanmış ailə kimi adlarını tarixə yazıblar. Nobel tarixində bu qədər məşhur ikinci ailə hələlik yoxdur. Nə az, nə çox - bu ailənin 5 üzvü Nobel mükafatı laureatıdır!

Dünya şöhrətli alimlər Pyer və **Mariya Kürilərin ilk övladı olan İren** 1897-ci il 12 sentyabrda Parisdə dünyaya gəlib. Qızlarının dünyaya gəlməsi Küri ailəsi üçün əsl bayram olur. Sevincləri o həddə çatmışdı ki, hətta müəyyən müddət işləri arxa plana keçmişdi. Xatirələrdən oxuyuruq ki, onlar qızlarına çox böyük qayğı ilə, nəvazişlə yanaşırdılar. Pyer Küri yaşadlarından əqli cəhətdən daha tez inkişaf edən, yaşına görə qeyri-adi öyrənmək həvəsi nümayiş etdirən balaca qızına çox vaxt ayırırdı. Mariya Küri yazırdı: *"Bizim böyük qızımız böyüyə-böyüyə atasının kiçik dostuna çevrilirdi. O da öz növbəsində qızının tərbiyəsi ilə məşğul olur və boş vaxtlarında, xüsusilə, tətil günlərində qızı ilə həvəslə gəzintiye çıxırdı. Atası İrenlə ciddi söhbətlər edir, suallarına cavab verir və təfəkkürünün erkən inkişafına sevinirdi."*

Pyer və Mariya ailədə xoşbəxt, gərgin elmi işlərdə isə qalib idilər. Sanki zaman Kürilərin xeyrinə işləyirdi. İren hələ çox körpə idi, amma bütün dünya bu məşhur ailədən, Nobel mükafatı almış ilk qadından - Mariya Küridən və Nobel mükafatlı Pyer Küridən danışdı. Mariya Küri radiumu kəşf edəndə İrenin cəmi bir yaşı var idi. O zaman kimin ağılına gələrdi ki, bu balaca qızcağız böyüyüb anası kimi dünyanın ən məşhur alimlərindən biri, Nobel mükafatı laureatı olacaq və ELMə gətirdiyi böyük və misilsiz kəşfləri, xidmətləri ilə adını dünya TARİXinə əbədiyyon yazacaq!

İren, həqiqətən, çox xoşbəxt idi. Dünyanın ən maraqlı və diqqət mərkəzində dayanmış bir ailəsində böyüyən bu qız necə bəxtəvər olmaya bilərdi?! 1848-ci il fransız inqilabçılarına dəstək olan, 1871-ci ildə isə Paris kommunasına köməklik göstərmiş ata tərəfdən babası Ejen Küri hələ İren çox kiçik olduğu zaman onlara köçmüşdü. Anası laboratoriyada çox məşğul olduğundan İren vaxtının çox hissəsi-

ni zəngin mənəviyyata və siyasi dünya görüşə malik babası ilə keçirirdi. Ejen Kūri ixtisasca həkim idi. O, liberal sosialist olmaqla bərabər, həm də antiklerikalist (din və ruhaniliyin nüfuzuna qarşı çıxan) idi. Babası İrenin siyasi baxışlarının formalaşmasına dərin təsir göstər-məklə yanaşı, onda siyasi məsələlərə böyük maraq və cəmiyyətə bağlılıq yarət-mişdi.

İren Kūrinin bacısı, jurnalist və yazıçı olan Yeva Kūri anası Mariya Kūri haqqında məşhur kitabında yazır ki, anasının və Ejen Kūrinin təsiri İrenə mənəvi tərzliq, nikbinlik, antiklerikalizm, zorakılığa nifrət kimi hisslər aşıladı. Babasının **hələ uşaqlıq illərində onda siyasətə qarşı**

oyatdığı dərin maraq İreni ömrünün sonuna kimi tərk etmədi və o, həmişə ictimai işlərdə də ön sıralarda addımladı.

İren Kūri 9 yaşında anasının, məşhur fiziklər - Polem Lanjeven və Jan Perren də aralarında **olmaqla, bir neçə həmkarı ilə birlikdə** yaratdığı kooperativ məktəbdə **məşğələlərə başladı**. Özü də daxil olmaqla, Mariya Kūrinin məşh **alim həmkarları həmin məktəbdə** də deyirdilər.

Adi məktəblərdə olduğu **kimi, burada yalnız təbiət elmləri** tədris olunmur, şagirdlərə həm də fiziki cihazlarla davranma vərdişləri aşılanır, onlar kimyəvi reaktivlərlə tanış edilir və müxtəlif kimyəvi tərübələrdə iştirak etməyə cəlb olunurdular. Beləliklə, şagirdlər Sorbonna Fizika və Kimya Məktəbinin laboratoriyalarında olduğu kimi vaxtlarını daima elmi iş şəraitində keçirirdilər.

İren Kūrinin 10 yaşı olan zaman atası - dünyaca məşhur alim Nobel mükafatı laureatı Pyer Kūri yol qəzası nəticəsində dünyasını dəyişdi. Atasının itkisi İrenin həyatında çox kədərli bir iz buraxdı. Uzun müddət atasının yoxluğu ilə barışa bilmədi. Amma o, Kūrilərin

qızı idi və həyata möhkəm sarılaraq, onu böyük ELMİ kəşflərə doğru aparan yolla irəliləməyə başladı.

İren, sonralar bacısı Yeva da anaları ilə birlikdə elmi konqreslərin keçirildiyi müxtəlif ölkələrdə oldular. 1911-ci ildə on dörd yaşlı İren anası ilə Stokholma getdi və Mari Kūriyə ikinci Nobel mükafatının **təntənəli təqdimat mərasimində iştirak etdi**. O zaman Mari Kūrinin ağılı belə gəlməzdi ki, iyirmi ildən sonra Stokholm Konservatoriyasının **həmin bu zalında Nobel mükafatı məhz onun qızına veriləcək!**

1913-cü ildə İren anası ilə birlikdə Fransada səyahətə çıxmışdı. Onlara oğlu ilə birlikdə **Albert Eynşteyn** qoşuldu. Albert Eynşteynlə Mariya Kūri elmi söhbətlər edirdilər. İren bu söhbətləri diqqətlə dinləyirdi. Təəssüf ki, həmin söhbətlərin məzmunu olduğu kimi saxlanmayıb. Lakin İrenin rəfiqəsi fizik **Ejen Kottonun** sözlərinə görə, "dahi Eynşteyn az bir zamanda İrenin elmi istedadının fərqiə varmış və onunla dostlaşmışdı. Bu böyük dostluğa o heç vaxt xəyanət etməmişdi". Halbuki bu dostluğun təməli qoyulanda İrenin cəmi on altı yaşı vardı.

İren Sevine kollecinin 1-ci Dünya müharibəsi ərəfəsində bitirir və təhsilini Parisin məşhur Sorbon Universitetində davam etdirir.

1914-cü ilin yazında Mariya Kūri Lamanş sahillərində, Bretanda İren və Yevanın istirahət etməsi üçün bağ kirayələyir. Avqust ayında o qızlarının yanına getməli idi - çalışdığı Sarbonna Universitetində dərs ili avqustun 1-i başa çatırdı, bundan əlavə, o, Radium İnstitutunun inşasına nəzarət etməli idi. Lakin müharibə onun planlarını pozdu. Vəziyyəti ölçüb-biçən Mariya Kūri Bretana getməmək, müəyyən müddət Parisdə qalmaq qərarına gəlir. O, qızlarına yazırdı: "Əzizim İren, mən sizi yanıma (Parisə) gətirməyi çox istərdim,

amma indi bu mümkün deyil. Bir az sədə edin. Almanlar Belçikadadır. Bu kiçik, cəsur ölkə almanları oradan maneəsiz buraxmağa razılaşmadı. Fransızların hamısı bir nəfər kimi mübarizənin sərt, lakin qısamüddətli olacağına qəti şəkildə əmin dir. Polşa torpaqları almanların əlindədir. Onlardan sonra orada nə qalacaq? Mən öz doğmalarım haqqında heç nə bilmirəm".

Marne yaxınlığında şiddətli döyüşlərin getdiyi və Paris üzərində təhlükə hökm sürdüyü zaman Mariya Küri laboratoriyada saxlanan radiumun almanların əlinə keçməməsi üçün onu təhlükəsiz bir yerə - Bordoya aparmaq qərarına gəlir. Parisdən Fransanın cənubuna köçürülən qaçqınlarla dolu qatarda o, özünün yığcam torbası ilə əyləşmişdi. Sadə əşyalarla üstü örtülmüş ağır qutuda içərisində radium olan kiçik sınaq şüşələri yerləşdirilmişdi. Bordu mehmanxanasında yer olmayacağı isə şübhəsiz idi. Təsadüfi vaxtda yoldaşı Mariya Küriyə şəxsi evdə otaq kirayələməyə yardım edir. Ertəsi gün o, dəyəri milyon frank olan radiumla dolu qutunu banklardan birinin seyfəsinə yerləşdirir. Radiumu etibarlı yerdə gizlətdikdən sonra Mariya Küri əsgərlərlə dolu hərbi qatarda Parisə qayıdır.

Parisin faşistlər tərəfindən mühasirəyə alınacağı İkinci Dünya müharibəsi illərində Frederik Jolio-Küri Mari Kürinin etdiyi qəhrəmanlığı təkrar edəcək, lakin onun işi daha çətin olacaqdı. Alman qəsbkarlarından ağır su ehtiyatını saxlayacaq və onu gələcəkdə Paris yaxınlığında Şatilyonda əməkdaşları ilə birlikdə quracağı nişan toru üçün mühafizə edəcəkdi.

Birinci Dünya müharibəsi illərində isə İren Bretandan anasını xəbərinə qayıda bildi. Radium İnstitutu yaradıldı, lakin laboratoriyalar hələ idi, çünki cihazlar hələ quraşdırılmamışdı. Əməkdaşlar hərbi xidmətə çağırılmış, Parisi tərk etmişdilər. Mariya Küri İrenlə birlikdə

hazları yeni binaya daşıyır və onları laboratoriyada quraşdırır. Ancaq onlar işlərini yarıda saxlamalı olurlar.

Müharibə Mariya Kürinin qarşısına yeni vəzifələr qoydu. Minlərlə yaralı fransız əsgər və zabitlərinə xidmət göstərmək üçün cəbhədə hərəkətli rentgen aparatlarına ehtiyac var idi. Mari Küri o dövr üçün yeni olan bu işin təşkilini öz üzərinə götürdü. O, İrenə rentgen texniki peşəsini öyrətdi və onlar aparatları ilə birlikdə sahə hospitalalarına getməyə başladılar.

Müharibə İrenin Universiteti bitirməsini ləngitdi. Lakin orduda xidmət etmək onun xoşuna gəlmişdi və o, bütün gücü ilə yaralıların xilas edilməsinə çalışdı. İren bacısı ilə birlikdə fransız qadınlarının məhsul yığdığı əkin sahələrində də işləməli olur. Şəhərli qadınlar cəbhəyə göndərilmiş kəndliləri əvəz edirdilər.

Nəhayət, müharibə başa çatdı. Mari Küri Radium İnstitutunda tədqiqatlarını davam etdirmək imkanı əldə etdi. Onun iş yoldaşları öz iş yerlərinə qayıtdı. 21 yaşlı İren Universitetdə təhsilini davam etdirdi.

Anası haqqında kitabında Yeva Küri İren barədə belə yazırdı: "...sakit, təmkinli idi, istəyində bir an belə tərəddüd etmirdi". O, fizik olmağı qərarlaşdırmışdı, istəyirdisə, deməli, mütləq radiumu öyrənəcəkdi. İren Küri Pyer və Mariya Kürinin yoluna çox sadə və təbii şəkildə başladı. O, anasının sanballı adının ağırlığını üzərində hiss etmir və özünə anasının yerini tutub-tutmayacağı barədə sual vermir. Elmə olan təbii həvəsi, istedadı onda yalnız bir istək oyadır: göz-ləri qarşısında qurulan və 1918-ci ildən "müvəqqəti laborant" kimi fəaliyyət göstərdiyi laboratoriyada bütün həyatı boyu işləmək.

Ejen Kotton memuarlarında bu dövr barədə yazırdı: "Direktorla qohumluq əlaqəsində olan laboratoriya işçisinin işi bir qədər çətin olur. Lakin İren hər bir işi o qədər sadəliklə edirdi ki, bu tipik problemlər ona yad idi. Bir dəfə o dedi: 'Məni anamın əldə etdiyi müvəffəqiyyəti qazana bilməyəcəyim qətiyyənlə düşündürmür'.

Mən onların xətrinə elmi axtarışlar etməyi sevirəm. Bir sıra əhəmiyyətsiz təcrübələr var ki, onlar mənə şöhrət vəd edən təcrübələrdən daha çox zövq verir". Bu ana ilə qızın həyatında xoşbəxt günlər idi... Onlar xaraktercə fərqli idilər. İren daha yumşaq, Mariya isə bir qədər mürrəkəb xasiyyətli idi. Lakin aralarında baş verən mübahisələr belə onların birləşməsinə qarşı dərin hisslərini və qarşılıqlı hörmətini daha da möhkəmləndirirdi".

Mariya Kürinin yaratdığı və başçı olduğu laboratoriyada çoxlu davamçıları var idi və tezliklə ən istedadlı iki tələbəsi - qızı İren və onun həyat yoldaşı **Frederik** nəinki radioaktivlik sahəsindəki işləri ilə, hətta daha qabağa gedərək, radioaktiv

proseslərə müdaxilə etmək bacarığı ilə fərqlənirdi. Onlar təbiətdə mövcud olmayan süni radioaktiv maddələr - kimyəvi elementlərin radioaktiv izotoplarını kəşf etdilər. Bu maddələr də görünməyən şüalar buraxırdı. Beləliklə, süni radioaktivliyi də məhz Kürilər ailəsi kəşf etdi və ailə üçüncü Nobel laureatının sahibi oldu! Bu, bir az sonralar olacaqdı...

1920-ci ildə Sorbon Universitetinin tələbəsi İren Küri və kiçik qızı Yeva Birləşmiş Ştatlara qalib kimi səfərə gedən analarını müşayiət etdilər. Mari Küri ona təntənəli şəkildə təqdim olunacaq 1 qramlıq radiumu almaq üçün dəvət edilmişdi. Bu səfər zamanı onlar bir sıra universitet və elmi-tədqiqat mərkəzlərini ziyarət etdilər. Soyadın Sorbon Universitetinin tələbəsinə bir sıra alimlərlə və doğma Radium İnstitutundan daha yaxşı təchiz edilmiş laboratoriyalarla tanış olmaq imkanı yaratdı.

Mari Küri sayılıb-seçilən Amerika alimləri ilə görüşdü, sadə amerikalılar isə tanınmış radioaktivlik tədqiqatçısı ilə görüşə can atırdılar.

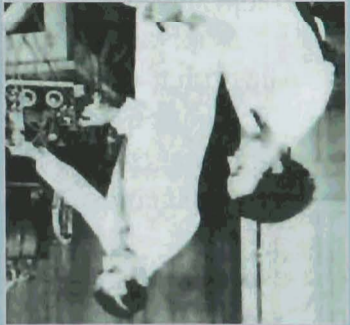
Amerika universitetlərində ona fəxri elmi titullar təqdim olundu. O da öz növbəsində radioaktivlik barədə məruzələr etdi, o dövrün məşhur ictimai xadimləri, yazıçılar, rəssamlar və Amerika mədəniyyətinin digər nümayəndələri ilə görüşdü. Bu hadisədən bir neçə il sonra İren "**Mari Küri mənim anamdır**" məqaləsində yazırdı ki, anası heç zaman kübar tanışlarla, nüfuzlu adamlarla münasibət yaratmağa çalışmırdı. "...o öz yerini yaxşı bilirdi və titullu insanlarla, nazirlərlə görüşlərdən heç bir zövq almırdı. Mənə elə gəlir ki, o, **Rumıniya Şahzadəsinə** təqdim olunmasından daha ziyadə **Redyard Kiplinqlə** tanışlığından məmnuniyyət duymuşdu".

İren Mari Kürinin yalnız Albert Eynşteynlə müqayisə oluna biləcək şöhrətinə şahid oldu. Lakin o görürdü ki, anası şöhrətə tamamilə laqeyddir. Mariya həmişə deyirdi ki, alimin şəxsiyyəti heç bir şey ədəd etmir, əsas olan onun kəşfləridir. Sonralar İren Jolio-Küri özü də dünyada məşhur olduğu zamanlar sadəliyini qoruyub saxladı.

İren xeyli dəyişmişdi. Valideynlərindən keçmə elmi düşüncələr onu da öz ağuşuna almışdı. Bu səbəbdən də o, 1921-ci ildən müstəqil tədqiqatlar aparmağa başlayır. Onun ilk təcrübələri valideynləri tərəfindən 20 il əvvəl kəşf edilmiş radioaktiv polonium elementinin öyrənilməsi ilə bağlı olur. Radiasiyanın əmələ gəlməsi atomun parçalanması ilə bağlı olduğundan onun öyrənilməsi İrendə atomun strukturunun aydınlaşdırılmasına ümid yaratdı! İren Küri polonium atomlarının parçalanması zamanı, bir qayda olaraq, olduqca böyük sürətlə tullanan alfa-zərrəciklər halında müşahidə olunan dəyişməni (flukturasiyanı) öyrənirdi. 2 proton və 2 neytrondan ibarət olan və buna görə də helium nüvəsini yaranan alfa-zərrəciklərin atom strukturlarının öyrənilməsi materialı olduğunu ilk dəfə ingilis fiziki **Ernest Rezerford** göstərmişdi. 1925-ci ildə bu zərrəciklərin tədqiq edilməsinə görə İren Küriyə doktorluq dərəcəsi verilir.

Müdafiədən sonra da o, təbii radioaktiv elementləri, xüsusilə, poloniumu araşdırırdı.

dırmağa davam etdi, bu da onun bir neçə ilini aldı. Öz tədqiqatlarının yekunlarını İren 1946-cı ildə Parisdə, 1956-cı ildə Varşavada (polyak dilində) gap edib. "Tabii radioaktiv elementlər" monoqrafı fəzasında sərhətli. İrenin işləri Marqaret Kürinin həmişə diqqət mərkəzində idi və onlar bu işləri çox zaman birlikdə müzakirə edirdilər. Radium İnstitutunu ziyarət edən akademik A.F.İoffe xatirələrində yazırdı: "Qızı İrenin və Frederikin işlərini nümayiş etdirən madam Kürin gəlirdi ki, onların fəaliyyətinə verilən yüksək qiymət kənardan obyektiv şəkildə müzakirə edilsin. O yəqin ki, bu qiymətləndirməni yoxlamaq istəyirdi. Artıq zamanlar İrenin gələcək həyat yoldaşı Frederik Jolio institutda qeyri-adi istedadına görə fərqlənirdi".

A.F.İoffe qeyd edirdi ki, İrenin həyat yoldaşı Frederiklə birgə kəmiyyətli sünü radioaktivlik hadisəsi, onların digər nailiyyətləri kimi elm tarixində həmişəlik qalacaq! Akademik həm də bu ailənin bütün üzvlərinə xas olan mənəvi keyfiyyətlər barədə yazırdı: "İren Kürini xüsusilə fərqləndirən onun dürüstlüyü idi. Dile gətirdiyi hər bir söz onun nə düşündüyündən xəbər verirdi. Bəzən bu, onun həmişəki bəllərini utandırır. Belə vəziyyət, xüsusilə, onun Xalq Cəbhəsi dövründə elm və məsuliyyətə rəhbərlik etdiyi dövrdə daha güclü baş verirdi. İşi ilə bağlı görüşdüyü hər bir adam hörmətə layiq deyildi və belə insanlar onun dilindən düşündüyünü eşidirdilər".

1926-cı ildə İren Frederik Jolio ilə ailə həyatı qurdu. İki talaşla alimlə adları və taleləri birləşdi. Ejen Kotton yazırdı: "İlk baxışda əla görünürdü ki, yeni evlilərin xasiyyəti tutmur. Frederik coşğun və inadkar, İren isə daha təmkinli və tədbirli idi... Ancaq onların elmi, idmana, ailə həyatına orlaq mənasibələri vardı. Sənər məşəsində gəzərək onlar piyada gəzinih

xoşlandığılarının fərqinə vardılar. Dəniz sahilində sevinc içərisində kaş etdilər ki, hər ikisi əla üzür və avar gətir, dağda isə məlum oldu ki, onlar eynilə xizək sürməyi də xoşlayırlar. Bəzən də bir-birlərini qıcqılandırırdılar. İren rəfiqələrinə deyirdi: "Elə arlar var ki, öz həyat yoldaşının şəklini üstündə gəzdirir. Fərdən qantarasında şəkli göstərməsini xahiş edin". Bu, İrenin şəkli deyil, Frederikin tuluğu jurnalının şəkli idi".

Bruno Pontekorvonun yazdığına görə, "Jolio-Kürin ailəsi, İren və Frederikin müxtəlif xasiyyətli olmalarına rəğmən, məhriban, istiqanlı və son dərəcə sadə idi. İren utancaq, azdanışan, Frederik isə danışığı müxtəlif hekayələri dinləməyə vadar edən tipik fransız idi. Yaxınlıqda belə bir səhnə düşür: Jolionun laboratoriyada keçirdiyi seminarlardan birində erinin siqaret gəkməsindən narahat olan İren onun yanında əyləşmişdi. İren bir neçə dəfə gəkdüyü siqareti onun ağzından alaraq yerə atır. Frederik isə soyuqqanlıqla yenisini yandırır. Bu, Frederikin yerini dəyişməsinə qədər beləcə davam edir".

Ailə ənənəsinin layiqli davamçısı

Tədqiqatları davam etdirərək Jolio-Kürin ailəsi özünün ən mühüm kaşlarına gəlib çatdılar. Bor və alüminiumu alfa-zərrəciklərlə bombardman etməklə onlar ilk dəfə 1932-ci ildə Amerikanı fizik Karl

D. Anderson tərəfindən kaş olunmuş pozitronların (bütün digər münasibətlərdə mənfi yüklü elektronları xatırladan müsbət yüklü zərrəciklər) alınmasını öyrəndilər. Detektorun deliyini nazik qatlı alüminium folqa ilə örtməklə onlar alfa-zərrəciklərlə alüminium və bor nümunələrini şüalandırırdılar. Pozitronların alınmasının alfa-zərrəciklərin polonium mənbəyinin ləğv edilməsindən sonra bir neçə dəqiqə də davam etməsi onların öz-özlərinin də təəcübünə səbəb olmuşdur. Son-

ralar Jolio-Küri ailəsi belə bir qənaətə gəldi ki, üzərində analiz aparılan nümunələrdə alüminium və bor hissələri yeni kimyəvi elementlərə çevriləblər. Bundan əlavə, bu yeni elementlər radioaktiv olublar: alfa-zərrəciklərin 2 proton və 2 neytronunu udaraq alüminium radioaktiv fosfora, bor isə azotun radioaktiv izotopuna çevrilib. Qısa müddət ərzində Jolio-Küri ailəsi çoxlu sayda yeni radioaktiv elementlər aldı.

Fransız alimləri İren və Frederik Jolio-Küri gənc yaşlarında dünya şöhrəti qazandılar. "Süni radioaktivlik" adlanan bu maraqlı kəşf məhz onlara məxsusdur. Bu

kəşf bütün dünyada təcrübəçi-fiziklərin gərgin iş apardıqları bu dövrdə, otuzuncu illərdə edilib. Məlumdur ki, bu illər insanın atom enerjisi əldə etməsinə real əsaslar yaradan kəşflərlə zəngindir. Bağlantılı radioaktivliyin kəşfi ilə qoyulan bir sıra eksperimental kəşflər silsiləsi üçün əsas stimül Rezerfordun nüvəni hissələrə ayırması oldu. Yüngül elementlərin nüvəsini asanlıqla ayıran Rezerford həmin nəticəni ağır elementlər üzərində almağa müvəffəq olmadı.

Rezerfordun ala bilmədiyi nəticəni İren və Frederik Jolio-Küri əldə etdi! Onlar süni radioaktivlik effekti almaqla yanaşı, həm də Rezerfordun tələbəsi Ceyms Çadvik tərəfindən yüklənməmiş hissəciklərin - neytronların kəşf olunmasına zəmin yaratdılar. Çünki İren və Frederik hələ 30-cu illərdən bu prosesi öyrənirdilər və ciddi nəticələr əldə etmişdilər. Hələ 1930-cu ildə alman fiziki Valter Bote bir sıra yüngül elementlərin (arasında berillium və bor olmaqla) alfa-zərrəciklərlə bombardman edilməsi zamanı güclü radiasiya buraxdığını kəşf etmişdi. Bu kəşfdən sonra meydana çıxan problemlərlə maraqlanan Jolio-Küri ailəsi (onlar özlərini belə adlandırırdılar) alfa-zərrəcikləri almaq üçün xüsusi gücə malik polonium mənbəyi hazırladılar.

Onlar bu üsulla yaranan və daxil olan radiasiyanı müəyyənölşür

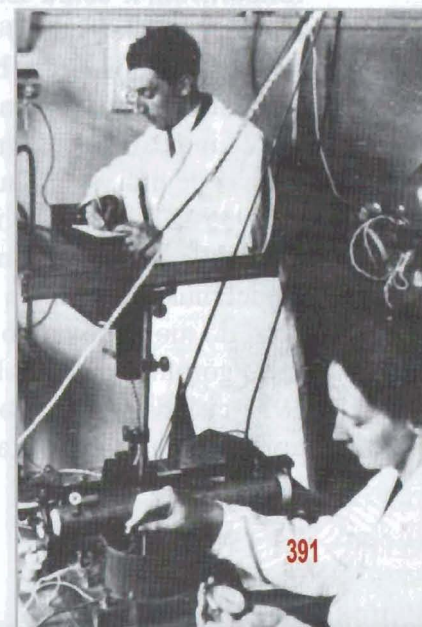
mək məqsədilə (Jolio tərəfindən quraşdırılmış) həssas kondensasiya kamerasını tətbiq etdilər. Aşkarlandı ki, berillium və ya bor və detektor arasında hidrogen tərkibli maddənin lövhəciyi yerləşdirilən zaman radiasiyanın müşahidə edilən səviyyəsi demək olar ki, iki dəfə artır. Jolio-Küri ailəsi bu effektin yaranmasını onunla izah edirdilər ki, daxil olan radiasiya hidrogenin ayrı-ayrı atomlarına böyük sürət verməklə onları dağıdır.

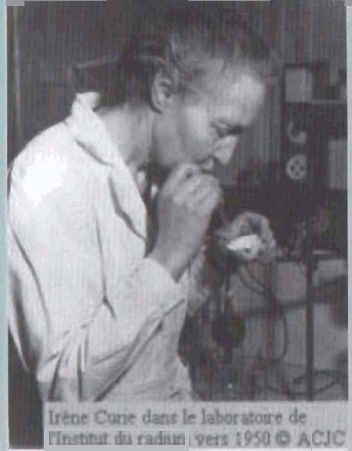
Nə İrenin, nə də Frederikin bu prosesin mahiyyətini başa düşmədiklərinə baxmayaraq, onlar tərəfindən aparılan təfərrüatlı ölçmələr 1932-ci ildə Jeyms Çadvik tərəfindən elektrik baxımından neytral olan atom nüvələrinin əksəriyyətinin tərkib hissəsinin - neytronun kəşf edilməsi üçün yol açdı! Yəni ELMdə inqilabi bir dəyişikliyin əsasını qoydu və yeni bir cığır açdı... Çoxları Çadviklə bərabər Jolio-Küri cütlüyünü son dərəcə mühüm olan bu kəşfin həmmüəllifləri hesab edir!

Beləliklə, yüzlərlə faktdan sadəcə biri göstərdi ki, fizika araşdırmaları yalnız qarşılıqlı əlaqələr, qiymətləndirmələr nəticəsində səmərə verə bilər. Elmin tarixi göstərir ki, mühüm kəşflər özü ilə elmə uzun müddətli ideyalar və tədqiqatlar gətirir. Belə kəşflərdən biri də İren və Frederik Jolio-Kürinin ixtirasıdır ki, buna görə də onlar 1935-ci ildə Nobel mükafatına layiq görüldülər.

1933-cü ildə Brüsseldə bizim əsrin ən məşhur fiziklərinin iştirakı ilə keçirilən Solveyev konqresində Jolio-Kürinin süni radioaktivliyin kəşfi ilə bağlı məruzəsi şübhə ilə qarşılandı. Yalnız böyük düşüncə sahibi və təcrübəçi Rezerford gənc alimləri dəstəklədi. Brüsseldən Kembriçə qayıdan Rezerford Parisdəki Radium İnstitutuna məktub yazaraq, onların ixtirasını yüksək qiymətləndirdiyini bildirdi.

1934-cü ilin yazında Mari Kürinin səhhəti kəskin şəkildə pisləşdi. İrenlə Frederik xəstənin yanında çox vaxt keçirirdilər. Mari qızı və kürəkəni ilə təxirəsalınmaz təcrübələr,

məqalələrin korrekturaları, institutun gənc əməkdaşları barədə söhbətlər edirdi. Fiziki cəhətdən zəifləmiş, lakin aydın düşünmək qabiliyyətini hələ də itirməmiş Mariya Kürini Sanselmoz sanatoriyasına apardılar. Həkimlər çox şey göstərsələr də, onun həyatını xilas etmək mümkün olmadı. Xəstəxana jurnalındakı lakonik qeyddə deyilirdi: “Madam Küri 1934-cü il 4 iyulda Sanselmoz xəstəxanasında dünyasını dəyişdi. Madam Kürini həyat yoldaşı ilə birlikdə kəşf etdiyi radioaktiv cisimlərlə uzun müddətli təmasın qurbanlarından biri hesab etmək olar”.

Frederik yazırdı ki, Mariya və Pyer

Kürilər 1900-cü ildə radioaktiv cisimlərlə kimyəvi reaksiyaları elə aparırdılar ki, sanki adi elementlərlə işləyirdilər. Baxmayaraq ki, hətta sent-ioaximstal uran qatranından alınmış radium duzunun 0,1 qramı ilə iş artıq təhlükəli idi.

Mariya Kürinin vəfatından bir neçə il sonra İren Jolio-Küri Radium İnstitutunun (sonralar Anri Debyern) Küri adına laboratoriyasının direktoru və Sorbon Universitetinin Təbiət Elmləri fakültəsinin professoru olmuşdu. 1935-ci ildə İren Jolio-Kürini Milli Elm Fondunun rəhbəri, bir il sonra isə Elmi-Tədqiqat İşləri üzrə Maarif nazirinin müavini (dövlət katibi) kimi məsul vəzifələrə təyin etdilər.

Ejen Kotton İren haqqında maraqlı bir faktı açıqlayır. Onun qeydlərinə görə, laboratoriyanın direktoru və eyni vaxtda nazir müavini kimi çalışdığı dövrdə çox məşğul olmasına baxmayaraq, İren olmaırmaz deyildi. İren onu görmək istəyən hər kəslə görüşürdü.

1935-ci ildə İren Jolio Küri və həyat yoldaşı Frederik Jolio “yeni radioaktiv elementlərin sintezini apardıqlarına görə” kimya üzrə Nobel mükafatına layiq görüldülər! Tarix təkrarlınırdı. Anası Mariya Küri də məhz həyat yoldaşı Pyer Küri ilə bərabər Nobel mükafatına layiq görülmüşdü! Beləliklə, kimya sahəsində ən gənc Nobel laureatı 1935-ci ildə Atom və Neytron kimyası sahəsindəki işlərinə və kəşflərinə görə öz həyat yoldaşı İren Küri ilə birlikdə Frederik Jolio

Küri oldu!

Pyer və Mariya Kürilər gördükləri işlərlə atom fizikasının da əsasını qoymuşdular! Radioaktivliyin kəşfinə qədər elm xadimləri güman edirdilər ki, atom bölünməzdir. Sonralar məlum oldu ki, nəinki atom, hətta onun nüvəsi də bölünür. İren Jolio Küri və Frederik Jolionun tədqiqatları alimlərə atom nüvəsini parçalayıb atom enerjisi almağın yolunu göstərdi!

Amma İren anasının bu hadisəni görməməsindən çox üzgün idi. Mariya Küri qızının Nobel mükafatı almasından bir il əvvəl dünyasını dəyişmişdi. Amma qızının apardığı tədqiqatlar barədə məlumatlı olan ana onun böyük uğurlar əldə edəcəyinə həmişə inanırdı. Nobel mükafatının təqdimatı mərasimində İsveçin Kral Elmlər Akademiyası adından çıxış edən K.V.Palmayer giriş sözündə 24 il əvvəl anasının kimya üzrə Nobel mükafatı aldığı zaman da bu cür mərasimdə iştirak etdiyini İren Kürinin yadına salaraq demişdi: **“Ərinizlə birlikdə siz bu gözəl ənənəni layiqincə davam etdirirsiniz”.**

Nobel mükafatını aldıqdan bir il sonra İren Küri 1932-ci ildən bəri mühazirə oxuduğu Sorbonun tam hüquqlu professoru oldu. O, həmçinin, Radium İnstitutunda vəzifəsini davam etdirərək, radioaktivliyin tədqiqi ilə məşğul olurdu. 30-cu illərin sonunda İren Jolio Küri uranla işləyərək bir sıra mühüm kəşflər etdi və neytronlarla bombardman edən zaman uran atomlarının tam şəkildə parçalanmasının (dağılmasının) baş verməsi qənaətinə yaxınlaşdı. Həmin təcrübələri təkrar etməklə, alman fiziki Otto Qan və onun həmkarları Frits Ştrasman və Lize Maytner 1938-ci ildə uran atomlarının parçalanmasına nail oldular!

1937-ci ildən Frederik və İren Jolio-Küri müxtəlif müəssisələrdə işlərini davam etdirirdilər. İren Parisin Sorbon Universitetində çalışır, Frederik isə Kollec de Fransın professoru seçilmişdi. Onlar predmetləri fərqli olan laboratoriyalara rəhbərlik edirdilər. Adlarını və evlilik həyatını birləşdirən uzunmüddətli müştərək əməkdaşlığa son

qoyuldu. Bu vaxtdan etibarən İren və Frederik araşdırmalarını, ortaq elmi baxışlarına rəğmən, elmin müxtəlif istiqamətlərində həyata keçirməyə başladılar.

Frederik Jolio-Küri atom fizikası sahəsində işlərini davam etdirdi, İren isə

radiokimyaya sadıq qaldı: onun çalışmaları yeni elm sahəsi - atom kimyasının problemlərini işıqlandırır.

İstər valideynləri, istərsə də İrenin öz ailəsi ömürlərini, bilik və axtarışlarını bəşəriyyətin xoş gələcəyinə bağlasalar da dünyanın rəngi dəyişmişdi. Bu ziddiyyətli məqamlarda İren Jolio-Küri siyasi fəaliyyətə daha çox yer verirdi. O, 1936-cı ildə Leon Blyüm hökumətində elmi-tədqiqat işləri üzrə katib qismində dörd ay çalışdı.

Onlar ELMlə məşğul olsalar da, bir ziyalı olaraq həmişə yaşadıkları ölkə ilə yanaşı, dünyada baş verən bir çox proseslərdən də ciddi narahat idilər. 1940-cı ildə Almanıyanın Fransanı işğal etməsinə baxmayaraq, İren Jolio Küri və həyat yoldaşı Frederik Jolio Parisi tərk etmədilər və burada Müqavimət hərəkatında iştirak etməyə başladılar. 1944-cü ildə gestapoda İrenin həyat yoldaşı Frederik Jolionun fəaliyyəti ilə bağlı şübhə yaranmışdı və həmin il o, gizli fəaliyyətə keçən zaman İren iki övladı ilə qaçaraq, Fransa azad edilənə qədər İsveçdə yaşayır. Başı bəlalar çəkmiş bu məşhur alimə hər yerdə və həmişə ehtiyac var idi. Amma o, Fransanı çox sevirdi. Yaşamaq, bələdlərini xilas etmək üçün İsveçdə sığınacaq tapsa da vəziyyət normal hala düşən kimi Vətəninə qayıtdı. 1946-cı ildə onu Radium İnstitutunun direktoru vəzifəsinə təyin etdilər.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra, 1946-cı ildə İren Jolio Küri Fransa Atom Enerjisi üzrə komissarlığının heyətinə daxil oldu, lakin bir neçə il sonra o, komissar vəzifəsindən istefa verdi. Frederik isə atom enerjisi üzrə Ali komissar idi.

Yugoslaviya fiziki Pavle Saviçlə birlikdə apardığı tədqiqatlarda İren Jolio-Küri uran nüvəsinin bölünməsi prosesinin kəşfinə yaxınlaşdı. Lakin neytron dəstəsi ilə uran və toriumun parçalanması zamanı İrenin gözlədiyi kimi transuran elementlər yaranmadı, əvəzində D.İ.Mendeleyevin kimyəvi elementlərin Dövrü Sistem Cədvəlinin ortasında hissəsindəkilərə bənzər iki maddə meydana gəldi. Bu, tədqiqatçı

lara uranın bölünməsinin kəşfində son - həlledici addımı atmaqda maneə yaratdı. Sonralar bu məsələ Berlində Otto Qan, Lize Meytner və Frits Ştrasmanın söyləri nəticəsində öz həllini tapdı.

Radioaktivlik, radiokimya və atom fizikası sahələrinin görkəmli alimi, 50-dən artıq elmi əsərin müəllifi olan İren Jolio-Küri Fransada və başqa ölkələrdə kifayət qədər məşhur idi. Bir çox xarici akademi-yalar, elmi institutlar onu üzv seçirdilər.

Anası kimi, İren də Paris Elmlər Akademiyasına üzv seçilmədi. Ana və qızın yaşadığı tarixi dövrləri ayıran onilliklər Fransanın yüksək elm təsisatındakı ənənəni - akademik dərəcələrə layiq qadın alimlərə yanlış münasibəti dəyişdirə bilmədi.

İren akademikliyə namizədliyini iki dəfə irəli sürdü. O başa düşürdü ki, seçilmək şansı çox azdır. Əslində, onun əsas məqsədi fransız qadınlarının da kişilərlə bərabər akademik vəzifələri tutmaq hüququnun olduğunu vurğulamaq idi! Bu, qadın bərabər hüquqluğunun dəstəklənməsinə yönəlmiş tək jest deyildi. İren fransız qadınlarının (yalnız onların yox, ümumiyyətlə, bütün qadınların!) hüquqları uğrunda mübarizəsinə, həmçinin onların ictimai-siyasi mövqeyinin yüksəldilməsinə hər zaman diqqət ayırırdı. Qadınların sosial problemlərindən daim narahat olan İren Jolio-Küri Fransız Qadınlar İttifaqının Milli Komitəsinin üzvü olur və Ümumdünya Sülh Şurasında aktiv fəaliyyət göstərir. O, qadınların cəmiyyətdə rolunun inkişafı və sülh uğrunda böyük xidmətlər göstərir.

Bir neçə il Radium institutunda İrenin fəaliyyətini izləyən professor M.Qaysinskiy 22 mart 1956-cı ildə "Le lettr fransez"də dərc edilən məqalədə deyirdi: **"Sorbon Universitetinin professoru və Radium İnstitutunun direktoru madam Jolio, hər şeydən əvvəl, öz əlləri ilə hazırladığı maddələr üzərində öz əlləri ilə təcrübə aparan həqiqi fizik və kimyaçı idi. O, bəlkə də laboratorianın ehtiyaclarını bəzəyəcək sayda assistent və texniki işçilərin olmamasından ehtiyatlanaraq, onlardan çox nadir hallarda yar-**

dım istəyər, işlərini özü görərdi. Bir neçə il əvvəl az enerjili alfa-hissəciklərin yaradılması işinə başlayanda onu tez-tez kiçik kimya laboratoriyasında məhlulun qaynamasını və ya filtrdə çöküntünün yuyulmasını müşahidə edərkən görmək olardı. Yaxud İren fizika laboratoriyasında - mikroskopa doğru əyilmiş, hissəciklərin trayektoriyasının şəklini ödənin hazırladığı plastinkaya çəkməklə vaxtını keçirərdi. Cəmi bir neçə ay əvvəl onu hissəcikləri hesablayan yeni aparatın arxasında bir əlində xronometr, digərində karandaş görmək olardı”.

Lakin təcrübi işə olan sədaqət İren Jollio-Küriyə müəllimliyə və laboratoriya rəhbərliyinə vaxt ayırmağa mane olmurdu.

Ömrünün son günlərində belə oldu...

Professor M.Qaysinskiy deyirdi ki, böyük bir iradə ilə xəstəliyə qarşı mübarizə aparan İren Frederiklə birlikdə Orsda Atom Fizika İnstitutunun layihəsinin hazırlanması işində fəallıq göstərdi. O ümid edirdi ki, 1957-ci ilin yanvarında laboratoriyanın ilk binasının tikintisi başa çatacaq və güclü sürətləndiricinin quraşdırılmasına başlamaq mümkün olacaq, bir ildən sonra isə Orsa Radium İnstitutunun tədqiqatçıları qrupu yerləşdiriləcək. Ors haqqında qayğılı düşüncələr onu hətta xəstəxana çarpayısında da rahat buraxmırdı...

İnstitutun açılışında akademik A.F.İoffe fransız tədqiqatçıların təmsil edirdi. O bildirdi ki, süni radioaktivliyin İren və Frederik Jollio-Küri tərəfindən kəşfi D.İ.Mendeleyevə məlum olmayan bir yeni atomların yaradılmasına səbəb oldu. A.F.İoffenin qənaətinə görə, süni radioaktivlik sabit atom nüvəsinə malik sistem kimi Mendeleyev sisteminə yeni mənə verdi. Mendeleyev adı ilə bağlı ən məhsusib müəllif Frederik Joliodur.

İren Jollio Küri və həyat yoldaşı da İrenin valideynləri kimi dünnyaya böyük ELMi kəşflərlə yanaşı, gözəl övladlar da bəxş etdilər.

Onların qızları Yelena Lanjevin Julio Paris Universitetinin nüvə fizikası üzrə məşhur professoru, oğulları Pyer Julio isə görkəmli biokimyəvi kimi ELM sahəsinə böyük xidmətlərin müəllifləri kimi adlarını TARİXə yazdılar!

İrenin ömrü o qədər də uzun olmadı. 50-ci illərin əvvəllərində onun səhhəti pisləşməyə başladı. Səbəb... həmin səbəb idi!!! Səhhətli tədqiqatlar zamanı aldığı radioaktivlik dozası səbəbindən pisləşmişdi. Dünya şöhrətli alim, Nobel mükafatı laureatı İren Jollio Küri kəskin leykemiya xəstəliyindən 1956-cı il martın 17-də Parisdə vəfat edir.

Jolio-Küri cütlüyü ilə dostluq edən Antuan Lakassan hesab edirdi ki, İrenin, onun ardınca Frederikin erkən ölümünün səbəbi onların poloniumla daimi təması oldu. Bu maddənin mənbəyi insan həyatı üçün çox təhlükəlidir. A.Lakassanın iştirakı ilə Radium İnstitutunda keçirilən təcrübələr göstərdi ki, hətta cüzi miqdarda orqanizmə daxil olan polonium orada ən sərt zəhər kimi yayılır: alfa-hissəciklər canlı toxumaları parçalayır, xüsusilə, qaraciyər və böyrək kimi qanvaradan orqanların fəaliyyətini pozur. “Jolio-Küri cütlüyünə şöhrət gətirən polonium, həm də onların ölümünə səbəb olur” - Antuan Lakassan yazırdı.

Frederik İrenə qoyulan diaqnozun - leykemiyanın doğru olduğunu təsdiqləyirdi. O, həm də iddia edirdi ki, özündə aşkar edilən qaraciyər xəstəliyi də radioaktiv şüalanmanın nəticəsidir. Frederik onu da bildirirdi ki, özünü şüalanmadan ciddi-cəhdlə qoruyur və bunu əməkdaşlardan da tələb edirdi. Onun fikrincə, radioaktiv maddələr tədqiqatçının tələsməsi, təcrübəsizliyi zamanı və sənaye rəhbərliyinin radiasiya qoruyucularına qənaət etməsi kimi cinayət xarakterli hallarda təhlükəlidir. Frederik Jolio atom fizikası, radioaktivlik, radiokimya və şüalanma təhlükəsi olan digər elm sahələrində çalışan cavan elmi işçiləri qorxutmaq məqsədilə onun xəstəliyindən dəlil olaraq istifadə edilməsinə qarşı etirazını bildirirdi.

İren Jollio-Küri kimi insanlar əməlləri,

araşdırmaları, elmə gətirdikləri yeniliklər, kəşflər, ixtiralarla bütün sərhədləri aşaraq yalnız məxsus olduqları ailənin, millətin, ölkənin deyil, bəşəriyyətin fəxr edəcəyi, qürur duyacağı, heç zaman unutmayacağı şəxsiyyətə çevrilir! Ruhun şad olsun, İren Jolio Küri! Bəşəriyyət və insanlıq səni heç zaman unutmayacaq! Hətta o illərdə məşhur Türk şairi **Nazim Hikmət** onun ölümünə çox kədərlənərək, "Karımin İstanbuldan yazdığı mektup" şeirində onun ölümünə ağladığını yazırdı:

*Bir kara haberde verdi bu akşam radyo;
İren Jolio Küri ölmüş.*

*Yıllar var
bir kitap okudumdu
ölenin anısı üstüne yazılmış.*

Bir yerinde iki kız çocuğundan bahseder.

*- Sarışın gözümün önüne geldi -
Sarışın iki Yunan heykeli gibi der.*

İşte bu çocuklardan biri öldü.

*Bilmem ki nasıl anlatsam,
büyük bilgin, büyük adam,
ama şimdi lösemiden ölen
O sarışın kız çocuğu da.*

Bu ölüm bana çok dokundu.

*İren Jolio Küri için
ağladım bu akşam.*

Ne tuhaf,

İren deselerdi, İren

öldüğün zaman

deselerdi,

İstanbullu bir kadın

Hem de hiç tanımadığın,

*ağlayacak arkandan, deselerdi
şaşardı.*

Kocası geldi aklıma,

bir mektup yazsam,

başsağlığı dilesem

diye düşündüm.

Adresini bilmiyorum ama

*Paris, Frederik Jolio Küri desem
gidermiydi?*

Ameliya Erhart

**Ölümə doğru uçan
əfsanə qadın**

9 hərbi gəmisi, 66 təyyarə, okean səthinin 65 min kvadrat kilometrində 4 milyon dollarlıq axtarış apardılar, gördüm deyən olmadı...

"İstəyirəm biləsən: məni gözləyən təhlükələrin fərqindəyəm. Bu işi, istəyərək görürəm. Qadınlar da kişilərin gördüyü işlərdə özlərini sınamalıdır. Uğursuzluqla qarşılaşsalar, heç olmasa onların uğursuzluğu başqaları üçün keçiləsi yeni bir sədd rolu oynayır."

Ameliya Erhart

(həyat yoldaşına yazdığı məktubdan)

- Qadınlar arasında yüksəklik rekordu: 14 min fut (4200 metr) - 1928-ci il
- Atlantik okeanını keçən ilk qadın səmişin - 1928-ci il
- 100 km-də sürət rekordu - 1931-ci il
- Avtojir (təyyarə ilə helikopter arasında bir uçuş aparatı) uçurdu - 1931-ci il
- Avtojirle yüksəklik rekordu: 15 min fut (4500 metr) - 1931-ci il
- Avtojirle Amerikanı qət eləyən ilk qadın - 1932-ci il
- Atlantik okeanını tək başına keçən ilk qadın - 1932-ci il
- Atlantik okeanını tək başına ikinci dəfə keçən ilk qadın - 1932-ci il
- Uçuşda fərqlənməyə görə nişanını alan ilk qadın - 1932-ci il
- Amerikanı başdan-başa dayanmadan keçən ilk qadın - 1933-cü il
- Qadınlar arasında qitələrarası sürət rekordu - 1933-cü il
- Havaydan Kaliforniyaya Sakit okeanı uçaraq keçən ilk adam - 1935-ci il
- Los-Ancelesdən (Kaliforniya) Meksikaya (Meksika) uçan ilk qadın - 1935-ci il
- Meksikodan Nyu-Cersi Nyuarka birbaşa uçan ilk adam - 1935-ci il
- Kaliforniya Oklendən Havay Honoluluya (şərqdən qərbə) uçan ilk qadın - 1937-ci il

Bəli, bütün bu uğurların, rekordların sahibi bizim bu yazının qəhrəmanı **Ameliya Erhart**! 1897-ci ilin məhz bu günündə, iyulun 24-də dünyaya gələn Ameliyanın valideynlərinin ağına belə gəlmirdi ki, illər keçəcək və bütün dünya onların qızlarının cəsarətindən, qorxmazlığından və uğurlarından danışacaq. Minlərlə gənc qız onu özünə örnək alacaq. **Ameliya Erhart adı tarixə əbədi yazılacaq və daim xatırlanacaq!**

Bu "ilk"lərin, rekordların, uğurların, başarıların sahibi olan xanım həmişə həmcinslərindən fərqlənirdi. Hər zaman onların edə bilmədiklərini edirdi. Kişilərə məxsus olan işlərdə uğur qazanan qadınları özünə örnək götürən Ameliya ilk dəfə 10 yaşındaykən gördüyü təyyarəni bir daha həyatından çıxarmadı. Səmada qalmadığı rekord qalmadı.

Bu ilin əvvəlində Türkiyədə Ameliya Erhart haqqında 2009-cu ildə dünya premyerası olan "Ameliya" filminin premyerası olmuşdu. Bu filmə böyük maraq və həyəcanla baxmışdım! Bu əfsanəvi qadın haqqında Mira Naxçıvanlı çəkdiyi və Hillary Svank, Riçard Gir, Evan Mak Qreqorun oynadığı, büdcəsi 40 milyon dollar olan film Ameliya Erhartı və onun dünyasını daha yaxından tanımaq imkanı verir. Bu gözəl, maraqlı və həyəcan dolu filmə baxmağı böyük həvəslə hər kəsə tövsiyə edə bilərəm. Çünki bu, onun haqqında çəkilmiş yeganə film deyil. Onun həyatı ilə bağlı onlarla kitab yazılıb, filmlər çəkilib. Onun haqqında ilk film 1943-cü ildə çəkilmiş və baş rolu Rozalind Russellin oynadığı "Flight for Freedom"dur. Onun haqqında çəkilmiş 5 filmə baxmışam, çünki ən xoşuma gələnlər "Amelia" və 1994-

cü ildə çəkilmis və baş rolunda Diane Keatonun oynadığı “Sonuncu uçuş” (The Final Flight) filmləridir. Göylər Kraliçası haqqında yazılan məqalələri, kitabları isə saymaqla bitməz. Təbii ki, addımları, əməlləri ilə TARİX yaradanlardan və TARİX yazanlardan biri olaraq onun haqqında dünən olduğu kimi, bu gün də, gələcəkdə də daim yazılacaq və xatırlanacaq. Göylər Kraliçası əfsanəsi nəsildən-nəslə keçəcək və unudulmayacaq. O isə göylərdən baxaraq gülümsəyəcək...

“...Ulduzlar elə yaxınlıqdaydı ki, az qalsın əlim onlara çatacaqdı. Əvvəllər heç bu qədər ulduzu birdən görməmişdim. Ömrüm boyu uçmağın cazibəsinin hər şeydən üstün olduğuna inandım. İlk dəfə o gecə bu qənaəətə gəlmişdim.”

Ameliya Erhart

(Atlantik okeanının üstündən tək başına keçdiyi gecə haqqında danışarkən)

Rekordlar kraliçasının həyat hekayətindən yarpaqlar...

Ameliya 24 iyul 1897-ci ildə Kanzasda doğulub. İlk dəfə qəsəbə sərgisində gördüyü təyyarə ona o qədər də təsir etməmişdi. Sonralar özünün yazdığı kimi: “Taxtayla metalın qarışığından ibarət bir şey idi. Heç də fəvqəladə bir təsir bağışlamırdı.” Ancaq cəmi 10 ildən sonra bu hadisə onun “taxta ilə metalın qarışığı”na münasibətini tamamilə dəyişdi. Akrobatik uçuş nümayişinə tamaşa etməyə gedən Ameliyanın heç ağlına da gəlməzdi ki, vur-tut bir neçə dəqiqə sonra o təyyarəçiliyə dəlicəsinə aşıq olacaq. Ameliya rəfiqəsi ilə birlikdə bir topam

üzərindən uçuşları seyr edirdi. Bunu gören dəliqanlı pilotlardan biri özünü qızlara göstərmək üçün kəskin manevrə onların üstünə şıgımış (və rəfiqələrə yaxınlaşanda təyyarəsinin qanadlarıyla “fit verərək”, qızları salamlamağı da yaddan çıxarmayaraq), təzədən göyə millənmişdi... Təyyarəçi bu hərəkəti ilə Ameliyanın və rəfiqəsinin ürəyini oğurlaya bilməsə də, təyyarəsi bunu “bacarmış”dı, Ameliya elə həmin andan etibarən könünü təyyarəçiliyə vermişdi. Təyyarə şiddətli səsle rəfiqələrin başının üstündən səmaya qalxanda Ameliya həm qorxmış, həm də həyəcanlanmışdı. O, özü neçə illər sonra bu hadisə barəsində belə deyəcəkdi: *“Sanki o kiçik qırmızı təyyarə bizi az qala siyirib keçəndə, qulağıma nə isə pıçıldamışdı.”*

28 dekabr 1920-ci il Ameliyanın həyatında dönüş nöqtəsi oldu. Pilot Frank Hoksun sayəsində Ameliya ilk dəfə uçağı təcrübə etdi. O günü yada salanda Ameliya belə deyirdi: *“Yerdən təxminən 300 metr hündürlüyə qalxmışdıq ki, o an ömrümün qalan hissəsini səmada keçirməli olduğum barədə qərara gəldim. Mən şəmaltıydım.”*

Cavan qız öz xəyalını həyata keçirmək üçün əlindən gələni etməyə çalışırdı, ancaq o dövrdə Amerikada buna nail olmaq bir o qədər də asan deyildi. Düşüncə tərzini bir tərəfə qoyaraq belə, hər şeydən öncə maddi üzüntülər, Ameliya ilə səma (hava yolu) arasındakı məsafəni xeyli uzaqlaşdırırdı. Ancaq *“kişi kimi bir qız”* olan Ameliya, problemlərlə qarşılaşmağa alışmışdı. Ənənəvi davranış qəliblərini da-

Beech-Ni

ğitmaqda mahir olan cavan qızın elə yerdəki həyatında da sakit və üzli yola olduğunu demək olmazdı. O, ağaclara dırmaşır, xizəklə özünü yuxulardan aşağı buraxır, 22 kalibrlik tüfəngiylə tarla siçovullarının gününü qara edirdi! Onun *"kişi kimi bir qız"* olduğunu boş yerə vurğulamırıq. Çünki Ameliyanın maraqlı bir hobbisi də var idi: kino rejissorluğu, hüquq, reklam, idarəçilik və cihaz mühəndisliyi kimi o dövrdə kişilərin hegemoniyası altında olan sahələrdə uğur qazanan qadınlar haqqında qəzetlərdə dərc edilən xəbərləri kəsib öz gündəliyinə yapışdırırdı. O, elə bil içəridən, bəlkə şüuraltı ilə gələn bir hissin təsiri ilə özü öz gələcəyini nişəkilləndirir, hər gün "gələcək quruculuğu" ilə məşğul olurdu!

"Qarşılayın, mən gəlirəm!"

1915-ci ildə Ameliya Hayd Pərli ali məktəbini qurtaranda, dünya dövlətləri öz aralarında böyük savaş gətirmişdilər. Ameliya o illərdə Kanada da hərbi hospitalda tibb bacısı kimi işləmiş, ondan sonra isə qısa müddət dövlət sektorunda fəaliyyət göstərmişdi. O, 1921-ci il, yanvarın 3-də aldığı ilk pilotluq dərəcəsi sonrakı 24 yaşında pilotluq vəsiqəsinə qədər. Ameliya 6 ay dəli kimi işləyən ilk təyyarəsini almağa nail olub. Bu təyyarəni almaq üçün gərək olan vəsaiti əldə etməsinə anası - onu düşən az saylı yaxınlarından olan anası - böyük dəstək göstərir. Ameliya işlənməmiş, sarı rəngli, ikiyüz "Kinner Airster" tipli təyyarəni "Kanarya" ("Saribülbül") adlandırmış və alan kimi də "kanarya"ni

havaya qalxmışdı. O, 26 yaşında olanda beynəlxalq pilotluq qəsi alan 16-cı qadın idi. Ameliya bu kiçik təyyarəsiylə 14 m

(təxminən 4900 metr) yüksəkliyə qalxaraq, qadınlar arasında ilk rekorduna imza atdı. Ondən sonra Ameliya inanılmaz sürətlə təzə rekordlar qırmağa davam edəcəkdı.

Bir zəng və daha bir "ilk"...

1928-ci ilin aprel ayı idi. Ameliyaya kimsə zəng edirdi və könlnünü göylərə vermiş bu qız onu calaşdırmaq istəyən katibəyə "Məşğulam, vaxtım yoxdu" cavabını verdi. Elə bilirdi, yenə də kimsə onunla zarafatlaşmaq istəyir. Katibə zəngin təcili olduğunu deyəndə, Ameliya telefonu qəbul etdi. Öncə xəttin o biri ucundakı səsin, pilotluğa həvəsindən xəbərdar olan və onunla zarafatlaşmaq istəyən dostlarından birinə məxsus olduğunu zənn etmişdi. Ancaq qısa zamanda işin ciddiyyətini başa düşdü. Ona verilən sual olduqca aydın idi: *"Atlantik okeanını təyyarəylə keçən ilk qadın sərnişin olmaq istəyirsinizmi?"*

Bir an üçün təyyarədə "ələvə yük" kimi yer tutacağını fikirləşsə də, çox tərəddüd etmədən cavab verdi: *"Bəli, bəli!"*

Tələm-tələsik Nyu-Yorka gedən Ameliya layihənin memarları ilə, daha sonra bu macərə haqqında kitab nəşr edəcək olan nəşriyyatçı Corc Putnam ilə və səyahətin mətbuat kampaniyasını təşkil edəcək adamlarla görüşdü. Hər şey barədə razılığa gəlmişdilər. Ameliya pilot Uilmer "Bill" Stultz, pilot köməkçisi və uçuş mühəndisi Luiz "Slim" Qordonun müşayiəti ilə 17 iyun 1928-ci ildə Nyufondlanddakı Trepassey Harbordan "Dostluq" adlı "Fokker F-7" tipli təyyarəsiylə havaya qalxdı. Atlantik oke-

anını 21 saatda keçən heyət Şotlandiyadakı Burry Portda yerə endi. Məsir mülki reaktiv təyyarələrin bu məsafəni 7 saatda qət etdikləri nəzərə alınsa, üçlüyün bu uçuşunun o dövr üçün böyük bir uğur olduğunu düşünmək çətin olmaz. Bu səyahət bütün dünyada əks-səda doğurdu. Heyət Amerikaya qayıdanda Nyu-Yorkda “rəsmi keçid”lə qarşılandı və prezident Kalvin Kulicin Ağ Evdə onların şərəfinə təşkil etdiyi ziyafətdə iştirak etdi. Ameliya təyyarəni özü idarə etməsə də, Atlantik okeanını uçaraq keçən ilk qadın sənişin olmuşdu. Bunun ardı gələcəkdi...

Göydə vəfa etdi, yerdə evləndi...

O gündən sonra Ameliyanın həyatı səmada keçəcəkdi. Klivlenddə qadınlar arasında keçirilən uçuş yarışmasında üçüncü yerə çıxandan sonra o, Atlantik səyahətində tanış olaraq yaxşı münasibət qurduğu nəşriyyatçı Pat ilə nikaha daxil oldu. ...Və bir gün macəralarla dolu olan ömrü ilə ailə həyatını bir-birinə uyğunlaşdırdığını soruşanlara Ameliya belə cavab vermişdi: **“Ailə, iki nəfər tərəfindən idarə olunan bir ortaqlıqdır.”**

Elə Ameliya qədər macərə həvəskarı olan Patnem də, həyat yoldaşının bu qeyri-ənənəvi həvəsinə ən böyük dəstəyi verən adam idi. Cütlük gizli bir plan üzərində işləyirdi: Ameliya bu dəfə Atlantik okeanını tək başına keçəcəkdi!

Atlantik okeanını keçdi və tarixə düşdü...

20 may 1932-ci ildə Newfoundland Harbor Gracedən havaya qalxan Ameliya Parisdə yerə enməyi nəzərdə tutmuşdu. Şiddətli şimal küləkləri, buzlu hava şəraiti və mexaniki problemlər cavan qadını bezdirsə də, o, yolundan dönmədi. Ameliya hədəfindən bir az uzaqlaşmış və Paris yerinə İrlandiyada Londonderri yaxınlığında bir otlağa enmək məcburiyyətində qalmışdı. Ancaq əldə etdiyi nəticə qarşısında bunun elə bir önəmi yox idi. Nəticə etibarlıyla 35 yaşındakı Ameliya Erhart, Atlantik okeanını tək başına keçən ilk qadın kimi qəzetlərin səhifələrini bəzəməyə başlamışdı! Ameliya bu tarixi səyahətin son anlarını belə xatırlayırdı: *“Ətrafda otlayan inəkləri bir az qorxutsam da, bir kəndlinin evinin yaxınlığında təyyarəni saxlamağa nail oldum.”* Ameliyanın adı bir anda dünyanın gündəminə çıxmışdı. Çarlz Lindenberqin Atlantik okeanını tək başına keçməsinə 5 il sonra bir qadın olaraq eyni uğuru təkrarlayıb, tarixə düşmüşdü. Ameliya bu dəfə Ağ Evdə başqa bir prezidentin - Herbert Huverin qonağı oldu. Dünya səyyahlarının təşkilatı olan Coğrafiya Cəmiyyətinin “qızıl medal”ını da ona prezident şəxsən özü təqdim etdi.

Bu hələ axırı deyildi. ABŞ Konqresi mülki şəxslərə verilən ən böyük şərəf nişanını - "Uçuşda fərqlənməyə görə" nişanını tarixdə ilk dəfə bu qadına - Ameliyaya verdi. Törəndə çıxış edən vitse-prezident Çarlz Kottis Ameliyanı bu sözlərlə tərifləmişdi: **"Həyatını riskə ataraq, təyyarəçi kimi istedadını və əfsanəvi cəsarətini nümayiş etdirdi."** Ancaq Ameliyanın sevincinə səbəb olan əsas şey bu deyildi. Bu tarixi uçuşla Ameliya iradə, soyuqqanlılıq, sürət, koordinasiya və zəka tələb edən işlərdə qadınların kişilərə bərabər olduqlarını isbat etmiş; özü neçə illər öncə tutduğu "Gündəliyi"nin qəhrəmanlarından birinə çevrilmişdi. Artıq kiçik qızlar onu öz kumirləri kimi görür, gündəliklərini onun şəkilləriylə bəzəyirdilər...

Sonrakı illərdə Ameliya yeni-yeni rekordlar qırırdı. O, 11 yanvar 1935-ci ildə Honoluludan Kaliforniyanın Oklend şəhərinə uçaraq, Sakit okeanı təkbaşına keçən ilk adam oldu! 2408 millik (1300 km) səfər vaxtı onun yaradığı bu səhnə, kim bilir, neçə nəfərdə pilotluğa qarşı məhəbbət oyandırmış və onları macərə eşiqiylə alovlandırmışdı: "Bəlkə də ömrümün ən özəl isti şokoladını bu səfər vaxtı içmişdim. Sakit okeanın ortasında, yerdən 8 min fut (2430 m.) yüksəklikdə, buludların arasında, tək başıma... Sözü tam mənasında tək başıma..."

Ameliya dincəlmək bilmirdi. Bir il sonra o Mexikodan Newarka uçdu. Yerə enərkən, onu böyük bir izdiham gözləyirdi. Ameliya təbrikə gələnlərin yaratdığı qarışıqlıqdan ancaq iki polis nəfərinin dəstəyi ilə xilas ola bildi. Polislər onu əllərindən və ayaqlarından tutaraq, tələsik polis maşınına qoyub, oradan uzaqlaşdırdılar.

O qədər populyar idi ki, o dövrdə yeni doğulan qız uşaqlarına onun adını qoymaq

geniş bir dəbə dönmüşdü. O, həm də Prezident Ruzveltin həyat yoldaşı Eleonora Ruzveltə yaxın rəfiqə olmuşdu. Hətta ABŞ-ın birinci xanımı Ameliyadan pilotluq dərsi almaq üçün xüsusi tələbə vəsiqəsi belə almışdı.

O, heç vaxt klassik pilot forması geymirdi, çünki onu xoşlamırdı. Həmişə modelini özünün hazırladığı özəl geyimdə uçardı. Pilot gözlüklərini belə hava limanına gələnə qədər taxmır, təyyarəsi yerə enən kimi də onları çıxarırdı. Bu göylər qızı yaraşıqlı görünməyi çox sevər və buna xüsusi diqqət yetirirdi.

1937-ci ildə - Ameliya 40 yaşına yaxınlaşanda, öz yubiley ilini unudulmaz bir səyahətlə bəzəmək qərarına gəldi. Dünyanın ətrafında təyyarəylə dövrə vuran ilk qadın olmaq istəyi baş qaldırmışdı könlündə! O ilin mart ayında uğursuzluqla nəticələnən təşəbbüsə də təyyarəsi nasazlandı, ancaq qəhrəmanımız fikrindən dönmək istəmirdi. O, iki motorlu bir "Lockheed Electra" sifariş etdi. ...Və bu sifariş edərkən də çox duyğulu bir fikir söylədi: **"İçimdən bir səs bunun axırncı yaxşı uçuşum olacağını deyirdi və mən bu son gülləni yerində işlətmək qərarına gəlmişdim."**

Ölüm səfərinə qanad çalan 40 yaşlı pilot

Ameliya və uçuş mühəndisi Fred Nunan 1 iyun 1937-ci ildə dünyanın ətrafında təyyarəylə dövrə vurmaq məqsədilə Mayamidən havaya qalxdılar. 29 min millik (53708 min km) uçuş başlamışdı. İlk dayanacaqları Puerto-Riko San-Xuandı. Oradan Güney Amerika-

nın şimal-şərq sahillərinin üstündən uçaraq, Afrikaya və Qırmızı Dənizə çatacaqdılar. Kəraçiye uçmaqla onlar Qırmızı dənizdən Hindistana birbaşa uçan ilk adamlar oldular. Kəlkütdən havaya qalxan "Elektra" Ranqun, Bangkok, Sinqapur və Bandunq marşrutu ilə hərəkət etdi. Musson yağışları iki nəfərlik heyəti bir neçə günlüyə Bandunqda gözləmək məcburiyyətində qoydu. Onlar fürsətdən istifadə edərək, uçuş vaxtı müxtəlif problemlər yaranmasına səbəb olan bəzi cihazları təmir etdirdilər. Digər tərəfdən, iqlim dəyişiklikləri və

Güney Asiyanın tropik iqlimi Ameliyanın dizenteriyaya tutulmasına səbəb olmuşdu. Buna baxmayaraq, qəhrəmanımız səyahəti başa vurmaqda qərarlı idi.

İki nəfərdən ibarət heyət 27 iyunda Bandunqdan havaya qalxaraq Avstraliyanın Port-Darvin şəhərində yerə endi. Burada təyyarənin istiqamətini təyin edən cihaz təmir edildi və paraşütlər təyyarədən çıxarılaraq Amerikaya göndərildi. Sakit okeanın üstündən keçəndə, paraşütlərə ehtiyac olmayacaqdı. Beləliklə, onlar yanacaq üçün əlavə yer əldə etdilər.

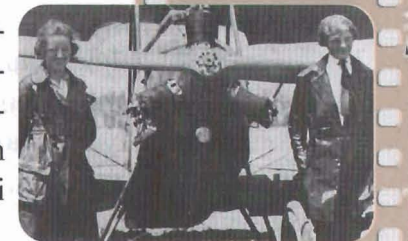
29 iyunda onlar Yeni Qvineyada Laeyə çatdılar. O vaxta qədər 22 min mil (40744 km) məsafə qət etmişdilər. Hələ 7 min mil (12964 km) də uçmalıydılar. Ucsuz-bucaqsız kimi görünən Sakit okeanın üstündə 7 min mil... Ameliya səyahətlərinin bu dayanacağında səyahət gündəliyi "Herald Tribune"-ə göndərirdi. Bilmirdi ki, bu onun axırncı gündəliyi olacaq... Fotoşekillərdə Ameliyanın çox yorğun və xəstə olduğu gözə dəyirdi. Ameliya həm də gözəl yazarlığı ilə məşhurlaşmışdı. Onun yazdığı səyahət gündəliklərini oxucular böyük maraqla oxuyurdular.

Kifayət qədər yaxşı xəritələrinin olmaması, Nunanın istiqaməti müəyyənləşdirməsini çətinləşdirirdi. Növbəti dayanacaqları olan Howland adası səfərin ən çətin hissəsi idi. Sakit okeanın ortasında yerləşən Laedən

2566 mil (4733 km) məsafədə olan Howland adası, 2,5 km uzunluğu və 800 m eni olan kiçik bir quru ərazisi idi. Başqa sözlə, okeanın ortasında təbii bir hava limanı idi. Ameliya və Nunan, 274 mil (507 km) artıq uçmaq üçün ehtiyac duyduqları əlavə yanacaq yer açmaq məqsədiylə təyyarədəki "lazımsız şeylər"-in hamısını tulladılar. Amerika donanması da ölkənin göz bəbəyinə çevrilmiş Ameliyanın səfərini izləyirdi. Donanmaya məxsus müasir rabitə cihazlarıyla təchiz edilmiş "İtaska" hücum kateri Howland yaxınlığında lövbər salmışdı. Başqa üç hərbi gəmisi isə onların marşrutunun üstündə işarə fənəri vəzifəsini yerinə yetirmək üçün bütün işıqlarını yandıraraq gözləyirdi. Ameliya səyahət gündəliyində belə yazırdı: *"Sakit okeanda Howland samanlığına iynə kimidi. İşarəvermə məqsədiylə əlimizdəki bütün imkanlardan istifadə etməliydik."*

İyulun 2-də yerli vaxtla 12:30-da təyyarə yenicənən havaya qalxdı. Ancaq heç kim bilmirdi ki, onlar axırncı dəfə uçurlar. Təyyarədə təxminən min qallon, yəni 20-21 saat uçmağa kifayət edəcək qədər yanacaq var idi.

Hava proqnozları qənaətbəxş olsa da, onlar buludlarla örtülmüş, yağışlı səmada uçmağa başladılar. Bu şəraitdə Nunanın istiqaməti müəyyənləşdirmək üçün istifadə elədiyi ənənəvi üsullardan, yəni ulduzlara baxaraq istiqamət təyin etmək üsulundan faydalanmaq mümkün deyildi. Günəş batmaq üzrə olanda Ameliya baş rabitəçi Leo Bellartsla əlaqə saxlayaraq "İtaska"-nın yerini dəqiqləşdirmək istədi. Ancaq qarşılıqlı razılığa əsasən, müəyyənləşdirilən növbəti səfərdə gəmiylə təyyarə arasında əlaqə yaratmaq mümkün olmadı və ondan sonra, elə başdan bəri

problemlərlə müşayiət olunan rabitə əlaqəsi xışıltı üzündən mən itirildi. Səhər 7:42-də "ka"ya belə bir məlumat çatdı: *Sizin üstünüzdə olmalıyıq, ancaq sizi görə bilmirik. Yanacağımızı azalır, sizinlə rabitə əlaqəsi də qura bilmirik. Min fut (300m)*

yüksəklikdə uçuruq." Gəmidən cavab verməyə çalışdılar, deyəsən onların cavabı təyyarəyə çatmamışdı. 8:45-də Ameliya son dəfə belə xəbər göndərdi: *"Şimala və cənuba doğru gedirik."* Ondan sonra təyyarədən bir də heç bir xəbər çıxmadı...

İki nəfərlik heyət itkin düşəndən sonra, Prezident Ruzveltin əmriylə 9 hərbi gəmisinin və 66 təyyarənin iştirakıyla, o vaxta qədər görünməmiş miqyasda axtarış və xilas etmə əməliyyatı başladı. 19 iyula qədər bu əməliyyat üçün 4 milyon dollar sərf edilmiş, okean səthinin 65 min kvadrat kilometrlik hissəsində axtarış aparılmışdı. Ancaq Ameliyanın təyyarəsiylə bağlı kiçik bir izə belə rast gəlmək mümkün olmamışdı. ABŞ hökuməti istəmədən axtarışları dayandırmaq məcburiyyətində qaldı. 5 yanvar 1939-cu ildə onun (onların) öldüyü rəsmən elan edildi...

Üfüqlər genişdi, ömürlər qısa...

İnsanlar onun itkisi ilə razılaşa bilmirdilər. Onun haqqında o qədər şey uydurulurdu ki!.. İndi bu sətirlər yazılarkən onun itkin düşməyinin üstündən 72 il ötür. Nə təyyarəsi, nə də cəsədi tapılıb. Onun haqqında ABŞ casusu olduğu üçün düşmənlər tərəfindən əsir alındığından, başqa bir ad altında təzədən evləndiyi və sakit bir ömür sürdüyünə qədər onlarla müxtəlif saxta, uydurma iddialar ortaya atıldı.

1938-ci ildə Howland adasında Ameliyanın şərəfinə mayak tikildi. Meydana atılan çox sayda iddialara baxmayaraq, onun başına nə gəldiyi bu günə qədər də sirr olaraq qalmaqdadır. Ömrünü pilotluğa həsr eləyən bu qeyri-adi qadın həmişə təhlükələri görür, ancaq çəkinmədən onların üstünə gedirdi. Axırncı səyahətinə çıxmamışdan qabaq ərinə yazdığı məktubda o, öz missiyasını bu təvazökar cümlələrlə xülasə etmişdi: *"İstəyirəm biləsən: mənəi gözləyən təhlükələrin fərqundəyəm. Bu işi, istəyərək görürəm. Qadınlar da kişilərin gördüyü işlərdə özlərini sınamalıdı. Uğursuzluqla qarşılaşsalar, heç olmasa onların uğursuzluğu başqaları üçün keçiləsi yeni bir səddə rol oynayır."*

Okeanın ortasında yoxa çıxmağının üstündən 72 il keçsə də, bütün dünya bu cəsur səma aşiqini, "Sən qadınsan, bunlar sənə işin deyil" sözünün tez-tez eşidildiyi bir vaxtda təyyarəçilik kimi çətin sahədə açdığı yeni yol və həyatı bahasına nümayiş etdirdiyi cəsarət sayəsində bu gün də xatırlanır, sabah da xatırlanacaq və əbədiyyən xatırlanacaq.

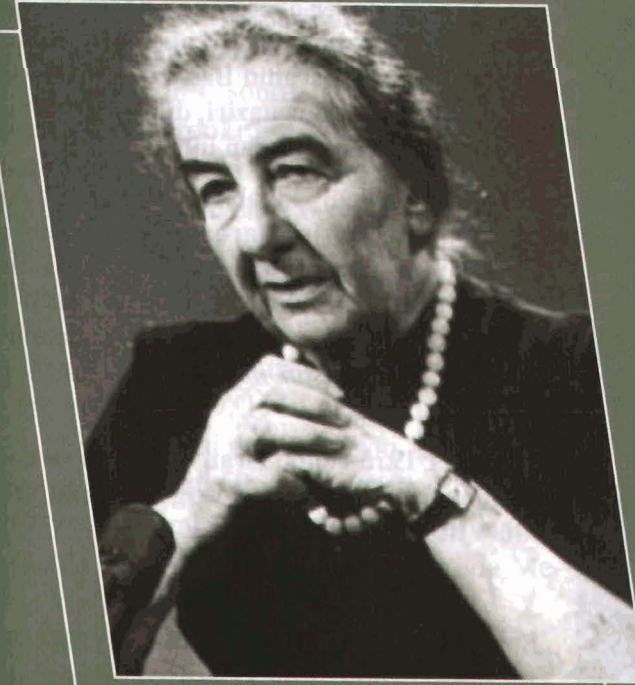
Onun açdığı cığırda çoxlu sayda qadın yürüdü və adlarını dünya tarixinə yazdılar. Məsələn, Böyük Atatürkün **mənəvi qızı Sabiha Gökçen** dünyanın ilk qadın savaş pilotu ilə yanaşı, **ilk türk qadın pilotu** kimi adını tarixə yazdı. 1996-cı ildə Amerikada keçirilən tədbirdə isə “dünya tarixinə adını yazdıran 20 havaçıdan biri” seçildi və bu ödülə layiq görülən ilk və tək qadın havaçı oldu.

Ameliyanın təyyarələri bu gün də sərgilərdə insanların böyük marağına səbəb olur. O isə insanlar kimi tarixin yaddaşında da unudulmazlar siyahısında da özünün əbədi yerini əldə edib.

...O, təyyarəsinin motoru hələ soyumamış, təzə bir rekord üçün göyə qalxmışın hazırlıqlarını görürdü. Dünyanın (bütöv gördüyü və özünün bildiyi, başqa sözlə, özünü onun bir parçası bildiyi dünyanın!) ətrafında təyyarəylə dövrə vurmağa çalışarkən itkin düşsə də, əfsanələşən adı nə sildən-nəslə “uçmaqdadır”. Ameliya bir daha hansısa hava limanına düşməsə də, hər onu yeni öyrənən, həyatı ilə yeni tanış olan insanın könlünə düşür...

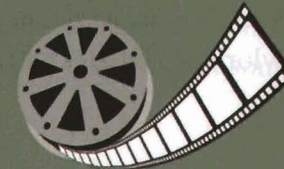
Bəli, o, hər mənada öz missiyasını yerinə yetirmişdi və ən əsası QADIN olaraq bir çox tabuları sındırmış, düşüncələrdə dəyişikliklər yaratmış, gənc qızlar üçün cəsarət örnəyi, stimül olmuş və öz adını TARİXƏ əbədiyyən yazmışdı. **“Sən qadınsan, bunlar sənəyin işin deyil”** kimi fikirlərə nifrət edirdi və öz addımları ilə bu cür düşüncə sahiblərinə ən tutarlı cavab olmuşdu zamanında. Ameliya qırdığı rekordlarla düşüncələrdə inqilabi bir dəyişikliyin əsasını qoymuşdu.

Hər şey üçün sağ ol, Göylər Kraliçası!..

Qolda Mayer

**İsrail siyasətinin
möhkəm iradəli
nənəsi**

■ **Qolda Mayer İsrailin 4-cü Baş naziri olmuşdur.** Xanım Mayer öncə Əmək naziri və Xarici işlər naziri vəzifələrində çalışmış, 1969-cu il martın 17-də isə İsrailin Baş naziri seçilmişdir. İsrailin ilk qadın Baş naziri, dünyada isə bu vəzifəni tutan üçüncü qadın idi!

■ O, **“Dəmir ledi”** ləqəbi ilə, bu ləqəb hələ İngiltərənin Baş naziri Marqaret Tetçerə aid edilməzdən öncədən çağırılırdı. Keçmiş Baş nazir David ben Quron onu *“ofisdəki ən yaxşı kişi”* adlandırırdı. O, yəhudi xalqının *“möhkəm iradəli, birbaşa danışan nənəsi”* kimi təsvir olunurdu!

■ Mayer 1975-ci ildə İsrail dövlətinə və cəmiyyətinə xüsusi xidmətlərinə görə **İsrail Dövlət ödülü** ilə təltif olundu!

Qolda Maybovitç kimi 1898-ci ilin mayın 3-də Kiyevdə **Blum Neyditç** və **Moşe Maybovitçin** ailəsində dünyaya gələn Mayerin Şeyna və Tzipke adlı iki bacısı, o cümlədən, uşaq yaşlarında ölmüş daha 5 bacı və qardaşı

vardı. O, özəlliklə Şeynaya çox yaxın idi. Moşe Mabovitç 1903-cü ildə iş tapmaq məqsədilə Nyu-Yorka getmişdi. Onun yoxluğunda bütün ailə Blumun valideynlərinin yanına - Pinskə köçmüşdülər. Moşe 1905-ci ildə daha yaxşı maaşlı iş tapmaq üçün Mivauki şəhərinə gedir və yerli dömi yollarında işə düzəlir. Növbəti ildə o, ailəsini də ABŞ-a aparır.

Blum Milvaukidə ərzaq dükanı işlədirdi. Bəzən, anası dükanda olma-yanda isə Qolda onu əvəz etməli olurdu. Qolda 1906-cı ildən 1912-ci ilə kimi, hazırda onun adını daşıyan ibtidai məktəbə getmişdir. (*O, məktəbə başlayarkən ingilis dilini bilməməsinə baxmayaraq, məktəbi “fərqlənmə” ilə bitirdi.*)

14 yaşında ikən o, həm məktəbdə oxuyur həm də işləyirdi. Anası onun məktəbi bitirib, tezliklə ərə getməsinə istəsə də o, buna qarşı çıxdı. Qolda Denverə qatar bileti alaraq ərə olan bacısı Şeyna Kornqoldun yanına getdi. Kornqoldlar tez-tez evlərində intellektual axşamlar təşkil

edirdilər. Mayer burada Sionizm, ədəbiyyat, qadın hüquqları və başqa mövzularda debatların şahidi olurdu.

O, bir neçə on il sonra “özkeçmiş”ində yazacaqdı: “Denverdəki həmin axşamlar mənim gələcək ideyalarımın formalaşmasında vacib rol oynayıb...” Denverdə o, yalnız yeni nəzəriyyələrlə, “mənəvi varlıqlar”la deyil, həm də, necə deyirlər, həyatını paylaşacağı canlı insanla (həyatının yoldaşı ilə) - rəssam **Morris Meyersonla** tanış olmuş və 19 yaşında ikən ona ərə getmişdir. O, 1916-cı ildə hazırkı Milvauki Universitetini bitirdi. Eyni ildə ivritcə danışan xalqlar məktəbində işləməyə başladı.

19 yaşına kimi Qolda Mabovitç kimi tanınan Qolda 1917-1956-cı illərdə isə Qolda Meyerson kimi tanınır.

Qolda Leyborist - Sionist olduğu halda, ərə sosialist idi. Ancaq bu ideoloji-siyasi dünyagörüş fərqliliyi cütlüyün birgə addımlamasına mane olmurdu...

Qolda 1915-ci ildə məktəbi bitirdikdən sonra daha sonralar Leyborist - Sionist hərəkatına çevrilən Gənc Pol Sionun fəal üzvünə çevrildi. O, ictimai görüşlərdə çıxış edir, sosialist sionizmi qəbul edir və Fələstindən gələn qonaqlarla görüşürdü.

Qolda və Morrison 1917-ci ildə ailə qurarkən (nikahöncəsi) Qoldanın bir şərti olmuşdu. Bu şərt, Fələstində yerləşməklə bağlı idi. Qolda evləndikdən sonra birbaşa Fələstinə getmək istəsə də Birinci Dünya müharibəsinin başlaması ilə Transatlantik səfərinin nəqliyyatının dondurulması onun planlarını alt-üst etdi. Buna görə də o, bütün enerjisini Pol Sion fəaliyyətinə yönəltdi. Toydan qısa müddət sonra, Pol Si-

on üçün bütün ABŞ ərazisində həyata keçirilən pul toplama kampaniyasına başladı. Hamilə olduğunu bildikə isə Sionist öhdəçiliklərin arasında uşağa yer olmadığını iddia edərək hamiləliyinə son qoydu... **Və nəhayət, cütlük (Şeyna ilə birlikdə) 1921-ci ildə Fələstinə köçdü.**

...O Sionist hərəkatı ilə daha yaxından tanış olmağa başlayırdı.

Gənc ailə Fələstindəki kibbutz (kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan yəhudi qrupu) düşərgəsinə qoşuldu.

Qoldanın düşərgədəki vəzifəsi badam toplamaq, ağac əkmək və mətbəxə nəzarət etməkdən ibarət idi. Onun liderlik özəlliklərini görəndə, kibbutz baş bilənləri onu Ali Əmək Federasiyasına nümayəndə təyin etdi. 1924-cü ildə o, həyat yoldaşı ilə birgə, kibbutzu tərk edərək qısa müddətliyinə Təl-Əvivə, sonra isə Yerusəlimə yerləşdi. Onların iki övladı

olmuşdu-oğulları Menaçem (1924) və qızları Sara (1926). 1928-ci ildə Qolda İşləyən Qadınlar Şurasına katib seçildi və bununla da ömrünün növbəti iki ilini yenidən ABŞ-da keçirməli oldu. Uşaqları onunla getdilər, ancaq Morris Yerusəlimdə qaldı. Bir müddət sonra Morris və Qolda ayrıldılar. Morris 1951-ci ildə vəfat etdi.

Qolda Həmkarlar İttifaqında

1934-cü ildə Mayer ABŞ-dan qayıtdıqdan sona İsrail Həmkarlar İttifaqının İcraedici Komitəsinə qoşuldu və sonradan onun Siyasi şöbəsinin başçısı oldu. Bu təyinat onun gələcək İsrail liderliyi üçün vacib addım idi.

1938-ci ilin iyulunda Mayer Franklin Ruzvelt tərəfindən çağırılmış fəşist mühakiməsindən qurtulmuş yəhudi qaçqınların məsələsi ilə bağlı

Evian Konfransında müşahidəçi kimi iştirak etdi. 32 ölkədən çağırılmış nümayəndələr yəhudilər üçün kədərləndiklərini bildirsələr də ölkələrinin nə üçün onlara qapı açmadıqları barədə bəhanələr gətirdilər. (Yeganə istisna 100 000 yəhudi qaçqınına qəbul edəcəyinə söz verən Dominikan Respublikası idi.) Qolda nəticədən narazı qaldı və münasibətini mətbuata bu sözlərlə açıqladı: **"Ölməzdən əvvəl bir şeyi görmək istərdim ki, bu da mənim xalqımın şəfqət hissində ehtiyacı olmamasıdır..."**

1946-cı ilin iyununda britaniyalılar Fələstindəki Sionist hərəkatını dağıdaraq onun üzvlərini həbs etdilər. İsrailin ikinci Baş naziri Moşe Şaretin həbsi zamanı Mayer Yəhudi Agentliyinin Siyasi şöbəsinin başçısı olaraq fəaliyyətə başladı. O, Fələstindəki Yəhudilərə Britaniyalılar arasında vasitəçilik edirdi. Həbsdən buraxıldıqdan sonra Şaret 1948-ci ildə İsrail dövlətinin yaranmasına qədər Mayeri Siyasi şöbənin başçısı təyin edərək BMT-nin Bölmə Planında iştirak etmək üçün ABŞ-a yola düşdü.

1948-ci ilin yanvarında Yəhudi Agentliynin xəzinədarı inandırılmışdı ki, İsrail, Amerikan Yəhudi Cəmiyyətindən 7-8 milyon ABŞ dollarından çox pul ala bilməyəcək. Mayer ABŞ-a getdi və 50 milyon dollar (!) pul toplaya bildi və bu pullar silah almağa sərf olundu.

1948-ci il mayın 10-da, İsrail dövlətinin yaranmasından 4 gün əvvəl Mayer ərəb qadını qiyafəsində Transiordaniyanın Kralı Abdullah ilə gizli görüşərək ona yəhudilərə hücum etməkdə digər ərəb dövlətlərinə qoşulmamağı təklif etdi. Kral Abdullah ona dövlət yaratmaq

da tələsməməyi məsləhət gödükdə isə, Mayer belə cavab verdi: ***"Biz 2000 ildir ki, gözləyirik... Sizcə, bu tələsməkdir?!"***

Mayer 1948-ci il, mayın 14-də elan olunmuş ***"İsrailin müstəqilliyi haqqında açıqlama"***nı imzalayan 14 nəfərdən, o cümlədən, 2 qadından biri oldu. Daha sonralar o, bunu belə xatırlayırdı: ***"Mən onu imzalayanda ağladım. Məktəbdə "Amerika tarixi" keçərəkən, "Azadlıq Açıqlaması"nı imzalayanlar haqqında oxuyanda, mən onların gerçək insan olduqlarını və gerçək şeylər etdiklərini təsəvvür edə bilmirdim. ...Və mən oturub bu "açıqlama"nı imzaladım."*** Növbəti gün Misir, Suriya, Livan və Transiordaniya və İraqın birləşmiş qoşunları İsrailə hücum edərək 1948-ci il Ərəb-İsrail müharibəsini başladılar.

İlk İsrail pasportu ilə ilk diplomatik missiya

İlk İsrail pasportu ilə Mayer İsrailin Sovet İttifaqında elçisi təyin edildi. O, qısa zaman ərzində Moskvadakı Yəhudi Sinaqoqunda oldu və minlərlə rusdilli yəhudi onu slamladı. (1984-cü ilin noyabrında İsrailin 10 000 şekele bərabər pul vahidi çap olunduqda onun bir tərəfində Mayerin, digər tərəfində isə Moskvadakı həmin izdihamın şəkli təsvir olunmuşdu.)

Yeddi il Əmək Nazirliyinə başçılıq etdi

1949-cu ildə Mayer Knessetə seçildi və 1974-cü ilə kimi burada fəaliyyət göstərdi. 1949-cu ildən 1956-cı ilə kimi əmək naziri kimi fə

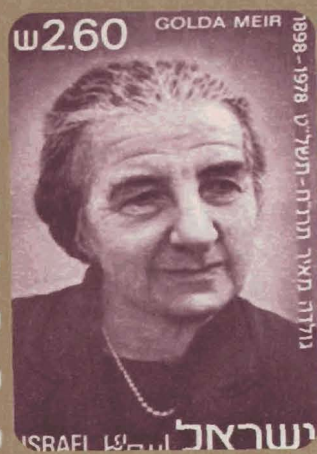
aliyyət göstərdi. 1955-ci ildə o, Təl-Əvivin meri vəzifəsinə namizədliyini irəli sürdü, ancaq onu qadın olduğuna görə dəstəkləməyən iki dini blokun səsini ala bilmədiyi üçün məğlub oldu.

Özü özünü öyrədən Xarici İşlər naziri

1956-cı ildə o, Baş nazir **David ben Quri**onun təyinatı ilə xarici işlər naziri oldu. (O, bu arada (1956-cı ildə) artıq illər öncədən ayrıldığı ərinin soyadını (Meyerson) "Mayer"-ə dəyişməyə ehtiyac gördü.) Xarici İşlər naziri kimi Mayer Afrikada yeni yaranmış dövlətlərlə əlaqələri yaxınlaşdırmağa çalışırdı. O, İsrailin milli quruculuğunun Afrikalılara örnək ola biləcəyinə inanırdı. O, "özkeçmiş"ində yazırdı: ***"Onlar kimi biz də yadelli hakimiyyətdən xilas olmuşuq, onlar kimi biz də torpqlarımızı tələb etməyi, məhsulumuzu artırmağı, birlikdə yaşamağı və özümüzü müdafiə etməyi özümüz öyrənmişik. İsrail model ola bilər, çünki, biz digər böyük, varlı və güclü dövlətlərin yaşamadığı problemlərə həll yolu tapmalı olmuşuq..."***

1958-ci ildə o, yəhudilərin Polşada imiqrasiyası zamanı əlil və xəstə yəhudi polyakların ölkəyə gəlməsinin qarşısını almağa çalışırdı. O, Varşavadakı elçi Ketriel Katsa yazırdı: ***"Koordinasiya Komitəsində Polşa hökumətini məlumatlandırmaq üçün təklif irəli sürülmüş, çünki biz əlil və xəstə insanları qəbul edə bilmirik. Xahiş edirəm, bizim fikrimizi polyak xalqına çatdırasınız."***

1960-cı illərin öncələrində Mayerə limfoma diaqnozu qoyuldu. 1966-cı ilin yanvarında səhhətini və yorğunluğunu səbəb gətirərək Xarici İşlər Nazirliyindən uzaqlaşdı. Ancaq tezliklə, partiya mübahisələrində Baş naziri dəstəkləmək üçün ictimai-siyasi həyata geri döndü.

1969-cu ilin fevralında **Levi Eskolun** qəfil ölümündən sonra mənsub olduğu partiya xanım Mayeri onun davamçısı seçdi. Martin 17-də Mayer vəzifəsini qəbul etdi və 1974-cü ilə kimi İsrailin Baş nazir olaraq fəaliyyət göstərdi. 1969-70-ci illərdə Mayer bir çox dünya liderləri, o cümlədən Riçard Nikson, Nikolay Çeuçeski, Papa VI Polla görüşdü. 1973-cü ildə o, Qərbi Almanıyanın Kansleri Uilli Brennti İsraildə qəbul etdi.

Münhen Olimpiadası

1972-ci il Münhen Olimpiadası zamanı yəhudilərin qətlə yetirilməsi ilə bağlı yaşanan faciə zamanı Mayer **“bizim vətəndaşlarımızı qoruyun və dilə gətirilməyəcək cinayətləri pisləyin”** deyərək dünya ictimaiyyətinə müraciət etdi. Qlobal fəaliyyətin kifayət qədər olmadığını görən Mayer bu qətləri həyata keçirən təşkilatları özü cəzalandırmağı qərara aldı. Bu hadisələr Corc Conasın **“İntiqam: İsrailin əks terrorist qrupunun həqiqi hekayəsi”** kitabında və Stiven Spilbergin “Münhen” (2005) filmində öz əksini tapmışdır.

Ərəb-İsrail müharibəsi

Müharibənin yaxınlaşdığı müddətdə İsrail kəşfiyyat xidməti müharibənin yaxınlaşdığından xəbərsiz idi. Ancaq 5 oktyabr 1973-cü il tarixdə Mayer Suriya qoşunlarının Colan təpələrində olması barədə rəsmi mək-

tub aldı. Onun müşavirləri həyəcanlanmamağı məsləhət görərək, əgər müharibə başlarsa, bu barədə rəsmi məlumat veriləcəyinə əmin etdilər. Bu həmin dövr üçün inandırıcı idi, çünki 6 günlük müharibədən sonra İsraililər ərəblərin yenidən hücum edə biləcəklərinə inanmırdılar. Buna səlahiyyəti olmasına baxmayaraq, Mayer qoşunları səfərbərliyə almağa tələsmədi. Ancaq müharibə tezliklə başladı. Müharibədən 6 saat qabaq Mayer müdafiə naziri **Moşe Dayan** və general **David Elazarla** görüşdü. Dayan müharibənin olacağına inanmasa da, Elazar qoşunları toplayaraq Suriya qüvvələrinə hücum etməyi məsləhət gördü.

Mayer Dayanla razılaşaraq İsrailin xarici yardıma ehtiyacı olduğunu bildirdi. O, İsrailin hərbi yardımlara görə Avropa ölkələrindən asılı olmasının mümkün olmadığını deyərək, onlara yalnız ABŞ-ın yardım edəcəyini dedi. İsrailin hücum edən tərəf olduğu təqdirdə ABŞ yardıma gəlməyəcəyindən ehtiyat edən Mayer hücum etmək fikrindən daşındı. O, Vaşinqtonu bu qərarı barədə məlumatlandırmağı vacib hesab edirdi.

Müharibədən sonra Mayer hökuməti İsrailin müharibəyə hazır olmaması ilə bağlı sorğusala tutuldu. Onun partiyası 1973-cü il seçkilərində qalib gəldi, ancaq o, 1974-cü il iyunun 3-də istefa verdi. İstefa verərkən də bu sözləri deməyi uyğun bildi: **“Beş il kifayətdir. Bu yükü daşımağa mənim gücüm çatmaz.”**

1974-cü il iyunun 3-də **İshak Rabin** onu əvəz etdi. O, ictimai həyatdan uzaqlaşdı və memuarlarını yazmağa başladı. O, ictimai-siyasi mühitdə, yalnız 1977-ci ildə Misir Prezidenti Ənvər Sədatın Qüdsə (Yeruşəlimə) tarixi

səfəri zamanı onu qarşılamaq üçün Knessetdə iştirak edərkən göründü.

Çiçək kimi kövrək, qaya kimi sərt Mayer

Xanım Qolda Mayer 1978-ci ildə 80 yaşında Qüdsdə (Yerusəlimdə) limfatik xərçəngdən vəfat etdi. O, dekabrın 12-də Yerusəlimdəki Herzl dağında dəfn olundu.

“*Alilik*” sözü işlədildiyində, ağla gələn ilk adlardan biri Qolda Mayerdir. Onun Vətəninə, xalqına xidməti öz Vətəni və xalqı üçün çalışanlara bir örnekdir. Onun sevgi ilə, güclü bağlıqla işinə həsr olunmuş həyatı, “*dağları yerindən oynatmaq istəyənlər*”ə örnekdir. Qolda nə edibsə, təmənnasız olaraq, qarşılıq gözləmədən öz xalqı üçün edib!..

Film və tamaşalarda təsviri

Mayerin həyat hekayəsi bir çox bədii təsvirlərin mövzusu olub. Onun prototipi “*Qolda adlı qadın*” Avstraliya televiziya filimində, “Qoldanın balkonu” adlı Brodvey Musiqili Teatrında canlandırılıb (2003). 2005-ci ildə aktrisa Linn Kohen onu Stiven Spilberqin “Münhen” adlı filminə canlandırmışdır.

Bunlar onun qələminin məhsuludur:

- “*Bu bizim gücümüzdür*” (1962);
- “*Mənim atamın evi*” (1972);
- “*Mənim həyatım*” (1975).

Mariya Qyöppert-Mayer

**ZƏRRƏCİKLƏRİN DAVRANIŞININ
ÖYRƏNİLMƏSİ İLƏ MƏŞĞUL OLAN ALİM QADIN**

Elmlərdən - fizika, sahələrdən - kvant mexanikası, alimlərdən - Mariya Qyöppert-Mayer

O, Nobel ödüünə layiq görülməklə adını Tarixə yazdı! Fizika üzrə aldığı bu ödüünə ona (Hans Yensenlə birlikdə) **"nüvənin qabıq strukturunun kəşfinə görə"** verilib!

O, fizikanın öz dövrü üçün ən yeni sahəsində mürəkkəb təcrübələr aparan, amma insanlar arasında öz sadə davranışları ilə seçilən sadəqəlbli qadın idi!

Bu böyük **QADIN ALİM, GÖRKƏMLİ FİZİK, ŞƏXSİYYƏTLİ ZİYALİ, İCTİMAİ-SİYASİ XADİM** Mariya Qyöppert-Mayerdir!

Universitet professorlarının yeddinci nəslindən olan Mariya!

Alman-Amerika fiziki **Mariya Qyöppert-Mayer** 1906-cı ilin 28 iyununda (qızlıq soyadı Mariya Qyöppert) Kattovitsədə (hazırda Polşanın Katovise şəhəri) doğulub. Mariyanın atası tibb professoru **Fridrix Qyöppert**, anası isə məktəb müəlliməsi **Mariya Volf** idi.

O, ailədə yeganə övlad olub. Mariyanın dörd yaşı tamamlandıqda ailə Qyöttingenə köçdü, burada atası yerli universitetin uşaq xəstəlikləri üzrə kafedranın professoru oldu. Ailənin ən yaxın dostları Maks Born və Ceyms Frank idi. Digər tanışlar arasında Qyöttingen Universitetində çalışan və yeni fizikanın yaranması ilə məşğul olan xeyli fizik var idi.

Atası daha kiçik yaşlarından elmə qarşı böyük marağını hiss etdiyi qızını dəstəkləyərək onu özü ilə təbiət qoynuna aparardı. Günəş və Ay tutulmalarını ona göstərərər, göy üzündə nə baş verdiyini, göy cisimlərinin hərəkətini anlatmağa çalışır; bəzən də birgə qazıntıları apararaq kolleksiya toplayardılar.

Gənc Mariya şəhər məktəbində əla oxuyurdu, lakin orada verilən biliklər universitetə daxil olmaq üçün yetərli deyildi. Buna görə də 1921-ci ildə o, Frauenstudiumda sufragizmlər tərəfindən rəhbərlik edilən qızlar üçün özəl hazırlıq məktəbinə daxil oldu. Lakin, o, tam üçillik kursu bitirəndə vəsait çatışmazlığı səbəbindən məktəb bağlandı, buna baxmayaraq, Mariya Qyöppert müstəqil məşğul olmaqla, universitetə giriş imtahanlarını başarı ilə verə bildi və tələbə adı qazandı (1924).

O vaxtlar Qyöttingen Universiteti fizikanın yeni sahəsi olan kvant mexanikası üzrə tədqiqatların aparıcı mərkəzi sayılırdı. Ünlü fizik Maks Born Mariya Qyöpperti öz seminarlarının iştirakçısı olmağa dəvət etdi. Elə bu dəvət də Mariya Qyöppertin maraq dünyasını tamamilə başqa səmtə yönəltdi. Fizika Mariyaya elə cazibəli, elə gərəkli sahə təsiri bağışladı

Qəniyə Paşayeva

ki, o həyatını bu elmlə bağlamaq qərarına gəldi. Və ömrü boyu da bu qərarına görə təəssüf hissi keçirmədi.

Onu kvant mexanikasının tədqiqi daha çox özünə bağlamışdı. Atomların, nüvələrin və subatom zərrəciklərinin davranışının öyrənilməsi ilə məşğul olan bu elmin müəkkəb təcrübələri Mariya Qyöppertin diqqətini çox çəkdi. Fizika ilə məşğul olmağa başlayandan sonra Mariya

Qyöppert bir semestri Kembric Universitetində keçirdi. Tale onun üzünə yenə də güldü. O, burada ünlü ingilis fiziki **Ernest Rezerfordla** tanış oldu. Mariya Qyöppert "İki kvant sıçrayışlı elementar proseslərə dair" ("On Elemental Processes Whith Two Quantun Uumps") mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək, 1930-cu ildə Qyöttingendə doktorluq dərəcəsi aldı. Ondan imtahan götürən komissiyanın tərkibində Maks Born, Ceyms Frank və Adolf Vindaus **kimi ünlü fiziklər var idi.**

1927-ci ildə atasının vəfatından sonra anası Qyöttingendə heç də nadir hadisə olmayan pansion açdı. Pansionun sakinlərindən biri Kaliforniyanın texnoloji institutundan olan Amerika kimyaçısı **Josef E. Mayer** idi. Mariya və Jozef bir-birlərini sevdilər və Mariyanın doktorluq dərəcəsi alması ərəfəsində - 1930-cu ildə evləndilər. Nikah bağladıqdan sonra Mariya atası tərəfindən "universitet professorlarının yeddi nəslinin iftixar hissi olan" qızlıq soyadını saxlamaqla özünü Qyöppert-Mayer adlandıрмаğa başladı. Toydan bir ay sonra gənc ailə Baltimorda (Merilend ştatı, ABŞ) köçdülər. Çünki Mariyanın həyat yoldaşı Jozef Mayerə Cons Hopkins Universitetində kimya üzrə professor yardımçısı vəzifəsi təklif olunmuşdu.

Fizik və kimyaçının evliliyi

Mariya Qyöppert-Mayer Cons Hopkins Universitetində fizika fakültəsinin üzvlərindən birinin köməkçisi vəzifəsinə düzəlməyə müvəffəq oldu. Onun vəzifələri çərçivəsinə alman dilində olan yazışmalarla işləmək daxil idi. Bu kiçik vəzifə Mariya Qyöppert-Mayerə cüzi məvacib,

Tarixə adını yazan qadınlar

balaca iş kabinetini və universitet həyatında iştirak etmək imkanı verirdi.

Mariya Qyöppert-Mayer öz elmi fəaliyyət sahəsi kimi molekulların və onların qarşılıqlı təsirinin öyrənilməsi ilə məşğul olan kimyəvi fizikanı seçmək qərarına gəldi, lakin o, fizika və riyaziyyat fakültələrindən verilən digər imkanlardan da istifadə etdi. Bütün ömrü boyu dost münasibətlərini

qoruyub saxladığı **fizik Karl F. Qersfeldlə** birgə bərk cisimlərin səthi üzərində **enerjinin paylaşmasını və metal palladiumda əriyən hidrogenin** davranışını tədqiq etmişlər. Qersfeld Cons Hopkins Universitetindən gəndən sonra **Mariya Qyöppert-Mayerin** keçmiş tələbələrindən biri olan **Alfred Sklyarla** benzolun kvant-mexaniki elektron səviyyəsinin və bir neçə üzvü boyaq maddəsinin strukturunun öyrənilməsinə başladı. Bu işdə o, qruplar nəzəriyyəsi və matrisalar nəzəriyyəsi metodlarını tətbiq etməklə əla riyazi hazırlıq nümayiş etdirirdi. 1931, 1932 və 1933-cü illərin yayını o, həsrətini çəkdiyi Vətəninə - Qyöttingendə (Bornla çalışdığı Qyöttingendə) keçirdi.

1933-cü ildə nasistlər Almaniyada hakimiyyətə gəldiyi zaman **Mariya Qyöppert-Mayer** Amerika vətəndaşlığı aldı. Antisemitizm və irqçilik qanunları alman elminə məhvedici təsir göstərirdi: Avropa mənşəli xeyli alim, habelə Born və Frank da Almaniyanı tərk etmək məcburiyyətində qaldılar. Və bu ortamda, Mayerlərin Baltimordakı

evlərinin qapısı Almaniya gəlmiş (əksəriyyəti yəhudi olan) qaçqınlar üçün açıq idi...

Cons Hopkins Universitetində Mayer ailəsi, əsasən, kondensasiya nəzəriyyəsi üzrə bir neçə iş görürdü. 1938-ci ildə onlar, məsələn, qazlarda və mayelərdə qarşılıqlı təsirə malik böyük sayda zərrəciklərin davranışına dair "Statistik mexanika"

("Statistical Mechanics") adlı monoqrafiya yazdılar. Kitab 1940-cı ildə çap olundu. O illərdə Jozef Mayer Nyu-Yorkun Kolumbiya Universiteti-nin kimya üzrə professor yardımçısı vəzifəsində çalışırdı.

Kolumbiya Universiteti Mariya Qyöppert- Mayerə Cons Hopkins Universitetində tutduğu vəzifədən daha aşağı iş təklif etdi. Doğrudur, fizika fakültəsinin dekanı onu ayrıca kabinetlə təmin etmişdi, amma Mariyanın, əslində, rəsmi vəzifəsi yox idi və məvacib almırdı. Lakin bu çətinliyə baxmayaraq, o, Kolumbiya Universitetində Enriko Fermi və Qanrold K.Yuri ilə kimyəvi və atom quruluşu problemləri üzərində işləmək imkanı qazanmışdı. Ayrıca, **Q.Yuri** Mariyaya kimya üzrə mühazirə oxumaq hüququ vermişdi. Yuri ailəsi ilə Mayer ailəsi yaxın dost olmuşdular.

1941-ci ildə Mariya Qyöppert-Mayer Sara Lourens Kollecində müəllim vəzifəsinə düzəldi. Bu onun ilk ödənişli müəllimlik vəzifəsi idi. Növbəti il Yuri onu Manhetten layihəsinə (sözügedən layihə çərçivəsində atom bombasının yaradılması üzrə işlər gedirdi) cəlb etdi. Mariya Qyöppert-Mayerə fotokimyəvi reaksiyaların köməkliyi ilə uranın parçalanan izotopunun təbii urandan ayrılması mümkünlüyünü öyrənməklə məşğul olan qrupa rəhbərlik edirdi. 1945-ci ilin bir neçə ayını o, Manhetten layihəsinin Los-Alamosdakı laboratoriyasında keçirdi. Mariya burada macar mənşəli amerikalı fizik Edvard Tellerlə birlikdə çalışırdı.

Müharibə qurtarıqdan sonra Jozef Mayer Çikaqo Universitetinin professoru oldu. Mariya Qyöppert-Mayer 1946-cı ildə həmin Universitetin fizika üzrə professor yardımçısı təyin edilməsinə baxmayaraq, yenə də məvacib almırdı. Belə ki bu, nepotizmlə mübarizə aparmağa yönəlmiş universitet qaydaları ilə qadağan edilirdi. 1946-cı ildə o, nüvə reaktorunun hazırlandığı Çikaqo yaxınlığındakı Arqon milli laboratoriyasında

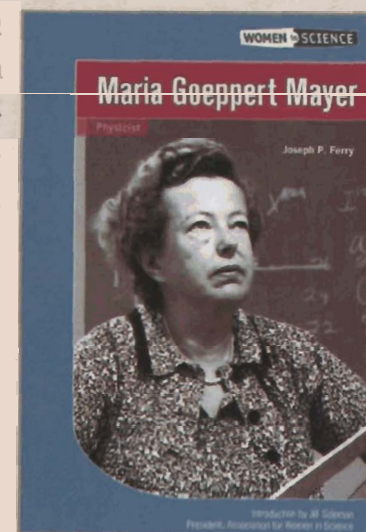
aslında əvəzçilik etməklə baş fizik vəzifəsində çalışırdı.

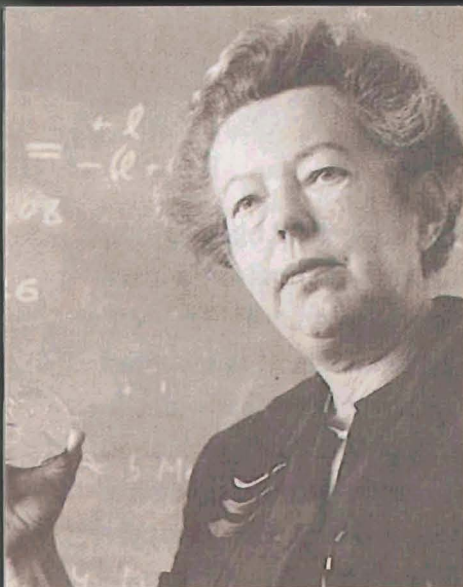
Arqonda Mariya Qyöppert-Mayer M. Fermi, Yuri, Frank və Tellerlə əməkdaşlıq edir və brider maye-metal reaktorunun kritik vəziyyətinin hesablanması üzərində çalışırdı. Hesablamalar ilk elektron kompyuter olan elektron hesablayıcı integratorda və kompyuterdə (ENIAC) aparılırdı. Montajı isə bundan bir az öncə Birləşmiş Ştatların Aberdində (Merilend ştatı) yerləşən artilleriya poliqonunda başa çatdırılmışdı.

"Möcüzəli rəqəmlər"lə aparılan işlər yaxud həyəcanlanmış atomları öyrənən həyəcanlı qadın

Həmin vaxt Mariya Tellerlə kimyəvi elementlərin yaranması nəzəriyyəsi üzərində çalışan zaman ilk dəfə alman fiziki **Valter Elzasserin** 1933-cü ildə öz işində xatırlatdığı "möcüzəli" rəqəmlər ilə qarşılaşmışdı.

Atom nüvələri protonlardan (müsbət yüklü zərrəciklər mənfi yüklü elektronlardan 1800 dəfədən artıq ağırdılar) və neytronlardan (demək olar ki, protonların kütləsi ilə uyğun gələn kütləyə malik elektrik baxımından neytral zərrəciklər) ibarətdir. Mariya Qyöppert-Mayer aşkar etdi ki, izahı mümkün olmayan səbəbdən bəzi nüvələrin yayılması mahiyyət baxımından digərlərinin yayılmasını ötüb keçir. Bundan belə qənaətə gəlmək olar ki, bu nüvələr qeyri-adi yüksək sabitliyə malik olmalıdırlar. Yayılma və sabitlik yaxınlaşma meyliliyinə malik olurlar, çünki qeyri-sabit nüvə radioaktiv parçalanmaya məruz qalaraq çox ehtimal ki, digərinə çevrilir. Əgər parçalanma məhsulu da qeyri-sabit olarsa, onda vaxt keçdikcə o parçalanır və bu, sabit məhsul əmələ

tətbiq edilmiş, lakin məhdud uğur qazanmışdır.

Nüvə atomdan olduqca fərqlənir. Atomda əsas rolu, nüvədə olan protonlar və elektronlar arasında mərkəzi cazibə qüvvəsi oynayır. Bu, elektrik yükləri arasında yaxşı məlum olan qarşılıqlı təsirdir. Elektronlar biri-birlərindən nisbətən böyük məsafələrdə yerləşirlər və onların qarşılıqlı itələmələri zəifdir, buna

görə də bir elektronun enerjisi digərinin vəziyyətindən az asılı olur. Proton və neytronlar arasında nüvə qüvvələri isə kiçik məsafələrdən təsir göstərilər, buna görə də bir zərrəciyin enerjisinin digər nüvədaxili zərrəciklərin vəziyyətindən asılı olduğunu söyləmək olar. Nüvədə vahid cazibə mərkəzi mövcud deyildir. Bu fərqlilik, tədqiqatların erkən mərhələsində fizik-nəzəriyyəçiləri belə bir qənaətə gətirdi ki, nüvədə olan proton və neytronlar üçün spin-orbital əlaqəsi nəzərəcarpmayan dərəcədə zəifdir.

İki “möcüzəli rəqəm”in (50 və 82) aşkar edilməsi

Mariya Qyöppert-Mayer təkidlə nüvə strukturu problemlərinin həll edilməsi üzərində çalışmışdır. O, işlərinin başlanğıcında iki “möcüzəli rəqəm” aşkar etmişdi: 50 və 82. Sonra isə eksperimental məlumatları təhlil edərək daha beş “möcüzəli rəqəm”i aşkarlasa da, onları izah edə bilmədi. Həllədiçi an Ferminin ona “Spin-orbital əlaqənin hər hansı bir əlaməti mövcuddurmu?” sualını verdiyi 1948-ci ildə baş verdi. Spin-orbital əlaqənin problemə yol açdığını dərhal anlayaraq o, həmin axşam nüvə “möcüzə rəqəm”lərini izah edə bildi. Mariya Qyöppert-Mayer nüvənin də qabıqlardan ibarət olduğunu göstərdi. Onun sözlərinə görə, atom nüvəsi öz quruluşuna görə so-

ğanı xatırladır: o da bir-birlərinin ətrafında və balda vals edən cüt-lük kimi orbitdə fırlanan proton və neytronlardan ibarət olan qatlardan ibarətdir. Proton və ya neytronların qabıqları dolu olan zaman nüvə sabit olur. Nüvələr üçün möcüzəli rəqəmlər atom elektronları üçün möcüzəli rəqəmlərdən fərqlənir, lakin müvafiq düzəlişləri nəzərə almaqla onlar və digərləri arasında analogiya mövcuddur.

Mariya Qyöppert-Mayer nüvə qabıqlarının nəzəriyyəsinə dair işi haqqında 1948-ci və 1949-cu illərdə “Fizikl revyu” jurnalında dərc edilmiş iki məqalədə məlumat vermişdir. Onların işıq üzü görməsi demək olar ki, Otto Xaksel və Qans E.Zyusso ilə birgə çalışan Qeydelberq Universitetindən olan Y.Hanson, D.Yensenin oxşar nəzəriyyəsi ilə üst-üstə düşmüşdür. Mariya Qyöppert-Mayer Yensenlə 1950-ci ildə Almaniyada tanış olmuş, dostlaşmış və birlikdə 1955-ci ildə dərc edilmiş **“Nüvənin qabıq strukturunun elementar nəzəriyyəsi”** (“Elementary Theory of Nuclear Shell Structure”) adlı kitab üzərində işlənmişdir.

Onlar birlikdə **“nüvənin qabıq strukturunun kəşfinə görə”** 1963-cü ildə fizika üzrə Nobel ödülinə layiq görülmüşlər. Həmin ilin ödülinin ikinci yarısı isə Eugen P.Viqnerə verilmişdir. Yeni laureatları təqdim edərkən İsveç Kral Elmlər Akademiyasının nümayəndəsi İvar Valler dinləyicilərə xatırlatmışdı: **“kəşflərdən əvvəl Mariya Qyöppert-Mayer yalnız üç “möcüzəli rəqəm”i izah edə bilirdi... O və Yensen yığılmış materialın sistemləşdirilməsi üçün qabıq modelinin bütün önəmini və əsas vəziyyətlə bağlı olan yeni hallar haqqında məlumatları, aşağıda yerləşən nüvələrin həyəcənli durumlarını inadla sübuta yetirdilər.”**

1960-cı ildə San-Diyeqo Universiteti Mayer ailəsinə dəvət göndərdi. Mariyaya fizika üzrə tam professor, Jozefə isə kimya üzrə professor vəzifələri təklif olundu. Kaliforniyaya köçdükdən bir az sonra Mariya Qyöppert-Mayer iflic oldu. Yəqin ki, bu xəstəlik virus infeksiyası nəticəsində baş vermişdi. O, qismən hərəkətdən qalmış, nitqi pozulmuşdu. İflicdən sonra bu dünya şöhrətli fizikin səhhəti sürətlə pisləşməyə başladı. Lakin o, müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul olmağı və nüvə fizikasının sonrakı inkişafı üzərində işləməyi davam etdirirdi. Xəstəlik onun bədən üzvlərini sıradan çıxarsa da ağılı, düşüncəsi yerində idi. Çağdaşları xatırlayırlar ki, xəstə vaxtlarında Mariya daha sürətlə düşünməyi bacarırdı. O, ağrı-acılarına baxmayaraq, əvvəlki kimi Yensenlə əməkdaşlıq edirdi. Onların son birgə işi onun ürək çatışmazlığından San-Diyeqoda vəfat etməsindən 6 il əvvəl - 1966-cı ildə nəşr edilmişdi.

Mariya Qyöppert-Mayer ABŞ-ın Milli Elmlər Akademiyasına və Amerikanın Elmlər və İncəsənət Akademiyasına, eləcə də Qeydelberqin Elmlər Akademiyasına müxbir üzv seçilmişdir. O, Smit, Ras-sel Seyc və Maunt-Holiok Kolleclərinin fəxri doktoru idi.

Onun vəfatından 45 ilə qədər vaxt keçməsinə baxmayaraq, xanım Qyöppert-Mayer sanki bu gün də aramızdadır və **“kənulsüz”**lərə könül verməklə, həyəcanı ilə çalışmaqdadır!.. Onun elm üçün, bəşəriyyət üçün böyük əməlləri, xidmətləri, kəşfləri heç zaman ölməyəcək!

Tarixə adını yazmaqla yanaşı, bu böyük **QADIN, ŞƏXSİYYƏT, FƏDAKAR İNSAN** özünəməxsus yol sahibi olub ki, bu gün o yol-nan neçə-neçə könüllü, həyəcanlı insan (neçə qadın!) gedir.

Dünyanın daha gözəl gələcəyi üçün, **ELM** üçün... **O, hər kəsə göstərdi ki, böyük fizika təkcə kişilərin yeri deyil!** Burada qadınlar öz kəşfləri ilə dünyaya kişilərdən bəlkə daha çox xeyir verə və böyük uğurlar qazana bilərlər. Mariya Qyöppert-Mayer kimi...

Kitabın içindəkilər

Ön söz	3
Yüzüncü qıza məktub	7
Tarixə adını yazan ilk hökmdar qadın	11
“Misir gözəlliyinin etalonu” əfsanəvi kraliça	27
Misir tarixinin ən gözəl əfsanəsi	43
Türk millətinin qəhrəman qızı-Tomiris	63
Cəsarət simvolu	73
“Süleyman məbədi”nin qulluqçusu, Peyğəmbər anası, insan övladı	83
Eşqə həsr edilmiş ömür	101
Şərqdə ilk diplomat qadın-Sara Xatun	117
Tonqalda külə döən xilaskar bakirənin nağılı	125
Aslan ürəkli bakirə... ..	145
“Qız uşaqlarının təhsili haqqında düşüncələr”ə dalan, “Qadın haqlarının müdafiəsi”nin prinsiplərini müəyyənləşdirən qadının yaşam öyküsü	165
Avropanın nənəsi Kraliça Viktoriya	177
Şöhrəti Kraliçanı kölgədə qoyan tibb bacısı	191
Böyük savaşın kitabını yazan qadın	203
Sevgilisiylə Qafqaza qaçan marşal qızının sülhə qurban gedən həyatı	215
“8 mart”ın təşəbbüskarı olan ünlü qadın	231
Nobel mükafatını və qızıl medalı SSRİ ilə müharibəyə xərcləyən müəllimə	243
Qüdrətli qadın	253
Yaxasında ölüm kapsulu gəzdirən qadının əsrarəngiz həyatı	265
89 il yaşamış, “tayı-bərabəri olmayan gözəlliyə malik gənc ürək...”	285
“Çirkin qadın yoxdu, tənbel qadın var”	293
“Qızıl medal”sız əlaçı, Leninin qartalı, bir qətlin 43 il gecikmiş etirafı	305
Kədərli əsərlər yazan optimist yazıçı	319
“Ruhunun ucalığından və dəyanətindən güc alan bədii yaradıcılıq dühası”	331
Qara sevdalı, Nobel ödüllü yazıçı	343
Səssiz etirazın böyük səsi	353
İmperial qadın	361
Elm və bəşəriyyət qarşısında böyük xidmətləri olan sönməyən ulduz	371
Günəş kimi parlayıb, şam kimi sönən “sarışın qız”ın nağıl ömrü	379
Ölümə doğru uçan əfsanə qadın	399
İsrail siyasətinin möhkəm iradəli nənəsi	415
Zərrəciklərin davranışının öyrənilməsi ilə məşğul olan alim qadın	425

Kitabın hazırlanmasına texniki dəstək göstərmiş
Arzu Məmmədovaya, Ayla Quliyevaya və
dr. Arzu Hacıevaya minnətdarlığımızı bildiririk

Dizayner: İ.Nizamioğlu

Çapa imzalanmışdır: 01.03.2011.

Kağız formatı: 70x100 1/16

Fiziki çap vərəqi: 27,5.

Sifariş: 29.

Sayı: 1000

**POLYGRAPHIC
PRODUCTION**
Tel/Fax: 447 75 04, Tel.: 447 75 01

mətbəəsində çap olunub